

TARRAGONA
HISTÒRIA I
PATRIMONI

THP

An illustration of the Tarragona Aqueduct, a long, multi-tiered structure with numerous arches, set against a dark blue sky with a light cloud. The foreground shows green grass and a small plant.

L'AIGUA A TARRAGONA

DE LA ROMANITZACIÓ A LA INDUSTRIALITZACIÓ

Josep M. Recasens

Josep M. Recasens i Comes va néixer a Tarragona l'any 1918. Es formà de manera autodidacta estudiant les obres de Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar, així com la dels investigadors francesos que varen configurar l'Escola dels Annals.

L'any 1979, després del forçat parèntesi de la dictadura, va guanyar les primeres eleccions municipals democràtiques i ocupà l'alcaldia durant 10 anys, fins el 1989. Durant els seus mandats es va impulsar la conservació del patrimoni arqueològic, amb actuacions com la creació del Taller Escola d'Arqueologia (TED'A) o la recuperació de la capçalera del Circ, entre d'altres.

Els seus estudis històrics, publicats en 16 llibres i prop d'un centenar d'articles, han rebut diferents premis i guardons: dues medalles Antoni Agustí, la de Cronista Josep M. Pujol i el Premi d'Investigació del Tarragonès. L'any 2009 va ser nomenat Fill Predilecte de Tarragona, i el 2011 era investit Doctor Honoris Causa per la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

L'AIGUA A TARRAGONA

De la romanització a la
industrialització

Tarragona 2011

Primera edició: desembre del 2011

Coedita: Ajuntament de Tarragona, Conselleria de Cultura, Patrimoni i Festes i Arola Editors.

Edició a cura de la Conselleria de Cultura, Patrimoni i Festes de l'Ajuntament de Tarragona.

© d'aquesta edició: els coeditors

© del text: Josep M. Recasens

Disseny cobertes: Llorenç Brell

Imprimeix: Gràfiques Arrels (Tarragona)

ISBN: 978-84-15248-56-9

Dipòsit legal: T-1731/2011

Consell de redacció:

Jordi Piqué (coordinador)

Lluís Balart

Joan Cavallé

Imma Teixell

Alfred Arola

Arola Editors

Polígon Francolí, parcel·la 3

43006 Tarragona

Tel.: 977 553 707

Fax: 902 877 365

arola@arolaeditors.com

www.arolaeditors.com

Ajuntament de Tarragona

Plaça de la Font, 1

43003 Tarragona

Tel.: 977 296 100

ajuntament@tarragona.cat

www.tarragona.cat

SUMARI

MOTS PRELIMINARS	11
FONTS DOCUMENTALS	17
EQUIVALÈNCIES DE MESURES AL SISTEMA MÈTRIC	18
Mesures de superfície	18
Mesures lineals longitudinals	18
Mesures de pes	18
Mesures d'aigua	19
BIBLIOGRAFIA	19
INTRODUCCIÓ	29
Situació de la ciutat i breu descripció del terme municipal	29
Hidrografia: entre els rius Francolí i Gaià	30
Dades històriques de climatologia	31
Disposicions legals en matèria d'aigües. Aigües potables	39
TÀRRACO QVANTA FUIT!	43
Procedència dels recursos. Els aqüeductes	43
DE L'EDAT MITJANA A L'AIGUA DE LA MINA DE L'ARQUEBISBE (1798)	47
Aproximació a la demografia medieval tarragonina	47
Drets que gaudien els ciutadans de Tarragona sobre les aigües del Francolí	48
El Rec Major	53
Iniciatives per dotar d'aigua la ciutat. Projectes i realitzacions (segles XIV i XV)	55
Jeroni Girava, un erudit tarragoní oblidat, expert en hidràulica (segle XVI)	64
Projectes de pujar l'aigua del Francolí a la ciutat (segles XVI i XVII)	66
Pous, fonts i cisternes a l'interior i a l'entorn de la ciutat (segles XV-XVII)	69
Conducció de l'aigua de la font del Llorito, antiga font de les Morisques, a la ciutat (1602-1625)	71
Pous i fonts urbanes del segle XVIII	87
L'oferta de Josep Prat i Cia (1777)	87
L'aigua de la mina de l'arquebisbe (1798)	88

L'EXPANSIÓ URBANA DEL SEGLE XIX: PER PROGRESSAR ES NECESSITA MÉS AIGUA	97
La municipalització de l'aigua de la mina de l'Arquebisbe	100
A la recerca de nous manantials. Els estudis de Joan Prats i Estela	101
Sol·licitud de Josep Roman i Marín per usar l'aqüeducte	102
Privatització del servei d'aigua potable	102
Propostes presentades a l'Ajuntament per empreses interessades en l'explotació del negoci de l'aigua	103
La crisi econòmica de la fi del segle XIX	108
L'aigua en la fundació i primers temps de la llegendària ciutat de Cose: La font del portal del Carro i el pou ciclopi de la plaça de la Font	112
LA CIUTAT A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX	115
A la recerca de noves captacions d'aigües potables	116
Diligències municipals els anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1929)	125
Les mines de la Granja (terme de la Masó) i dels Tarragonins (terme del Morell)	126
Prospeccions al Mas del Vinagre	127
L'oferta de l'empresa valenciana «City»	127
Les primeres decisions de l'Ajuntament republicà nascut el 12 d'abril de 1931	129
Projecte de construcció de pantans	137
AIGÜES DE REGADIU: MINES I COMUNITATS DE REGANTS DEL FRANCOLÍ	149
L'horta de Tarragona	149
Mina La Protectora de les hortes de Tarragona	150
Comunitat de regants de les hortes de Tarragona (1936)	151
Comunitat de regants de la sèquia dels Molins (riu Fancolí)	152
Comunitat de regants de la sèquia dels Molins del Quico i de la Granja dels termes del Rourell i del Morell	153
Comunitat de regants Riegos del Francolí. Termes municipals de la Masó i el Rourell	153
TARRAGONA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX: HISTÒRIA DE L'AIGUA EN UNA CIUTAT DE CREIXEMENT VERTIGINÓS I DESORDENAT	155
L'impacte de la Guerra Civil (1936-1939)	155
Evolució de la població (1940-2000)	157
Conjuntura econòmica de la postguerra	158
Procés d'industrialització de Tarragona	159

Naixement i evolució dels barris suburbans (1960-1980)	174
La crisi econòmica dels anys 70 i 80	181
Ruptura de l'equilibri capacitat dels aqüífers / consum d'aigua (1950-1990)	183
Estudis hidrològics realitzats entre 1965 i 1980	186
Captacions per a subministrar aigua a la ciutat de Tarragona	195
Salinització progressiva dels aqüífers	203
Les restriccions	207
Construcció d'un assut i una depuradora al Francolí	207
La gestió del Servei Municipal d'aigües potables	209
Rendiment de la xarxa de distribució	217
El preu de l'aigua	218
Alerta Roja	220
La guerra de l'aigua	221
Interpel·lació al Govern sobre el problema de l'aigua al Camp de Tarragona	228
La importació d'aigua en vaixell per a Enpetrol	229
«La indústria petroquímica amenaza con cerrar»	230
L'Ajuntament de Tarragona a la recerca de nous cabals	231
L'AIGUA DE L'EBRE	237
La gestació d'un projecte	237
Proposta dels regants dels Canals de l'Ebre	238
El que es tracta solucionar són els problemes d'Enpetrol	241
Projecte de Llei sobre actuacions en matèria d'aigües a Tarragona	242
Projecte de Llei proposat pels Ministres d'Obres Públiques i Urbanisme, i Indústria i Energia sobre actuacions en matèria d'aigües, a Tarragona (14 de març de 1980)	246
Transcripció de la Llei 18/1981, d'1 de juliol «sobre actuaciones en materia de aguas en Tarragona», coneguda per la Llei del minitransvasament. (BOE, 11 de juliol de 1981)	248
La Llei del transvasament al Plenari de l'Ajuntament de Tarragona	249
El projecte del minitransvasament al Parlament de Catalunya	251
Comissió Gestora del Consorci Concessionari d'aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona	253
La concessió	258
Realització del projecte	259
Cost de l'aigua de l'Ebre al ciutadà	263
Els ajuntaments, parents pobres del Consorci i la Indústria, mal company de viatge	266

Consideracions finals	267
Crítiques al minitransvasament	269
L'oposició al minitransvasament	270
EPÍLEG	271
Preu de l'aigua del minitransvasament	272
El Consorci de l'aigua imminent realitat	272
Constitució del Consorci de les aigües de l'Ebre	272
L'aigua del minitransvasament per a les comarques tarragonines	276
APÈNDIX DOCUMENTAL	277

MOTS PRELIMINARS

A Tarragona el proveïment d'aigua ha estat una constant històrica que mai fins avui s'ha resolt de manera definitiva. L'origen del mal cal cercar-lo a la prioritat que els fundadors de la ciutat (*Tarraco Scipionum opus*) donaren al valor estratègic del lloc on l'establiren, immillorable per situar-hi una base militar; però així que el lloc disposà dels elements necessaris per convertir-se en ciutat, quedà en evidència la pobresa de recursos hidràulics naturals i el baix índex pluviomètric de la zona geogràfica, causa de freqüents anyades eixutes. Altrament elevar l'aigua a un nivell convenient per fer-la arribar arreu del lloc on s'havia consolidat la ciutat de Tàrraco, era un objectiu difícil de superar. Les restes dels aqüeductes que s'han construït en diversos períodes de la història de la ciutat són testimonis històrico-arqueològics de les iniciatives que s'han dut a terme en èpoques diferents per a dotar d'aigua la ciutat. Sens dubte les infraestructures més formidables són els aqüeductes romans que captaven aigua del Francolí a l'altura de Vallmoll, i del Gaià a Pont d'Armentera. Eren magnífiques obres d'enginyeria d'una trentena de quilòmetres de les quals formava part l'anomenat Pont del Diable, tan robust, que com tants altres aqüeductes romans ha resistit les inclemències del temps i les ofenses dels homes dos mil anys. Els romans resolgueren el problema amb la construcció de sòlids i costosos aqüeductes, però quan l'Imperi s'enfonsà Tarragona es convertí durant segles en una petita ciutat escassament poblada que podia resoldre la falta d'aigua amb la construcció de cisternes per emmagatzemar la de pluja, i la d'algun pou poc profund d'on se n'extreia amb enginys molt rudimentaris (per exemple sínies, rodes hidràuliques o molins de vent) que només elevaven petites quantitats a escassa altura.

L'obra hidràulica tarragonina medieval més significativa és el pou de la plaça de la Font, construït a l'arena de l'antic Circ romà. S'hi treballava l'any 1369 i s'abandonà inacabada l'any 1400, sense haver trobat la beta d'aigua que s'esperava; no obstant això, a mitjan segle XVI s'hi feren noves inversions per tal d'augmentar el cabal, i pujar-lo a la superfície (el pou tenia 42 m de profunditat) amb una sínia de grans dimensions. Tanmateix

l'operació no reeixí del tot degut a la mala qualitat de l'aigua, confirmada en un informe del segle XVIII, segons el qual l'aigua del pou «*Muchos no la usan por ser insípida, exteriormente dulce e intrinsecamente salada que no es a propósito para cocinar y particularmente para cocer legumbres*». ¹

Les arcades que travessen el torrent de Canyelles o de l'Arrabassada, a la partida de Terres Cavades, pertanyen a un aqüeducte construït a principis del segle XVII per conduir aigua de la Font del Llorito a la ciutat, «*que està tan perjudicada de aigua per a veure y servey de las casas y ab penúria y falta de ella*», segons va escriure un tarragoní contemporani de l'obra. L'aigua arribà a la plaça de les Cols l'any 1607, però després de fer fortes inversions en l'execució de projectes avalats per especialistes en la traça d'aqüeductes, només s'aconseguí que arribés al dipòsit de les escales de la Seu una petita part de l'aigua que brollava de la Font del Llorito.

Durant molts segles quan la tècnica de l'època era incapaç de combatre els freqüents períodes de secada es recorregué a les pregàries per fer ploure i així salvar les collites, omplir les cisternes buides, o fer rajar el Francolí. Al marge de si donaven o no resultat, el registre de pregàries en els llibres consulars dels segles XVI i XVII, o capitulars del segle XVIII, són l'única font que ens mostra de primera mà la freqüència dels anys de secada que amenaçaven les collites en una societat d'economia agrària.

Tarragona, mentre estigué voltada de muralles i no arribava o sobrepassava escassament els quatre o cinc mil habitants, la insuficiència d'aigua es deixava sentir en anys de sequera, i la set es mal apagava pujant aigua del Francolí en portadores i traient-ne de pous que s'havien construït a l'interior i a l'entorn de la ciutat amb l'ajuda de sínies. També s'especulava amb la possibilitat de treure aigua superficial o subàlvia del Francolí captada riu amunt, per fer-la arribar rodada fins a la ciutat; però aquesta solució, que era probablement la millor, topava amb la manca de recursos financers i l'hostilitat dels beneficiaris de l'aigua del riu que residien en algun lloc del Camp de Tarragona.

El segle XVII fou de guerres interminables. A la dels Segadors (1640-1653) Tarragona patí dos dramàtics setges que estimularen l'emigració massiva de tarragonins. Això explica que a finals de segle la població de la ciutat quedés reduïda a uns 2.000 habitants. Tanmateix en el transcurs del segle XVIII aquella ciutat gairebé deserta es recobrà de tal manera que arribà a acollir a l'entorn de 10.000 habitants, un nombre prou important per posar en un primer pla la urgent necessitat de buscar nous recursos d'hidrològics. Amb aquest propòsit, a finals de segle, es construï el dar-

1 *Libro Capitular 1732*, acta 27 març, fol. 61 v.

rer gran aqüeducte «a l'antiga» per a conduir aigua destinada a abastar la població de Tarragona. Els promotors foren els arquebisbes senyors «*pro-indiviso*» de la ciutat amb els monarques i, en solitari, de gran part del territori del Camp, Joaquín de Santiyán (1779-1783) i el seu successor Francesc Armanyà (1785-1803), i el projectista i executor de l'obra l'arquitecte Joan Antoni Rovira (Tarragona, 1730-1803), especialitzat en hidràulica. Per a la construcció s'aprofità el traçat i part de l'obra d'un aqüeducte romà de més de trenta-cinc quilòmetres, útil per a conduir fins a Tarragona, de 80 a 100 m³/hora d'aigua d'una mina del terme municipal de Puigpelat. L'obra de Rovira encara s'usa, però des de la seva inauguració fins avui han transcorregut més de dos-cents anys, una llarga etapa històrica que començà amb el trauma de la Guerra del Francès, al qual seguiren uns anys d'indolència, preludi d'un desenvolupament demogràfic i urbà que elevà el nombre d'habitants a més de 27.000 l'any 1897. En conseqüència, la solució que a finals del segle XVIII s'havia donat al «*problema de l'aigua*» ja no podia satisfer les necessitats dels veïns; però hi havia un altre problema endèmic, cada vegada més difícil de resoldre: el finançament de qualsevol projecte de captació i de conducció i el dilema, més polític que tècnic, de municipalització o de privatització del servei.

Abans d'acabar el segle XIX a Europa era universalment acceptat que l'aigua per merèixer el qualificatiu de *potable* havia de limitar la presència de determinades substàncies químiques, «*de conformidad con las ideas emitidas por todos los hidrólogos*», com remarcava l'any 1888 el doctor en farmàcia tarragoní Tomàs Cuchí Deixeus, que actuava de perit químic municipal, en l'anàlisi dels caràcters físics i les propietats químiques de l'aigua per determinar-ne la potabilitat. Anys més tard, ja al segle XX, Reials Ordres com les del 23 de desembre de 1908 i 14 de setembre de 1920 exigeixen que les aigües usades per alimentació havien d'analitzar-se als laboratoris municipals per a certificar si eren potables; i, en el decenni dels anys vint, acceptat científicament que l'aigua podia transmetre malalties infeccioses, es legislà que a més d'investigar-ne les propietats físiques i químiques es sotmetés a anàlisis biològiques per a comprovar que no estava contaminada de colibacils o altres bacteries nocives.

Al mateix temps altres avenços tecnològics revolucionaren al segle XX els sistemes de captació, elevació i conducció d'aigua. Ja era possible cercar aigües profundes i elevar-les amb bombes de potència necessària impulsades per motors dièsel o elèctrics i, una vegada a la superfície, conduir-la amb canonades de pressió, sense dificultat, a qualsevol nivell sense pèrdues apreciables. En el cas de Tarragona això significava poder captar

aigua del Francolí, elevar-la al dipòsit distribuïdor de l'Oliva i, des d'allí, distribuir-la per tota la ciutat.

A la segona meitat del segle XX Tarragona rebia per primera vegada de la seva història, l'impacte de la industrialització que evolucionà en el transcurs dels anys seixanta fins a convertir-se en un «*pol industrial petroquímic*» alimentat amb capital multinacional. És necessari que posem èmfasi a remarcar que la industrialització creà importants disfuncions de diversa índole. Per exemple: la població que l'any 1950 era de 38.841 habitants, gairebé es triplica en 30 anys (110.000 hab.) i aquest ràpid creixement motivà la formació de diversos focus de barraquisme i noves barriades sense dotar-les de les més elementals estructures urbanes; s'instal·là un tipus d'indústria gran consumidora d'aigua sense resoldre prèviament el problema de l'abastament; s'extragué aigua subterrània del Francolí per proveir la població i la indústria, però una extracció incontrolada i excessiva causà la salinització de la major part dels aqüífers del terme municipal; es promulgaren diverses lleis per protegir els aqüífers del Camp de Tarragona contra els saqueigs sistemàtics, però no les respectà mai ningú; fins i tot l'Administració tolerava la venda d'aigua de pous il·legals a la indústria.

Al decenni dels anys vuitanta la situació era insostenible. A la indústria se li acabaven els recursos hidràulics que bombava de pous situats a l'entorn de les seves fàbriques, i a la ciutat de Tarragona feia anys que l'aigua sortia de les aixetes tan carregada de clorurs, que era inservible per usos domèstics, particularment de boca. Fou aleshores que, més per interès de la que ja s'anomenava «*Gran Indústria*», que no pas per resoldre els problemes que la mala qualitat de l'aigua causava a la ciutadania, que es projectà el transvasament d'aigua del canal esquerra de l'Ebre a les comarques tarragonines.

L'aigua de l'Ebre arribà a Tarragona l'any 1990. Sens dubte els grans beneficiaris foren la Gran Indústria i la Comunitat de Regants del Canal de l'Esquerra de l'Ebre, però tant sí com no, l'arribada de l'aigua de l'Ebre posà fi a la que ha estat la darrera gran crisi hídrica que ha patit la ciutat de Tarragona.

La solució que a finals del segle XVIII s'havia donat al «*problema de l'aigua*» cent anys després, ja no podia satisfer les necessitats dels veïns; però qualsevol nova solució del problema en creava d'altres, d'entre els quals destacava el finançament de qualsevol projecte de compra del dret d'explotació d'una mina, d'un pou, o una altra mena de font i l'ampliació de la xarxa de distribució. Amb els ingressos municipals ordinaris i els que

s'obtidrien amb la venda d'aigua no es podia amortitzar el crèdit que l'Ajuntament cessitava.

En aquesta situació les ofertes d'aigua que s'han fet a l'Ajuntament a partir de l'últim quart del segle XIX preveuen que l'empresa concessionària es farà càrrec de la captació i distribució de l'aigua al preu convingut en la concessió i clàusules que responsabilitza l'Ajuntament dels arrendataris d'aigua morosos sense obligar el concessionari a tenir en condicions el servei. D'aquesta manera l'aigua, un bé públic passa a ser un bé privat, objecte de negoci per part dels concessionaris.

Un dels fets que es constata en un estudi monogràfic sobre el servei públic de l'aigua a Tarragona és la tendència a polititzar-se. Des d'aleshores són antagonistes els que volen privatitzar el servei, i els municipalistes que advoquen per un servei públic. Podem encara puntualitzar més, per tal com dintre d'aquests dos grans grups trobarem els que desitgen una privatització total, els que estan disposats a privatitzar la distribució i deixen a l'Ajuntament la captació de les aigües.

Per quant de temps? No ho podem pronosticar però tampoc podem pecar d'un excès d'optimisme. Que no ens passi com a aquells romans que amb la construcció de formidables obres d'enginyeria cregueren que havien resolt definitivament el problema de l'aigua de la ciutat de Tàrraco; o com els arquebisbes de la Il·lustració Santiyán i Armanyà, o com els idealistes republicans de la Segona República per recordar que les solucions més emblemàtiques que s'han donat al problema de l'aigua han estat més o menys temporals i sempre artificials. De tota manera els avenços de la tècnica en el Camp de la hidrologia aplicada ens permet pensar en la possibilitat d'aprofitar l'aigua marina.

FONTS DOCUMENTALS

AHT-FMT

(Arxiu Històric Tarragona-Fons Municipal Tarragona)

Pergamins de Tarragona

Calaixera 1, calaix 7, núm. 6. 5 abril, any 1435.

Llibres del Consolat, segle XV

Any 1435-1436. Albarans de la claveria de N'Arnau Cenrós: «*Compte de ço que és degut per raho de escriptures fetes en la notaria comuna per la honor. ciutat de Tarragona en l'any 1434, que fineix en 1435*».

Anys: 1447-1448, 1448-1449, 1471-1472 (Claveria).

Segle XVII

Anys: 1601-1602, 1605-1606, 1607-1608, 1614-1615, 1615-1616, 1619-1620, 1620-1621, 1622-1623, 1623-1624, 1625-1626, 1627-1628, 1628-1629, 1679-1684, 1690-1695. La majoria de llibres està en mal estat, i en molt mal estat el de l'any 1607-1608.

Segle XVIII

Anys: 1701-1704, 1768.

Sec. Economia i Hisenda

Llibre major dels comuns núm. 2 (1591-1602), núm. 3 (1606-1616), i núm. 4 (1616-1627).

Llibre tercer del Clavariat dels Comuns, 1603-1616.

Llibre de les caucions (1600-1715): *Capitulació que féu la ciutat de Tarragona per fer portar les aigües de les fonts del Llorito i Morisques.*

Arxiu diocesà

Llibre d'espolis i vacants (1762-1764). Vacant de l'arquebisbe Cortada.

FONTS PERIODÍSTIQUES (PREMSA LOCAL)

Butlletí d'Informació Municipal (BIM).

Diario/Diari de Tarragona: de l'any 1883 al 1938 i de l'any 1986 al 1990.

Tarragona 1920-1926.

La Cruz 1901-1936. Diario católico.

Tarragona Federal 1914-1916.

La Veu de Tarragona: 1930-1932. Òrgan de la Lliga Regionalista.

Diario Español: 1939-1984.

Catalunya Nova.

Catalunya Sud.

EQUIVALÈNCIES DE MESURES AL SISTEMA MÈTRIC

Mesures de superfície

Parellada: extensió de terra que una parella de bous podia llaurar en un dia.

Jornal de Tarragona equival a 630 m.

Jornal al Morell l'any 1863 equival a 60,84 àrees.

Jornal del país que s'usa al terme municipal de Tarragona (*Comunidad*, 1936, p. 28) és de 42,42 àrees, o sigui 4.242 m.

Jornal estadístic és de 2.500 canes, o sia un quadre de 50 canes el costat, equivalent en mides del sistema mètric a 6.084 m, o sia un quadre amb costats de 78 m.

Mesures lineals longitudinals

La vara de Tarragona = 0,78 m

Cana de Tarragona = 1,560 m

Pam = 1/8 de cana = 0,19500 m

Braça = 1,67 m

Mesures de pes

Carga = 3 quintars. Quintar = 4 arrobes. Arroba = 26 lliures. Lliura = 12 unces.

Carga = 124,800 kg

Quintar = 41,600 kg

Arroba = 10,400 kg

Lliura = 400 g
Unça = 33.33 g

Mesures d'aigua

Ploma d'aigua a Tarragona = 2.928 litres/dia.¹
Ploma d'aigua de Tarragona = 3,278 m en 24 hores.
Ploma d'aigua de Barcelona = 2 m³ en 24 hores (Gorria).
Ploma d'aigua = 2.340 litres/dia.²
Ploma d'aigua: 2 metres i 8 litres (Castellet).
Una carga equival a 121,60 litres.
Una «muela» equival a 800 litres/segon.
Una regadora equival a 80 litres/segon.

L'any 1901 l'alcalde Miquel Malé pretengué augmentar l'import de la ploma d'aigua, però com que els propietaris protestaren, Malé optà per rebaixar la quantitat d'aigua per ploma. Els propietaris al·legaven que la ploma havia de ser de 3.278 litres, i així venia servint-se des dels temps que l'aigua pertanyia a la Mitra, i Malé sostenia que havia de ser de 2.300 litres, i així ho féu. (VIRGILI: *Tarragona i la seva premsa*. I, p. 8).

BIBLIOGRAFIA

- «Tàrraco. La ciutat». (2006). *El proveïment d'aigua a la ciutat. Aqüeductes i instal·lacions hidràuliques*. Ajuntament de Tarragona, 2006.
- Actes Municipals, 2 (1983). *Col·lecció de documents de l'Arxiu històric Municipal de Tarragona*. Publicacions de l'Excm. Ajuntament de Tarragona, 1983.
- Actes Municipals, 3 (1984). *Col·lecció de documents de l'Arxiu històric Municipal de Tarragona*. Publicacions de l'Excm. Ajuntament de Tarragona, 1984.
- Actes Municipals, 8 (1991). *Col·lecció de documents de l'Arxiu històric Municipal de Tarragona*. Publicacions de l'Excm. Ajuntament de Tarragona, 1991.
- Ajuntament de Tarragona (1981): *Llibre Blanc*. Gestió Municipal, 1981.
- Ajuntament de Tarragona (1976): *Anàlisi de la problemàtica de la gestió del Servicio Municipal de aguas potables a Tarragona*. Doc. ciclostilat, 17 pàg.

1 C. ALSINA, G. FELIU, LI. MARQUET: *Pesos mides i mesures dels Països Catalans*.

2 RODRÍGUEZ MAS, Antonio: *El Arzobispo Urbanista*.

- Ajuntament de Tarragona (1974): *Pliego de condiciones económico-administrativas que regirá el concurso para la concesión de la explotación del Servicio Municipal de abastecimiento de agua a la ciudad de Tarragona*. 16 pàg.+apèndix 4 pàg.
- ALASÁ, León (1911): *La portada d'aigües a Tarragona: col·lecció de documents i articles referents al projecte Alasà*. Tarragona, Impremta Josep Pijoan, 1911.
- ALBENTOSA, L.M. (1982): *La importancia del conocimiento de las fluctuaciones climáticas en los estudios históricos. Aproximación al clima de Tarragona durante el siglo XVIII*. Universitas Tarraconensis, IV. Tarragona 1981-1982).
- ÁLVAREZ PÉREZ, A. (1984): *Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña*. «Epigraphique Hispanique». Paris 1984, p. 87-116. Recollit a Ressenya Bibliogràfica del Butlletí Arq. Època V, 1986-1987, núms. 8 i 9, p. 257-259.
- Andreu de Palma de Mallorca: (1958) *Las calles de Tarragona (Siglos XIII-XIX)*. 2 volums. Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», 1958.
- ARENILLAS PARRA, Miguel (2002): *Obras hidráulicas romanas en Hispania*. Ponencia presentada y publicada con motivo de I Congreso sobre obras públicas romanas. Mérida, 15 de novembre de 2002.
- ARNAVAT, Albert; MUIÑOS, Maria; TOUS, Jordi (2003): *Reus sota la Restauració borbònica (1874-1923)*. Vol. III de la Història General de Reus dirigida per Pere Anguera. Ajuntament de Reus, 2003.
- BAIXERAS i SASTRE, Enric: *Costos del creixement. L'exemple de Tarragona a la meitat del segle XX*. Treball inèdit.
- BLANCH, Josep (1951): *Arxiepiscopologi de la Santa Iglésia Metropolitana i Primada de Tarragona*. Transcripció de Joaquim Icart. Tarragona, Suc. de Torres & Virgili, 1951, 2 vols.
- BONET, Maria; CORTÉS, Rodolfo; GABRIEL, Rafael (1989): *Un plànol de l'aqüeducte Pont d'Armentera-Tarragona*. Butlletí Arqueològic, Època V, anys 1986-1987, núms. 8 i 9, p. 219-228. Butlletí d'Informació Municipal, 1979-1984.
- CABALLERO, L: (1984) *Bonavista, un pueblo dentro de Tarragona*. Tarragona Municipal. Butlletí d'Informació de l'Ajuntament, novembre-desembre 1984, p. 16.
- Caja de Ahorros Provincial de la Diputación de Barcelona: (Caja,1968). Memoria 1968. *Segundo plan de Desarrollo económico-social y la economía catalana*, p. 67-227.
- CANDEL, Francesc (2002): *Els altres catalans*, Barcelona, Edicions 62.

- CAPDEVILA, Sanç (1933): *La plaça de la Font*. Butlletí Arqueològic, núm. 45, juliol-setembre 1933, p. 278-282.
- CARULLA GRATACÓS, Narcís (1999): *Valoració de l'impacte econòmic anual provocat per la derivació de cabals fora de la Conca del riu Gaià i anul·lació d'escolaments per sota de la presa del Catllar, propietat de Repsol*. Estudis Altafullencs, núm. 23, p. 57-65.
- CENTELLAS i TOMÀS, Joan (1953): *Física y flórmula del término de Tarragona* Tarragona, «Instituto de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV», 1953.
- COBERTERA, Eugenio, LAGUNA i ROQUER SOLER, Santiago (1998): *El medi natural*. L'aigua a la història de Tarragona: 200 anys de la seva arribada (1798-1998), p. 33-39.
- Comisión Especial para el Estudio de la municipalización del Servicio Público del agua la Ciudad. SEMAT (1981). Ajuntament de Tarragona. Ingeniería. Setembre-Novembre de 1981.
- Compañía anónima aguas de Tarragona. (1894) *Memoria leída en la Junta General ordinaria de Sres. Accionistas celebrada en 28 de Enero de 1894*. Barcelona, Imprenta de Henrich y Comp^a en Comandita, 1894.
- Comunidad de regantes de las huertas de Tarragona (1936). *Ordenanzas y Reglamentos aprobados por Orden Ministerial de 28 de Marzo de 1936*. Sense peu d'impremta.
- Comunidad de regantes de la acequia de los molinos del rio Francolí de Tarragona. (1905) Tarragona, Tipografía Sugrañes, 1905. N'hi ha una altra edició del 1923.
- Comunidad de regantes riegos del Francolí (1915). *Ordenanzas y Reglamento para el Sindicato y el Jurado de la Comunidad de Regantes Riegos del Francolí. Términos Municipales de Masó-Rourell*. Tarragona, Imprenta de F. Nel·lo, 1915.
- CORTÉS i CORTÉS, Rodolf; PÉREZ i SERRA, Maria Montserrat (1998): *Tàrraco i la seva hidràulica*. A «200 anys de l'arribada de l'aigua a Tarragona.» Tarragona, EMATSA, 1998.
- CORTIELLA i ODENA, Francesc (1984): *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana: Tarragona*. Tarragona, Diputació Provincial, 1984.
- CUCHI, Tomàs (1875): *Descripción de las aguas Potables de Tarragona y algunas de la Provincia*. Tarragona, Imprenta de Puigrubí y Aris, 1875.
- CUMPLIDO, José M.; DUCH, Montserrat; GARCÍA, Alonso (1981-82): *Los barrios de nueva creación en las ciudades industriales: el caso de Torreforta en la ciudad de Tarragona*. Universitas Tarraconensis, Tarragona 1981-82, p. 121-133.)

- DARDER i SEGUÍ, José (1968): *Informe sobre investigación de aguas subterráneas*. Ajuntament de Tarragona, novembre 1968.
- DUPRÉ i RAVENTÓS, Xavier et alii (1988): *El circ romà de Tarragona. I. Les voltes de Sant Ermenegild*. Direcció General del Patrimoni Artístic. Servei d'Arqueologia, 1988.
- El problema del abasto de aguas potables de Tarragona. (1922) Su capitalidad y solución*. Moción sobre el Abasto de Aguas de Tarragona presentada por la minoría Municipal Tradicionalista. (Tarragona. Tip. De A. Ventura Altés, 1922).
- ELIAS DE MOLINS, José (1914): *Los riegos en la provincia de Tarragona*. Barcelona, Imp. Barcelonesa [1914?].
- Ematsa (1998): *L'aigua a la història de Tarragona: 200 anys de la seva arribada (1798-1998)*. Tarragona. Imprès a F. Sugrañes, Editors S. A. Sant Francesc, 10.
- Ematsa (2009): *El camí de l'aigua. De Tarragona a Puigpelat*. Tarragona, Silva Editorial.
- Extracto del «Informe sobre el desarrollo futuro de Tarragona. Presentació del III «Plan de Desarrollo». Full solt, s/d.
- Federación Asociaciones de Vecinos de Tarragona (FAV, 1977): *Nota informativa y de denuncia de la Federación de Asociaciones de Vecinos de Tarragona, sobre la concesión del Servicio de aguas a una empresa privada*. Tarragona, 11 de octubre de 1977.
- Federación de Asociaciones de Vecinos (FAV, 1978): *Documento-Informe relativo al abastecimiento de agua de nuestra ciudad*. Tarragona 15 de noviembre de 1978.
- Federación Asociaciones de Vecinos de Tarragona (FAV, 1979): *Sobre el proyecto municipal de captación de aguas superficiales del río Francolí*. 12 de enero de 1979. (Document ciclostilat).
- Federación Asociaciones de Vecinos de Tarragona (FAV, 1979, II): *Por una solución al problema del agua de nuestra ciudad*. 23 de marzo 1979. (Document ciclostilat).
- GALÁN, Jesús (1899): *Centenario del abastecimiento de aguas de esta ciudad*. Ayuntamiento Constitucional de Tarragona, 1899.
- GALÁN, Jesús (1905): *Informe pronunciado ante el «Tribunal Provincial» de lo «Contencioso-Administrativo» por el abogado D. Jesús Galán en el acto de la vista del pleito promovido por la compañía « Aguas de Tarragona» contra la declaración de caducidad para el abastecimiento de aguas de esta ciudad*. Tarragona, Tipografía de F. Arís e Hijo, 1905.

- Generalitat de Catalunya (1981). Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Direcció General de Política Territorial. *Informe sobre l'expropiació temporal d'aigua per a l'abastament de Tarragona, a partir d'un pou situat a Constantí*. Barcelona, gener de 1981.
- Generalitat de Catalunya (1983). Departament de Sanitat i Seguretat Social. Servei Territorial de Tarragona. *Informe sobre l'abastament de l'aigua de la ciutat de Tarragona*. Juliol de 1983.
- GIL, Pere (1949): *Geografia de Catalunya*. A cura de Josep Iglésies. Barcelona, Quaderns de Geografia, 1949.
- GÓMEZ CRUZ, Carme (1994): *La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera: aspectes de la vida urbana*. Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics «Guillem Oliver», 1994.
- GONZÁLEZ HUIX, Francisco, J. (1990): *El asedio aéreo de Tarragona 1937-1939*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Diputació de Tarragona, 1990.
- GONZÁLEZ HUIX, Francisco, J. (1995): *El puerto y la mar de Tarragona durante la guerra civil, 1936-1939*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Diputació de Tarragona, 1995.
- GRAU, Josep-Joan (1989). Secretari en funcions del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre: *La gestació d'un projecte*. Diari de Tarragona 30 de juliol de 1989. Número extraordinari publicat amb motiu de l'arribada de l'aigua de l'Ebre.
- Grup Català LEMA Associació empresarial per a la gestió integral dels recursos hidràulics (1980): *Enquesta sobre qualitat i disponibilitat de recursos d'aigua a Catalunya*. Terrassa, juliol de 1980.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, Bonaventura; TORRES i SEDÓ, Josep M^a de (1867): *El Indicador Arqueológico de Tarragona*. Tarragona, Imp. de los Sres. Puigrubí y Arís, 1867. (Edició facsímil, Ajuntament de Tarragona, 1982).
- Historia de la Ciencia y de la Técnica en la Corona de Castilla. Dirigida por José Mª López Piñero. García Tapia, Nicolás: *La Ingeniería*.
- IGLESIAS, Josep (2008): *L'aiguat de Santa Tecla*. Barcelona, Rafarl Dalmau, Editor «Episodis de la Història», núm. 156, 2008.
- Instituto Geológico y Minero de España (I.G.M.E.) (1965): *Estado actual del estudio de investigación de aguas subterráneas en Tarragona*. Noviembre de 1965.
- Instituto Geológico y Minero de España (I.G.M.E.) (1966): *Estudio hidrológico para delimitación de un perímetro de protección de aguas en Tarragona*. Juliol de 1966.

- JIMÉNEZ ARRIBAS, Emilio (1982): *La industria de Tarragona y el problema de abastecimiento de agua*. «Tarraco». Cuadernos de geografía, 3. Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, 1982.
- JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni (1998): *Regalies i aigües. Notes sobre el règim jurídic de les aigües a Catalunya (segles XII-XIX)*. «L'aigua a la història de Tarragona: 200 anys de la seva arribada (1798-1998)», p. 101-106. Tarragona, EMATSA, 1998.
- LLEONART, Pere (1980): *Els atractius industrials de 29 ciutats de Catalunya*. Banca Catalana, Servei d'Estudis, 1980.
- LLEONART, Pere (1988): *El potencial econòmic del sistema de ciutats de Catalunya*. Banca Catalana. 1988.
- Llibre blanc de la gestió de la Natura als Països Catalans* (1976). Barcelona. Editorial Barcino, 1976.
- LLOP TOUS, Josep (2002): *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies*. Tarragona, Arola Editors, 2002.
- LLOVELL FORTUNY, Fèlix (1980): *La industrialización de Tarragona*. Asociación Empresarial Química de Tarragona, 1980.
- LLUCH, Ernest; GIRALT, Eugeni (1969): *L'economia de la regió de Tarragona*. Banca Catalana. 1969.
- MADOZ, Pascual, (1849): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, Imp. del diccionario de don Pascual Madoz, vol. XIV, 1849.
- MAGRIÑÁ, Antonio de (1901): *Tarragona en el siglo XIX*. Establecimiento Tipográfico de Herederos de J. A. Nel-lo. Tarragona 1901.
- MARCO GRATACÓS, Jorge (2004): *Agua de consumo. Nueva legislación y futuras normativas en desarrollo relacionadas con su calidad, y su influencia en la edificación*. Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Tarragona. Març 2004, any IX, núm. 33, p. 17-22.
- MARQUÈS GRIÑO, Joan: PR-C 159. *El Camí de l'aigua*. Silva Editorial. Tarragona.
- MARGALEF i LLAVERIA, Joaquím (1979): *El Tarragonès. Estructura econòmica. Expansió industrial i desequilibris sectorials*. Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1979.
- MASSÓ CARBALLIDO, J. (1994): *Mètode i manipulació en l'arqueologia Tarraconense. A propòsit d'un article sobre l'aqüeducte de les Ferreres*. Quaderns d'Història Tarraconense XIII, 1994, p. 137-144.
- Memoria (1892) de la comisión nombrada por el excmo. Ayuntamiento de Tarragona para dictaminar sobre el mejor modo y forma de llevar a cabo la construcción de la proyectada vía ferrea de Tarragona á Valls y Balaguer*

- para enlazar con el Ferrocarril del Noguera Pallaresa. Tarragona, Establecimiento Tipográfico de Adolfo Alegret, 1892.
- MEZQUIDA i GINÉ, Lluís M^a (1967): *El tranvia de Tarragona, reflejo de la prosperidad ochocentista*. Rev. Técnica de la Propiedad Urbana, 1967. Núms. 14, p. 61-70; 15, p. 71-77; 16, p. 91-96.
- MEZQUIDA i GINÉ, Lluís M^a (1968): *Los «Campos de Recreo»*. Institución ochocentista tarraconense. Rev. Técnica de la Propiedad Urbana, 1968-1969. Núms. 17, p. 77-85; 18, p. 85-89; 19, p. 59-65.
- MEZQUIDA i GINÉ, Lluís M^a (1971): *Proceso de industrialización de Tarragona*. Rev. Técnica de la Propiedad Urbana, 1971-1973. Núms. 21, p. 85-88; 22, p. 73-77; 23, p. 55-60.
- MEZQUIDA i GINÉ, Lluís M^a (1978): *Tarragona a lo largo del siglo XIX*. Rev. Técnica de la Propiedad Urbana, 1979. Núm. 29, p. 71-78.
- MOLINS, Joaquín M^a (1985): *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona 1890-1936*. Publicacions Diputació de Tarragona 1985, 2 vols.
- MONTOLIU i DE SARRIERA, Plàcid de (1885): *Aguas potables de Tarragona*. Diario de Tarragona, núms. 159, 160, 162, 164, 165, dies 5, 7, 9, 11 i 12 de juliol de 1885.
- MOPU (1988): *Plan General de Ordenación Urbana. Tarragona*. Director del Equipo redactor: Lluís Cantallops i Valleri.
- MORERA LLAURADÓ, Emilio (1894): *Tarragona antigua y moderna*. Tarragona Establecimiento Tipográfico de F. Arís e Hijo, 1894.
- MORERA LLAURADÓ, Emili (1899): *Tarragona Cristiana*, vol. II. Tarragona, Tip. J. Arís e Hijo, 1899.
- MUÑOZ, María Jesús (1988): «Tarragona i el Tarragonès durant la dictadura de Primo de Rivera», dins *Història del Camp de Tarragona, el Tarragonès* (vol. I), Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1989.
- MUNTANYA i MARTÍ, Maria-Teresa (2007): *La mina de la Caràbia; construïda per al progrés i ensulada pel progrés*. Miscel·lània en homenatge a Josep Mª Recasens i Comes. Tarragona 2007, p. 317.
- MUNTANYA i MARTÍ, Maria Teresa; ESCATLLAR i TORRENT, Francesc (2007) *Tarragona: Una passejada pel terme, una retrobada amb la gent. Onomàstica tarraconina amb anotacions multidisciplinàries*. 3 vols. Ajuntament de Tarragona, 2007.
- NAVARRO, Martí (1908): *El acueducto del llamado «puente del Diablo»*. Diario de Tarragona, 8 de maig de 1908.
- NOGUÉS, Ricardo (1922), Secretari de l'Ajuntament de Tarragona: *A la Comisión de Aguas*. Informe presentat a la Comissió d'Aigües el 18 de

- setembre de 1922 i publicat al diari *Tarragona* núms. 725, 726 i 728 dels dies 13, 14 i 16 de febrer de 1923.
- OLIVÉ i SOLANES, Josep M. (2002.) *Tarragona i el gas, 1844-1865*. Tarragona, Fundació Cultural Minerva. Vol. I, 2002.
- Ordenacions i crides de la ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII). (1982): Col·lecció de documents de l'Arxiu històric Municipal de Tarragona. Publicacions de l'Excm. Ajuntament de Tarragona, 1982.
- ORTUETA, Elena de (2002): *La conquesta de l'aigua a Tarragona. Proveïments i vessaments*. Tarragona, Arola Editors, 2002.
- ORTUETA, Elena de (2006): *Tarragona, el camino hacia la modernidad. Urbanismo y arquitectura*. Lunwerg Editores, 2006.
- PETIT FONTSERÉ, Jordi (1976): *El cost social del desenvolupament econòmic*. Diari *Avui*, 15 d'agost de 1976, p. 17.
- PIQUÉ i PADRÓ, Jordi (1989): *Apunts històrics al voltant de la Comunitat de Regants de les Hortes de Tarragona (1936-1945)*. Tarragona, Setmana Santa-89. Caixa de Tarragona.
- PIQUÉ i PADRÓ, Jordi (1998): *La crisi de la reraguarda. Revolució i Gerra Civil a Tarragona (1936-1939)* Diputació de Tarragona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- PIQUÉ, Jordi; VIRGILI, M. Elena (2003): *Tarragona 1950-2000*. Valls Cossetània Edicions, 2003.
- PIQUÉ PADRÓ, Jordi (2007): *El barraquisme a Tarragona: any 1964*. Miscel·lània en homenatge a Josep Mª Recasens i Comes. Tarragona 2007, p. 341.
- PONS ICART, Lluís (1980): *Libro de les Grandezas y cosas memorables de la Metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*. Edició 1980.
- PUJADAS, J.; BARDAJÍ, F. (1987): *Los barrios de Tarragona*. Ajuntament de Tarragona, 1987.
- PUJADAS, Joan; COMAS, Dolors (1982-1983): *La formació del barri de Bonavista*. Universitas Tarraconensis, vol. V, 1982-1983, p. 19-34.
- RECASENS i COMES, Daniel (1935): *Mortalitat i Natalitat a la ciutat de Tarragona*. Tarragona, «Gràficas Forès» August, 11, 1935.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (1956): *La ciutat de Tarragona*. 2 volums. Barcelona, Editorial Barcino, 1956.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (1963): *La influencia del movimiento portuario en el desarrollo de la ciudad de Tarragona*. Revista Técnica de la Propiedad Urbana, núm. 7, 1963, p. 63-70.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (1973): *Los alojamientos militares bajo el reinado de Felipe V en Tarragona*. Rev. Tec. de la Prop. Urbana, núm. 24, 1973, p. 55-63.

- RECASENS i COMES, Josep M^a (1978): *El problema de l'aigua a Tarragona en el segle XVIII, abans de la solució Santian (1789)*. Rev. Téc. de la Prop. Urb. núm. 28, 1978, p. 69-75.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (1998): *El municipi i el govern municipal de Tarragona*. Tarragona. Consell Comarcal del Tarragonès, 1998.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (1998): *L'abastament d'aigua del Municipi de Tarragona. Una solució de final del segle XVIII*. «200 anys de l'arribada de l'aigua a Tarragona». EMATSA, 1998.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (2001): *El menú dels expedicionaris que participaven en «l'anada de les aigües» a la primera meitat del segle XVI*, Tarragona, març de 2001, p. 18-21.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (2003): *Iniciatives del Municipi Tarragoní per dotar la ciutat d'aigua potable (1600-1606)*. A TAG, Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona. Desembre 2003, any VIII, núm. 32.
- RECASENS i COMES, Josep M^a (2007): *El pou Franquès. Una solució per al vell problema tarragoní de l'aigua*. TAG, Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona. 4rt. trimestre 2007, p. 23-25.
- Relación (1803): *de las solemnnes exequias que la amante y agradecida familia del Ilustrísimo señor Dn. Francisco Armañá, arzobispo de Tarragona celebró en alibio del alma de su difunto amo en los dias 12 y 13 de julio de 1803 en la Iglesia del Real Colegio de P.P. Agustinos*. Tarragona, Imp. Maria Canals, viuda.
- ROSELL i FOIXA, Jordi (1983-84): *La gran industria del Camp de Tarragona. (I) La configuració del complex petroquímico*. Tarraco, Cuadernos de Geografía de la Universidad de Barcelona. Tarragona. Año 1983-84. Vol. 4-5. p. 89-99.
- ROVIRA i GÓMEZ, Salvador (2005): *Plàcid-Maria de Montoliu i de Sarriera. Primer marquès de Montoliu (1828-1899)*. Tarragona, Col·lecció d'Estudis Locals Morera, 2005.
- SALVADOR i ANDRÉS, Lluís (2005): *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*. Tarragona Edicions Cossetània, 2005.
- SALVAT y BOVÉ, Juan (1981): *Tarragona antigua y moderna a través de la nomenclatura urbana (siglos XIII al XIX)*. Ajuntament de Tarragona. Segona edició facsímil, 1981.
- SANCHEZ REAL, J./PUJANTE IZQUIEDO, P./PALAU BAGES, R. (1994): *Datos para el estudio de los acueductos romanos de Tarragona*. Quaderns d'Història Tarraconense, XIII, 1994, p. 107-136.

- SÁNCHEZ REAL, José (1993): *El método en la arqueología Tarraconense. El acueducto de las Ferreras*. Quaderns d'Història Tarraconense XII, 1993, p. 147-167 +18 làmines.
- Servei Geològic d'Obres Públiques i Comissaria d'Aigües del Pirineu Oriental. «Informe S-2. Tarragona-Reus-Valls».
- Servicio (1971): *Estudio de los recursos hidráulicos totales del Pirineo Oriental. Sobre la concesión del Servicio de Aguas*. Tarragona, 1971.
- Servei Geològic d'Obres Públiques i Comissaria d'Aigües del Pirineu Oriental. «Informe S-2. Tarragona-Reus-Valls» (1962): *Memoria histórica de la mina La Protectora*. Tarragona, Sugrañes Hnos. 1962.
- SORIA ARJONA, Francisco (2007): *Buenavista/Bonavista*. Diputació Provincial, 2007.
- SUÑÉ, Jordi (2009): *L'embassament del Gaià, un projecte que ve de lluny*. Estudis Altafullencs. núm. 33, 2009, p. 157-164.
- TALAVERA, Felisa; RODRÍGUEZ, Paquita (1984): *Aproximación al conocimiento de los barrios. Torreforta, La Granja, El Pilar*. Col·lecció Argila núm. 1. Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Tarragona.
- THÓS y CODINA, Silvino (1888): *Aguas subterráneas del Campo de Tarragona. Investigaciones hechas entre Alió y Puigpelat*. Barcelona, Imprenta de A. López Robert, 1888.
- Torreforta, Barrio de (1965): Publicació patrocinada per l'Ajuntament. Imp. Suc. de Torres y Virgili. Tarragona 1965.
- TORT MITJANS, F. (1967): *Biografía histórica de Francisco Armanyá Font*. Vilanova i Geltrú, Imp. Socira, 1967.
- VIDAL i RAGAZZON Rafael; GINER i FILELLA, Ramon (2004): *La rambla de Tarragona. Un passeig al llarg del temps, 1854-2004*. Tarragona, Indústries Gràfiques Gabriel Gibert, 2004.
- VIRGILI i COLET, Antoni (1984): *La qüestió de Tarragona abans de la conquesta catalana*. Quaderns d'Història Tarraconense, IV, 1984, p. 7-36.
- VIRGILI i SANROMÀ, Josep (1980): *Tarragona i la seva premsa, 1900-1980*. 2 vols. (1980-1982). Edicions de l'Hemeroteca de la Caixa d'Estalvis Provincial de Tarragona.

INTRODUCCIÓ

SITUACIÓ DE LA CIUTAT I BREU DESCRIPCIÓ DEL TERME MUNICIPAL

Fins a la primera meitat del segle XX la ciutat de Tarragona, antiga Tàrraco, ocupà bàsicament la cara sud-occidental d'un tossal marítim de 81 m d'altura que davalla suaument fins a la mar Mediterrània. A l'Oest, limitava amb la riba esquerra del tram final del Francolí, un riu d'escàs cabal que parteix el terme històric (abans de la incorporació dels termes de Tamarit i la Canonja els anys 1956 i 1964) en dues grans zones: una s'inicia al cim del tossal i en direcció N-NE, forma un massís que arriba a tenir una altitud de 171 m i s'allarga fins a la dreta del riu Gaià. Forma part d'aquest massís una línia de monticles, que arrenca al peu de les antigues fortificacions de la ciutat. Són el de l'Ermita de la Salut (58 m), el dels Ermitans (90 m), i el del Llorito (120 m).

Les classes de pedra que s'hi extreuen (ÁLVAREZ, 1984) són calcàries de color groc clar amb taques blanques i venes d'un vermell fosc, conegudes amb el nom de pedra de Santa Tecla, i l'anomenada llisós, de color gris de diversos tons amb venes groguenques o verdoses; i lumaqueles, amb les variants: savinosa, de color groc clar i tonalitats rojes, formada de petits fòssils i algues; mèdol, pedra de color groc daurat, toba i fàcil de treballar, pròpia de la pedrera romana coneguda per «el Mèdol», i la pedra usada en la construcció del monument funerari anomenat Torre dels Escipions.

Als vessants de la línia de monticles utilitzats com a pedreres, serpenteja el torrent de Canyelles o de l'Arrabassada, nom de la platja on desgüassava abans de convertir-se en la més important barriada de la zona Est de la ciutat.

La part del terme situada a la dreta del Francolí, coneguda per Horta de Tarragona, era planera i regada per aigua del riu i de mines; però a l'allunyar-se del riu s'elevava suaument i el regadiu es substituïa per terra de secà.

La composició geològica del tossal és molt complexa i amb escassos recursos hídrics naturals; per això al llarg de la seva història Tarragona ha

necessitat per a sobreviure recursos hídrics artificials (COBERTERA, 1998, p. 33-39). Tanmateix no fou sinó entrat el segle XX que per elevar aigua fins al nivell desitjat es disposà de mitjans tècnics adequats. Anteriorment només amb enginys moguts per l'aigua o pel vent (sínies, rodes hidràuliques, molins de vent) podien elevar-se petites quantitats d'aigua a escassa altura. Precisament era el baix rendiment d'aquests enginys que els inutilitzava per captar, a prop de la ciutat, aigua superficial del Francolí.

HIDROGRAFIA: ENTRE ELS RIUS FRANCOLÍ I GAIÀ

El Francolí¹. Neix a la riera de Biern, al peu del pic de Prades, a les proximitats de Vallclara. A la primera part del recorregut rep el nom de riu Sec de Milans, que probablement li ve de no portar aigua vista sinó és per efecte d'una crescuda ocasional. La direcció del riu en aquest primer tram de recorregut és d'oest a est, i passa per Vimbodí i l'Espluga; aquí se li uneixen les aigües de la Font Major, i el riu pren el nom de Francolí. Aleshores aigües avall passa per Montblanc, recull les aigües del riu Anguera, i ja a la Conca de Barberà canvia de direcció per prendre la de nord-sud que conserva fins que desemboca a la mar Mediterrània al sud de Tarragona, després de passar per Vilaverd, La Riba, Picamoixons i d'haver creuat l'extens territori del Camp de Tarragona. L'extensió de la conca alta del Francolí és d'uns 300 km sense incloure la del Brugent que és d'uns 60, i la de la conca baixa, des de Picamoixons a la mar, és d'uns 400 km. La longitud del riu és d'uns 85 km, amb un pendent mitjà de 0'012 per metre.

Segons dades de la Divisió hidràulica del Pirineu Oriental, la quantitat d'aigua que passa pel riu després de la confluència amb el Brugent és escassa, però en canvi les avingudes són més freqüents, de manera que per terme mig l'aigua que hi passa és d'uns 71 milions de m anuals, dels quals 69.650.000 corresponen al Francolí, i 2.160.000 al Brugent.

El geògraf del segle XVII Pere Gil explica que al seu temps el Francolí era un riu planer, de poca aigua, en el qual s'hi criaven pocs peixos i petits i en sortien moltes sèquies útils per a molins i per a regar (GIL, 1949, p. 180-181). Tarragona és l'últim terme municipal per on passa el Francolí abans de desembocar a la mar, i l'any 1984 encara es podia escriure sense por a equivocar-se, que riu amunt s'hi vessaven productes més o menys contaminants procedents de granges porcines i avícoles, de les papereres

1 Les dades sobre el Francolí són les que acompanyen un informe redactat per l'enginyer de camins Antonio Mariño de la Divisió Hidràulica del Pirineu Oriental que acompanya el projecte del Pantà del Francolí de l'any 1923 (*D. de Tgna.* 16 i 17 de juny de 1923).

de la Riba, de farineres, restes urbans de diversos pobles que no tenien depuradora o no la utilitzaven. A això cal afegir les nombroses captacions il·legals i vessaments industrials i urbans sense control. (BIM, juny-juliol de 1984. Dossier «El agua»).

El Gaià. Volem remarcar que en un informe sobre les aigües subterrànies del terme municipal de Tarragona (DARDER, 1968), l'autor posa de manifest que estudia la Conca del Gaià «per la seva important i directa relació amb les aigües subterrànies de la conca de Tarragona».

El riu neix a les serres de la Brufaganya i de Queralt, entre 800 i 900 m sobre el nivell de la mar. Recorre orientat de N a S uns 47 km i desaigua a la Mediterrània al peu del castell de Tamarit. La seva conca té una extensió aproximada de 460 km, de la qual distingim, una zona alta d'una amplada aproximada 13 km i una llargada de 17, i la resta, zones mitja i baixa, d'uns 30 km de llarg per uns 8 d'amplada, per terme mig. Estan molt influïts per la pluviometria: pluges primaverals i tardorenques a l'estiu.

DADES HISTÒRIQUES DE CLIMATOLOGIA

La climatologia tarragonina és de tipus mediterrani marítim, que es caracteritza principalment perquè les precipitacions mitjanes anuals oscil·len entre els 400 i 500 mm, i la freqüència de llargs períodes de sequera i de copiosos aiguats tardorals. Ara, una ciutat que pràcticament no disposava d'altres recursos hídrics que l'aigua que «nos da el cielo recogida en algives», com comentava un tarragoní anònim del segle XVIII, i en què les sequeres són constants històriques, com recordaven els cònsols de la ciutat en el Consell Municipal celebrat el 30 d'agost del 1434 amb aquesta expressió: «Com segons és notori, de 400 anys ençà la ciutat de Tarragona és posada en gran fretura e necessitat de aigua», no és estrany que davant d'un fet tan greu s'atribuïssin a «Ntre. Sr. Déu e la gloriosa Verge Maria mare sua, e la beneita verge e prothomàrtir Sta. Tecla, [que] inspirant lo Sant Esperit, hagin mes en lo enteniment als dits honor. cònsols e algunes altres bones persones, les quals han mogut que la aigua de la Font de les Morisques vinga e sia menada a la ciutat».² O sigui que el vell problema de l'escassetesa d'aigua es podia resoldre gràcies al fet que l'Esperit Sant, per intercessió de Santa Tecla, havia inspirat els cònsols i altres ciutadans. Als llibres d'actes municipals del segle XVIII hi trobem registrades secades com la de l'any 1770, descrita amb una angouxa que reflecteix la preocupació dels tarragonins: «La urgente necesidad de

2 Llibre del Consolat 1434-35. Acord del 30 d'agost 1434.

agua que tantos meses hace se padece en esta Ciudad y sus contornos, tiene a sus vecinos en la mayor aflicción, pues a mas que no han podido sembrarse los campos por la notoria falta de lluvias, se halla en tal estado esta ciudad que empieza ya a faltar agua para beber»³; i contra el temor de quedar-se sense aigua per beure, de perdre les collites, o d'haver d'aguantar altres calamitats a causa de persistents secades, només quedava el remei de les rogatives que variava en funció de la gravetat de la situació. Generalment prenia la iniciativa la Corporació Municipal, la qual a prec del gremi de pagesos, o per iniciativa pròpia, s'adreçava al Capítol catedralici perquè «se servesca fer pregàries per aigua i el Senyor se vulla apiadar de nosaltres y dar-nos la sua benèfica aigua»⁴, o «por la gravísima necesidad de agua»⁵.

Considerant que el registre de demanda de rogatives és l'única font que transmet dades sobre la freqüència de les secades, hem recomptat les que figuren en els llibres d'actes de la Corporació Municipal dels segles XVI, XVII i XVIII. El resultat del recompte ha estat que al segle XVI es sollicitaren rogatives 6 anys, al XVII 13, i al segle XVIII, 16.

Rogatives contra la secada. Segles XVI-XVIII

Segle XVI. Anys: 15 de juliol de 1507 (*Ll. Consolat 1507*). «...per la gran sterilitat del aigua fonch feta gran diligència en què no manques la aigua del Francolí a la sèquia dels molins ni al abeurador». 13 d'abril de 1531 (*Ll. Consolat 1531-1532*. Primer Consell): «Atesa la poca aigua que y ve [pel Francolí] e necessitat gran concorre que no poden moldre ni regar les ortes del rech Major, Quatre Parellades, la Roqua, ni proveir altres necessitats, que se atura a Vilar del Baró, a la Granja, a la Masó, e a altres parts.» 18 d'abril de 1539 (*Llibre Consolat 1539-1540*. Parlament): «Fonch feta processó portant el Braç de Santa Tecla». El Braç es posà en un retaule fet damunt d'un catafalc, davant del convent Santa Clara. Hi assistiren representants de Constantí, Tamarit, Torredembarra, Altafulla i el Catllar. Suplicaren tots a una sola veu, «Nostre Senyor nos volgués dar pluja sobre la terra que hoynt los grans crits y plors era la major compassió del món». 13 d'abril de 1551 (*Tarragona Cristiana*, vol. IV. p. 128). Es perdé la collita per la secada, es celebraren rogatives públiques i processó general amb les relíquies de Santa Tecla.

3 *Llibre Capitular 1770*. Acta 19 de desembre, i doc. 125 del dia 20.

4 ALBENTOSA, L. M.: *La importancia del conocimiento de las fluctuaciones climáticas en los estudios históricos. Aproximación al clima de Tarragona durante el siglo XVIII*. Universitas Tarraconensis, IV. Tarragona, 1981-82. De la interpretació de les dades es dedueix que foren períodes de sequera els de 1730 a 1764, i els 1780 a 1792, i foren especialment greus les sequeres dels anys 1732, 1737, 1748, 1751, 1764, i 1766 en el primer període, i 1782 i 1792 en el segon. Però la relació del Sr. Albentosa no és exhaustiva, ja que també es feren rogatives els anys 1744, 1750 i 1770.

5 *Libro Capitular 1750-1751*, p. 20v. Acta 18 d'abril de 1750.

1584: 21 d'abril (*Ll. del Consolat 1584-1585*. Prohomenia de forments). El dia 25 d'aquest mes es treurà en processó el Braç de Santa Tecla «*per a sterilitat de les aigües*». La processó partirà de la Seu, anirà carrer Major avall i sortirà pel portal del Rei, rondarà tota la ciutat i tornarà a entrar pel mateix portal.

1591: 23 d'abril (*Ll. Consolat 1591-1592*, fol. 15). «*Lo temps se té sense ploure stèril y Ntre. Sr. Nos castiga en no donar-nos pluges, y los splets pateixen molt. Que se trega lo Braç de Santa Tecla*» Segle XVII.

Anys: 1611: 25 d'abril (*Tarragona Cristiana*, vol. IV, p. 209): El dia 25 d'abril hi hagué processó a l'entorn de la ciutat amb la relíquia de Santa Tecla i l'assistència de representants de Constantí i el Catllar.

1612: 28 d'abril (*Ll. 3r. del Clavariat dels Comuns*, 1603-1616, fol. 240): «*Són per treballs de avisar les viles del Camp, com lo diumenge a 29 dit, se trega lo Sant Bras per pluja, 1 lliura i 4 sous.*»

1615: 23 de maig (*Ll. 3r. del Clavariat dels Comuns*, 1603-1616, fol. 290): Jornals dels homes que han netejat el camí de l'entorn de la muralla per la processó de l'aigua amb el Braç de Santa Tecla. Són 10 lls. 8 sous; i per anar a avisar les viles del Camp perquè vinguessin a la processó. Són 11 lls. 12 sous.

1622: 8 d'abril (*Ll. Consolat 1622-23*, fol. 9. Prohomenia). Programa per diumenge vinent: ofici a l'Altar Major, seguit de processó amb el Braç de Santa Tecla sota tàlem que sortirà de la ciutat pel portal del Rei, voltarà el mur de la ciutat i tornarà a entrar pel mateix lloc. «*Es notifica y mana als procuradors de les confraries que demà diumenge acodesquen entre 8 y 9 horas del matí a la Seu ab sos cofrades per acompanyar la processó*».

1623: 6, 14 i 23 de març (*Ll. Consolat 1622-23*, fols. 52, 53 i 24. Prohomenia): «*Que los Srs. Pocurull y Brocà vayan al Iltre. Capítol y de part de la Ciutat los fassen embaixada si-s comensaran misses de pregàries vista la sterilitat del temps per a què lo Senyor se apiade de nosaltres*». «*S'acorda demanar que es trega la Vera Creu dissabte que ve, y lo Bras de Santa Tecla y que es fassen les processons acostumen a fer quan treuen lo dit Bras*».

1623: 22 d'abril (*Ll. Consolat 1623-24*, fol. 8v. Prohomenia): Proposa que es tregui el Santíssim un dia a les 7 hores del matí .

1629: 8 de maig (*Ll. Consolat 1629-30*, fol. 10. Prohomenia): S'acorda fer embaixada al Capítol per demanar que el primer diumenge vinent es tregui el Braç de Santa Tecla, per la necessitat «*urgent pateixen los splets*».

1640: 21 i 26 d'abril (*Ll. Consolat 1640-41*, fols. 10v. i 12v. Prohomenia): Per Sant Marc, dia 25 d'abril, es treu el Braç de Santa Tecla en processó per la secada.

1665: 29 de juny (*Ll. Consolat 1663-1665. Prohomenia*) «*Hi ha molta sterilitat d'aigua. No n'arriba per moldre i per regar*».

1680: 31 de setembre i 24 d'octubre (*Ll. Consolat 1679-1684, fols. 50v. i 52*). «*Com que la esterilitat del temps sia tanta que casi tots los particulars de la ciutat tan seculars com eclesiàstichs y religiosos es proveeixen per son ús y servey de la aygua de la font, [del pou de la plaça de la Font] cosa que no se ha experimentat en tota la centúria*».

1683: 1 de març (*Ll. Consolat 1679-1684, fol. 130 v. Prohomenia del 1 de gener de 1683*): Havent fet diverses professons i pregàries a Déu Nostre Senyor sense que s'hagi volgut apiadar-se de nosaltres es proposa «*enviar embaixada al Capítol per a que sia servit continuar les pregàries traient la imatge de Ntra. Sra. del Claustre, o lo Braç de Santa Tecla, nostra patrona*».

1685: 8 de maig (*Ll. Consolat 1684-1690, fol. 60 v. Prohomenia*): S'acorda demanar al Capítol que continui les pregàries «*trahent la imatge de Ntra. Sra. del Claustre o el Braç de Santa Tecla, per la urgència i necessitat d'aigua*».

1687: 13 d'abril (*Ll. Consolat 1684-1690, fol. 98v. Prohomenia*): A petició dels pagesos, «*atessa la esterilitat de aigües s'acorda suplicar a Illtre. Capítol que faci pregàries a Déu Ntre. Sr. perquè nos vulla afavorir en esta necessitat*».

1689: 7 de març (*Ll. Consolat 1684-1690, fol. 137. Prohomenia*): Els procuradors de les confraries de Sant Llorenç i Santa Magdalena «*estimarien a la ciutat demanas al Illtre. Capítol se fessen rogatives a Déu Ntre. Sr. per a que nos afavorís de aigües*».

1693: 19 de febrer (*Ll. Consolat 1690-1695, fol. 90v.*): Degut a l'esterilitat d'aigua, la Prohomenia acorda enviar «*embaixada al Capítol suplicant-li sia de son servey fer pregàries a Déu Nostre Senyor nos socorre en esta necessitat*».

Segle XVIII. Anys:

1720: 19 de febrer i 13 de març (*Libro Capitular 1720*): La confraria de pagesos manifesta que «*los sembrados se hallan con necesidad grande de agua*» i l'Ajuntament es dirigeix al Capítol de canonges per a demanar-li que faci rogatives.

1734: 25 de març (*Llibre de notes, fol. 1*). Es feren pregàries i processó per aigua, donada la gran secada que hi havia.

1737: 15 de febrer, 13 i 23 d'abril (*Libro Capitular 1737, fols. 9 i 17*); «*En atención de la tan grande necesidad de agua que se experimenta dende el principio de invierno hasta el dia de hoy en tal conformidad que si no nos favorece la misericordia de Dios se está perdiendo totalmente la cosecha*» (*Llibre de notes 1734-1864, p. 25v.*: Hi ha una referència a la secada de l'any 1737).

1738: 5 de gener, 18 de març i 5 d'abril (*Llibre de notes 1734-1864*): La ciutat demana pregàries que duraren fins a l'abril. (*Libro Capitular 1738*, fols. 22v. i 26): «*Sin embargo de que se ha transportado a la Santa Iglesia de la Catedral la imagen de Ntra. Sra. de la Misericordia, y que han acudido a ella las comunidades procesionalmente todos los dias, continua la esterilidad de agua*».

1742: 27 de març (*Llibre de notes 1734-1864*, fol. 50). L'Ajuntament demana pregàries per aigua.

1744: 30 de gener, 21 de març, 11, 16, 28 i 30 d'abril i 16 de maig (*Libro Capitular 1744-1745*, fol. 6-25v.). El dia 10 de maig es tragué el braç de Santa Tecla «*con una devota procesión*» de rogatives, i l'endemà «*empezó ya el alivio de la agua que tanto necesitaban los campos*»; però es feien rogatives des del gener i s'havia fet una processó general amb el Sant Crist de la Sang. També s'havia tret la verge de la Misericòrdia i el braç de Santa Tecla.

1746: 2 de març i 9 d'abril (*Libro Capitular 1746-1747*, fols. 7 i 16). Els procuradors de la Confraria de pagesos demana a l'Ajuntament que sol·liciti al Capítol que faci rogatives «*con motivo a la gran esterilidad de agua y la gran seca que ay en los. campos de forma que por instantes se pierde la cosecha*».

1748: 26 de març (*Libro Capitular 1748-1749*, fol. 27v). La confraria de pagesos demana a l'Ajuntament que intercedi per fer rogatives, «*en atención que en dias pasados hizo un temporal de vientos muy secos que han durado muchos dias, han secado la tierra de tal modo que se hechará a perder de dia en dia la cosecha*».

1750: 10 de març, 11, 18 i 21 d'abril i 5 de maig (*Libro Capitular 1750-1751*, fols. 12, 18v, 20v, 22, 28; *Llibre de notes 1734-1864*, fol. 103). Abans de l'11 d'abril s'havia tret el Sant Crist de la Sang, i entre el dia 18 i 21 es celebraren 12 misses a 6 sous la missa, s'exposà el Santíssim Sacrament i es tragué el Braç de Santa Tecla.

1751: 16 de març, 11, 22 i 29 d'abril, 30 de juliol, 9 i 27 d'agost, 3, 5, 6, 13 i 17 de setembre, 6, 20 i 28 d'octubre, (*Libro capitular* fols. 14, 19, 23, 27v, 42v, 45, 53v, 56v, 58, 59, 62, 66v, 67v, 69, 72v). El dia 16 de març el gremi de pagesos demana a l'Ajuntament que sol·liciti al Capítol que faci rogatives perquè «*está padeciendo la cosecha por falta de agua*». Desconeixem en què consistiren les primeres que es feren, però el diumenge dia 11 d'abril es demana que es tregui el Sant Crist de la Sang en Processó General i el diumenge dia 18 es tregué la Verge de la Misericòrdia. Com que continuava sense ploure, es suplicà al Capítol que es tragués el Braç de Santa Tecla el proper diumenge dia 25, s'exposés el Santíssim Sagrament, i en el transcurs de la setmana es celebressin algunes misses a l'altar de Santa Tecla. Cal dir que el dia 29 d'abril ja havia plogut. De tota manera no devia ploure gaire

perquè el 30 de juliol els pagesos demanaven rogatives «*para alcanzar de la misericordia divina el beneficio del agua que tanto se necesita*». El 27 d'agost, perquè ploqui, els pagesos demanaren que es pugui a la Catedral la imatge de la verge de la Misericòrdia, i «*en atención de ser tan extrema la necesidad de agua*» l'Ajuntament resol que se celebri diàriament a l'altar de Santa Tecla dues misses «*para las benditas almas del Purgatorio para más obligar a Dios Nuestro Señor nos asista con la lluvia*»; però tot i les rogatives no va ploure fins la nit del 28 d'octubre. Convé dir que aquesta llargà secada sortí cara a la ciutat perquè l'Ajuntament hagué de subministrar 30 càrregues diàries d'aigua a la guarnició des del 18 de gener fins el 28 d'octubre; la qual cosa costava 1 lliura, 9 sous i 4 diners diaris, que són més 400 lliures.

1752: 10 d'abril (*Libro Capitular 1751-1752*, Acta 10 d'abril, fol. 19v.): El gremi de pagesos demana rogatives.

1754: 30 de gener (*Libro Capitular 1754-1755*, fol. 11 v.) La Confraria de pagesos demana que es facin rogatives per aigua.

1758: 20 de febrer i 7 d'agost (*Libro Capitular 1758*, fol. 27 i 106v.). La confraria de pagesos demana que es facin rogatives per aigua. El dia 7 d'agost el regidor Degà posava de manifest «*el miserable estado en que se halla el público de esta ciudad*» per la falta d'aigua. Deia que s'havien esgotat les cisternes dels Caputxins, dels Descalços, i les d'altres convents, i a les de particulars, «*escasamente se encuentra alguna en esta ciudad que haya gota de agua*». Fins i tot, en els pous de l'entorn de la ciutat, «*difícilmente se puede ya sacar agua porque todo el pueblo havia acudido ya en los dichos pozos*».

1760: 21 d'abril (*Libro Capitular 1760*, fol. 51): «*Piden los labradores rogativas por agua. En vista de ello Su Señoría se sirve el que se dé principio a las rogativas conforme se ha estilado diciendo en las misas la colecta de la lluvia*».

1764: abril (*Llibre de notes 1734-1864*, fol.195). L'Ajuntament demanà pregària per aigua.

1770: 19 de setembre (*Libro Capitular 1770*, doc. 125). A més de no haver pogut sembrar per manca d'aigua la ciutat té «*a sus los vecinos en la mayor aflicción, pués a más que no han podido sembrarse los campos por la notoria falta de lluvias se halla en tal constitución esta ciudad que empieza ya a faltar agua para beber*». A més el Gremi de pagesos demana que es tregui en processó la Verge de la Misericòrdia, patrona dels pagesos, de la seva capella a la Catedral.

1771: 9 de gener (*Libro Capitular 1771*, fol. 6). Els pagesos demanen que es tregui la Verge de la Misericòrdia i en processó es porti a la Catedral.

1776: 19 d'abril (*Libro Capitular 1776*, fol. 45 i doc. 41). El gremi de pagesos demana que es facin rogatives.

1788: 11, 21 i 28 de febrer i 17 de març (*Libro Capitular 1788*, docs. 17, 22, 29 i 37). L'11 de febrer el gremi de pagesos considera necessari «*avivar*» les rogatives que es fan, i «*según orden acostumbrado*» demana que a la tarda del proper diumenge es tregui en processó el Diví Crist de la Sang. Una setmana després, com que és necessari continuar amb les rogatives, seguint, segons el gremi, amb l'ordre establert, correspon exposar Nostra Senyora de la Misericòrdia i «*concurrir en procesión las comunidades religiosas a implorar su eficaz mediación*».

La rogativa més usual contra la secada consistia a treure en processó el Braç de Santa Tecla, o la imatge de Nostra Senyora del Claustre;⁶ però al segle XVIII també es pujava a la catedral la Verge de la Misericòrdia, i es treia en processó general el Sant Crist de la Sang. Així l'any 1751 la Confraria de pagesos demanà que el Sant Crist es pugés a la Catedral, mentre l'Ajuntament acordà que es celebressin diàriament a l'altar de Santa Tecla dues misses «*para sufragio de las almas del Purgatorio para mas obligar a Dios Nuestro Señor nos asista con la lluvia que tanto se necesita comunmente*»⁷. D'aquesta manera estaven les coses el dia 27 d'agost, i com que continuava sense ploure, el dia 3 de setembre les forces vives de la ciutat (col·legis i confraries a més del Capítol i de l'Ajuntament) demanaren que s'exposés el Santíssim Sagrament el dia 6, i el proper diumenge que es tregués en processó el Braç de Santa Tecla. Cal dir que les processons amb el Braç de Santa Tecla per invocar la pluja podien tenir un abast comarcal, entenent com a comarca el Camp de Tarragona.

Les riuades del Francolí

Però el clima mediterrani, tan sec a l'estació estival, també és capaç de produir forts aiguats a la tardor, que són causa de grans avingudes del Francolí i de la inundació de gran part de l'horta del terme de Tarragona. En una investigació no exhaustiva de la documentació municipal hem trobat referències d'aiguats i d'inundacions a causa de desbordaments del Francolí:⁸

Segle XV. 1424: al mes de gener del 1424; al maig de 1427 i a l'abril de 1453 (RECASENS, 1966, p. 64).

6 Per referències a processons contra la secada amb el Braç de Sta. Tecla o la Verge del Claustre del s. XVII veure *Llibre del Consolat 1640*. p. 12 v. Prohomenia 26 abril 1640. *Llibre del Consolat 1679-1684*, fol. 130v. Prohomenia 1 de març 1683. *Llibre del Consolat 1690-1695*, fol. 90v. Prohomenia 19 febrer 1693. MORERA, Emili: *Tarragona Cristiana*, IV, p. 209. Processó 25 abril amb motiu de la secada de l'any 1611.

7 *Libro Capitular 1771*, fol. 6. Acta 9 de gener.

8 AMT: Carpetas *Inundaciones en el curso del Francolí (1792-1930)*.

Segle XVII. 1600: hi hagué forts aiguats que causaren l'enderroc de molts masos del terme i inundacions pel desbordament del Francolí i el Riu Clar (BLANCH, 1951 vol. II, p. 160). 1680: 23 d'octubre (*Ll. Consolat 1679-1684*. Prohomenia 24 d'octubre, fol. 52). L'avinguda del riu derruí la reclosa de tots els molins i ha «*rublert un gran tros del Rec Major*».

Segle XVIII: plugué torrencialment els dies 10 i 14 de setembre de 1741, i hi hagué forts aiguats i avingudes del Francolí els anys 1767, 1774, 1775, 1776 i 1779.⁹

Segle XIX: són dignes de menció les riuades i aiguats del dia de Sant Francesc (10 d'octubre del 1829), del dia de Sant Bertomeu (24 d'agost de 1842), del dia de Sant Mateu (nit del 20 al 21 de setembre de 1850) i especialment l'aiguat i l'avinguda del Francolí de Santa Tecla que tingué llòc la nit del 22 al 23 de setembre del 1874 (RECASENS, 1966). Josep Iglésies resumeix així els desperfectes que causà aquesta gran riada a Tarragona: «*Les línies fèrries de València i Lleida apareixien completament destruïdes en un parell de quilòmetres d'extensió; els horts havien estat inundats en una amplada d'un altre parell de quilòmetres, des del riu Clar als murs de Tarragona... Al carrer de la Unió hi havia uns grans esvorancs, les canyerries del gas i de l'aigua havien estat descalçades... El mateix matí havien recollit tres cadàvers, els d'una dona, d'un nen i una nena, a més d'una cama solta de persona. L'endemà la premsa donava compte que en els horts del terme municipal, situats a la dreta del Francolí s'hi havien recollit altres cinc cadàvers*» (IGLÉSIAS, 2008, p. 8).

Segle XX: grans riuades del Francolí es registraren el dia de Sant Lluç de l'any 1930, el 12 d'octubre de 1935, i els anys 1962, i la de l'11 i 12 d'octubre del 1970.

Les riuades del Francolí causaven grans danys al Rec Major, una sèquia que captava aigua d'aquest riu als confins del terme municipal, travessava diverses partides de l'Horta de Tarragona i la conduïa als molins fariners instal·lats al port de la ciutat.¹⁰

Les nevades

1796. (*Llibre de Rebus Gesti Ecclesiae*, 1788 fol. 96v.). Cagué un pam de gruix de neu. Matà innumbrables arbres, especialment oliveres, garrofers, tarongers i llimoners.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Una bona informació sobre el Rec Major la trobareu a: MUNTANYA i MARTÍ, Maria Teresa; ESCATLLAR i TORRENT, Francesc: *Tarragona: Una passejada pel terme, una retrobada amb la gent. Onomàstica tarragonina amb anotacions multidisciplinàries*, vol. II, p. 142-148. Ajuntament de Tarragona, 2007.

DISPOSICIONS LEGALS EN MATÈRIA D'AIGÜES. AIGÜES POTABLES

Extracció d'aigües subterrànies

La primera llei d'aigües data de l'any 1879. Estableix que les concessions d'aigües públiques correran a càrrec del ministeri corresponent, i que en cas de la captació d'aigües subterrànies en propietats privades, el propietari podrà realitzar perforacions. Tot i això, per a les extraccions amb mitjans mecànics caldrà que el pou estigui a una distància mínima d'altres pous en explotació, l'autorització de la Delegació d'Indústria per a la instal·lació mecànica, i si hi ha impugnacions les haurà de resoldre el Governador Civil. En casos de necessitat pública el Governador Civil podrà expropiar l'aigua privada o les concessions d'aigua pública durant el temps que consideri necessari. Contra aquesta decisió es podrà recórrer al Consell de Ministres.

L'article 22 de la Llei estableix que el propietari de les aigües subterrànies és aquell que les posa a la superfície, i a l'article 23 reconeix al propietari del terreny el dret exclusiu de perforar el subsol amb objecte d'apropiar-se de l'aigua que emergeixi a la superfície, i l'article 418 diu textualment: «*Las aguas alumbradas conforme a la Ley especial de aguas pertenecen al que las alumbró*». Ara, en el cas de pous artesianos o mecànics la titularitat de l'aigua és de qui executa la perforació, el qual haurà de sol·licitar autorització i respectar les distàncies mínimes establertes per la llei.

El decret del 23 d'agost de 1924, desenvolupat en l'Ordre Ministerial del 22 de març del 1935, i el Decret del 12 de març del 1955, estableix l'obligació dels propietaris que «*los alumbramientos de agua de cualquier clase y los que vayan descubriéndose en lo sucesivo quedan obligados a hacer la declaración correspondiente, con expresión de todas las características de sus manantiales o alumbramientos en ella figurará el emplazamiento, caudal, temperatura y análisis de las aguas, así como la utilización y aprovechamiento de las mismas e instalaciones hechas*».

La Llei d'aigües de 1985

Publicada al BOE el dia 8 d'agost del 1985, per entrar en vigor el primer de gener del 1986. Les característiques més significatives d'aquesta Llei són:

- no distingeix com a recursos diferents les aigües superficials i les subterrànies. Unes i altres es troben íntimament relacionades i, per tant, el seu conjunt, subordinat a l'interès general.
- necessitat de dissenyar una prèvia i correcta planificació hidrològica.
- creació d'unes adequades institucions per a l'eficaç administració del recurs en el nou estat de les Autonomies.

— es consideren de domini públic les aigües subterrànies, i desapareix el dret a apropiar-se'n que concedia la Llei de 1879.

La Llei d'aigües de 2001

Publicada al BOE del 24 de juliol del 2001, i modificada per diverses lleis publicades entre 2001 i 2007. Preveu la Planificació Hidrològica Nacional mitjançant plans hidrològics públics. Als efectes de la planificació defineix diversos conceptes hidrològics com què s'entén per aquífer, per aigües continentals, aigües subterrànies, aigües superficials, i per aquífers sobreexplotats. Estableix com un dels objectius de la Llei, la protecció del domini públic hidràulic i la de la qualitat de les aigües amb mesures medioambientals per evitar la contaminació amb productes industrials, i la protecció de les aigües subterrànies contra la intrusió d'aigües salines i contra vessaments. Una de les novetats de la Llei és que tracta d'aigües procedents del dessalatge d'aigua marina.

Aigües potables

S'anomenen potables les aigües que són aptes per a l'alimentació humana, la dels animals domèstics, o per la preparació o l'elaboració d'aliments. El concepte de potabilitat varia segons les diverses legislacions, però en tot cas els elements a examinar per a determinar si una aigua és potable són de caràcter físic (color, gust, olor, radioactivitat, turbulència), de caràcter químic habituals (clorurs, sulfats, nitrats, calci, magnesi, pH, DBO) de caràcter químic estrany (els més significatius són: coure, zinc, fluor, plom, crom), i de caràcter microbiològic (bactèries en general).

Fins a la segona meitat del segle XIX la potabilitat de l'aigua es determinava pel conjunt les seves característiques físiques. Un exemple el tenim en la descripció que fa l'any 1818 el Dr. Josep Antoni Canet de la qualitat de l'aigua de la mina de l'Arquebisbe que arribava a Tarragona: *«En su primitivo manantial mana de lugares elevados, y que inclinan acia el Oriente del estío. Ella es pura, ligera, fresca, sin olor, gusto ni color notables, y contiene su poquito de aire fijo. Tenemos presentido que hecha su analisis con una solución nitrosa de plata, apareció poca ó ninguna turbulencia»* (CANET 1818, p. 15).

Setanta anys més tard, el doctor en farmàcia tarragoní Tomàs Cuchí certificava que reunia les condicions de potable una aigua *«limpia, diàfana, sin color, casi insípida y corta algo la disolución del jabón. Los reactivos manifiestan la presencia de cal, magnesia, sosa y alumina; y de los ácidos carbónico libre y combinado, sulfurico y silicico y cloro con indicios de nitratos, sílice y unos 3*

milígramos de materia orgánica por litro que en líquidos de cultivo no desarrolla micro-organismos» (THÓS, 1888, p. 28).

Al segle XX començaren a tenir-se en compte per determinar la potabilitat de l'aigua de consum domèstic i fonts públiques els resultats de les anàlisis bacteriològiques, però no pas sempre. Així, l'any 1927 el director del Laboratori Municipal de Tarragona Dr. Francesc de P. Folch en un article publicat a *D. de Tgna.* del 9 d'octubre dirigit *Al público de Tarragona* per desmentir la impotabilitat de l'aigua de la font del Llorito, feia constar que les dades que donava es referien a l'anàlisi química, «pero no al analisis bacteriológico que no se ha verificado hasta el presente».

Uns anys més tard el perill de la contaminació bacteriològica preocupava molt més a la ciutadania. L'any 1930 el Dr. Josep Mª Sastre afirmava que «l'aigua arriba als dipòsits freqüentament contaminada pel colibacil, i la canalització és susceptible d'una contaminació virulenta i massiva, amb greu amenaça per la salut pública» (*Diari de Tarragona*, 21 d'octubre de 1930).

La potabilitat de l'aigua de consum domèstic la qüestionà l'any 1932 la minoria municipal Lliga Autonomista Republicana, aleshores a l'oposició, en un article que aparagué a l'òrgan del partit *La Veu de Tarragona* el 16 de juliol. S'hi vol demostrar que l'aigua del pou Franquès és químicament impotable, i acusa l'equip municipal de govern de voler desviar la qüestió, «donant a l'aspecte bacteriològic més importància que a l'aspecte químic de les aigües; nosaltres podem parlar així perquè sabem que bacteriològicament, aquelles aigües són pures encar que susceptibles de contaminació, i també sabem que els casos de tifus no són produïts per les aigües».

Amb aquest article periodístic la «premsa de la dreta» empenia, com remarcava el *Diari de Tarragona*, (19 i 20 de juliol de 1932) una campanya d'atacs a la «puresa química de l'aigua sense que això vingués a to amb la part essencial d'allò que hom tenia en litigi». I amb una alta dosi de demagògia que indica el grau de politització a què havia arribat el «cas de l'aigua»,¹¹ l'articulista del *Diari* insistia a remarcar el perill que representava en temps dels Ajuntaments monàrquics l'aigua infectada de colibacils; i preguntava, «¿On eren llavors aquests elements de la dreta ara tan propicis a la censura i al crit d'alarma? ¿Com és que la minuciositat amb què ara parlen d'un excés de sulfats en l'aigua, no l'empraven en remarcar la presència en l'aigua dels ajuntaments monàrquics d'una proporció de colibacils molt superior, escandalosament superior, monstruosament superior a les que permeten, no les lleis espanyoles, sinó unanimitament les de tot el món civilitzat?».

11 Veure més endavant a l'apartat dedicat al Pou Franquès la reacció del principal partit de l'oposició municipal contra la decisió de municipalitzar l'aigua de Propietat i acabar amb altres antics privilegis que no tenien res a veure amb la potabilitat.

Un concepte de la potabilitat es publicà el 21 de febrer del 2003 com a transposició de la Directiva Europea, i s'aplica a:

- l'aigua d'ús domèstic, és a dir, a totes les aigües utilitzades per a beure, cuinar, preparar aliments, higiene personal i altres usos domèstics;
- l'aigua utilitzada per a la indústria alimentària;
- l'aigua que s'usa als hotels, centres comercials, i altres serveis.

Preveu que el control de la qualitat de l'aigua que consumeix la població correspon al municipi i indica els paràmetres microbiològics, químics i de radioactivitat que s'hauran de controlar. Per exemple el nivell de clours es limita a 250 mg/l i el del sodi a 200. (MARCO, 2004).

Els problemes de la conducció

Històricament l'aigua que s'ha usat a Tarragona fins a la segona meitat del segle XX, és a dir abans de la industrialització, ha estat per al consum humà (ús de boca i serveis higènic, o sia aigua potable) i per regar, bàsicament, l'horta de les ribes del Francolí. L'aigua que s'usava per regar era la superficial que baixava pel riu i la subàlvia que circulava sota la superfície entre els còdols i la sorra dels aluvions que formaven el llit del riu. L'aigua de consum humà era en gran part subterrània que infiltrada a través de roques permeables que es troben sota la superfície de la terra i en arribar a una capa impermeable s'acumulen i omplen els porus i fissures de les roques. Així és com es formen els aqüífers.

A causa de la seva posició geogràfica, fer arribar aigua potable a Tarragona a un cost raonable abans de la invenció dels motors elèctrics o d'olis pesats dièsel era pràcticament impossible. En tot cas, per a realitzar projectes de captació i de conducció que requerien salvar desnivells de terreny, calia recórrer a «nivelladors», especialistes que amb instruments anomenats *nivells*¹² realitzaven els mesuratges necessaris per traçar el recorregut de les canonades, la col·locació d'arques de distribució i, quan no hi havia altre remei, construir ponts d'arcades per salvar desnivells. A Tarragona es conserven restes arqueològiques i abundant documentació escrita d'almenys mitja dotzena d'aqüeductes construïts en diverses èpoques per tal de captar i conduir aigua de diversos manantials a la ciutat.

12 Nivell: Instrument que permet determinar la diferència de nivell entre dos punts. L'usat per calcular el nivell d'aigua consisteix en un tub metàl·lic d'uns 120 cm de llargària proveït als extrems de dos tubs de vidre graduats, disposats perpendicularment a aquell que, ple d'aigua, permet de traçar la visual horitzontal en fer-la passar per les dues superfícies de l'aigua als tubs de vidre. (GEC. Vol. 10, p. 50)

Anivellament: Conjunt d'operacions que tendeixen a trobar les diferències d'altitud entre dos o més punts de terreny, en relació horitzontal (GEC. Vol. 2, p.195).

TÀRRACO QVANTA FUT!

PROCEDÈNCIA DELS RECURSOS. ELS AQÜEDUCTES

La primera referència escrita sobre el lloc de captació d'aigua per a proveir la ciutat de Tàrraco, i dels aqüeductes que la conduïen, la trobem al capítol 34 de l'edició castellana i al 10 de la catalana del *Llibre de les Grandeses de la ciutat de Tarragona* de Lluís de Pons Icart. Diu: «*Otra puente muy grande dicha de las Ferreras ay a medio cuarto de legua de Tarragona, e por encima de la cual pasava de un monte a otro el agua, según opinión de algunos que venía por el aqueducto que se tomava al rio Gayán, a quatro leguas de Tarragona cerca de un lugar que se dice lo Pont d'Armentera [...] Otros quieren que passasse encima de ella el agua que también con aqueductos venia del río Francolin e de Pont de Goy que és a más de dos leguas de Tarragona camino de Montblanch. Y así se ve junto al camino cerca del Codony un pedaço de estos aqueductos*».

Malgrat que Pons d'Icart insinui que una part de l'aigua que arribava a Tàrraco procedia del Francolí, tots els autors posteriors que s'han referit als aqüeductes romans han mantingut durant més de dos segles que el Pont de les Ferreres, conegut vulgarment per Pont del Diable captava l'aigua del riu Gaià. No fou fins l'any 1908 que el catedràtic de l'Institut de Segon Ensenyament de Tarragona, Martí Navarro Florez en un article publicat al *Diari de Tarragona* el dia 8 de maig, demostrà amb dades arqueològiques que el Pont del Diable es construí per conduir aigua del Francolí, i quaranta anys més tard José Sánchez Real publicà a la premsa local (*Diario Español* del 17 i 19 de novembre de 1949) l'article «*El acueducto del puente de las Ferreras*» en el qual exposava que els resultats de les prospeccions que havia dut a terme amb Isidre Valentines Llobell confirmaven que el Pont de les Ferreres conduïa aigua del Francolí; però potser a causa de l'escassa difusió pel fet d'aparèixer en un diari local no especialitzat, la notícia passà desapercebuda entre els especialistes de la mateixa manera que havia passat amb el resultat de les investigacions del professor Navarro. Això explicaria que l'any 1972, l'enginyer i historiador C. Fernández Casado a *Acueductos romanos en España* (Madrid, Instituto «Eduardo Torroja», 1972),

encara queia en l'error de presentar el Pont de les Ferreres com un aqüeducte que conduïa aigua del Gaià. Per fi, en un Simpòsium d'Arqueologia Romana celebrat a Segovia l'any 1974, Fernando Saézn Ridruejo presentà unes *Observaciones técnicas sobre el abastecimiento de agua a Tarragona* en les que confirmava el que havien afirmat, primer Navarro Flores, i després Sánchez Real/Valentines Novell. Això és: que l'aqüeducte de les Ferreres formava part d'una conducció d'aigua del Francolí (CORTÉS, 1998, p. 20) que es captava en una resclosa a l'altura del Rourell. Des d'aleshores, es dóna com a provat que a Tàrraco hi hagueren dos sistemes de subministrament d'aigua: «Uno de ellos tiene su origen en el Francolí a partir de una pequeña derivación situada cerca el Rourell... El otro sistema se iniciaba con una derivación en el Gayá, y sin grandes estructuras alcanzaba Tarragona a mayor cota que el anterior» (ARENILLAS, 2002).

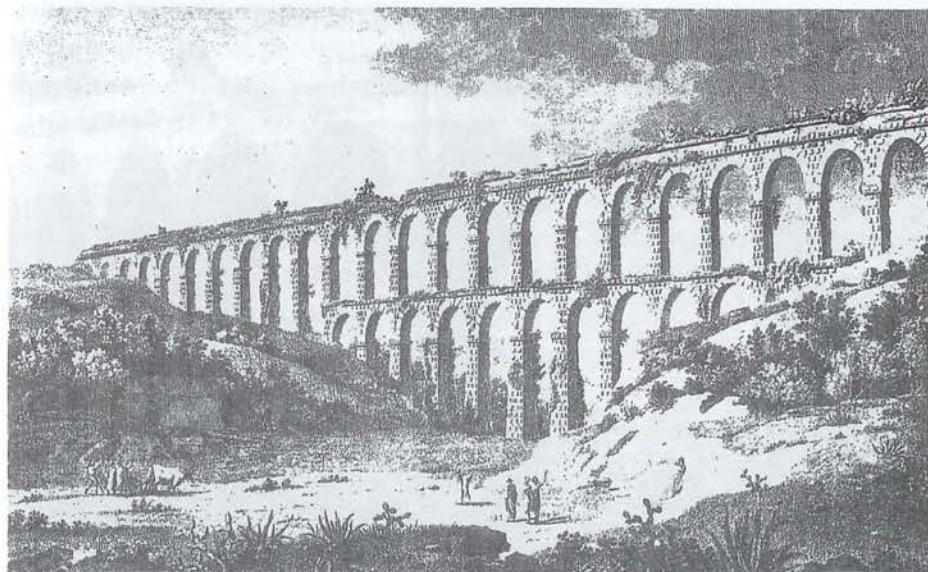
L'aqüeducte de les Ferreres, vulgarment conegut per Pont del Diable, és un dels monuments més emblemàtics que ens han llegat els romans, i és per això que ha estat un dels més dibuixats, més fotografiats i més vegades descrits de tots els que es conserven d'aquella època. Situat a 3,140 km de Tarragona, a la dreta de la CN-240, és un pont d'arcades de dos pisos, 11 a l'inferior i 25 al superior. L'altura màxima de l'obra és de 26 m i la llargada total de 217. Per una descripció de la tècnica constructiva del monument, veure (CASADO 1972, i CORTÉS 1998).¹ No es coneix cap dada que permeti datar el Pont del Diable. Només per comparació amb altres monuments datats es dedueix que degué construir-se vers l'any 20 aC.

Més conegut és el traçat de l'aqüeducte que conduïa l'aigua captada al riu Gaià, a l'altura del municipi de Pont d'Armentera (Alt Camp), i més concretament a l'anomenat barranc de Rupit. A finals del segle XVIII encara se'n conservaven importants trams en bon estat o reparables, circumstància que decidí l'arquitecte Joan Antoni Rovira (Tarragona, 1730-1803) a aprofitar el traçat per conduir novament, al cap de més de mil vuit-cents anys, aigua de la conca del Gaià a Tarragona; un fet que explica l'admiració que sentí el cronista àrab al Razí (segle IX) per les restes monumentals de Tàrraco, expressada amb aquests mots: «Tarragòna té coses que no es desfan en cap temps, per bé que Tàric, el fill de Nusayr (Mussa), quan entrà a Espanya, matà la gent i destruí les obres, però no pogué destruir-les totes, de tan fortes que les feren». (RECASENS, 1975 p. 31). Ara, l'evolució de Tàrraco fins a convertir-se en capital de província hispànica no hauria estat possible sense anar acompanyada d'un progressiu augment de dotació d'aigua.

1 Entre altres a més de descriure les característiques del monument, detallen les seves dimensions Pons Icart, Alexandre Laborde i Hernández Sanahuja.

Hernández Sanahuja ja subratllà que un dels primers objectius dels governants de Tàrraco fou proveir-la d'aigua suficient per a les necessitats de la població, dels temples i dels espectacles públics, i tenim una idea de la magnitud de l'abastament d'aigua de la ciutat en temps d'August per «*el considerable numero de vestigios que existen todavia de acueductos para la conducción y repartimiento de agua*» (HERNÁNDEZ 1946). Cent anys després, un reconeixement sobre el terreny realitzat per José Sánchez Real (SÁNCHEZ, 1994) a les rodalies de Tarragona, encara localitzà restes significatives de diversos ramals que conduïen aigua captada al Francolí i al Gaià a diversos sectors urbans de Tàrraco; una tasca que a partir dels anys vuitanta del segle passat han continuat Rodolfo Cortés *et alii*.

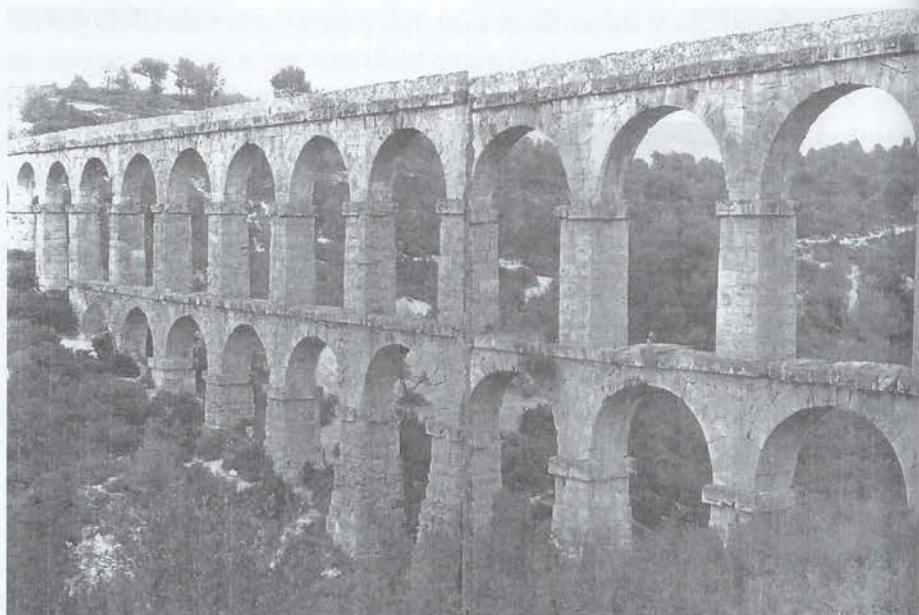
Es calcula que la conducció del Gaià tenia una longitud de 43,49 km i la del Francolí de 15. A més és probable que també sigui de l'època romana el sistema de distribució d'aigua per al regatge de l'horta que alimentava el Rec Major.

Aqüeducte romà conegut per Pont del Diable a principis del segle XIX.

Alexandre de Laborde (1773-1842): *Viatge pintoresc i històric. El Principat*. Planxa LV.

Publicacions Abadia de Montserrat, 1974.

Aqüeducte romà conegut per Pont del Diable.
Estat en què es trobava l'any 1980.

Pont del Diable, 1007-1008. *Arcuaciones* de l'aqüeducte de les Ferreres.

DE L'EDAT MITJANA A L'AIGUA DE LA MINA DE L'ARQUEBISBE (1798)

APROXIMACIÓ A LA DEMOGRAFIA MEDIEVAL TARRAGONINA

Podem dir que havien de transcórrer un miler d'anys perquè al lloc ocupat per la ciutat de Tàrraco s'hi assentés definitivament Tarragona, una petita i modesta ciutat que només recordava la romana per la grandiositat de les seves ruïnes: *Tarraco quanta fuit ipsa rovina docet*.

La població de la ciutat medieval i renaixentista podem establir-la aproximadament per les dades que ens proporcionen els fogatjaments, o estimacions de focs efectuades amb fins tributaris.

El primer, i per tant el més antic dels fogatjaments que coneixem és el de 1358 que atribueix a la ciutat 1.071 focs. Cronològicament segueixen el de 1381, amb 884 focs i el de 1451 amb 590. Doncs bé, si atribuïm a cada foc un mínim de 4 habitants i un màxim de 5, tindriem que el nombre d'habitants de la ciutat seria:

- any 1358: entre 4.284 i 5.355;
- any 1381: entre 3.536 i 4.420;
- any 1451: entre 2.360 i 2.950.

La conclusió que treiem d'aquestes estimacions és que la Tarragona medieval tingué una població que oscil·là entre 3.000 i 5.000 habitants.

No sembla, doncs, que als segles XIV al XV la ciutat necessités més aigua que per al consum d'una població, a tot estirar, d'uns 5.000 habitants; una necessitat que es podia satisfer amb la construcció de cisternes i d'algun pou. Potser és per això que les primeres notícies sobre aigua de la Tarragona restaurada que hem localitzat no es refereixen a la d'ús de boca, sinó a la superficial del Francolí usada per a regar.

DRETS QUE GAUDIEN ELS CIUTADANS DE TARRAGONA SOBRE LES AIGÜES DEL FRANCOLÍ

A més de les prescripcions expedides per a regular les funcions dels ajuntaments borbònics¹ a aquests se'ls demanà que presentessin suggerències i esmenes a un projecte d'Ordenances que, per ordre de Sa Magestat, duia a terme la Reial Audiència l'any 1756.² Les que presentà l'Ajuntament de Tarragona, arxivades a l'acta del plenari de 20 d'agost, es refereixen a les aigües del Francolí amb els següents termes: «*Las ordenanzas de obrero formadas por el Corregidor no tratan en punto de aguas cosa alguna, lo que da motivo a que el Ayuntamiento exponga lo siguiente: La dignidad Arzobispal de la Santa Iglesia de esta ciudad tiene el señorío de las aguas del río Francolí que sirven de regadío a las tierras que se hallan fuera del término de esta ciudad hasta la entrada de su término para cuya custodia y repartimiento tiene el señor Arzobispo sus ministros que lo celen. De antiquísimo tiempo por los disturbios que había al entrar las aguas en el término de esta Ciudad, entre los naturales y vezinos que tienen tierras, está en observancia y práctica antiquísima nombrar un Magistrado antiguo y ahora el Ayuntamiento un repartidor para la distribución de las aguas para regadío de las tierras del término, distribuiéndola con equidad por dias en los que les toca y pertenece*».

L'anada de les aigües

«*L'empriu y antiquíssima possessió*» que tenia la ciutat de Tarragona sobre les aigües del Francolí era la suma de privilegis que li havien concedit els arquebisbes, senyors eminents de la major part del territori que constituïa el Camp de Tarragona; uns privilegis que en el Llibre de les Ordenacions i Crides de la ciutat es resumien en el de «*de fer venir les aigües del riu Francolí a la dita ciutat, o als molins y orta de aquella, y de impedir que ningú no pugui perturbar lo fluxio de aquella, y per mantenir la possessió antiga y pacífica de fer venir aygua*». (Ordenacions, p. 114).

La més important de les concessions que els prelats havien atorgat a la Ciutat de Tarragona era la que ordenava regar amb aigua del riu dos dies de la setmana, (dilluns i divendres) sota «*pena de cors*», (conjunt de pena corporal i pecuniària), als propietaris de terra del Camp de Tarragona que incomplissin l'ordre.

1 Com el Decret de Nova Planta (16 de gener 1716), la Cèdula Introductòria del 13 d'octubre de 1718, la Reial Cèdula del 12 de desembre del 1732 i altres.

2 *Libro Capitular 1756*, actes 28 de juliol i 20 d'agost.

La finalitat de la disposició era que durant tot l'any arribés aigua suficient per moure els molins fariners que la ciutat tenia instal·lats al port. Però tot i l'amenaça de castigar amb duresa els infractors de la legalitat, quan l'aigua escassejava freqüentaven les rescloses i fiblades il·legals, al llarg del Francolí, obra de pagesos i moliners que tenia com a objectiu captar més aigua amb evident perjudici dels interessos dels tarragonins.

Per combatre aquesta picaresca la Mitra concedí a la ciutat de Tarragona el privilegi de poder organitzar expedicions, anomenades «*anades de les aigües*» que tenien com a objectiu trencar rescloses i altres obres il·legals, riu del Francolí amunt, fins al terme de Picamoixons. (RECASENS 2001, p. 18-21). Formaven les expedicions o «*anades*» un nombrós grup de persones que presidia el Procurador General del Camp o el seu lloctinent, en representació de l'Arquebisbe, acompanyat d'un notari i d'una nodrida representació de la ciutat: el cònsol segon, el clavari, un síndic, un missatger, un trompeter o pregoner per fer crides, i dos peons que quan convenia trencaven rescloses. A cada lloc on la comitiva s'aturava, el pregoner repetia el mateix pregó, o un altre de molt semblant. Ens servirà de model el text que es pregonà el 3 de febrer de l'any 1461. Diu així: «*Oiu ara que se us fa saber de part del molt magnífic procurador general en la temporalitat del Camp del Reverendíssim pare en Crist i Senyor Patriarca Arquebisbe de Tarragona: Que no hi hagi ningú que gosi regar de l'aigua del Riu Francolí, sinó en els dies de llur regatge, això és, el dilluns i el divendres. I quan hauran regat en dits dies, cada u haurà de tornar l'aigua a la mare, sota pena de cos i béns, i guardi's qui s'hagi de guardar*». En aquesta anada del 3 de febrer de 1461 es trobà totalment trencada i derruïda la resclosa de Vilar del Baró, es destruï la del molí de Puigdelfí, i es trencaren les dels molins de la Granja, de Vallmoll, de La Masó i de l'Olmet (Ordenacions, I, p. 97).

Malauradament no podem saber la data que començaren les «*anades de les aigües*» perquè falta el primer full del llibre que les registrava. Només podem estar segurs que el registre més antic és del 1461, i el més modern del 1566.

Els molins fariners de la ciutat, el bé més productiu del municipi

Malgrat que l'establiment i expansió del raval marítim medieval s'hagi d'atribuir més que res a un augment del moviment portuari, no podem deixar de considerar que també hi contribuï, des del segle XII, la instal·lació de molins fariners al port, a prop de la desembocadura del Francolí. Està documentat que el 8 d'agost de 1192 el prelat Berenguer de Vilade-

mults assignà al Sagristà Menor, de recent creació, entre altres rendes, les dècimes dels molins del port i dels de l'horta (MORERA, 1899, ap. doc. 44). Segons Pons d'Icart, l'11 de desembre de l'any 1203 el rei Pere I cedí a la ciutat de Tarragona un molí que tenia al port,³ i al *Llibre Verd de la prepositura* (fol. 10 v.) hi trobem anotat que l'any 1276 Berenguer d'Olzina i la seva muller feien al Sr. Arquebisbe un cens de dues quarteres de forment pel molí que tenien al port.

Una altra font (*Llibre Capitular 1758*. Doc. 172 del 9 d'octubre) ens diu que la ciutat adquirí a cens a l'arquebisbe Pere Albalat el 20 d'agost de 1366 un molí amb l'obligació d'abonar:

- un cens irredimible anual de 12 quarteres de forment al monestir d'Escala Dei,
- un cens de 80 lliures a l'Arquebisbe concessionari,
- un cens de 13 lliures anual a l'ardiaca de Sant Llorenç,
- i un cens anual de 3 lliures a l'obtentor del benefici de Sant Fructuós de la catedral.

En una declaració de Béns Propis enviada a la Reial Audiència en compliment d'un Reial Decret del 30 de juliol de 1760, l'Ajuntament fa constar que posseeix tres molins, un a l'horta i dos al port *«por haberlos fabricado en tiempos antiguos, de forma que en 23 de marzo de 1526 se promulgó una sentencia arbitral por dos jueces árbitros, en la qual fue declarado tener lugar la amortización a favor del Monasterio de Scala Dei y otros directos, por razón de la qual debieron pagar los cónsules de la ciudad 100 ducados de oro a más de las pensiones de censo que corresponde. Y el otro sito en la huerta se fabricó por la ciudad en el siglo de 1600 y asegura ser propio de la ciudad el hallarse colocado sus armas en la puerta»*.⁴

A finals del segle XVI localitzem els següents drets que havia d'abonar la ciutat (*Llibre major dels comuns 1591-1594*):

3 Pons 1980, p. 233. El text diu: «Y en una carta de concesión que hizo el rey don Pedro en la ciudad de Tarragona a once de diciembre, año de la Natividad del Señor MCCIII, en poder de Ferrer notario suyo, de un molino, dice que está situado y tiene el Rey en el puerto fabricado de Tarragona».

4 *Llibre Capitular 1761*. Doc. 24, p. 11. Pregunta 2ª, 8. Los títulos en virtud de los cuales los poseen.

	Lliures	Sous	Diners
1593-1594: 22 de juny i 1 de juliol. Fols. 92 i 124. «Al comensal Pere Mensa, beneficiat del benefici de Sant Nicolau en el Castell del Rei, reb dels molins de la ciutat per lo cens de quiscun any el dia de Pasquia»	6	5	
1594: 12 de gener. Fol. 83. A la Cartoixa els censos dels molins		12	
Pel cens del molí dels Mangons		12	
Cens i amortització del molí del port	4	13	6
1594: 19 de gener. Fol. 84. Al benefici de Sant Fructuós, per un molí del port	3		
1594: 13 de juliol. Fol. 124. «A Pau Colom per la pensio de censal que caigué el dia de Sant Joan prop passat, el qual té comprat del Sr. Soldevila»	37	10	
1594: 7 de novembre. Fol. 140. «A la venerable confraria de Preveres per lo molí de dalt 5 lls., i pel molí de baix 7 lls. 10 s.»	12	10	
1595: 22 de gener. Fol. 149. «Al tresorer de la Seu Martin Agustí, per cens i delme dels molins de la ciutat tots els anys»	9	3	10
1596: 7 de març. Fol. 177. «Cens que reb cada any l'Hospitaler Lluís d'Icart per Nadal dels molins»	3		
Total	74	05	04

Al segle XVI, lluny del port, riu Francolí amunt, però encara dins del terme de Tarragona, la ciutat era propietària del molí de la Pedrera, inservible amb tota seguretats vers el 1550. No sabem si es restaurà, però sigui com sigui l'any 1588 se'n construí un als Montgons, que s'anomenà Molí de l'Horta, i un altre si fa o no fa el mateix any, als confins del terme, denominat Molí de Mas de Folch. Així doncs, abans d'acabar el segle XVI la ciutat explotava dos molins al port (el molí «gran» i el «molinet») i dos a l'Horta. Sofriren grans desperfectes en la Guerra dels Segadors però es repararen i continuaren en servei excepte el de Folch que estava en ruïnes l'any 1684 (RECASENS, 1998, p. 279).

Les despeses de manteniment dels molins costaren a la ciutat del 13 de juliol de 1594 a l'11 de gener de 1600, segons les anotacions del *Llibre major dels Comuns 1591-1602* (p. 124-305) 372 lls. 18 s. 4 d., gastades en adobar teulades, compra de rodets a un mestre en molins, fer i netejar rescloses,

compra de moles i de llibans, posar aigua als molins o al Rec Major, import de la feina de ferrer, i de mestre de cases, i adobar la resclosa del Francolí. Un dels objectius dels governs municipals que s'aconseguí abans d'acabar el segle XVI fou administrar tots els molins fariners del terme per poder explotar el dret de moltura en monopoli.

L'any 1503 dos dels tres molins que funcionaven en territori municipal estaven en mans privades amb «*grandissim dapnatge de la ciutat e poblats en aquella, axí per les farines com per lo preu de les moltures e altres coses que explicar se porien*», però a mitjan segle XVI els dos molins fariners del port, el gran i el petit, ja eren una peça bàsica de l'economia municipal tarragonina degut a la facultat que tenia la ciutat d'imposar l'anomenat «dret de moltura» en règim de monopoli.

Les tarifes d'aquest dret eren molt variables. Per exemple, la de l'any 1641 es posà a raó de 6 sous la quartera de blat molt, i la de l'any 1645 a raó de 2 sous.

El rendiment del dret de moltura evolucionà amb una constant tendència a l'alça. Per exemple al segle XVI entre 1563 i 1655 evolucionà de la següent manera:

Any	Lliures
1563	195
1600	300
1630	550
1650	855
1655	1130

També sabem les quarteres de blat que es van moldre als molins de la ciutat els anys de la Guerra dels Segadors a càrrec de la Intendència, que pagava a 2 sous la quartera en blat i no en diners. Vegeu-ho tot seguit:

Data	Equivalència en diners (lliures)	Moltura (quarteres)
1642: 21 d'agost	548	10.960
1643: 15 d'octubre	1.076	21.520
1644: 16 de desembre	420	8.400
1645: 16 de juny	400	8.000
1647: 25 de maig	700	4.000
1648: 20 de març	520	10.400

1649: 25 de març	2.000	40.000
1651: 20 de març	1.000	20.000

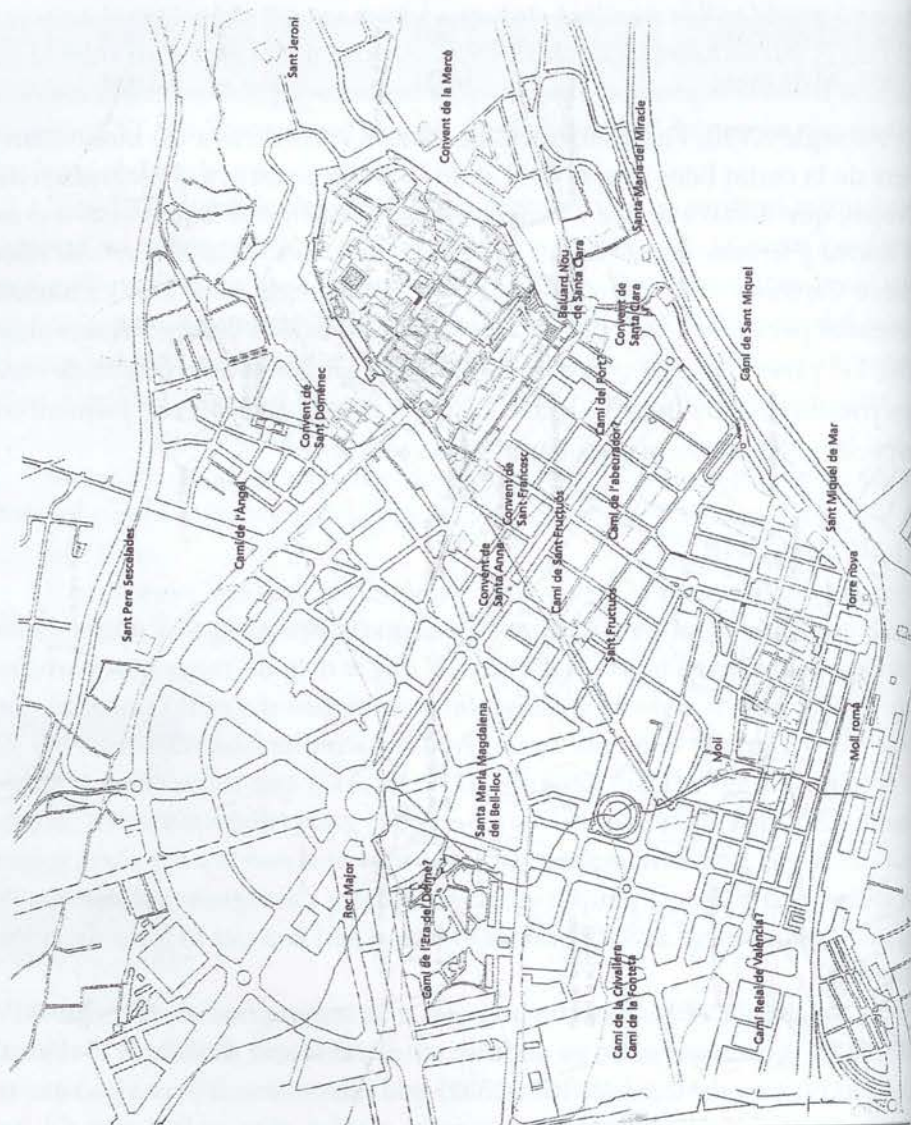
Al segle XVIII, l'administració borbònica considerava els molins farieners de la ciutat Béns Propis del Comú i els administrava el Majordom de Propis, que donava fe que *«la ciudad tiene tres molinos de harina, sitios uno en la huerta y término de esta ciudad y los dos contiguos sitios en el puerto de ella»* (Libro Capitular 1761. Doc. 24, p. 11) A mitjan segle (any 1757) s'havien arrendat per quatre anys pel preu de 1.525 lliures (356 lliures 5 diners anuals), i el pressupost preveia que les despeses anuals serien: pensió de censos irredimibles 34 lliures 6 sous i 2 diners, més 12 quarteres de forment en espècie; i 200 lliures per adobar molins i sèquies.

EL REC MAJOR

Amb aquest nom es coneixia una sèquia que captava aigua d'una resclosa situada a la riba esquerra del Francolí que a més de regar una part important de l'horta del terme alimentava els molins del port i una font que assortia d'aigua la zona portuària. Així ho acredita una referència del 16 d'octubre del 1779 (Libro Capitular 1779, fol. 113) que transcrivim textualment: *«El temporal de agua del dia 15 ocasionó graves desperfectos a la acequia que conduce el agua a los molinos harineros sitios en el puerto y una porción para el abasto de la plaza»*, i perquè es pugui moldre i assegurar *«el sustento de agua»* l'Ajuntament acordà adobar el Rec al seu pas per l'Horta de la Pedrera.

El Rec Major el trobem documentat a la segona meitat del segle XIV (1385). El recorregut antic es dedueix d'una anotació datada el 13 d'abril del 1531 (Llibre del Consolat 1531-1532) que diu: *«Atesa la poca agua que ve pel Francolí, és necessitat gran que no poden moldre, ni regar les hortes del Rec Major, Quatre Parellades, la Roca, ni proveir altres necessitats, que la que s'atura a Vilar del Baró, a la Granja, a la Masó y altres parts»*.

El Rec deixà de ser útil quan a la dècada dels 60 del segle XX tancà la fàbrica de farina Tarragona Industrial que encara tenia dret a set hores d'aigua la setmana de la mina dels Pagesos (MUNTANYA, 2007, II, p. 142). Estava situada al final del carrer de Sant Miquel, al lloc que havien ocupat els molins de la ciutat.

Curs del REC MAJOR traçat sobre un plànol de la ciutat del segle XX. Conduí l'aigua fins als molins fariners del Port. A mitjan segle XX part del Rec, cobert, passava per l'interior de la ciutat, i l'aigua encara movia un molí situat al final del carrer de Sant Miquel. La toponímia del plànol pertany a la segona meitat del segle XVI, i està extreta així com el propi plànol d'*El renaixement de Tarraco* 1563. Lluís Pons d'Icart i Anton Van der Wyngaerde. Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 2003.

La canalització del Rec fou tot el recorregut a cel obert fins el segle XIX que es cobriren alguns trams esdevinguts urbans a conseqüència del creixement de la ciutat.

INICIATIVES PER DOTAR D'AIGUA LA CIUTAT. PROJECTES I REALITZACIONS. SEGLES XIV I XV

El pou del Corral (s. XIV)

El primer historiador que desmentí i rectificà les teories d'Hernández Sahanuja referents a la construcció «*del que los modernos dieron en llamar pozo ciclópeo*», excavat a l'actual plaça de la Font, antigament anomenada «el Corral», va ser Emili Morera i Llauradó a *Tarragona antiga y moderna* (1894) basant-se en el text de l'acta del Consell municipal del 4 de juny de 1375 que diu «*Com los ciutadans de la Ciutat de Terragona habitants davall lo Portal d'En Olivera, temps ha passat, a manament del reverent Senyor Arcabisbe o de son vicari començassen a fer en lo Corral de Terragona un Pou, e açò a profit de la cosa pública de la dita Ciutat, per tal que en aquella pogués haver aygua, que en necessitat de temps de guerra, aquella aygua per algú no pogués ésser tolta als ciutadans ne habitants en aquella ciutat. E en lo dit pou a fer e en cercar la dita aygua, se sien fetes moltes messions e despeses per los damunt dits ciutadans, e d'aquell pou sia estada treta molta menobra de pedra, la qual la Ciutat ha presa en fer e fortifficar los murs d'aquella Ciutat, en les quals messions la dita Ciutat alguna cosa no haja pagada ni bestreta, ja sia que la dita Ciutat a pres algun temps la dita obra del dit pou, preses aquella, en après jaquí cessar, no curant d'aquella fer ni continuar, e los ciutadans damunt dits sien obligats en certa quantitat de moneda a donar e pagar, dins breu temps, als hereus d'En Jacme Fontanet, corder, quondam de Terragona...*» (Transcripció, Actes Municipals 3, 1984, p. 149).

L'any 1933 Sanç Capdevila aportà més dades sobre la construcció i la llarga història del pou a l'article *La plaça de la Font* publicat al Butlletí Arqueològic (CAPDEVILA, 1933, p. 278). Amb documentació de primera mà dedueix que l'obra del pou començà el novembre del 1369, dirigida per mestre Joan Vidal de Girona, i que el prelat Pere Clasquerí ordenà al col·lector de les rendes de Constantí que entregués 25 lliures als procuradors de dita obra.

Capdevila recorda que Morera (MORERA, 1894) afirmà que l'obra del pou s'acabà l'any 1438, en temps de la prelatura de Domènec Ram (1434-1445), però fa notar que, en tot cas, és un fet indocumentat que no cita cap cronista, per la qual cosa dubta que sigui cert. La història documentada del pou es reprèn l'any 1515 amb l'acord del Consell municipal de 5 juliol d'invertir 500 ducats d'or per acondicionar-lo, construir una font, i pagar 70 ducats que es devien al «*mestre de dit pou*» pels treballs realitzats.

L'any 1520 el Consell municipal determinà posar una imatge de Santa Tecla «*ab les armes de la ciutat*» (RECASENS, 1998, p. 58) a la font, i encarregar

al rellotger Jaume Ferrer la fabricació d'un enginy per treure aigua; però sembla l'enginy no deuria funcionar degudament perquè el 30 d'octubre de 1524 els cònsols contractaren la construcció d'un nou enginy a altres enginyers. De tota manera la font només rajà fins l'11 de juliol de 1529, data que el Parlament municipal féu constar en acta que l'aigua de la Font del Corral «no es treta»⁵ per no haver diners a la bossa del comú, «per pagar un home destre en treure aigua tot el dia». Tot i això, el Consell determinà que traient diners d'on sigui «es pague un home destre en treure aigua cada dia».

Ignorem els anys que el Municipi deixà de treure aigua del pou per no poder pagar un «fonter». L'única dada documentada que hem trobat d'abans d'acabar el segle XVI diu que l'any 1571, havent millorat l'estat de les finances municipals, el clavari que administrava els diners de la ciutat pagava un salari mensual de 8 lliures, 6 sous i 8 diners a un «fonter» per treure aigua del pou del Corral amb una sínia (RECASENS 1998, p. 58), un salari que evolucionà al llarg del segle XVII com segueix:

- l'any 1585 a 1597 el salari no es tocà;⁶
- l'any 1612 la mensualitat fou de 10 lliures;⁷
- els anys 1616 i 1617 la mensualitat torna a ser de 8 lliures 6 sous i 8 diners;⁸
- els anys 1625 i 1626 el fonter Guerau Martí, boter, rebé un salari mensual de 10 lliures;⁹
- l'any 1672, Honorat, fonter, començà el dia de S. Joan «la provisió de l'aigua, en la font de la plaça de S. Francesc per tres anys», amb un sou de 150 lliures anuals, o sia 12 lliures i 10 sous mensuals.

L'aigua de la Font de les Morisques (Segle XIV)

Insistim a dir que al nord de la ciutat i al peu de la mateixa muralla s'inicia una taca de terreny del període Secundari, representada pel nivell Aptià en la sèrie de l'Infracretaci, que en direcció NE segueix la línia de monticles: Ermita de la Salut (58 m alt.), els Castells, les Morisques o Llorito (120 m alt.) i els Ermitans (90 m alt.) per acabar penetrant al terme del Catllar. Al monticle de les Morisques neix una font l'aigua la qual, segons Pons d'Icart (PONS, 1980, p. 211-213), s'ajuntava amb la que venia per la vinya

5 Llibre del Consolat 1529-1530. Parlament de 11 de juliol de 1529. Morera opina que no s'arribà a treure aigua del pou del Corral «pues por más artefactos que se habian inventado para la extracción del líquido, no daba resultado alguno» (*Tarragona Cristiana*, vol. IV, p. 200).

6 AHT. FMT: *Llibre de Credensa, de entrades i eixides dels emoluments dels comuns desde, 1586 fins 1591*.

7 AHT. FMT: *Economia i Hisenda. Tercer Llibre del clavariat dels comuns, 1603-1616*.

8 AHT. FMT: *Llibre quart del clavariat els Comuns, 1616-1627*.

9 Íbidem.

de Vidal el serraller, i unides, un aqüeducte les conduïa a la ciutat romana de Tàrraco. El mateix autor cita uns documents de l'any 1163 i 1172 arxivats al *Llibre blanc de la prepositura* del Capítol de Tarragona que es refereixen a l'aqüeducte antic d'una vinya de les Morisques.

Modernament Emili Morera i Llauradó (1846-1918), en el volum de la *Geografia de Catalunya* que correspon a la *Província de Tarragona* (1909), esmenta la font del Llorito (nom adulterat de Loreto) i subratlla que segons dictamen pericial l'aigua que hi brolla és excel·lent (p. 136). No obstant, les dades sobre la Font i la qualitat de l'aigua del Llorito publicades fins avui amb més garantia científica potser encara són les donades a conèixer per Joan Centellas i Tomàs a *Física y flórlula del término de Tarragona* (1953) (CENTELLAS 1953, p. 15-16). Estableixen que les restes del fortí del Llorito construït en temps de la Guerra del Francès, s'assenten sobre roques calcàries marmòries amb margues de tons clars i, al peu de la font, que mana entre calcàries cretàciques, «*por debajo de las fracturas y dislocaciones del terreno, se descubren calizas y brechas dolomíticas, con arcillas rojas y margas abigarradas que actuan como capa y nivel impermeables*». El resultat de l'anàlisi de l'aigua de la font dona (grams per litre): CaO: 0,083; MgO: 0,073; SO₃: 0,0101; Cl: 0,041, i vestigis de matèria orgànica. El valor del grau hidromètric, segons una mostra recollida el 4 de maig del 1951 és: duresa total, 27 graus; duresa permanent, 14 graus; duresa accidental, 12 graus. Per tant, conclou l'analista, es tracta d'aigua potable de bona qualitat que raja d'una font situada a uns dos quilòmetres de la ciutat, en direcció NO, en terreny montuós, format de materials calcaris, anomenat el Llorito, «*lleugerament més alt que el cim del tossal tarragoní*».

La proposta de mestre Arnau Negre (1434)

Francesc Cortiella ja remarcà que no fou fins l'any 1434 que per primera vegada des de la restauració de la ciutat, «*es plantejà dotar-la d'aigua potable mitjançant l'aplicació de la que semblava l'única solució possible: la canalització del doll d'aigua de la Font de les Morisques*» (CORTIELLA 1984, p. 116).

La primera notícia que tenim de l'interès dels cònsols per l'aigua d'aquesta font és del 22 de juliol de 1434. Pertany a una nota de 33 sous i 3 diners que pagà el clavari de la ciutat Berenguer Solà a Marc Cases «*per veure la aigua e fer-la venir a la ciutat*».¹⁰

Tot seguit a les primeries d'agost Arnau Negre del lloc de Verefull, arquebisbat de Tolosa, mestre de cases i «*affinador d'argent*», per encàrrec

10 *Llibre del consolat 1434-35*. Registre d'albarans de Berenguer Solà menor de dies, clavari. Comença el 21 de juny de 1434 i fineix a 20 de juny de 1435. Fol. 23v., 27 de juliol de 1434.

dels cònsols de la ciutat visità i reconegué la font de les Morisques amb el fi de cercar més aigua per a la ciutat i perquè donés la seva opinió. El dia 12, acabat el reconeixement, remeté l'informe del resultat als cònsols Miquel Pallarès de mà major, Gabriel Andreu de mà mitjana i Joan d'Avinyó de mà menor.¹¹ Els deia que al seu criteri l'obra que calia fer era: primerament construir un aljub d'unes tres canes de llarg i d'ample «*en front de la roca on ix i partirà l'aigua*» perquè allí trobaran la beta que l'alimenta.

Fet això opina que la Font brollarà el doble d'aigua que ara o més, i si no se'n trobés més, cosa que no creu, l'aigua que ara ve és suficient per tenir la ciutat ben proveïda. Finalment digué que per conduir l'aigua a la ciutat amb més seguretat i menys cost hauria de venir per la vinya d'en «*Guillem Català passant damunt lo marge de la figuera grossa e travessar per la costa de la vinya que fonch den Johan Virgili, e seguint axí a son nivell per la dita muntanyeta vers lo torrent de Canyelles. E ha mil e cent braces de devallada*».

«*E d'aquí pujant-la per la muntanya den Taverner amunt fins al Portal del Carro a la paret del ferraginal den Ramon Tallada, ha d'haver tres-centes vuitanta braces (igual a 634,6 m). E és intenció que dita aigua entri per lo Portal del Carro*». Així doncs el total de canonada a construir seria de 1.480 braces o sia 2.471,6 m i per això caldria fabricar 4.000 canons de terra envernissats de quatre pams, que es reduïria a tres per tal com un pam es perdria a l'encastar-los.¹² El cost de la canonada passaria dels 400 florins.

El Consell Municipal acorda conduir l'aigua de la Font de les Morisques a la ciutat

Al quart Consell de l'exercici 1434-35, que es celebrà el 30 d'agost de 1434, sota la presidència dels cònsols Bertomeu de Bas, de mà mitjana i Antoni Miró de mà menor (el de mà major Miquel Pallarès no hi assistí), es reuniren 41 consellers (9 de mà major, 16 de mà mitjana i 16 de mà menor) per tractar de la portada de l'aigua de la font de les Morisques a la ciutat. Es remarcable que la proposta dels cònsols comenci d'aquesta manera: «*Com segons és notori de 400 anys ençà la ciutat de Tarragona és posada en gran fretura e necessitat d'aigua, e com Ntre. Sr. Déu e la gloriosa Verge Maria mare sua e beneita verge e prothomàrtir Sta Tecla, inspirant lo Sant Esperit hagin mes en lo enteniment als dits honor. Cònsols e algunes altres bones persones, les quals han mogut que la aigua de la Font de les Morisques vinga e sia menada a la ciutat*». La

¹¹ *Ibidem*.

¹² Braça: mida longitudinal equivalent a 1,67 m. Per tant la distància de la Font de les Morisques al torrent de Canyelles és de 1.100 braces, i la d'aquest torrent al Portal del Carro 380, sumen en total 1.480 braces, equivalents a 2.471 m. Per altra part 4.000 canons de 4 pams de llargada equivalen a 16.000 pams, o sia 3.200 m, però com que cada canó només té 3 pams vàlids, la llargada de la canonada només podia ser de 2.400 m.

proposta consular deixa constància que s'havia cavat i netejat la mina de la font, i «*per gràcia de Nostre Senyor l'aigua és crescuda y és doblada*» i s'espera que vagi a més, i per això el cònsul Bertomeu de Bas anà a Barcelona per fer venir el mestre de font d'aigües d'experiència provada Joan Soler, natural d'Alzira, el qual nivellà l'aigua fins a la ciutat, i presentà un informe en el qual deia que, al seu parer, el doll d'aigua que rajarà de la font serà suficient encara que fos per una ciutat el doble de gran que l'actual. Pel que fa al nivellament, després d'haver-lo efectuat trobà que podia conduir fàcilment l'aigua fins a les escales de la Quartera o a qualsevol altra lloc de la ciutat, i allí construir-hi la font o les fonts. Establí el preu de la seva feina en 200 florins, amb el benentès que anirien a càrrec de la ciutat la mà d'obra, canons i totes les altres despeses.

El Consell determinà comunicar a mestre Soler que acceptava la proposta i donà plens poders als cònsols Bertomeu Sabater, Felip Salmonia i Pere Çabater, i a deu ciutadans per ordenar i proveir com i de quina manera es pagaria el cost de l'obra. Acorden que es pagués per via d'esmerços particulars dels ciutadans, canonges «*e homes de paratge, vehins, jueus, e tota altra atura de gents*», i també per ordenar, taxar, i imposar talles, questes, i totes altres vies possibles per obtenir fons per pagar les despeses de l'obra esmentada. També els donava plens poders per elegir obrers i administradors, recaptadors de fons i concordar capítols, pactes, i obligacions amb el mestre Soler, els mestres canoners, i altre coses necessàries. La proposta dels cònsols que acabem d'exposar anava acompanyada del resultat de la nivellada i del presupost de l'obra, datat el dia 16 del mateix mes d'agost (CORTIELLA 1984, p. 425-26).

Resultat de la nivellada

	Nivellades	Canes
Començant a la font, devallant vers la pica	1	21
De la font fins al torrent de Canyelles	15	854
« <i>Del torrent de Canyelles pujant per la vinya d'en Pere Taverner, puja costejant fins al cantó de la paret de la vinya d'En Guillem Cerdà, e après travessa el camí per la paret passant lo recolze ans de la Roca, e passa per un paredó de la vinya de dit G. Cerdà e va sobre la Creu d'en Gomar costejant, e travessa per un tros de terra de Bn. Simó</i> »	5	300
Fins a la torre del temple de pujada	1	60
Totals	22	1.235

Considerant que la cana de Tarragona val 1,56 m, l'aqüeducte, havia de tenir 1.926 m de llargada, i els desnivells previstos eren:

	Distàncies en metres	Desnivells	
		Baixada	Pujada
Inici=Font	0		
Pica	32,76	7,6	
Cap el torrent de Canyelles	341,64	3,7	
Cap el torrent de Canyelles	93,60		1,2
Fins el torrent de Canyelles	897,00	60,6	
T. Canyelles amunt direcció Torre del temple	374,00		32,4
T. Canyelles amunt direcció Torre del temple	93,06	0,4	
Arribada a la Torre del Temple	93,06		4,0
Totals	1.925,12	72,3	37,6

La Ciutat encarregà al mestre constructor Joan Soler i al mestre canoner Francesc Torres, que pressupostessin la construcció de l'aqüeducte.¹³ Segons un càlcul detallat presentat per mestre Joan Soler l'obra costaria:

	Lliures sous
7.000 canons de 3 pams, poc més o menys, a 12 diners la peça, són	350
4.000 quarteres de calç i 3.000 somades d'arena, que són 283,2 litres de calç i i 128,4 kgs d'arena	75
Un safreig de volta a la font «ben losat i trespolat» i tancat amb clau	30
Costaran els espirals	55
10 piques com el safreig de Casa la Ciutat, pedra de Monjuïc, 3x2 pams	5 - 10
Un pont d'arcada i paret als arcs amb una clau a la paret de l'arc	100
Per cavar i fer el rec, 300 florins	165
Per un safreig «passat lo mur»	30
Salari del mestre 200 florins	110
Total	920 - 10

13 «Compte de ço que és degut per rahó de escriptures fetes en la notaria comuna per la honor. Ciutat de Tarragona en l'any que fineix en 1435». En el compte hi figuren 37 documents fets a la notaria per un import de 375 sous i 6 diners i la del mestre canoner 11 sous.

El finançament i abandonament del projecte

Les finances de la ciutat feia anys que estaven gravades de molts «*censals, deutes i altres càrregues*». La causa principal del deute havia estat la pressió fiscal de la Corona, acompanyada d'una minva de recaptació d'imposicions degut a la pèrdua de població. A l'entrada del segle XV els ingressos ordinaris municipals no arribaven ni per satisfer els interessos vençuts de censals, violaris i altres compromisos contrets (RECASENS, 1966, II, p. 242-260).

Amb l'economia de la ciutat en un estat tan deplorable, un any després d'haver pres l'acord de conduir l'aigua de la font de les Morisques a la ciutat es reunia el Consell (1 d'agost de 1435) constituït per tractar les decisions que havien de prendre contra els que no volien pagar la derrama posada per amortitzar l'obra de la font, i el 21 del mateix mes d'agost per iniciativa del Consell es féu una crida pública dirigida a tots els morosos que si en cert temps no pagaven es recaptaria el deute per via executiva amb despeses a càrrec dels deutors.¹⁴

Per motius que no hem pogut comprovar documentalment a finals de l'any 1434, quan feia mesos que l'obra per portar a la ciutat l'aigua de la Font de les Morisques havia començat, els cònsols demanaren a l'Església de Tarragona, en aquell moment amb Seu vacant, administrada temporalment pel Vicari General i al Capítol de canonges, una contribució per ajudar a pagar-la. La resposta, signada pel vicari general, arribà el 5 d'abril de 1435 en el sentit que, considerant el gran esforç econòmic que calia fer per «*portar tal aigua fins a la ciutat*», per estar molt mancada de fonts i pous; considerant així mateix el quantiós deute que gravava les finances municipals, l'Església de Tarragona cedia a la Ciutat, per un temps de dos anys, la renda d'algunes de les almoines que administrava de tarragonins que, a la seva mort, havien deixat per invertir en millores de la ciutat. Per exemple: la de Santa Tecla, les destinades a «*poncelles pobres a maridar*», al manteniment de l'hospital de la ciutat, o a satisfer altres necessitats de la ciutat com reparacions de la muralla (1428).¹⁵ En conjunt es tractava de:¹⁶

¹⁴ Llibre del Consolat 1435-1436, fol. 19v. Parlament 21 d'agost de 1435.

¹⁵ AHT. FMT: Paper solt, sig. top. 7/23, s/data: *Trasllat de les assignacions fetes a la obra dels murs de la ciutat* (1428).

¹⁶ AHT. Secció pergamins. Calaixera 1, calaix 7. Pergamí 6, del 5 d'abril de 1435. *Consignació feta per los administradors de l'almoïna per entrar l'aigua de la font de les Morisques a la ciutat.*

el cens anual d'aquella major quantitat que la Universitat de dita ciutat fa i presta a l'almoïna de Sta. Tecla per al refectori de dita Església	62 lls.	6 s.	8 d.
el censal menut de la dita almoïna	30 lls.		
de l'almoïna de les poncelles instituïda per Pere Romeu, difunt, ciutadà de Tarragona	15 lls.		
de l'almoïna instituïda per Pere Poch en dues partides	9 lls.		
de l'almoïna instituïda per na Albió	6 lls.	2 s.	
de la marmessoria de na Anglesa	10 lls	10 s	
de la marmessoria de Miquel Nebot	2 lls		
Total	134 lls.	18 s.	8 d.

En el sisè Consell celebrat el dimecres 23 de novembre de 1435, els reunits donaren les gràcies al Sr. Cardenal i Administrador perpetu de l'Església de Tarragona per la reducció general de censos emfitèutics, l'assignació de les almoïnes per obres dels murs de la ciutat, per la font de les Morisques, i per altres afers molt necessaris per a la ciutat.¹⁷

En el mateix Consell s'ordenà als cònsols que es paguin al rajoler i teuler Francesc Torres els canons que havia fet per la font de les Morisques amb diners de la clavaria «o de manleuta, o de onsevulla, ab què de les almoïnes o profits o altres monedes assignades o degudes a la dita obra la quantitat o quantitats en açò bestretes sien cobrades per lo comú de la dita ciutat».¹⁸ Un dels impostos que, en part, es destinà a pagar la canonada, fou el de l'herbatge.¹⁹ De pagaments fets a Francesc Torres en trobem, un el 15 de desembre de 1435 de 15 florins a compte, i un altre al 3 de març de 1436, de 30 lliures, 17 sous, 6 diners, que se li paguen a compliment de «tots i quants canons ha fet a la dita obra fins al present dia».

A principis de l'any 1436 els cònsols i consellers que intervenien en el «fet» de l'aigua de la Font les Morisques posaven en dubte que aquesta aigua es pogués pujar fins a la ciutat, especialment després de la deserció de mestre Joan Soler «qui tantes decepcions ha fetes a la ciutat», i ningú esperava que tornés. Entretant, vist que el mestre que treballava a l'obra en lloc de Soler volia anar a Barcelona «on té la roba», reunits en Parlament determi-

17 *Llibre del Consolat 1435-36*, fol. 114. De les gràcies atorgades e promeses per lo senyor Cardenal de la reformació de la ciutat.

18 Fol 43. Albarà 3 de març de 1436.

19 Imposició de l'herbatge: consistia en un cànon que pagaven els propietaris de bestiar comprat per abastar les carnisseries de la ciutat, en compensació d'autoritzar-los a pasturar en empius o terres comunals, en vigor a la segona meitat del segle XIV i primers anys del XV.

naren continuar l'obra mentre sia fora «en la manera que ara es continua» fins als parany, i fer gestions perquè torni mestre Soler.²⁰

Tot i que la manca de dades no permet tenir una informació completa de l'obra que s'executà en aquesta temptativa de dotar la ciutat d'aigua de la Font de les Morisques, allò que en coneixem mostra que es tracta d'una temptativa seriosa que, segons sembla no reeixí per motius econòmics. En efecte, tots els indicis que tenim indiquen que no hi hagué manera de recollir ni entre els veïns, ni amb els donatius del braç eclesiàstic, ni amb altres ingressos el que costava l'obra. És possible que la deserció del nivellador expert en aigua Joan Soler, es degués al fet que no cobrava ni veia la manera de cobrar. Segons el canonge Blanch el nou arquebisbe Domènec Ram informat que els diners de les almoines no es «gastaven com se devia» l'any 1438 revocà la cessió (BLANCH, 1951, vol. II. p. 108).

Propostes dels mestres d'Olot Guillem Març i Pere Pujol (1451), i del sagristà de la catedral Guillem Vives (1451)

El 24 de gener de 1451 es reuní el Parlament amb els mestres d'aigua d'Olot Guillem Març i Pere Pujol que havien fet venir perquè dictaminessin si es podia anivellar l'aigua de la Font de les Morisques per portar-la a la ciutat. «E après molts col·loquis e parlaments» els dits mestres dictaminaren favorablement i demanaren per a l'execució de l'obra 900 florins, i que corregués a càrrec de la ciutat la fusta per a construir canons de roure o d'alzina, de vern o de pi, el plom, i les virolles de ferro i l'altra mà d'obra que calgui.²¹

Els cònsols i el Parlament es reservaren el mes de febrer per donar una resposta als mestres d'Olot, i entretant estudiaren la proposta que els féu el Sagristà de la Seu Guillem Vives, arxivada al Llibre del Consolat de l'any 1447, tot i que no es considerà fins el 12 de març de 1451. En resum el sagristà Vives es comprometia a portar a càrrec seu a la ciutat en vuit mesos, en canons de fusta, l'aigua de la Font de les Morisques, que vol «menar fins al coll dels Parany, e después ençà fins a la ciutat». I diu que quan l'haurà conduïda passats dos anys de franquícia, la ciutat li haurà d'abonar mil tres-cents florins d'or (CORTIELLA, 1984, doc. 47, p. 435). La corresponent acta de la reunió del Parlament acaba transcrivint l'acord que prengué: «Lo honorable Parlament determina o mana als honorables Cònsols que donen plena llibertat al dit mossèn lo Sagristà de menar la dita aigua, pus la de menar a

20 Llibre del Consolat 1435-36, fol. 19 v. Parlament del 17 de gener sobre el fet de l'aigua.

21 Llibre del Consolat 1450-1451. Parlament 4 gener de 1451, fol. 13 v.

ses despeses e pus la ciutat no y a prestar ni metres, ab que no li facen obligatió ni prometença alguna obligatòria».²²

JERONI GIRAVA, UN ERUDIT TARRAGONÍ OBLIDAT, EXPERT EN HIDRÀULICA (SEGLE XVI)

Al capítol XLII del *Libro de las Grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona* (1572) Lluís Pons d'Icart posa entre els homes de lletres naturals de Tarragona Jeroni Girava (?-1556), gentilhome de la Casa Reial que morí de malaltia a Herculano viatjant de Milà a Nàpols en comissió de servei a les ordres de Carles V.

Malauradament les notícies biogràfiques de Girava que han arribat fins a nosaltres són escasses. En tot cas destaca la distinció d'home de gran talent i preclara erudició que rep a la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio (1617-1684),²³ i els elogis que li dediquen els historiadors de la ciència espanyola, catalana i local.²⁴

De la seva producció literària destaquen *Dos libros de Cosmographia* dels quals se'n feren dues edicions (la primera impresa Milà l'any 1556 i la segona a Venècia l'any 1570), i un tractat d'hidràulica, avui perdut, que portava per títol *Declaración del uso y fábrica de los instrumentos de agua, molinos y otras cosas*.²⁵ A la primera edició de la *Cosmographia* dedicada al Secretari d'Estat Gonzalo Pérez (~1506-~1566), Girava confessa que ha escrit el llibre «*tomando por Tabla y Retrato la carta Cosmográfica que Gaspar Vopelio sacó el año MDXLVII por ser una de las más cumplidas y bien traçadas que haya a presente*», i agrega que la tenia entre papers vells que conservava de quan es dedicava a la cosmografia «*mas por descanso que por estudio*»; paraules que semblen indicar que a la joventut Girava s'havia interessat per la cosmografia més per afició que com a professió. Altrament no creiem que sigui significatiu el fet que Girava fos geocentrista i no heliocentrista si tenim present que quan publicà la *Cosmographia* només feia 13 anys que Copèrnic havia publicat la nova teoria, i un dictamen desfavorable de l'Església aconsellava als científics molta prudència. Tampoc podem

22 *Llibre del Consolat 1450-1451*. Fol 14v. Parlament de divendres 12 de març de 1451.

23 Antonio, Nicolás (1617-1684): *Bibliotheca Hispana Vetus* (1696), vol. I, p. 324 i 440.

24 Es troben notícies de Jeroni Girava: AMAT, Fèlix (1750-1824): *Diccionario Crítico de los escritores catalanes*. Barcelona, Curial, 1973. BOSCH, Andreu (segles XVI-XVII): *Títols d'Honor de Catalunya*, p. 368. RUIZ i PORTA, Joan (1866-1934): *Tarraconenses ilustres. Apuntes biográficos* (1891). A la GEC (vol. 8, p. 113 (1975) hi figura l'entrada Girava amb el text de Ruiz i Porta. TODA i GÜELL, Eduard (1855-1934): *Bibliografía Espanyola d'Itàlia* (1927-1931). Vol. II (Castell de Sant Miquel d'Escornalbou, 1928), p. 174-177.

25 GARCIA TAPIA, N; CARRILLO CASTILLO, J.: *Tecnología e Imperio*. Madrid, Nivola, Libros y Ediciones, 2002, p. 59. El llibre en qüestió figura a la biblioteca de l'arquitecte reial al servei de Felip II, Juan de Herrera (1533-1597).

Impreso en Milan el Año de .M.D.LVI.
Con Privilegio, Por .X. Años.

obviar que a la dedicatòria de l'edició del 1570 l'editor Juan de Miranda fa saber al mecenes Juan Rodríguez de Torres que s'ha decidit a publicar el llibre al constatar que està escrit «*con mucha doctrina y gran brevedad con tan agradable y dulce estilo, quanto yo no he visto en otro ninguno compuesto en Lengua Castellana*». ²⁶ Ara, un cosmògraf o un aficionat a la cosmografia a més de dibuixar cartes nàutiques i fabricar astrolabis aprenia a dissenyar instruments de navegació, i això exigia tenir coneixements d'enginyeria que sens dubte posseïa Girava. D'altra manera no s'entendria que hagués escrit un tractat d'hidràulica ni que a la mort de l'escultor i arquitecte Gil Morlanes se li adjudiqués l'obra del «*Canal Imperial de Aragón*», per bé que finalment el relleuessin del càrrec per confiar-li el projecte del canal d'Urgell que promogué el príncep Felip l'any 1554. ²⁷

Però això no es pot assegurar del tot. De moment hi veiem una anomalia cronològica perquè l'any 1553 Girava acompanyat del seu deixeble, el jove aragonès Pere Joan Lastanosa (1527-1576) viatjà a Flandes i a Brussel·les i traduí del llatí al castellà *Los dos libros de la Geometría Práctica* (1553) del francès Oronci Fineo. En el pròleg d'aquesta traducció dirigit al príncep Felip, Girava posa èmfasi en la conveniència que els arquitectes, enginyers i altres professionals estudiïn geometria.

El mes de gener del 1566 Girava i Lastanosa reberen ordres de traslladar-se a Nàpols per tal d'assessorar l'Emperador en assumptes diplomàtics i d'enginyeria hidràulica, i pel camí uns mesos més tard fou quan després d'una parada a Milà, Girava moria inesperadament a Herculano.

PROJECTES DE PUJAR L'AIGUA DEL FRANCOLÍ A LA CIUTAT (S. XVI I XVII)

El projecte de Joan Monter (1602)²⁸

Al Llibre major dels comuns 1591-1602, (fol. 16, 22 desembre de 1591) hi trobem anotat un pagament de 62 lliures, 3 sous i 1 diner que el clavari fa a Joan Cases «*ciudadà de la present ciutat*», per anivellar l'aigua del Francolí

26 El text de la primera pàgina d'aquesta edició diu: *La Cosmographia y Geographia del Sr. Hierónimo Girava Tarragonés. En la qual se contiene la Descripción de todo el mundo y de sus partes, y particularmente de las Yndias, y de tierra nueva, islas de España, y de las otras partes del mundo; con la navegación, longitud, latitud, grandeza, y circuito de todas ellas. Con Tablas e instrumentos que dan a entender la distancia de las provincias, y puertos, y la altura del Polo, ansi de dia como de noche. Con privilegio. En Venetia, por Iordan Zileti y su compañero MDLXX.*

27 CARRERA PUJAL, Jaime: *Historia Política y económica de Cataluña*. Vol. I (Barcelona 1947), p. 522.

28 Per als projectes hidrològics de Joan Monter, veure Morera, Tarragona Cristiana, vol. IV, p. 200. RECASENS: *Iniciatives del municipi tarragoní per dotar la ciutat d'aigua potable*. Tarragona, desembre 2002.

per si podia arribar a Tarragona «y axí lo nivell està trasat y resta en lo armari de la notaria de la ciutat en casa de la ciutat».

Però haurien de passar deu anys abans que el Govern Municipal s'interessés novament pel projecte de dotar la ciutat d'aigua del Francolí. En efecte, el 18 de març de 1602 el Consell General encarregà als cònsols que busquessin un arquitecte o una persona experta en la traça de nivells, per tal que elaborés un projecte de conducció d'aigua del Francolí a un lloc de Tarragona des d'on es pogués distribuir a diversos indrets de la ciutat. Uns dies més tard, (el 27 del mateix mes) els cònsols presentaren al Consell General com a resultat de la seva gestió, una *Relació de Joan Monter, mestre de l'església d'Alcover, sobre l'anivellament de l'aigua del Francolí al límit del terme de Tarragona i al Codony*.²⁹ En realitat la *Relació* és un projecte que detalla minuciosament per on hauria de passar la canonada que conduiria l'aigua captada al Francolí, davant del barranc del Codony, fins a la sèquia de l'horta dels Pallaresos; allí hauria de construir-se una resclosa (mur atalussat) i continuant el traçat de la canonada atravesar el camí de Valls, i el barranc dels Pallaresos per fer entrar a la ciutat l'aigua per la plaça de Sant Francesc, i des d'allí distribuir-la per fer-la arribar a diversos llocs de la ciutat. L'informe-projecte de Monter acabava expressant el convenciment que, dotada d'aigua suficient, la ciutat podria créixer quatre-centes cases en vint anys i, pressupostava l'execució del projecte en unes 12.400 lliures. De moment els honoraris d'anivellament pujaven 10 lliures, 17 sous i 1 diner els jornals dels treballadors i altres despeses complementàries.

Monter morí repentinament, però el Govern Municipal decidit a tirar endavant el projecte creà una «Comissió d'Aigua» amb la missió de contractar un expert en hidràulica. A mitjan desembre la Comissió ja havia contractat l'arquitecte Martin Mendoça de Tortosa, «persona de habilitat per fer lo livell». El nou tècnic acompanyat de comissionats municipals recorregué el Francolí, les fonts, i altres llocs del terme d'on es podia treure aigua i portar-la a la ciutat amb menys treball i despesa. El dia 18 de desembre Mendoça ja havia acabat la tasca i entregat el corresponent dictàmen,

29 AHT. Documents solts (1025-1867). *Apartat Proveïments. Secció aigües, fonts públiques, safreigs*. Fol. 315. Sig. Top. 10/458. 2 folis en català, 1602, 27 de març.

A principis del segle passat el Codony era un caseriu situat al Sud del municipi de Perafort, del qual formà part, que estava a uns 8 km de Tarragona. Comptava amb un centenar d'habitants. La carretera de Valls (Tarragona a Lleida) recorre bona part del terme de Perafort, especialment de la partida del Codony, on a mitjan segle XIX fou construït un pont d'un sol ull a fi de salvar el desnivell del barranc que porta el nom de la partida. El topònim suggereix sens dubte que al llit del Francolí, prop de Perafort els romans construïren una presa per a recollir i conduir aigua a Tarraco, destinada especialment a l'abastament de la població suburbana. Es conserven encara alguns fragments de l'aqüeducte que deuria passar per mas Marquès, vorejar el barranc del Codony i pujar al monticle immediat, sempre seguint l'oportuna anivellament, per atravesar la vall del Mas dels Arcs, ja dins del terme de Tarragona, per medi del gran aqüeducte de les Ferreres o Pont del Diable. (MORERA, Emili: *Geografia de Catalunya. Prov. de Tarragona*, p. 340-341).

acompanyat d'una factura de 93 lliures i 19 sous en concepte de viatges i vuit dies d'estança d'ell i d'un ajudant que l'acompanyava.

Desconeixem per quina raó l'informe de Mendocça no prosperà, però el cas és que en cap reunió del Govern Municipal es torna a parlar de portar aigua del Francolí a la ciutat fins l'any 1606 que mestre Enric Ferré, enginyer de Santa Coloma de Queralt, s'oferí a construir un enginy que pujaria fins a la Plaça de les Cols, en una canonada de plom, un raig d'aigua continu del gruix d'un ral de quatre; i com a mostra de la seva competència i experiència recordava l'enginy que havia fabricat per pujar aigua del Gaià al castell del Catllar; però el projecte de mestre Ferré basat en una màquina de tracció animal no deuria convèncer el Govern Municipal que acordà refusar-lo.

Oferta d'un projecte o traça per dotar d'aigua llocs alts com Tarragona (Principis del segle XVII)

Com a curiositat ens referim a un document, sense data que es conserva en molt mal estat a l'Arxiu Històric de Tarragona, encapçalat amb el títol *Projecte o traça útil per pujar aigua abundant a llocs alts*.³⁰ L'autor, Cristòfor Thomàs de Sunyer natural de Tortosa, però resident a Barcelona, hi fa en castellà, una llarga exposició de les «traces» (projectes) que té patentades per un temps de vint anys, per elevar aigua «assí a la ciudad de Tarragona, Toledo, y otra qualesquiera ciudades, universidades, villas y lugares por muy alto que tengan su sitio». El document consta de cinc capítols que tracten:

«Capítulo 1. Del modo como un hombre solo o una cavalcadura con poco trabajo podrán subir 30 palmos poco mas o menos en alto una muela y más de agua siguiendo el orden que en él se dirá y assimismo la podran subir 50 y 100 canas en alto y mucho más multiplicando las traça o modelos.

Capítulo 2º. El qual trata como un hombre solo o una azémila subirán 4 ó 6 muelas de agua y más, 50 palmos de alto poco más o menos.

Capítulo 3º. Que trata como podrán subir agua en Toledo, Tarragona y otras partes que tendrán su sitio en lugar alto con solo el peso corriente y movimiento de si misma sin hombre ni cavalcadura alguna.

Capítulo 4º. Que trata de la suerte que subirán agua con algunas maneras de ruedas.

Capítulo 5º. El que trata que con un palmo poco más o menos de salto de agua y si no les tuvieran con manchar un hombre o mochacho hará subir agua de ordinario en algun lugar alto por una canionada arriba aun que sea de mas de cien

30 AHT.FMT. Papers solts. Sig. Topogràfica doc. 10/496. Projecte de Cristòfor Thomàs de Sunyer.

canas de altitud y assi mesmo podrán subir doze canionadas juntas con poco más o menos.»

El sistema que exposava Tomàs de Sunyer es basava en l'aplicació de la coneguda nòria «*o náfora que dicen en Cataluña*» moguda per salts artificials d'aigua conduïda en recs o canonades, o bé moguda pel vent (molí de vent).

POUS, FONTS I CISTERNES A L'INTERIOR I A L'ENTORN DE LA CIUTAT (S. XV-XVII)

Pous. Per indicació de sauris l'any 1445, es buscà aigua al Cap del Fossar³¹ sense resultat. Sembla que l'excavació quedà abandonada sense tapar-la perquè l'any 1448 els honorables Canonges i clergat demanaven que s'acabés o es tapàs. El 17 de juny de 1448 el Consell municipal determinà tapar-lo i el 18 de juliol el clavari de la ciutat pagava 6 floris pel salari de «*reblir a preu fet lo pou del Cap del Fossar*» (*Registrum albaranorum septima clavaria de mossèn Bernardi Dueta*, 21 juny de 1448-20 de juny 1449, fol. 11v.).

L'any 1471³² s'excavà un nou pou davant del Castell del Patriarca, però altra vegada els pronòstics fallaren.

Al segle XVI hem localitzat als afores de la ciutat pous (*Llibre major dels comuns*, 1591-1602): a la platja del Miracle (1595, fol. 163); a la sínia de Santa Anna, al camí del pont, al camí dels molins (1595, fol. 164), i l'anomenat pou d'En Gomar (1599, fol. 275). A principis del segle XVII es buscava aigua per a la ciutat al pou d'En Ralot (agost 1607-abril 1608) situat a prop de la font del Llorito i al pou d'En Gomar (1608).

El pou de la plaça de Sant Miquel

Mereixen un comentari més ampli els treballs que es realitzaren en l'excavació d'un pou a la plaça de Sant Miquel, entre els anys 1600 i 1602. (RECASENS, 2002). Tot començà en un calorós dia 9 d'agost de l'any 1600 quan els magnífics senyors còsols en un Consell reduït o Prohomenia exposaren que havien demanat a un foraster entès en trobar aigua subterrània, que explorés carrers i places de la ciutat i els informés dels llocs on n'hi havia de potable per extreure i a quina profunditat. Seguiren explicant que, aquell matí l'home entès en aigua s'havia personat a la Casa la Ciutat, i a ells i a molts altres ciutadans els havia indicat diversos llocs on es notava

31 *Llibre del Consolat 1448-49*. Consells del 10 de maig i 17 de juny de 1448.

32 *Llibre del Consolat 1472*. Clavaria, 4 juliol de 1471.

senyals d'haver-hi aigua viva, però on els indicis es presentaven més favorables era a la plaça de Sant Miquel. Precisava que on ell indicaria trobarien un doll d'aigua viva del gruix d'una cuixa a 22 canes de profunditat (equivalents a 34,32 m). Com a dada complementària i favorable, l'home entès en aigua pronosticava que en la perforació s'haurien de travessar poques canes de roca.

Els cònsols atesa la necessitat d'aigua que hi havia per al consum humà, i considerant que alguns particulars havien fet pous a l'interior de la ciutat i tenien aigua viva en vergers, proposaren a la Prohomenia aprovar l'execució i finançament del pou en el lloc i profunditat que indicava l'aiguader. També autoritzà els cònsols a invertir la quantitat necessària de diners de la ciutat per executar l'obra del pou. Tot anà tan de pressa que el 20 d'agost el sobreestant Francesc Garau ja havia rebut 16 lliures 15 sous i 9 diners del clavari de la ciutat per pagar els jornals dels obrers que havien treballat del 11 al 19 d'agost.

Sembla que l'obra no progressà a gust de tothom. Això explicaria, en primer lloc que el dia 9 de febrer de 1601 (feia sis mesos que havia començat), els cònsols sotmetessin al Consell General l'aprovació de l'obra feta, i l'autorització de continuar-la; en segon lloc, que a partir del 4 d'abril, en els llibres comptables municipals no consti que el clavari pagués cap setmanada als treballadors; i en tercer lloc que el 28 d'abril el Consell General a proposta dels Consols doni la resta de l'obra a preu fet. De tot això i d'una resolució del Consell General del 5 d'abril de 1602 que ordena tapar el pou amb «bona fusta» recoberta de terra per evitar el perill per als minyons i en general per a tothom, deduïm que entre l'abril de 1601 i l'abril de 1602 es treballà al pou a preu fet, fins que s'aturà l'obra per haver arribat a les a 22 canes sense trobar aigua.

Els llibres comptables municipals registren que el clavari féu 37 pagaments destinats a l'obra del pou de la Plaça de Sant Miquel per un total de 251 lliures, 10 sous i 6 diners, procedents dels ingressos ordinaris de la ciutat, contra albarans que li presentaren els sobrestants de l'obra.

Al segle XVIII a l'interior de les fortificacions hi havia dos pous, el del portal del Roser, anomenat de Sant Domènec (*Libro Capitular 1779. Acta 26 de maig i 28 de juny, p. 53*) «que en el dia està lleno de ruina» i un altre a prop del pou d'En Gomà.

Fonts.-La font de prop del camí del port, davant l'hostal de Mossèn Campaner és documentada l'any 1529 amb motiu d'adobar-la i de netejar-la (*Llibre del Consolat 1529-30. Parlament 11 de juliol de 1529*). Costa de creure que fos «primitiva» una font situada sota el Fortí Reial, de la qual

encara es conservaven «*obras de minería construídas en busca de una abundantísima corriente subterránea, la que es al parecer inagotable*».

Cisternes.- Al segle XVIII s'anomena la cisterna «immediata a la catedral» i una altra sota el Pla de la Seu coneguda per la cisterna gran. (*Libro Capitular 1739*. Acta 23 maig, p. 87v.).

CONDUCCIÓ DE L'AIGUA DE LA FONT DEL LLORITO, ANTIGA FONT DE LES MORISQUES, A LA CIUTAT (1602-1625)

Les primeres referències de l'interès del Consell municipal per l'aigua de la Font del Llorito al segle XVII les trobem a l'acta de la Prohomenia o Consell reduït del dia 21 d'agost de 1606. A proposta dels cònsols s'acordà excavar i netejar la Font del Llorito per tal de comprovar si el cabal d'aigua que rajava seria suficient per proveir la ciutat, ja que es tractava d'aigua «*bona y sana, y està en lo terme sense entrar en terme estrany*». A la mateixa Prohomenia es comentà que vestigis d'aqüeductes antics proven que en temps passats s'havia conduït aigua d'aquesta font a la ciutat. Cinc dies després el Consell General confirmava l'acord de la Prohomenia.³³

El 14 de novembre els cònsols confirmaven que descalçada i aprofundida rajava de la font aigua suficient per proveir la ciutat, i el 27 del mateix mes la Prohomenia acordà donar a preu fet l'obra necessària per a conduir a la ciutat, en una canonada de pins, l'aigua de la Font del Llorito amb pacte que si no surt bé «*la ciutat no hagi de pagar*». S'elegí una Comissió per a redactar les capitulacions (o plec de condicions) que havien de regir en la subhasta de l'obra donada a preu fet. En resum, estipulaven:³⁴

- I. L'obra es lliurarà a preu fet, i qui la prendrà haurà de començar-la immediatament una vegada signada la capitulació, i no parará fins acabar-la. *El preu serà de 1.500 lls.*
- II. L'aigua s'ha de portar en «*bona canonada de bons pins*», nets, verds, tallats en lluna, de la llargada que millor es pugui trobar, de bon gruix, foradats i barrinats amb igualtat, sense haver-hi cambres de tou. El forat ha de ser de la mida d'una bona peça de quatre rals. Les junteres molt ben estancades i ben fetes amb bon art i mestria, de manera que no vessi aigua pel camí per les juntes ni altres llocs.

³³ *Llibre del Consolat 1606-07*, fol. 47. Prohomenia 21 d'agost de 1606.

³⁴ AHT.FMT. Sec. Economia i Hisenda. Llibre de les caucions, fol. 66v. Doc. s/d. *Capitulació que feu la ciutat de Tarragona per fer portar les aigües de les fonts del Llorito i Morisques.*

- III. El traçat de la canonada ha de passar per la serra dels Paranyis i pel torrent de Canyelles, portant l'aigua a la Ciutat per tal que ragi a mitges escales de la plaça de les Cols, i ha d'anar coberta dins de la ciutat.
- IV. La quantitat d'aigua que ha de rajar al punt d'arribada contínuament, ha de ser un doll semblant al que surt de la pica del Llorito.
- V. Correrà a càrrec dels constructors posar dues piques de bona pedra de 3 pams de llarg i 2,5 d'amplada al lloc on es posaran les fonts de l'arribada de l'aigua. Així mateix els constructors hauran de fer el que calgui per portar la dita aigua per tot el camí que haurà de fer, en la canonada descoberta, i dintre la ciutat coberta.
- VI. L'aigua ha d'arribar al lloc de destí per tot el mes de febrer de 1607. Si en aquesta data l'obra no s'ha acabat, la ciutat podrà contractar altres mestres per acabar-la a costa dels contractistes que l'han presa a preu fet.
- VII. Els constructors hauran de donar bones i convenients fermances per respondre del preu fet i compliment dels pactes d'aquests capítols, a coneguda dels Srs. Cònsols i «Elets». Si l'obra no surt bé o no és conforme a criteri dels Srs. Cònsols i «Elets», la ciutat no tindrà l'obligació de pagar la quantitat que restaria pagar del preu fet, ans bé recobrarà del principal i fermances la bestreta haurà fet per compte del preu fet.
- VIII. Forma de pagament: la ciutat pagarà a compte del preu que es lliurarà l'obra 300 lliures quan es comenci, i la resta a compliment del preu fet, acabada i perfeccionada dita obra i rebuda per la ciutat. Aquesta clàusula es modificà en el sentit que es pagarien 300 lls. de primera paga i 500 més avant a bon compte. No hem pogut localitzar la data que s'encantà i es lliurà l'obra, però a les mateixes capitulacions consta que fou lliurada a «dit preu fet», a Francesc Calbet, pintor, a Gabriel Ferrer i a Antoni Bosch, mestres de cases, tots de Tarragona.

Execució de l'obra

Al *Llibre major del Clavari dels Comuns núm. 3* (1606-1616) figuren anotats els pagaments setmanals que es feren al mestre de cases Miquel Mateu per feines no compreses en el plec de condicions del preu fet. El primer pagament és del 6 d'agost de 1606, i el darrer de la setmana que finí el 10 de febrer del 1607, i corresponen a despeses fetes per «*ampliar la mina de la Font del Llorito*». En total es gastaren 454 lliures, 15 sous i 4 diners entre jornals d'obrers (251 lliures i 15 sous) i despeses diverses (203 lliures i 5 diners). El preu fet consignat a les capitulacions es liquidà en els següents terminis:

Any 1606		200 lliures
Any 1607	Febrer	200
	Març	100
	Abril	170
	Maig	130
	Agost	500
	Octubre	150
Any 1608	16 maig	100
Total		1.500 lls més 50 lls d'eixaus

L'arribada de l'aigua a les Escales de la Seu

Segons l'arxiepiscopologista Josep Blanch el 31 de març de l'any 1607 l'aigua arribà «molt bé» fins a prop de la muralla del Portal del Carro. Tot seguit es construí la canonada per fer-la entrar a l'interior de la ciutat, i a les quatre hores de la tarda del 7 de maig, l'aigua rajà al cap de les escales de la Seu, «per lo que repicaren las campanes, se tirà la artilleria y es feren grans festas; y lo endemà se feu celebrar en la Seu a instancia dels cònsols una missa de gràcies» (BLANCH, 1985, vol. II. p. 166). Però, la versió que dóna el *Llibre del Consolat* de l'any 1607-08 (fol. 17. Dimarts 9 de març de 1607. *Aigua de la font de la plassa de les Cols*) en part no coincideix amb la de Blanch.³⁵ Diu que l'aigua de la font del Llorito que es portà a la ciutat de Tarragona amb pins pel torrent de Canyelles, «comensà a rajar al cap damunt de les escales de la plassa de les Cols, entre les sinch y sis hores de la tarda, y en comensar a rajar la aigua en ditas escalas per orde dels Srs Cònsols se tiraren algunas masclàs y tirs de artilleria, y los senyors canonges feren repicar totes les campanes de la Seu per demostratió de alegria per tenir aigua viva ab font a la ciutat sens indústria de animals ni enginys. Déu vulla sia perpètua amén, duradora dita [...] que no falte la aigua ni lo curs de ella per lo que és lo [...] y més principal joyell que pot tenir la ciutat per estar la provisió de l'aigua tant necessària y convenient a la ciutat y poblats en ella, y es perdre la infamia té la ciutat de falta de aigua per al veure y servey dels casolans y altres».

Substitució de la canonada de pins per una de ceràmica (1625)

Encara no feia un any que l'aigua del Llorito rajava a les fonts de la plaça de les Cols que començaren els problemes. Un d'ells fou que contràriament al que estava capitulat amb mestre Gabriel Ferrer, el doll d'aigua que

³⁵ Part del document és il·legible perquè la tinta ha cremat el paper.

arribava a la ciutat era notablement més petit que el que sortia de mare; un altre era que convenia cobrir la canonada de pins per la seva conservació i evitar que l'aigua es calentés massa.³⁶ A l'estiu de l'any 1608 els cònsols proposaren canviar alguns trams de la canonada de pins per una de terra (ceràmica),³⁷ i la secada de l'estiu del 1610 posà novament sobre el tapet la conveniència d'ampliar el minat de la font per obtenir més aigua. Tanmateix un problema més preocupant eren els actes de vandalisme que realitzaven «alguns fills de perditó», com per exemple trencar alguns trams de la canonada amb destrat o fes, com succeí a principis d'octubre de 1614.³⁸

Per resoldre part dels problemes que creava la canonada de pins, s'arrendà el manteniment de dos trams: el que anava des del lloc «dit de la Poqueta fins al cantó de la vinya d'en Tegell, l'assaonador», i el conegut per «el cantó de València». El primer s'encantà el 16 agost 1615, i s'adjudicà a Onofre Saura per 40 lliures, amb 3 d'eixaus,³⁹ i l'altre s'encantà el 10 de setembre de 1620, i s'adjudicà pel temps de cinc anys, a Joan Vidal, boter, pel preu de 40 lliures anuals, sense eixaus.⁴⁰

De tota manera les agressions contra la canonada de pins més que disminuir augmentaren com es dedueix d'una «Crida de protecció de la canonada de pins contra les agressions» pregonada el 10 de juny de 1619. A instància dels cònsols, es feia saber als ciutadans que qui intentés foradar, trencar, o treure aigua de la font del Llorito que ve a la ciutat per la canonada de canons de pins i canons de terra, sigui amb barrines, claus o d'altra manera; o qui gosi passar per damunt de la canonada de pins o d'altra mena, seria sancionat amb una pena de deu lliures barceloneses que es repartirien: un terç per a l'acusador, un terç per a l'oficial que farà l'execució, i un terç per a la conservació de dita canonada. La crida acabava advertint que incorrerien en la mateixa pena aquells que tiraran o manaran tirar brossa, calç o qualsevol immundícia al pou que la ciutat ha fet en el vessant de la muntanya del Llorito per benefici dels poblats.⁴¹

El Consell Municipal del 8 agost de 1622, a proposta dels cònsols, acordà acceptar l'oferta de mestre Antoni Mas, fuster de Barcelona, enginyer i aiguader, persona experta en trobar i portar aigua on no n'hi ha, que consisteix a treure tres vegades més d'aigua de la muntanya del Llorito, i conduir-la a la ciutat per l'aqüeducte construït, pel preu de 500 lliures i

36 *Llibre del Consolat 1607-1608*, fols. 44v. (Prohomenia 1 d'agost de 1607) i 47v. Sense data per estar el foli en molt mal estat; però al *Llibre major dels comuns* núm. 3 (1606-1616) figuren en dues partides 32 lliures, 0 sous i 6 diners pagades a Gabriel Ferrer, mestre de cases, per adobar la canonada de pins.

37 *Llibre del Consolat 1608-1609*. Consell del 22 d'agost de 1608, fol. 36v.

38 *Llibre del Consolat 1614-1615*. Prohomenia del 4 d'octubre de 1614, fol. 41.

39 *Llibre del Consolat 1615-1616*, fol. 43.

40 *Llibre del Consolat 1620-1621*, fol. 29v. Prohomenia, dilluns 7 de setembre de 1620.

41 *Llibre del Consolat 1619-1620*, fol. 14. Consell 18 de juny de 1619.

si en troba més o menys que se li pagui més o menys, a proporció.⁴² Però desconeixem per quina causa ni el Consell ni la Prohomenia no parlen més d'aquesta oferta.

A la sessió del Consell Municipal del 15 d'octubre de 1622, sortí a relluir la mala gestió del conservador de la canonada de pins Joan Vidal.⁴³ Per aquesta circumstància i per l'«sterilitat del temps» a primers d'estiu del 1623 (9 de juliol) la Prohomenia considerà que la font de la plaça de les Cols era molt necessària per a la ciutat, i proposà que a costa seva s'hi fessin els adobs més necessaris.⁴⁴ Per dur-los a terme el cònsol Cases comprà 22 canes de pins a raó de 4 sous la cana (són 4 lliures i 4 sous), i el clavari M. Pallarès abonà al «llochinent d'obrer» 15 lliures, 8 sous i 2 diners per pagar els jornals dels obrers que havien treballat a la font del Llorito.⁴⁵

La substitució o l'adob d'alguns trams de la canonada de pins per tal que l'aigua arribés «a perfecció» al receptacle de la Plaça de les Cols, no havia donat el resultat esperat; per això el 14 d'abril de 1625 el Consell Municipal prengué la decisió de no fer cap més despesa fins haver escoltat el dictamen del pare Provincial de l'Orde dels caputxins i del pare Onofre Saura de la mateixa orde a qui havien encarregat que «fessen la trassa y passen avant en adobar la canonada de la font de la millor manera los apareixarà».⁴⁶ També s'anomenaren dos consellers de cada mà als quals el Consell donà poders perquè junt amb els cònsols poguéssin «tractar, executar y gastar tot lo que convinga per a posar dita canonada a perfecció des de Ntra. Sra. del Llorito fins al receptàculo del Pla de la Seu de la present ciutat ab los canons han fet fer de terra de tal manera que es faci a perfecctió y que s'hi posi mà tan promptament com se puga».⁴⁷

La prohomenia reunida el 25 de juliol de 1625 acordà no adobar la canonada i seguir els consells del pare caputxí fra Saura, com a persona experta, i també que mirés amb el pare Provincial la muntanya del Llorito per si era possible captar més aigua que la que es captava actualment.

La traça de la canonada que proposà el caputxí Onofre Saura es detalla al corresponent *Llibre del Consolat*, i el cost de l'obra al *Llibre Major dels Comuns*. Saura assegurarà que es podrà augmentar el cabal de la font perquè «en la dita montanya de Ntra. Sra. hi ha molta quantitat de aygua i-s podria treurer ab facilitat»; i pel que fa a la conducció, indica el lloc més adequat, per on hauria de passar la canonada, especialment en la baixada i pujada

42 *Llibre del Consolat 1622-1623*, fol. 24v. Consell 18 d'agost de 1622.

43 *Ibidem*.

44 *Llibre del Consolat 1622-1623*, fol. 30. Prohomenia 15 d'octubre de 1622.

45 *Llibre del Consolat 1623-1624*, fol. 17. Prohomenia 9 de juliol de 1623.

46 *Llibre del Consolat 1625-1626*. Consell 14 d'abril i Prohomenies 12 i 29 de juliol de 1625, fols. 10v., 17v. i 18v.

47 *Llibre del Consolat 1625-1626*. Consell 30 de juliol de 1625, fol. 18v.

del torrent de Canyelles, que hauria de salvar-se amb la construcció d'un aqüeducte sostingut per arcades. El projecte també diu que per anar al dipòsit del Pla de la Seu l'aigua entra a la ciutat per un mal lloc; creu que hauria estat més encertada l'entrada «*per un portal tancat està entre lo baluard y portal de Ntra. Sra. del Roser, i seguint son nivell anar a dit safreig en lo qual se ha fet pujar la aygua més del necessari 35 pams y 3 quarts, la qual càrrega no pot suportar dita canonada*». ⁴⁸

El primer d'agost de 1625 la Prohomenia acordà que el pare Saura fes capitulació «*de tota l'obra se ha de fer en dita canonada, ço és, en la dita baixada fins al torrent, y feta es doni a preu fet a persona experta*», i que es posés sobreestant quan comencés l'obra.

De fet la canonada de ceràmica que havia de substituir la de pins començà a construir-se el 2 d'abril de 1625 amb la compra de 168 quarteres de calç al rajoler de Tarragona Joan de Gant «*per fer la paret de la canonada de la Font del Llorito*», però fins el 21 d'agost no es pagaren els motllos de fusta per a la canonada, i fins el 23 no s'abonaren a Pere Rigual «*canterer*» de Vilafranca 20 lliures «*a bon compte del preu dels canons de terra per a fer la canonada del Llorito*». A partir d'aquestes dates trobem que fins el 3 de maig del 1627, és a dir dos anys després d'haver pagat les primeres despeses, s'havien invertit en l'obra de la canonada, 979 lliures i 17 sous.

L'obra més representativa de l'aqüeducte són les arcades que calgué construir perquè la canonada travessés el torrent de Canyelles. S'hi començà a treballar a mitjan octubre de 1625 una vegada el pare Onofre Saura i alguns mestres de cases indiguessin el lloc més convenient per assentar els pilars que a compte de la ciutat haurien de fabricar-se, i donar la construcció a preu fet així com «*la paret que se ha de fer per la costa amunt per assentar los canons de la canonada que la ciutat fassa fer*». ⁴⁹ De la lectura dels llibres comptables municipals es dedueix que la major part de les arcades es pagaren amb els ingressos de la imposició de la carn, i amb el que es tragué de la venda de la canonada vella de pins.

En la fase final de l'obra (setembre de 1627) el Consell Municipal contractà els serveis del mestre en fonts de Barcelona Antoni Mas, fuster per tal que després de mirar i visurar «*les parets, archadas, canonadas, canons que han fet fer per dita font, y tot lo vestigi y camí ha de fer [l'aigua de] dita font fins al Receptàculo, ell està aqui per fer relatió del fahedor*». Mestre Mas dictaminà:

48 *Llibre del Consolat 1625-1626. Trassa de la canonada de la font de Ntra. Sra. del Llorito*, fol.55. Acompanyen el text dos dibuixos (fol. 57) que indiquen l'amplada de la boca dels canons que «*han de servir per la baixada del torrent*» i dels que «*han de servir per a la pujada del torrent*».

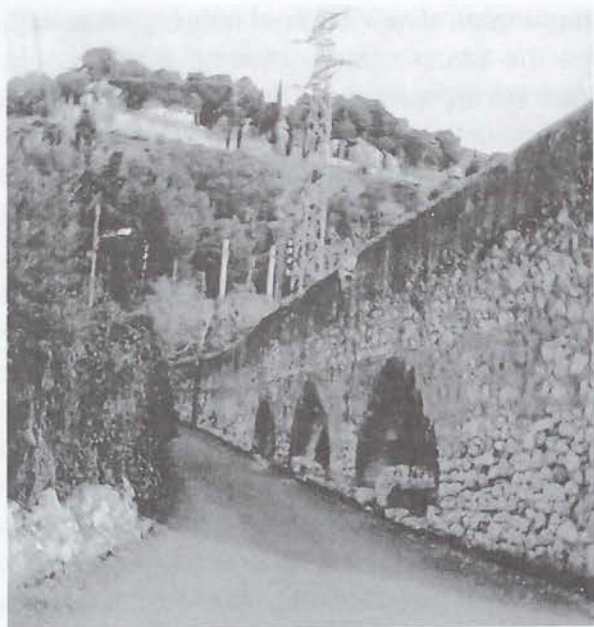
49 *Llibre major dels comuns*, núm. 4, 1616-1627.

50 *Llibre del Consolat 1625-1626*, fol. 27. Prohomenia 15 d'octubre de 1625.

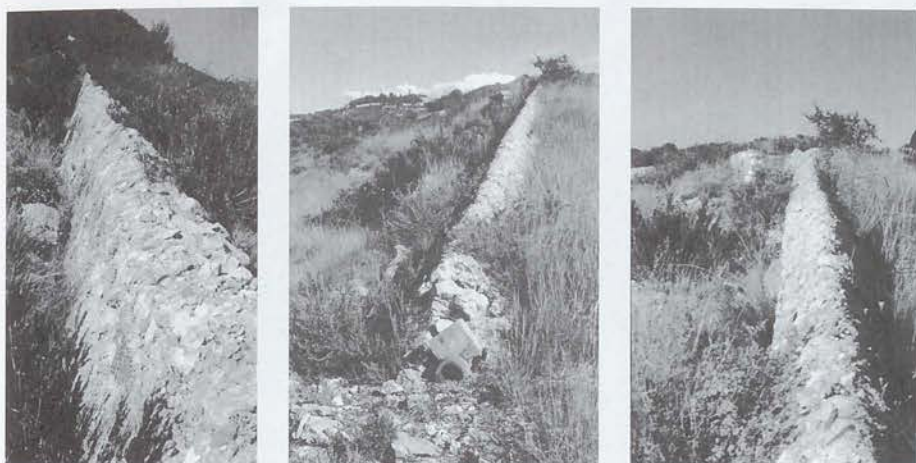
- que dels canons fabricats a Vilafranca només poden servir en els trams «*hon no y haurà molta resistència, y que per la part hont la canonada a de fer resistència se han de fer canons de Barcelona y que ell darà la trassa com se hauran de fer*».
- que fara eixamplar un pam cada part de la paret que està feta, «*perquè los canons dels costats estan ab poca paret y que ab facilitat esclataran los canons si no es creixa la paret*».
- que en algunes parts s'hauran de fer «*alguns revolts perquè l'aigua pujarà millor y ab manco perill de esclatar*».

Aquestes i altres recomanacions de mestre Mas figuren a l'acta del Consell del 27 d'octubre de 1627, però el més destacable és que a principis de l'any 1628 es qüestionà el projecte al·legant la mala situació econòmica de la ciutat. Així en la Prohomenia del 3 de gener els cònsols proposaren a la Prohomenia «*sobre les obres que es fan a la font de Ntra. Sra. del Llorito y ha molta murmuratió dient que no se'n fa res de bo y que's fan gastos que no serian de profit y que valdria més que pareessin las obras*»; i més endavant insisteixen que «*no hi ha diners perquè lo clavari de les carns diu que no té diners y que esta semana és romàs sense ningun diner y que no vol bestraurer, y m^o Mas ha scrit a fet fer los canons per la font y se han de pagar*». Els prohoms reunits determinaren parar l'obra «*atès que no hi ha diners*» i que es convoqués junta de persones expertes perquè «*digan totas las dificultats que lo poble va veient y murmurant y los experts diran, y los canons que's reban es paguen*».⁵¹ Uns dies després (14 de gener) es reuniren davant de notari cinc mestres de arcades, ciutadans de Tarragona, nomenats visors pels Cònsols i Prohomenia, a fi i efecte de mirar i visurar «*la part que es va fent y vuy està part d-ella feta sobre lo faixo o imposta de las archadas de la font y per indicar lo que val la obra està feta y se ha de fer conforme la trassa y modo que de paraula donà mestre Mas, y axí ben mirada aquella en lo que toca als fonaments y fortalesa dels pilars y archadas de la font*», dictaminen que són bons per a sustentar el pes de les arcades, i els sis pams aproximadament que segons diu mestre Mas falten sobre dites arcades i la paret, que avui està en part feta. Tot plegat segons mestre Mas, la paret sobre les arcades i imposta tindrà poc més o menys, quinze o setze pams. A més, els visors diuen que la feina de fer de vuit piràmides, com vol mestre Mas, comptat el cost de la calç, l'arena, rajoles, pedra, oli, estopa i la mà d'obra, valdrà unes 6.000 lliures.

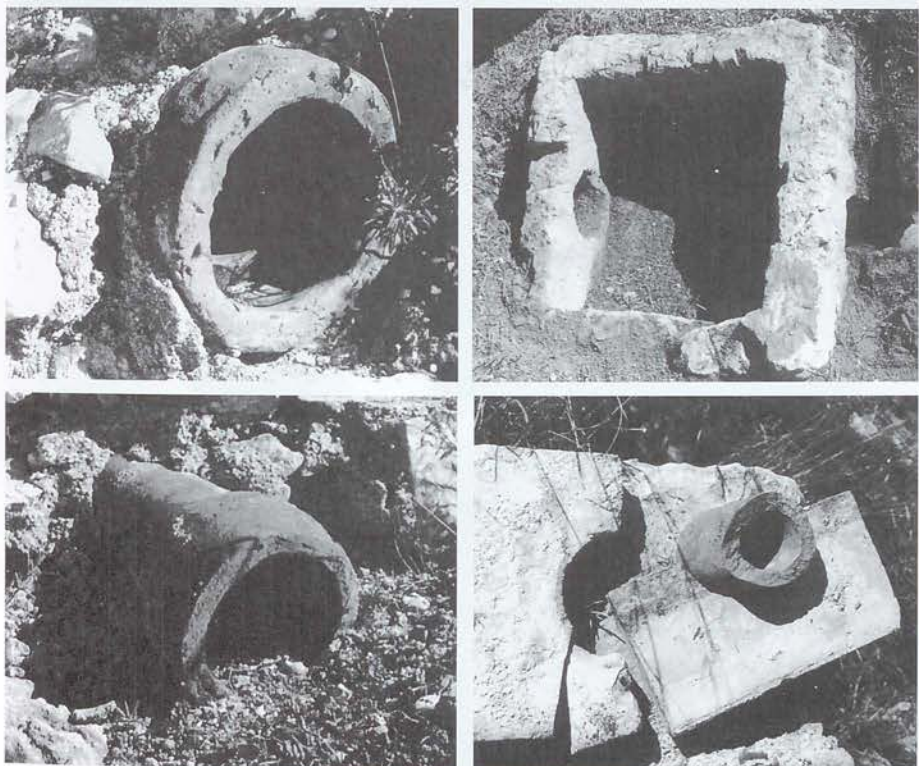
51 Llibre del Consolat 1627-1628, fol. 39v. Prohomenia 3 de gener de 1628.

Aqüeducte que conduïa l'aigua de la font del Llorito a Tarragona (1602-1625). Arcades que anivella la conducció de l'aigua a la sortida de la Font. Estat de conservació l'any 2000.

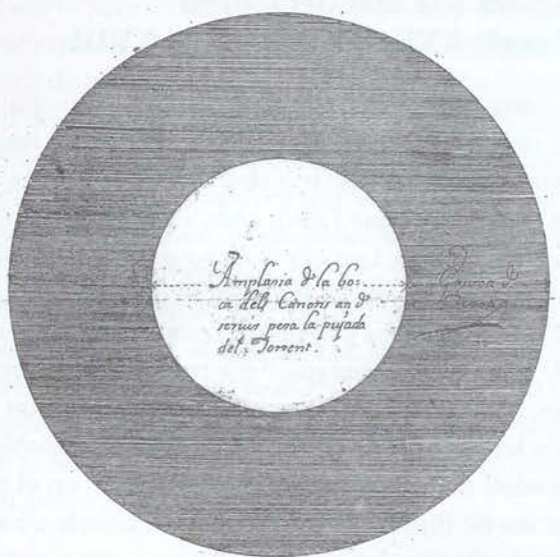
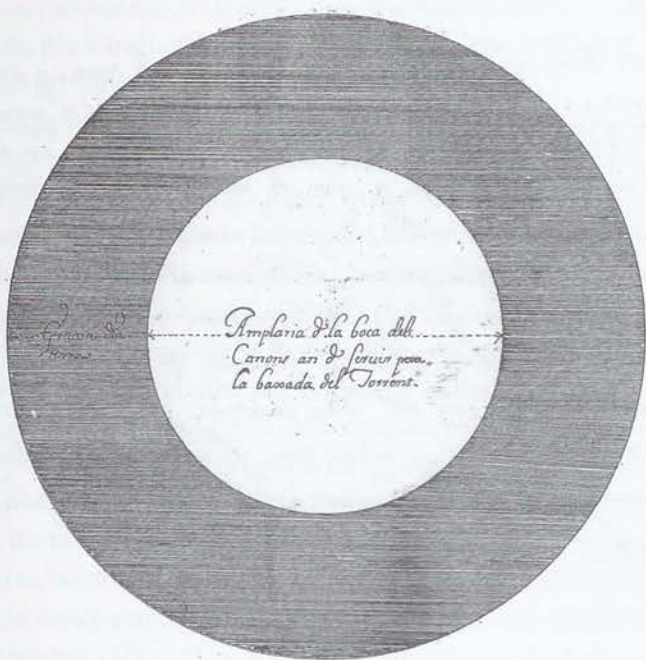
Aqüeducte que conduïa l'aigua de la font del Llorito a Tarragona (1602-1625). Tram de l'obra que protegia la canonada de ceràmica que havia substituït la de troncs.

Aqüeducte que conduïa l'aigua de la font del Llorito a Tarragona (1602-1625). Tram de l'obra que protegia la canonada de ceràmica que havia substituït la primitiva de troncs. Estat de conservació l'any 2000.

Aqüeducte que conduïa l'aigua de la font del Llorito a Tarragona (1610-1625). Arcades construïdes per salvar el desnivell del torrent de Canyelles o de l'Arrabassada.

Aqüeducte que conduïa l'aigua de la font del Llorito a Tarragona (1602-1625). Amplada de la boca i gruix de les canonades que havien de tenir els canons projectats per conduir l'aigua del Llorito a la Ciutat (1602-1625). Document i dibuix al *Llibre del Consolat 1625-1626*.

La mida de la amplaria de la Boca, y gruixa de terra q an de tenir
 los Canons an de servir pera la font del Llorito. so es pera la baxa-
 da del Torment, y pujada de Ciutat se an posada en la fulla seguen-
 nt sens posar la llargaria q sera de manisa q tres fassé cana-
 cò s'eli donara, ab dos mollos de fusta, manchats ab la marcha de
 la Ciutat hu de cada gruixa. Advertint al Mestre q no se tindra
 per rebut ningun fins aja tinguda la aygua sens exirre .24. hores
 y tambe s'eli advertira adobe la Fontany de dits canons, y tambe
 s'eli advertira molt fassa de una mateixa gruixa de terra. Los
 dits Canons a hum cap y altre, com s'eli adverti. La sobra la mate-
 x q dexa en casa de la Ciutat y ell promete cumpliro devant
 dels Mag. J. de Consols, y altres Ciutadans.

Les intervencions a la font del Llorito de finals del segle XVII i primeries del XVIII

A principis de l'any 1682 (7 de gener) el Consell municipal discutí l'oferta d'un enginyer «per a treure aygua de la Font del Llorito bastant per a poder provehir la present ciutat sens costar-li cosa alguna». Només demanava que l'ajudessin dos ciutadans i que l'obra anés a càrrec de la ciutat. El Consell autoritzà la recerca d'aygua, i en cas trobar-ne més «y volent-la fer venir a la ciutat, és del sentir que s done la fadiga al oficial que la traurà sens perjudici del domini de dita ciutat en la aygua vuy se troba com en la que per avant y pot haver y sense ànimo de transferir-lo a ningú».⁵² Els treballs de recerca donaren com a resultat el descobriment d'una vena molt més abundant que la coneguda, i els cònsols feren conduir el nou cabal fins els «aqueductes vells ahon vuy arriba» (Consell del 12 de març de 1684); però, en el mateix Consell s'acordà pagar les 62 lliures 18 sous que els Cònsols s'havien gastat, «trobant-se tan avançada dita obra y tenir lo mestre assí que en tanta comoditat li posarà [l'aygua] a la plasa de las Cols», i considerant que la major part dels aqueductes estan fets, i que només resten per fer 500 canes, «que serà obra

52 Llibre del Consolat 1679-1684, fol. 92v. Consell 7 de gener de 1682.

de poch cost ab comparació del benefici donarà a la dita ciutat», com l'estalvi que representaria prescindir de l'administració del pou de la plaça de la Font i els ingressos provinents d'un tall voluntari.⁵³

L'aprofitament de l'aqüeducte inacabat, fou una iniciativa que sortí del propi Consell Municipal el 3 de setembre de 1702. Obligava els còsols a negociar amb un francès veí de Reus, expert en aqüeductes, la restauració del que conduïa l'aigua de la Font del Llorito a la ciutat. Les condicions que posà l'expert francès en aqüeductes foren: un ral de vuit de jornal, 25 dobles a pagar una vegada acabada l'obra, i la contractació de la mà d'obra necessària a càrrec de la ciutat. Acceptades les condicions de l'expert, aquest es posà a treballar tot seguit de manera que el dia 24 de març del 1703 arribà l'aigua «a la pica de la casa construïda a prop de la muralla»; però el mateix dia uns desconeguts trencaren intencionadament un canó de l'aqüeducte, per la qual cosa la Prohomenia reunida el dia 25, acordà oferir 50 lliures a la persona que descobrís qui havia trencat el canó de l'arcada i el colador de bronze de la pica de dins la mare de la font; i a més publicar que sancionaria els que trenquessin canons, esbotzessin les portes de les torretes i les de les casetes de les «mares» de la Font.⁵⁴ Reparats els desperfectes i sense que es produís cap nou atemptat, l'aigua de la Font del Llorito arribà a la plaça de les Cols el 12 d'abril.

No obstant «en ve poca a causa d'haver algun dany en la canonada vella per on se'n va i no pot experimentar-se per aquesta causa l'aigua que pot arribar». De la pica de la plaça de les Cols, l'aigua es conduïa fins a l'abeurador del Portal del Rei.⁵⁵ No trobem cap més referència de l'aigua de la Font del Llorito fins l'any 1768 que el regidor perpetu Marià Cases i Prat en un informe del 13 de maig argumentava que si es feia venir l'aigua del Llorito pel vell aqüeducte restaurat s'evitarien les despeses de treure aigua del pou de la plaça de Sant Domènec, i proposava que l'Ajuntament juntament amb comissionats dels gremis estudiés un projecte que detallés la quantitat d'aigua que arribaria a la ciutat, el cost de l'obra, i d'on es podrien treure els diners necessaris per executar-lo; però el Consistori refusà prendre en consideració la proposta, perquè trobava que seria molt costosa «mayormente cuando el pueblo se halla en un estado tan miserable que los caballeros diputados no se sienten con ánimo de colectar un naravedís».⁵⁶

53 Llibre del Consolat 1679-1684, fol. 166. Consell del 14 de març de 1684.

54 Libro del Consolat 1701-1704. Consell del 3 setembre de 1702.

55 Llibre del Consolat 1701-04. Consell del 13 d'abril de 1703.

56 Libro Capitular 1768. Acta 14 de maig i doc. del 13 de maig.

LA REPRESA DEMOGRÀFICA DEL SEGLE XVIII

A finals del segle XVI amb l'epidèmia del 1592 i la guerra del Rosselló del 1597 s'obria una llarga crisi que tingué com a causa principal els interminables conflictes bèl·lics que enfrontaren les monarquies francesa i l'espanyola en el transcurs del segle XVII i primers 25 anys del XVIII.

En alguns d'aquests conflictes Tarragona s'hi va veure embolicada directament, com a les guerres del Rosselló o de Salses, dels Segadors (1640-1653) i de Successió (1702-1714), i en altres obligada a contribuir-hi amb tributs forçats.

Els setges de la Guerra dels Segadors, la mortífera epidèmia que els seguí (1650-1653), el «*crac*» financer de la Taula de Canvi municipal i la forta inflació que encarí extraordinàriament el preu del blat (aliment bàsic) foren algunes de les causes de l'ensulsiada demogràfica de la ciutat de Tarragona que tocà fons a cavall dels segles XVII i XVIII. El sotrac fou tan fort que aquella ciutat que a principis del segle XVII arribà als 5.000 habitants, en el decenni 1661-1670 havia quedat reduïda a menys de la meitat, i una quarentena d'anys més tard (cens del 1708) només comptava amb 730 cases (uns 3.285 hab.), per sota de Reus i de Valls (RECASENS 1998). L'estancament poblacional encara hauria de durar uns quants anys ja que segons Josep Iglésies l'any 1728 la ciutat comptava amb 4.624 habitants i en el cens de 1725-1735 amb 4.554 (RECASENS, 1973).

Tanmateix a la segona meitat del segle XVIII es produí a Catalunya una forta recuperació demogràfica que també arribà a Tarragona per bé que més feble que a altres llocs de les comarques tarragonines. Així i tot l'any 1787 el nombre d'habitants de la nostra ciutat era de 8.541, i el 1798 arribava als 9.174, o sigui que a finals de segle havia doblat la població que tenia al principi.

La guarnició militar, una població flotant cara de mantenir

Acabada la Guerra de Successió a Tarragona li fou assignada una guarnició militar permanent, que havia d'allotjar la població civil i proporcionar-li sal, vinagre i aigua. L'any 1722 es suprimí l'allotjament de militars, però al seu lloc es posà a la ciutat un impost anomenat «*Reparto de Utensilios*» que havia de destinar-se a la construcció de casernes o a l'adaptació de grans edificis que en fessin la funció.

El nombre de soldats que integrava la guarnició variava, però sovint eren regiments estrangers que deurién oscil·lar entre 400 i 600 homes.⁵⁷ No

57 A l'agost del 1741 hi havia aquarterat a la ciutat el Batalló de Soria (*Libro Capitular* 1741. Acta 19.VIII). El 18 de setembre de 1761 s'esperava l'arribada del Regiment d'infanteria de Brussel·les (*Libre Capitular*, 1761, doc.

es construï cap caserna, i s'habilitaren per estatjar-hi tropa els castells del Patriarca i de Pilats, l'Estudi Literari, i la casa del General. En el pressupost de l'any 1758 el Majordom de Propis havia gastat del fons municipal en el que es considerava despesa extraordinària per a la «*manutención y recomposición de quarteles*» fins a l'octubre, la respectable quantitat de 1.141 lliures.

Ara, quina quantitat d'aigua necessitava la guarnició acantonada a Tarragona? Per respondre a aquesta pregunta disposem de dues dades significatives de mitjan segle recollides dels Llibres Capitulars municipals. La primera del 5 de setembre de 1751, és un acord que pren l'Ajuntament de cessar el transport de 30 cargues diàries d'aigua que es subministrava a les casernes de la ciutat des del dia 18 de gener. Es calculava que en 9 mesos i 16 dies s'havien esmerçat 1 lliura, 9 sous i 4 diners diaris, computables en 400 lliures mensuals, que a raó de 121,60 litres la carga dóna com a resultat l'extracció d'un cabal de 303 litres/hora; i la segona ve consignada a l'acta de la sessió de l'Ajuntament del 21 d'agost del 1754, i especifica que en 35 dies, es va treure del pou de la plaça de la Font 1.144 cargues d'aigua per a les casernes que a raó d'un sou per carga són 57 lliures. Doncs bé, si apliquéssim l'equivalència 1 carga = 121,60 litres, resultaria que en 35 dies s'haurien extret del pou 139.110 litres, amb una mitjana diària de 3.874,5 litres, que representa un cabal de 165,5 litres/hora.

Serveis del pou de la Plaça de la Font

Tot i que un informe del 1732 digui textualment que l'aigua d'aquest pou, «*Muchos no la usan por ser insípida, exteriormente dulce e intrinsecamente salada que no es a propósito para cocinar y particularmente para cocer legumbres*»,⁵⁸ el cert és que en el transcurs del segle XVIII mai deixà d'utilitzar-se, especialment per apagar la set dels ciutadans els anys de secada. Heus ací unes mostres: l'any 1732, el Corregidor ordenà a l'administrador del pou de la Plaça de «*Santo Domingo*» que posés més cavalls al servei de la sènia que treia aigua del pou; l'any 1737 del 18 de juliol al 14 de setembre es tragué aigua del pou nit i dia «*a causa de la grande sterilidad y falta de agua que se padecia para*

119). L'any 1761 estigueren de guarnició a Tarragona els regiments suïssos de Reding i Saint Gall Dunant (*Llibre Capitular* 1761, docs. 82 i 87 del 1 i 10 de juliol). El juliol de l'any 1763 el regiment de Reding tornava estar a Tarragona (*Llibre Capitular* 1763, docs. 74, 100 i 127).

En els llibres de baptismes hi trobem inscrits fills de militars de les unitats següents: any 1732, regiments de Guàrdies Valones de Sòria, i d'Ultònia. Any 1733: regiments de Sòria, de Guàrdies Espanyoles, i suïssos de Hinderust. Any 1734: Regiments d'Haynault, de Flandes, de Parma, suïssos de Besler, de Sardenya, de Còrsega i de Catalunya. Any 1743: Regiments de Dragons d'Edimburg, de cavalleria d'Estremadura, de Brabant. Anys 1757-1766: Regiment de Milà, d'Astúries, de Nàpols, Suïssos de Reding, Guàrdies Valones i Espanyoles.

58 *Libro Capitular* 1732. Acta 27 de març. Fol. 61v.

beber los naturales y habitadores de la presente ciudad»;⁵⁹ l'any 1741⁶⁰ l'encarregat de treure aigua del pou es queixà perquè s'havia acabat l'aigua de moltes cisternes particulars i els veïns dia i nit acudien al pou en busca d'aigua «*en grave perjuicio del suplicante pues hasta las doce de la noche y mas le es preciso hacer rodar las cavallerias cuya obligación no es del suplicante como consta en la tabba*». Atesa la súplica, del 12 d'agost al 30 de setembre, l'aigua es tregué amb dues mules, a raó de 7 sous diaris. L'any 1753 l'Ajuntament reconeixia que «*aunque no da abundancia de agua, coayuda en parte la que se saca al abasto de los vecinos y la tropa que siempre guarnece esta plaza*». ⁶¹ Però l'any pitjor fou el de 1751 que quan a primers d'agost s'esgotà l'aigua de les cisternes del comú i dels particulars, i la dels pous, «*ha seguit una necessitat extrema de la població mai vista, de manera que malgrat extreure aigua nit i dia, el pou no basta sino la meitat de la població necesitada*». ⁶²

L'enginy que s'usava per treure aigua del pou, un «*artificio de unas bigas largas y gruesas de 147 palmos catalanes*» (29,4 m) que la conduïa a un dipòsit posat al servei del públic. L'enginy funcionava amb animals i la ciutat treia en pública subhasta el preu de l'arrendament del servei per tres anys que, a mitjan segle, era d'unes 795 lliures. Tanmateix l'arrendatari de l'«*abeurador de la plaça de S. Francesc*» denuncià a l'Ajuntament que l'abeurador estava en tan mal estat i perdia tanta aigua que en poc temps quedava buit. També denuncià que els soldats de les «*companyies soltes*» prenién cada dia de 16 a 18 portadores d'aigua, part de les quals van a parar al corral que «*recoge el ganado vacuno que tiene dicha tropa donde el vivandero tiene anades y otras aves*»; i a més a més es treu aigua per a regar el Joc de la Pilota, el trinquet, «*dar de beber a los tocinos y otras cosas*», i els gitanos que s'aturen en aquesta plaça renten tripes de bou «*y otras porquerías en el mismo abeurador*».

El pou de la plaça de la Font subministrà aigua als ciutadans i a les guarnicions militars fins a l'arribada de l'aigua de la mina de l'Arquebisbe. Almenys tenim notícia que l'11 de maig del 1780 l'Ajuntament es dirigí a l'Intendent, perquè l'autoritzés a invertir de la dotació de Propis la quantitat necessària per comprar i instal·lar una màquina «*igual a las que últimamente se han construido en pozos de algunas casas de esta capital*». ⁶³

59 *Libro Capitular 1737*, fol. 60. Acta 5 de desembre.

60 *Libro Capitular 1741*. Actes 12 i 19 d'agost, fols. 86v. i 88v.

61 *Libro Capitular 1753*, fol. 18. Acta 17 de març.

62 *Libro Capitular 1750-51*. Acta del 18 d'agost de 1751.

63 *Libro Capitular 1780*, fol. 53. Acta 10 de maig.

POUS I FONTS URBANES DEL SEGLE XVIII

La font del Portal del Carro (1732)

A les actes del ple de l'Ajuntament del 27 de març i 3 d'abril de 1732 hi consta que per a solucionar l'escassetat d'aigua, sobretot els mesos d'estiu, s'acordà fer cas a un dictamen d'Antoni Bauzà, soldat valencià que entén en aigües; el qual assegurà que a l'interior de la ciutat al pati de la casa d'Inocenci Gómez, «*guarda almacén de artillería*», situada al cantó del carrer Les Voltes de Sant Llorenç, que llinda amb la casa del reverend Gaspar Alemany que és al costat del mur de la ciutat i de la porta tapiada antigament coneguda per Portal del Carro, des de fa molts anys «*se experimenta y descubre alguna agua que por sus crecientes y menguantes parece significar que sea agua viva y que viene de otro más copioso manantial*» que es troba a cinquanta pams de profunditat. D'acord amb el dictamen de Bauzà, l'Ajuntament acordà contractar uns minadors de Reus o d'altre lloc per excavar el terreny unes 50 o 60 passes en direcció al carrer de Portal del Carro amunt a partir de la «*gruta del zaguan de la casa de dicho D. Inocencio Gómez a fin de averiguar con algunos dias de trabajo si tendrá alguna probabilidad*» el pronòstic del soldat valencià.⁶⁴ Es veu que aquest pronòstic no es complí perquè el 4 de setembre el ferrer Isidre Miró havia presentat a l'Ajuntament una factura de 87 lliures, 7 sous i 3 diners per treballs realitzats del 3 d'abril al 26 de juliol per tapar el pou fet al costat de l'Escorxadador per buscar aigua.⁶⁵

Al segle XVIII l'esperança de trobar aigua a l'interior de la ciutat portà a practicar sondejos al costat dels corrals de l'escorxadador (1732),⁶⁶ i els documents mencionen com a pous «*històrics*» el que alimentava la «*fuelle de detrás de San Francisco*», el que es trobava a prop del Portal del Roser, els pous d'en Gomà, i d'en Ralot a prop de la font Llorito, i altres que hi havia a l'entorn de la ciutat i a l'anomenada «*Horta de Tarragona*», a les ribes dreta i esquerra del riu Francolí.

L'OFERTA DE JOSEP PRAT I CIA (1777)⁶⁷

En un memorial la societat «Josep Prat i Cia», proposen a l'Ajuntament excavar a les seves expenses mines i pous fins a trobar aigua a dins de la ciutat, malgrat que l'operació sigui molt costosa, «*por ser peña fuerte y muy*

64 *Libro Capitular 1732*. Actes 27 de març i 3 d'abril, fols 61v. i 64.

65 *Libro Capitular 1732*. Acta 4 de setembre, fol. 100.

66 *Ibidem*.

67 *Libro Capitular 1777*. Acord 10 d'octubre, doc. 145.

áspero el terreno en donde debe hacerse la excavación». S'ha començat a excavar «dentro los corrales de ganado». Les condicions que proposa la societat Prat i Cia. són: si no surt aigua, les despeses aniran a càrrec de l'Ajuntament, i si en surt se li abonaran 1.000 lliures per cada «pluma de agua de tres lineas de diámetro de pié de Burgos» fins el nombre de 6 plomes. L'advocat de la Corporació municipal informà favorablement la proposta de Prat i Cia., argumentant a): que a l'interior de la ciutat només hi havia el pou de la plaça de Sant Domènec l'aigua del qual per pujar-la a la superfície per al servei del públic costava anualment «muchos centenares de libras, ni se cree que por si sola aquella agua bastase para dar el abasto al público»; b): l'aigua de cisterna és molt escassa els anys de secada; c): per això als estius s'ha de portar aigua de fora la ciutat per abastar les casernes de la guarnició, i d): entre una cosa i l'altra no creu que l'aigua costi a la ciutat no gaire menys de mil lliures anuals.

L'AIGUA DE LA MINA DE L'ARQUEBISBE (1798)

En un informe de l'Ajuntament de l'any 1756 que exposa els «reparos» que troba a un projecte de noves ordenances per al bon règim municipal, arreglades «a las leyes y Gobierno de Castilla» es fa constar que a les ordenances de l'Obrer formulades pel Corregidor no diuen res en concret en matèria d'aigües, «lo que da motivo a que el Ayuntamiento exponga lo siguiente.⁶⁸ La Dignidad Arzobispal de la Sta. Iglesia de esta ciudad tiene el señorío de las aguas del Rio Francolí que sirven de regadío a las tierras que se hallan fuera del término de esta ciudad hasta la entrada de su término para cuya custodia y repartimiento tiene el Ilmo. Arzobispo sus ministros que lo celan. De antiquísimo tiempo por los disturbios que habia al entrar las aguas en el termino de esta ciudad, entre los naturales y vezinos que tienen tierras está en observancia y práctica antiquísima nombrar el Magistrado antiguo y ahora el Ayuntamiento un repartidor para la distribución de las aguas para el regadío de las tierras del término distribuyendola con equidad por dias en los que les toca y pertenece».

El Decret de Nova Planta no canvià la jurisdicció vigent fins aleshores referent a la titularitat de les aigües públiques, ja que quedaven expressament reservades al rei les anomenades regalies majors. Per tant corresponia al rei establir-les a favor de particulars o de corporacions. A Catalunya l'administració de l'aigua quedà a mans dels Intendents fins que l'any 1778 les seves funcions es limitaren a fer propostes de concessions al

68 Josep Prat era arquitecte i acadèmic de mèrit de la Reial Acadèmia de San Fernando 4. *Libro Capitular 1756*. Actes 28 de juliol i 20 d'agost. Docs. 93 i 102.

Consell de Castella que decidia en nom del rei, amb els batlles d'aigua a funcions de vigilància.

Volem recordar que a la segona meitat del segle XVIII una minoria de les classes dirigents impulsà a Europa el moviment conegut per la *Il·lustració* basat en la creença que l'aplicació pràctica dels coneixements científics era fonamental per al progrés cultural i econòmic del país. Amb aquesta idea en el darrer període del regnat de Carles III (†1788) s'escometeren a Tarragona impulsades per il·lustrats obres públiques tan importants com la construcció del moll modern i, per primera vegada, el subministrament regular d'un cabal d'aigua potable per mitjà d'un aqüeducte, que havia de servir no només per apagar la set dels veïns, sinó també per millorar la salubritat pública i privada, i fomentar les activitats econòmiques. L'aigua era essencial per regenerar la ciutat. Així ho manifestava l'arquebisbe Joaquín de Santiyán y Valdivieso en un escrit dirigit al comte de Florida-blanca: si es dota la ciutat d'aigua «no solo quedarían plenamente socorridos [els veïns], sino que se lograría esta memorable ciudad, que es sombra de lo que fue, volver en parte a su antiguo lustro y esplendor». Altrament per un home de la Il·lustració la tècnica podia resoldre qualsevol problema de captació i transport d'aigua per complicat que fos, i no l'esperàrdia invertir en l'execució d'una obra pública de tanta utilitat.

La intervenció de arquebisbe Joaquín de Santiyán

Sembla que el projecte de reutilitzar el traçat de l'aqüeducte romà que conduïa aigua a Tàrraco des del Pont d'Armentera es degué a Blas Navarro familiar del prelat Joan Lario (1764-1777), (RELACIÓN, 1803, p. 34; GALÁN, 1899, p. 26; RODRÍGUEZ, 1956, p. 30.), antecessor de Joaquín de Santiyán a la Seu arquebisbal tarragonina. De fet cap altra institució que la Mitra disposava de recursos suficients per finançar una obra de tanta envergadura. En efecte, mentre l'Ajuntament estava endeutat fins al capdamunt i per fer inversions necessitava l'autorització del Corregidor i aquest la de l'Intendent, durant la vacant de l'arquebisbe Cortada (1 de maig de 1762-17 de juliol de 1763) es recaptaren 48.748 lliures de l'arrendament dels béns de la Mitra, de les quals descomptades 20.065 de despeses restà una renda neta de 28.683 lliures,⁶⁹ i en temps dels arquebisbes Santiyán i Armanyà, la renda anual variava entre 55.000 i 57.500 lliures de les quals restaven netes més de la meitat. (TORT, 1967, p. 301 i ss.).

⁶⁹ Arxiu Diocesà. Llibre VIII d'espolis i vacants (1762-1764). Vacant arquebisbe Cortada.

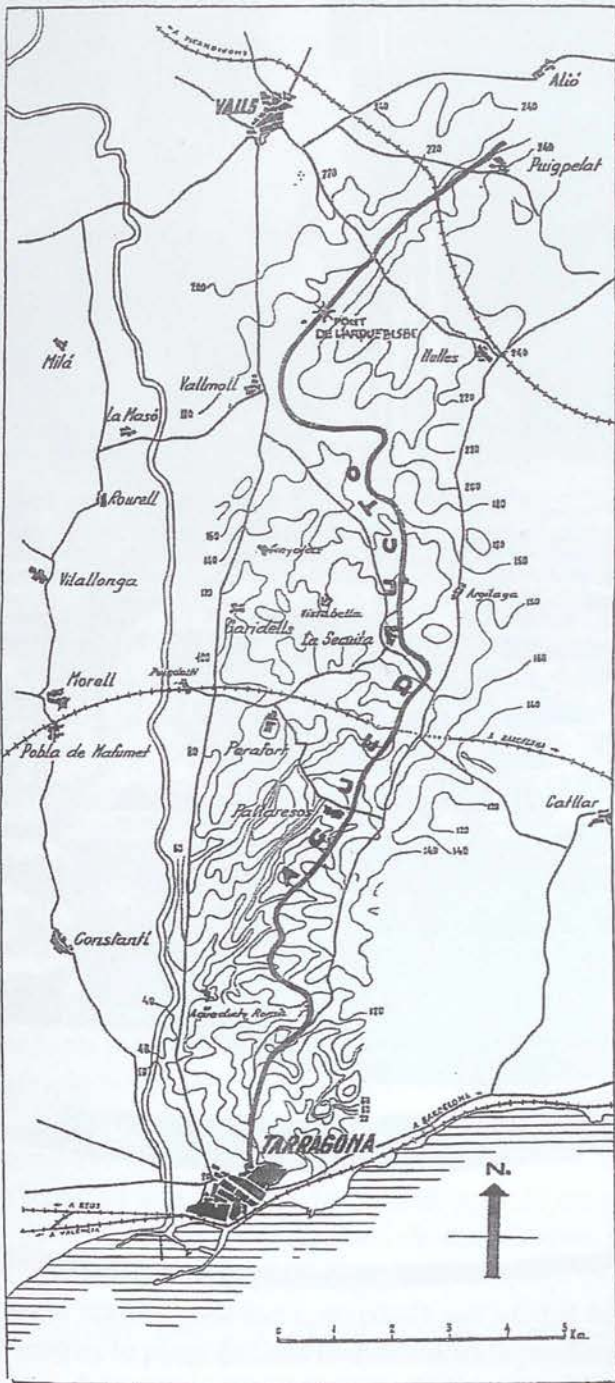
Potser fou el mateix Navarro qui persuadí Santiyán de la viabilitat del projecte de rehabilitació de l'aqüeducte romà, però en tot cas recordem que les primeres actuacions concretes de l'arquebisbe no començaren fins als quatre anys de residir a Tarragona. En efecte, no fou sinó a principis de l'any 1781 que encarregà a l'arquitecte Joan Antoni Rovira, (Tarragona 1730-1803), membre de la Reial Acadèmia de San Fernando, especialitzat en hidràulica, la inspecció de l'aqüeducte romà per dictaminar sobre l'estat en què es trobava.

Rovira realitzà l'encàrrec del prelat entre els dies 1 i 28 de març, i el resultat fou un extraordinari dibuix de 65 x 400 cm que representa el recorregut de l'aqüeducte,⁷⁰ el qual unit a una memòria i a una sol·licitud de llicència reial de construcció remeté a Madrid. Segons el dibuix l'aqüeducte amidava des de la muntanya de les Forques, (actualment de l'Oliva) de Tarragona fins al Pont d'Armentera, 55.763 vares o passes, equivalents a 43,495 km (la vara de Tarragona era de 0,78 m); dels quals 11,975 km (15.353 vares) estaven en bon estat, 16,288 km (20.882 vares) eren reparables i 15,231 km (19.528 vares) estaven en ruïna i calia construir-los de nou. La llicència favorable s'expedí el 10 de març de 1782 i autoritzava la captació, «*en un paraje llamado de Hospitalet, no lejos del expresado lugar de Vallmoll o desde Puente de Armentera que está situado más arriba*». L'11 de desembre de 1782 Santiyán comunicava a Floridablanca que ja s'havia construït una llegua i mitja de l'aqüeducte nou i que es preparava la neteja de l'aqüeducte antic, quan sobtadament morí el 5 de juliol de 1783 als 49 anys.

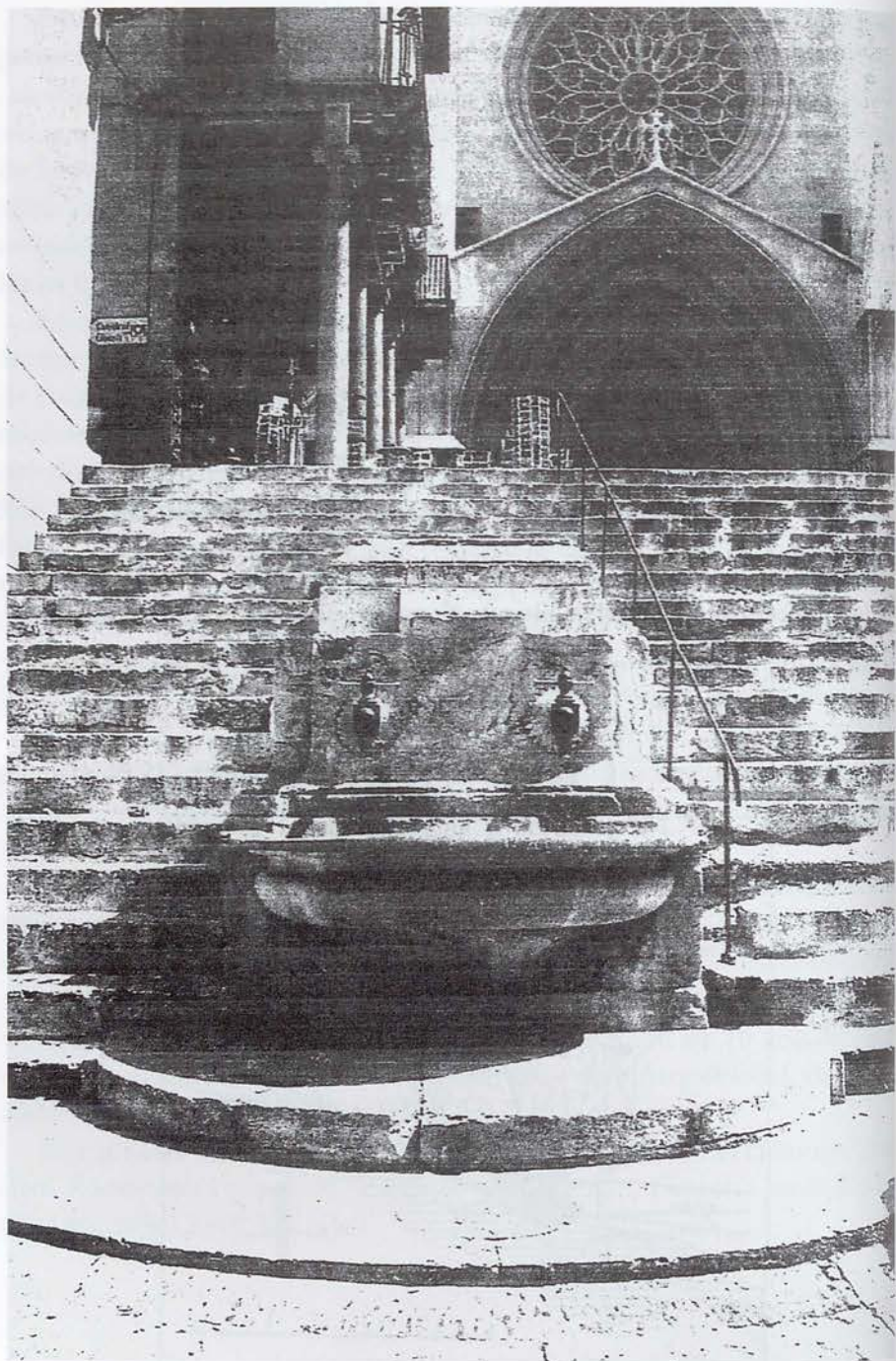
La mort de Santiyán deixà en suspens l'obra que el seu successor Francesc Armanyà no repreneu fins el 30 de juliol del 1785; però la guerra contra la República Francesa (Guerra Gran, 1793-1795) l'aturà novament. A l'etapa final s'hi treballà des de la primavera del 1796 al 3 de desembre de 1798, i a la darrera intervenció es construï el pont de 76 arcades que enllaça el dipòsit de l'Oliva amb el jardí del Palau Arquebisbal, des d'on sortien tots els ramals de distribució per tota la ciutat.

En conjunt l'aqüeducte costà segons un càlcul que féu el canonge Guillel Rocabrana l'any 1836, 2.492.469 rals de billó, i segons Jesús Galán (GALÁN, 1898) 2.602.304 rals.

70 El plànol està dipositat a la Cartoteca Històrica del Servei Geogràfic de l'Exèrcit. L'any 1993 en l'exposició *La ciutat hispanoromana* instal·lada en un dels docs del Moll de Costa de la nostra ciutat, s'exhibí una còpia del Pla que quedà en poder de l'Autoritat Portuària. Cal dir que el Pla s'havia reproduït al llibre *La ciudad hispanoromana* editat l'any 1993 pel Ministeri de Cultura en commemoració de l'exposició esmentada.

Plànol de l'aqüeducte o «Mina de l'Arquebisbe» (A. Rodríguez, *El arzobispo urbanista* -D. Joaquín Santiyán y Valdivieso-. Tarragona Reial Societat d'Arqueologia, 1956).

Font de les escales de la Catedral de Tarragona (foto: Jordi Carbonell).

Cabal i distribució de l'aigua

Segons Morera als primers temps arribaven a Tarragona de la Mina de l'Arquebisbe de 800 a 1.000 plomes d'aigua, és a dir, de 109,31 a 136,64 m³/h. Però aquesta quantitat sembla exagerada, de la mateixa manera que sembla curt el cabal de 14,34 m³/h que dona l'informe Roquebruna. Una altra versió (LLORET, 1933, p. 30) manté que la Mitra s'havia compromès a subministrar:

Per a fonts públiques	plomes	240	
Per a edificis públics	plomes	78,50	318,50
Concessions			
Lliures	plomes	216,50	
A cens	plomes	29,75	246,25
Total	plomes	564,75	= 97,50 m³/h

A la primera meitat del segle XIX les despeses de manteniment i millora de l'aqüeducte foren elevades. Destaquen: l'excavació de mines i pous als termes de Puigpelat, Vallmoll i Vilabella; la reparació dels danys que causà la Guerra del Francès al tram tarragoní de l'aqüeducte (costà 35.389 rals de billó); la substitució de la canonada urbana per una altra de plom i ferro que es realitzà l'any 1830 (costà 45.217 rals); i en el manteniment de l'aqüeducte i de les fonts l'arquebisbe Echanove i el seu successor Costa i Borrás invertiren 154.783 i 146.480 rals respectivament (RODRÍGUEZ, 1956, p. 116).

Fonts i rentadors públics. L'aigua de propietat

Un dels compromisos contrets pels arquebisbes Santiyán i Armanyà fou la construcció de fonts públiques perquè es beneficiés de l'aigua la gran majoria del veïnat que per raons econòmiques o d'altra mena no podia o no l'interessava comprar-ne pel seu ús particular. En total, en temps de l'arquebisbe Antonio Fernando de Echanove y Zaldivar (1826-1854) s'havien construït nou fonts: sis a la part alta de la ciutat (una de dues aixetes amb abeurador al passeig de Sant Antoni; dues de dues aixetes al peu de les escales de la catedral; una de quatre aixetes a l'actual plaça de la Font i una de dues aixetes al portal del Roser; i, no citada per Madoz hem d'afegir a la part alta la font de la plaça de Sant Joan construïda per Santiyán; dues a la part baixa (una de quatre aixetes a la plaça de Prim, aleshores d'Isabel II; una de dues aixetes a la plaça de l'Aduana amb abeurador, i per últim una

de dues aixetes al moll a disposició dels vaixells que volien fer aiguada. (MADOZ, p. 649).

A més de les fonts hi havien dos rentadors municipals a la part de fora de les portes de Santa Clara i de Sant Antoni, un de cobert molt gran a les afores de la porta del Roser, i set més de particulars en horts pròxims de la ciutat.

Segons Madoz vers el 1830 la Mitra havia venut aigua a 460 consumidors que havien pagat una quota d'entrada de 640 rals per ploma i en pagaven 9% de cens anual. S'havien concedit 82 plomes, sense comptar les que s'havien reservat per a l'ús del palau arquebisbal, la qual cosa significava un ingrés de 294.400 rals de quotes d'entrada més 44.160 de cens. I comenta el propi Madoz que una vegada proveït el veïnat sobrava aigua per a regar terres de propietaris que la compraven a cens pagant-la a 20 rals anuals cada hora de reg de dia, i a 12 rals de nit. Com a colofó d'aquestes xifres Madoz comenta: «*el producto de todas estas rentas se invierte exclusivamente en reparaciones y conservación de las cañerías*».

La ciutat a les acaballes del segle XVIII i principis del XIX

El dia primer de desembre de 1797 l'Ajuntament contestava a les preguntes que figuraven en una *Instrucción* que li havia tramès l'Intendent de la Província per posar al dia l'estat de la població.⁷¹ Constitueixen un conjunt de dades estadístiques que volen reflectir la composició social de la població de Tarragona, a finals del segle XVIII; una ciutat «*cabeza de Partido de jurisdicción mixta, proindivisa de S. M. el Rey y el Sr. Arzobispo*» que distava 15 llegües de Barcelona i 85 de Madrid. Resumim tot seguit les dades que l'Ajuntament remeté a l'Intendent: Nombre de cases de la ciutat: 1.293 i 7 d'arruïnades.

Nombre d'habitants: 9.174, dels quals 4.630 (50,46 %) eren homes, i 4.544 (49,53 %) dones.

Més de la meitat dels habitants estaven compresos entre 0 i 25 anys, per tant, es tractava d'una població molt jove.

Divisió de la població per activitats:

— *Estament eclesiàstic* 475 persones distribuïdes en 130 seculars (1 arquebisbe, 7 dignitats, 20 canonges, 3 parroquials, 23 racioners, 40 beneficiats, 2 salmistes, 5 sacristans, 1 macer, 1 porrer, 4 escolans, 8 músics d'instrument, 13 d'ordenats a títol de Patrimoni, i 2 tonsurats sense

71 *Libro Capitular 1797*, señal 185 de 3 de novembre de 1797: *Instrucción de las preguntas a que deberan responder en cinco en cinco años a los Intendentes los Pueblos de sus respectivas Provincias para que los encargados de la dirección del fomento general del Reyno adquieran los conocimientos necesarios para renovar los estados de poblacion*. Llibre d'actes municipal.

- títol.); 7 convents de frares que sumaven 216 persones (Dominics 22, Franciscans 44, Agustins calçats 13, Mercedaris calçats 17, Trinitaris calçats 24, Caputxins 39 i Carmelites descalços 54), i 4 de monges que sumaven 129 persones (Clarisses 40, Ensenyança Benedictines 39, Carmelites descalces 22, Beates dominiques 28).
- *Militars*: Mariners que servien a la Reial Armada 500
M Mariners que residien a la ciutat 254 754
 - *Activitats professionals* 30: advocats 16, metges 3, cirurgians 3, apotecaris 5, manescals 3.
 - *Activitats comercials* 44: comerciants 2, negociants 8, mercaders 16, dependents 18
 - *Pagesos* 629: propietaris 134, arrendataris 55, jornalers 440
 - *Pescadors*: 254
 - *Serveis públics*: La ciutat disposava d'un pallol, (lloc de venda grans els dies de mercat); de botigues de venda de vi (una de la ciutat i una altra del Capítol de canonges); de 12 fondes; d'un hospital administrat per dos canonges i dos regidors; d'un *correccional* dirigit per un director i una directora; i d'un *orfanat* per a nens, administrat per dos canonges i dos regidors.
Existien dues presons, una reial i una altra eclesiàstica
 - *Ensenyament*. Una escola pública de primeres lletres per a nens que comptava amb 4 mestres i hi assistien 162 alumnes i una per a nenes on 4 monges ensenyaven 250 alumnes. En classes particulars 3 mestres ensenyaven 110 nenes.

Per a l'ensenyament mitjà i superior hi havia a Tarragona la Universitat o Estudi Literari administrat per un rector, i un vicerector. Hi ensenyaven dos catedràtics de teologia, 3 de filosofia, 1 mestre de retòrica i 2 de gramàtica. Hi cursaven 274 alumnes.

Aquestes són les fredes dades estadístiques oficials relatives a la Tarragona de 1797 que podem completar amb una descripció paisatgística, trista i desoladora que fa Antoni de Magriñà a *Tarragona en el siglo XIX*⁷² que transcrivim (MAGRIÑÀ, 1901, p. 47, 49 i 55): «*La Tarragona de 1800, o sea el último año del siglo XVIII, era un gran convento, una gran fortaleza y un Museo arqueológico viviente. La fe, la fuerza y el recuerdo del pasado, estaban hermanados. Dios, el Rey y la Historia eran la trinidad que imperaba en ella*». Segueix dient que, «*No había ninguna casa de campo ni ninguna pared en las inmediaciones de la ciudad, o mejor dicho fortaleza, pues como plaza de guerra*

⁷² Antoni de Magriñà (1837-1900?). De professió advocat. Pertanyia a la burgesia tarragonina. Participà en la Revolució del 1868 com a membre del partit demòcrata republicà. Formà part del Club Revolucionari i de l'Ajuntament (1868).

estaban prohibidas las construcciones dentro de la zona militar [...] todo eran yermos y roca pelada, salvo las huertas de la parte del Francolí».

Sobre l'arribada de l'aigua recordava «que hacia dos años habian llegado las aguas á Tarragona por el acueducto que los Arzobispos Santián y Armañá habian hecho construir, se empezaron con los sobrantes de agua que entonces, como la población era pequeña había poco consumo, á crearse huertos y formarse paseos: el de Santa Clara, que era más estrecho que hoy, pusieron cuatro hileras de árboles; el de San Antonio, lo plantaron de paraísos, de los que aun viven muchos [...] Con el agua, primer manantial de la vida, empezó á hermosearse Tarragona».

L'EXPANSIÓ URBANA DEL SEGLE XIX: PER PROGRESSAR ES NECESSITA MÉS AIGUA

En el quadre que segueix exposem l'evolució de la població de Tarragona entre 1787 i 1905:

Any	Hab.	Any	Hab.	Any	Hab.
1787	8.570	1842	13.044	1871	15.406
1808	9.650	1845	12.575	1877	23.046
1816	6.649	1850	12.250	1887	27.225
1822	9.332	1857	18.023	1897	23.461
1830	8.598	1860	18.433	1905	19.964

Al segle XIX la població de Tarragona passà de tenir 8.570 habitants (any 1787) a tenir-ne 23.461 (any 1897), però aquest augment de 14.891 habitants en números absoluts i del 73,75 % en números relatius no es produí de manera uniforme sinó desigual impulsat o frenat per factors conjunturals adversos o favorables. Com a més significatius assenyalem la Guerra del Francès i els diversos alts-i-baixos del preu del vi, causa de l'aturada del creixement entre 1845 i 1850 i de la devallada de finals de segle.

El creixement demogràfic progressà en paral·lel amb una expansió urbana, de la qual els trets més destacables són:

- any 1854: enderroc de les fortificacions que envoltaven la ciutat, i en especial del llenç de muralla de migdia; i
- any 1857: aprovació del Pla d'Eixample segons el projecte de Josep Criviller, completat per Angel del Romero que planificava la unió de la «Ciutat Alta» o històrica amb la Nova Població de la Marina, la construcció de la Rambla o Explanada, i el traçat dels carrers del seu entorn, (projectes autoritzats per Reial Ordre del 19 de desembre de 1859, i Llei d'Eixampla de 29 de juny del 1864 (ARESTÉ, 1982, p. 165-174).

La magnitud de les reformes urbanes que es realitzaren a la segona meitat del segle XIX a Tarragona pot resumir-se com ho féu Antoni de

Magriñà, amb aquests termes: «*Si alguno quisiera grafiar á la Tarragona del siglo XIX, la tendría que llamar la ciudad de los barrenos, pues durante 80 años no hubo día que no se dispararan lo menos una docena*». I afegeix, «*Cuando en el porvenir se diga que en las Ramblas se rebajó en algunos puntos la montaña de roca viva de una altura que alcanzaba á los segundos pisos de las casas, no querrán creerlo*» (MAGRIÑÀ, 1901, p. 68). A aquesta visió que pretén remarcar la magnitud de l'obra que es dugué a terme, contrasta amb les molèsties que causava al veïnat l'arrencada de pedra a força de barrinades a l'anomenada «Pedrera del Port» i el transport en vagonetes fins el tram corresponent del moll modern en construcció feia més de cinquanta anys.

Una millora urbana important fou la «*pronta iluminación de las calles por medio del gas*», segons publicava el *Diario Mercantil de Avisos y Noticias* del 8 de febrer de 1857 (OLIVÉ, 2002, p. 69), i com a indicadors del dinamisme de la societat tarragonina de la segona meitat del segle XIX recordem les fundacions de l'«Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera» (inaugurat el 22 de setembre de 1863), i del Banc de Tarragona (25 de juny de 1864); l'obertura de los «Campos de Recreo» el mateix any 1864, (MEZQUIDA, 1968) la construcció de la plaça de toros, i la constitució d'una societat per explotar un tramvia tirat per cavalls l'any 1883 (MEZQUIDA, 1966).

Un altre indicador de l'interès del capital tarragoní per la nova tecnologia de l'època és la seva participació en empreses ferroviàries. En el decenni dels cinquanta i seixanta participà en la construcció del tram ferroviari que uní Tarragona amb Reus (s'inaugurà el 7 de setembre de 1856), i anys després col·laborà en la construcció de la línia Barcelona-València i en diversos projectes ferroviaris que afectaven Tarragona. També és remarcable que al marge de les inversions industrials o en la construcció nasqués a Tarragona en aquests anys l'arqueologia moderna basada en l'estratigrafia, aplicada per primera vegada en l'important jaciment romà de la Pedrera del Port. Amb els materials descoberts en aquest jaciment s'ompliren les primeres sales del que temps a venir havia de ser el Museu Arqueològic.

Però per damunt de tot destaca la influència que durant tot el segle tingué el port artificial que es començà a construir l'any 1790 sota la direcció de Juan Ruiz de Apodaca, tant per la grandiositat de l'obra com per la incidència que tingué el moviment portuari en el creixement demogràfic de la ciutat (RECASENS, 1963).

Tanmateix l'eufòria empresarial topà, moltes vegades, amb la realitat de manera que obligà a replantejar les inversions o a tancar el negoci amb pèrdues més o menys importants. Sobretot el creixement acabà per ser

insostenible abans d'acabar el segle principalment a causa de les guerres colonials i la invasió de la fil·loxera.

Els mitjans de comunicació de l'època fan notar reiteradament, per bé que sense dades concretes, que l'aigua que arriba a la ciutat per a l'ús domèstic és insuficient. Així l'any 1864, el *Diari de Tarragona* del 12 de febrer comentava els problemes que causava als ciutadans la falta d'aigua als rentadors públics, «desde que no funcionan los grandes lavaderos que había fuera de la puerta del Rosario y San Antonio se ve una gran parte del público sufriendo las consecuencias de su falta puesto que los de la puerta de Santa Clara y de la Explanada no bastan, teniendo las lavanderas que ir a buscar á sitios lejanos lo que conveniria tubiesen más cerca de la población. De ahí resulta que los lavados se hacen con sumo coste y otros más, si hacen uso del agua de la fuente, porqué la mayor parte de los casos no la tienen de propiedad, o las lavanderas, para no ir hasta el río, han de colocarse en loos acueductos que entran en la ciudad y en las acequias que atraviesan las huertas perjudicando de todos modos los plantíos, vallados, y márgenes».

El mateix diari, el 4 de març evocava els vells temps, que l'aigua abundava: «Tarragona hace muy pocos años tenia tanta abundancia de agua que no sólo bastaba para el consumo público, sino que también se concedia a todas las casas particulares que la solicitaban, habiendo siempre un sobrante para el riego de las huertas inmediatas a la ciudad. Actualmente no se concede agua a los que la solicitan, falta en algunas casas parte de la dotación que pagaron, y se convierten en viñedos muchas huertas viceversa de lo sucedido cuando se desarrolló la destructora enfermedad del oidium que aquellas se convertian en campos de regadio...». El 3 d'abril posava de manifest que un dels motius que més preocupava als tarragonins era la poca aigua que arribava a les seves llars i demanava a les autoritats provincials l'adopció de mesures per augmentar el cabal d'aigües potables (OLIVÉ, 2002, p. 202). I el 13 de novembre, insistia a dir que una de les necessitats més urgents que tenia Tarragona era «el aumento de caudal de las aguas potables insuficientes para una población de 20.000 almas, y hacer desaparecer el cinturón de piedra en que está inutilmente encerrada».

Al 7 de juny del mateix any 1864 a *La Gacetilla* llegim que «en vista de la escasez de aguas potables que se notaba en las fuentes públicas de esta ciudad, se adoptaron por nuestra celosa autoridad superior civil de la provincia las disposiciones que juzgó más convenientes para aumentar el caudal de aquellas, encargando de su ejecución al Excmo. Ayuntamiento».

És evident que el creixement de població i un major consum per habitant, eren dos factors que sens dubte havien influït a augmentar el consum global; però hi havia un tercer factor: el progressiu augment de pèrdua d'aigua a causa de les fiblades i del mal estat de l'aqüeducte i de la

mina. El cas és que les dotacions d'aigua que la Mitra s'havia compromès a cedir per al consum de la ciutat sumaven 564,75 plomes i segons una l'acta d'aforament estesa pel mestre fontaner Eloi Jordà i Arnalic, el dia 24 de setembre de 1880 només arribaven al dipòsit de l'Oliva 230 plomes, (equivalents a 31,42 m³/h) (LLORET, 1933, p. 10), és a dir menys de la meitat del cabal amb què la Mitra s'havia compromès dotar els serveis públics i les necessitats dels particulars de la ciutat.

LA MUNICIPALITZACIÓ DE L'AIGUA DE LA MINA DE L'ARQUEBISBE

El *Diari de Tarragona* de l'1 d'agost de 1862, publicava, «hay una larga polémica sobre si se perderá o no el agua procedente de Puigpelat, que llega a Tarragona de acuerdo con la Real Disposición de 1782 que autorizó al arzobispo a buscar aguas y conducirlas a Tarragona» (OLIVÉ, 2002, p. 156).

Amb les lleis de desamortització de Mendizábal (1835-1836) es començà a plantejar la possible municipalització de l'aigua i de l'aqüeducte propietat de la Mitra. La primera gestió de l'Ajuntament feta amb aquest propòsit fou una sol·licitud del 23 de juliol de 1839, que demanava a la reina Isabel II la cessió de la distribució de l'aigua i la gestió de la renda de les concessions emfitèutiques, per atendre la conservació de l'aqüeducte i l'ampliació de la mina per augmentar el cabal d'aigua disponible. La demanda es concedí per Reial Ordre de 21 de febrer de 1840, però la propietat de la mina i de l'aqüeducte continuà a mans de la Mitra. La Llei de desamortització del bienni progressista (1 de maig de 1855) exceptuà la venda de l'aqüeducte i les aigües de Tarragona, però cedí al Municipi la gestió. Tanmateix, a la caiguda del govern, l'any 1856, la llei quedà en suspens.

Finalment la confiscació estatal de l'aqüeducte, aigües i mina de l'Arquebisbe i llur cessió al municipi tarragoní, la resolgué la Direcció General de Propietats i Drets de l'Estat, vist l'expedient promogut per l'Ajuntament de Tarragona, el 26 de novembre de 1872, i la confirmà el Ministeri d'Hisenda de la primera República el 29 de setembre de 1873. Finalment, una Reial Ordre del 19 de febrer de 1882 la ratificà.¹

La cessió obligava l'Ajuntament tarragoní a mantenir en bon estat l'aqüeducte, a respectar les concessions d'aigua fixes i eventuais atorgades

1 Sobre la municipalització de l'aigua vid. GALÁN, J.: *Memoria conmemorativa en el centenario del abastecimiento de aguas de Tarragona*. Tarragona 1898. LLORET, Pere: *L'aigua de propietat*. Tarragona 1933.

Entre 1880 i 1931 Tarragona sentí una nova penúria d'aigua progressiva. Gairebé cada estiu el subministrament es tancava unes hores diàries que arribaven a vegades a dotze i setze.

per la Mitra sense augmentar el cens anual que satisfieien els propietaris emfitèutics; a subministrar íntegrament les dotacions assignades als edificis públics civils, militars, i eclesiàstics, i a tenir cura de les necessitats portuàries i dels vaixells de guerra.

A LA RECERCA DE NOUS MANANTIALS. ELS ESTUDIS DE JOAN PRATS I ESTELA

Plàcid-Maria de Montoliu a l'article *Aguas potables de Tarragona* publicat el mes de juliol de 1885 a *Diari de Tarragona*, explica les iniciatives que prengué per incrementar el cabal d'aigua que arribava a la ciutat els anys que ocupà l'alcaldia de Tarragona (gener de 1865 al gener del 1867). En la seva opinió el cabal de la mina de Puigpelat disminuïa perquè se n'extreia més de les mines dels voltants, i reconeixia que any darrera any arribava menys aigua a Tarragona de manera que arribà a faltar-ne a les fonts públiques. També considerava com una causa de la minva de cabal les complicades qüestions de dret relacionades amb el domini de les aigües, la propietat de la mina i de l'aqüeducte.

Per combatre l'escassetat d'aigua el 15 de gener de 1872 l'agrimensor Joan Prats i Estela, presentà a l'Ajuntament un projecte que consistia a captar aigua de l'horta dels termes Bràfim i Puigtinyós.² Personal expert designat per la Corporació Municipal comprovà sobre el terreny la qualitat i la presumpta quantitat d'aigües que s'hi trobaria, disposà que s'analtzessin i, finalment, aixecà un plànol del terreny i de l'obra que calia fer. L'Ajuntament aprovà el projecte, i sol·licità al Prelat permís per passar les noves aigües per l'aqüeducte de la seva propietat, que concedí gratuïtament. Quan tot això estiguí fet, el «*Sr. Prats podrá entonces emprenderse la obra, para cuyo comienzo hay créditos ya disponibles en los presupuestos adicional del presente año y ordinario del año próximo económico. Esta obra será un título de gloria para el Ayuntamiento que la lleve a cabo, y es de creer que sea el que entra en el día de hoy en posesión de sus cargos*» (MONTOLIU, 1885, *Diari de Tarragona* núm. 160, de 7 de juliol de 1885). (ROVIRA, 2005, p. 152). Tot i que el dia 27 de juny del 1867 s'havia formalitzat l'escriptura per la qual 18 propietaris del terme de Puigtinyós cedien a l'Ajuntament de Tarragona el dret d'explotar les aigües subterrànies de les seves propietats, posar-les a la superfície mitjançant una galeria «*en una estensión de 1.227 metros mediante el precio de 3.069 escudos entregados en el acto y de una cantidad fija anual*

² Elena Ortueta transcriu íntegra la *Memòria descriptiva* del projecte de portada d'aigües a Tarragona (ORTUETA, 2001, p. 129 i ss.).

de 80 escudos» (MONTOLIU, 1885, *Diari de Tarragona*, núm. 160, de 7 de juliol de 1885), allò que segons Montoliu havia de ser el projecte del segle no es pogué arealitzar a causa «del triste periodo de discordias, motines, sublevaciones y guerras civiles que subsiguio al movimiento insurreccional de 1868 era poco a propósito para que los ánimos perturbados tuviesen la tranquilidad suficiente para ocuparse en llevar adelante proyectos como el de la traída de aguas potables a Tarragona, que exigia caudales que no se tenian, seguridad personal para estudios y trabajos de campo, que no existia; buena armonía entre las autoridades eclesiásticas y municipal que estaba muy distante de ser un hecho y que era necesaria para llevar á cabo un aumento de agua con la economia de aprovechar el acueducto del Arzobispo, y una administración municipal sujeta a menos cambios y luchas intestinas que en las administraciones que una á otra se iban sucediendo».

SOL·LICITUD DE JOSEP ROMAN I MARÍN PER USAR L'AQÜEDUCTE

El 8 de maig de 1879 el Sr. Josep Roman demanà al Ministeri d'Hisenda permís per usar l'aqüeducte de l'Arquebisbe per a conduir 6.000 plomes d'aigua d'un manantial que posseïa a Alió (mina La Josefa) i Puigpelat a canvi d'un cànon anual de 1.750 pessetes, a raó de 25 pessetes la ploma.³ Potser fou per aquests inconvenients que el *Diari de Tarragona* del 7 d'octubre de 1887 donava la notícia que segons un diari de Barcelona s'havia signat un compromís de venda entre el Sr Román de Tarragona i una companyia francesa «en las aguas que aquél posee en los términos de Alió y Puigpelat». La notícia acabava d'aquesta manera. «La empresa compradora ha quedado muy satisfecha del manantial y de los datos que ha pedido al municipio de Reus donde se ha de conducir las mencionadas aguas». (*Diari de Tarragona* del 7 d'octubre de 1927, p. 2. «40 años atrás»).

PRIVATITZACIÓ DEL SERVEI D'AIGUA POTABLE

Com que per a complir amb les obligacions que exigia la municipalització de l'aigua de la Mina de l'Arquebisbe no hi havia provisió pressupostària, l'Ajuntament optà per privatitzar un servei que era públic: el de l'aigua. Però com remarca Elena de Ortueta, en aquest cas «la bona redacció de les

3 *Tarragona*, núm. 792 de 6 de maig de 1923, p. 3. Informació sobre fets ocorreguts «40 años atrás» (8 de maig de 1883): «Pasaron a las comisiones respectivas una solicitud de D. Antonio Vallvé... y otra del procurador D. Cándido Planas como apoderado de D. José Román, en súplica de que se adopte una resolución sobre el proyecto para la traída de aguas potables que tiene presentado al municipio».

bases de la contracta és l'únic aval per evitar abusos i incompliments en aquest servei públic» (ORTUETA, 2002, p. 55). Ara, la redacció d'unes bones bases contractuals era difícil havent-hi en joc com hi havia importants interessos i perspectives de bons beneficis; i és per això que resulta sospitós que el 22 de novembre de 1886 l'Ajuntament signés un conveni per a gestionar l'aigua amb Avel·lí Morera, que hagué de renunciar al càrrec de regidor, i el 6 de juliol de 1893, participés associat amb José Román i Josep Castellet en una societat anònima anomenada *Compañía Anónima de Aguas de Tarragona*.

PROPOSTES PRESENTADES A L'AJUNTAMENT PER EMPRESES INTERESSADES EN L'EXPLOTACIÓ DEL NEGOCI DE L'AIGUA

L'empresa de Carles Vanden Eyden

El *Diari de Tarragona* del divendres 7 de gener de 1887 publicava que aquell vespre es reuniria a l'Ajuntament la Comissió d'Aigües amb el concessionari enginyer Carles Vanden Eyden, i el fonder municipal per tractar de la portada d'aigües. Com a resultat d'aquesta reunió, dissabte i diumenge, dies 8 i 9, la Comissió Municipal d'Aigües, acompanyada de Vanden Eyden, l'arquitecte municipal, el fonder i l'enginyer d'Obres Públiques Luis Corsini Senespleda es dirigí al lloc on es volia captar aigua per escoltar les reclamacions d'aquells que es creien perjudicats, «*activando la resolución del importante asunto para que pueda procederse cuanto antes a las obras que pueden considerarse ya un hecho*». Uns dies després (15 de gener) el mateix periòdic publicava que el Sr. Vanden Eyden estava conforme amb totes les condicions que li exigia el Ministeri de Foment a la Reial Ordre per portar aigua a Tarragona, i el 26 de febrer assegurava que «*dentro breve tiempo*» començarà la construcció del conducte que portarà l'aigua a Tarragona (*Diari de Tarragona*, dies 7, 11 i 13 de gener i 15 i 26 de febrer de 1927. Notícies de «*40 años atrás*»).

Però el vaticini no es complí, i el 4 d'octubre de 1890 l'Ajuntament decidí rescindir els contractes que havia signat amb Vanden Eyden i considerar caducats els drets que hi tenia Avel·lí Morera per la subrogació del Projecte feta el 19 d'octubre de 1888 a favor d'Hermenegild Gorria (ORTUETA, 2001, p. 59).

El projecte de l'enginyer Hermenegild Gorria (1883)

En realitat l'enginyer Hermenegildo Gorria presentà a l'Ajuntament no una sinó tres opcions per captar aigües. Una d'elles era similar al projecte que es basava en la compra d'aigües als termes de Bràfim i de Puigtinyós, i per tant no hi insistirem, i les altres dues consistien en la presa d'aigua superficial o subàlvia del Francolí. La seva preferència es decantava per la construcció d'un dic de l'amplada del riu construït a prop de Valls, on aflueix al Francolí el barranc de la «Massala», i d'allí conduir l'aigua en una canonada soterrada fins a l'aqüeducte que havia estat de l'Arquebisbe i ara pertanyia a l'Ajuntament de Tarragona. L'altra opció consistia en la presa d'aigua del riu al terme de Constantí, a uns tres quilòmetres de la desembocadura, en el lloc on es capta l'aigua de la mina «La Protectora», i elevar-la amb màquines de vapor a l'altura necessària per portar-la a la ciutat. Segons Gorria de la presa de prop de Valls es podrien obtenir 358 l/s., quantitat suficient per a completar el cabal que necessita Tarragona; però sobre aquest projecte, comenta Plàcid-Maria de Montoliu, *«estas aguas son del dominio público, como que forman parte del caudal de un río que se destina al riego de diversos distritos municipales y al movimiento de los artefatos planteados en sus orillas é inmediaciones, y sería preciso instruir al efecto el oportuno expediente según previene el art. 166 de la ley vigente de aguas de 13 de junio de 1879»*; i d'acord amb aquest article haurien d'indemnitzar-se els pobles, comunitats de regants, i particulars a qui es privaria als estius de l'aigua a què tenen dret per a regar i moure els seus molins. Una altra dificultat que presentava el projecte Gorria eren els 20 km que hauria de tenir el nou aqüeducte que havia d'enllaçar amb el que passa a prop del Pont del Diable. El cost de l'obra, segons pressupost de Gorria era de 1.020.804 pessetes per la conducció, i 21.000 per les expropiacions, *«cantidad tan exigua esta última que puede facilmente demostrarse que ni con cuatro veces dicha suma habria suficiente dada una extensión de 20 km.»* En resum, a criteri de Montoliu el projecte *«Derivació d'aigües del Francolí a prop de Valls»* tenia inconvenients tan greus que aconsellaven rebutjar-lo.

No obstant això al plenari de la Corporació municipal celebrat el 14 de maig de 1884 es donà compte d'un comunicat del Governador per tal que *«para mayor esclarecimiento se pide al Consistorio la valoración y venia del acueducto y demás depósitos de aguas potables de la ciudad antes de resolver el expediente del proyecto Gorria»*. En conseqüència el Plenari no tingué altra opció que ordenar a l'arquitecte municipal que cursés l'ordre de l'autoritat governativa. (*Diari de Tarragona* núm. 1133 del 15 de maig de 1924. Notícies de «40 años atrás»).

Proposta de Ramon Minguella i Rubio

El *Diari de Tarragona* del 7 de febrer de 1893 publicava la notícia que Ramon Minguella Rubió, veí de Tarragona, havia sol·licitat autorització a l'Ajuntament per acabar amb el crònic problema de l'abastament d'aigües potables que patia Tarragona. A continuació el *Diario* exposava íntegres les bases de l'oferta que Minguella havia entregat a la Corporació Municipal el dia 30 de gener, precedides d'uns elogiosos comentaris. Deien: «*La procedencia del caudal líquido que se ha obtenido, la importante cantidad y el sitio elegido para el alumbramiento, garantizan por completo la bondad de la propuesta, cuyas circunstancias suponemos habrá sabido apreciar la Corporación municipal para resolver sin dilación este asunto importantísimo para el porvenir de Tarragona. Que se termine de una vez el estado actual, que se finalicen las dudas, vacilaciones, prorrogas e interregnos de tan manoseada cuestión, es a lo que aspiramos todos los verdaderos amantes de nuestra querida ciudad*».

A les bases de referència Minguella exposa que la Superioritat l'havia autoritzat a extreure 31 litres continus per segon, o sigui 2.678.400 l/dia equivalents a 1.339 plomes de 2 m dia d'aigües potables subterrànies del barranc Rubió (Santes Creus), terme municipal d'Aiguamúrcia, i demana que l'Ajuntament li concedeixi durant noranta anys «*todas sus acciones y derechos al caudal ó manantial, minas, acueductos, depósitos y repartimientos actualmente existentes, con renuncia de percibir impuestos y arbitrios de ninguna clase por razón de este servicio*». Les altres bases obligaven el concessionari a alimentar gratuïtament: les fonts públiques de la ciutat, a donar aigua i a construir la canonada de distribució per apagar incendis, a subministrar gratis la dotació que disfrutaven les fonts del port i de l'escorxador, per a regar els arbres i carrers urbanitzats. Establia que el termini per acabar les obres d'adequació seria d'un any. Com a contrapartida, si el concessionari no compleix el contracte ofereix de garantia els drets i accions de la concessió i totes les obres realitzades. El concessionari també es compromet a no transferir ni associar-se amb empreses de fora la ciutat, o de la ciutat que no es dediquin a la indústria de l'aigua; en canvi totes les obres de conducció des de la canonada general, i les reparacions, seran executades per la concessionària, a càrrec dels particulars i interessats. Els preus màxims que regiran seran:

Una pluma d'aigua a perpetuïtat, dins de la ciutat 2.000 ptes. i cànon anual 24 ptes.

Una pluma d'aigua a perpetuïtat, a les afores de la ciutat 1.000 ptes. i un cànon anual de 15 ptes.

Abonaments: aixeta lliure per temps mínim d'un any cada metre 0'25 ptes.

Abonaments mensuals: cada m 0'30 ptes.

(*Diari de Tarragona* núm. 29, de 7 de febrer de 1893).

Adjudicació de la concessió a Josep Castellet i Sampsó

El 16 de març del mateix any 1893 el *Diari de Tarragona* ja anunciava que «entre los dos proyectos de traida de aguas á esta ciudad que se han presentado al Ayuntamiento prevalecerá el del Sr. Castellet de Valls. No obstante la Comisión de aguas no ha resuelto todavía»; i al dia 15 d'abril el mateix diari, donava la notícia que en el Ple municipal del dia anterior es llegí el dictamen que proposava adjudicar a Josep Castellet i Sampsó de Valls la concessió de l'abastament «a esta ciudad de 1.000 plumas de agua por lo menos, por haber aceptado este señor las bases presentadas por el Ayuntamiento con una rebaja de 71.000 pesetas en la subvención». També s'acordà a la mateixa sessió que dins d'un mes es formalitzés la corresponent escriptura, en la qual figuraven les 23 condicions que s'obligaven a complir les dues parts. Les més significatives eren:

- la que fixava en 1.000 plomes de 2 metres i 8 litres la ploma com a mínim, la quantitat d'aigua que admetrà l'Ajuntament;
- la que preveia que la qualitat de les aigües s'acreditarà mitjançant oportunes anàlisis;
- la que precisava la capacitat, dimensions i resistència de la canonada de distribució;
- la que fixava el termini únic i improrrogable de dos anys per a la instrucció i tramitació dels expedients d'utilitat pública, i per vertir a l'aqüeducte la dotació de l'aigua, objectiu essencial de la concessió;
- la que obligava a constituir, en garantia de la base 5a, la fiança de 25.000 ptes. dins d'un termini de 15 dies;
- la que comprometia Castellet a justificar la propietat de les aigües, mines i aqüeductes destinades a l'abastament, vuit dies abans d'acabar el termini dels dos anys;
- la que estipula en 50 anys el temps de durada del contracte;
- i la que establia que l'incompliment de qualsevol de les parts del contracte implicava la caducitat de la concessió si transcorreguts sis mesos del requeriment notarial el contractista deixava de complir les condicions que motivaren el requeriment. (GALÁN, 1905, p. 21-22). Els preus màxims de la ploma s'establien a 2.500 pessetes i el cànon anual a 24. Ara:

«en las afueras el precio no podrá ascender de 2.000 pesetas con el mismo canon siendo en todo caso preferente la venta de agua dentro de la población de manera que no podrán destinarse las aguas conducidas a riego, usos industriales o agrícolas fuera de poblado mientras haya demanda de ellas para el consumo particular del vecindario». Era una obligació del concessionari facilitar aigua gratuïta a l'Ajuntament per a regar carrers i arbres, apagar incendis, i la que es necessiti per a les fonts públiques. (ORTUETA, 2001, p. 141-147).

Les bases de la concessió aprovades de mutu acord per l'Ajuntament i Castellet foren criticades molt severament en un article aparegut a les pàgines del *Tarraconense* «periódico que se titula independiente», i el dia 20 d'abril reproduït al *Diari de Tarragona* amb el títol «Olvidemos». S'hi exposen els tretze motius que, segons el periodista, el conveni Ajuntament/Castellet perjudiquen la ciutat, i no deixa de ser curiós que siguin els mateixos que uns anys més tard (1904) l'advocat Jesús Galan usarà en defensa de l'Ajuntament en un dels plets que mantingué contra la societat «Aguas de Tarragona». Els comentarem tot seguit, però abans hem de dir que al Ple Municipal del 14 de juliol de 1893 es llegí una carta de Castellet que posava en coneixement de la Corporació la constitució de la societat «Aguas de Tarragona» a la qual representava com a director gerent. Elena Ortueta observa que en aquest temps la venda d'aigua potable ja era un negoci segur (com ho és avui), que reportava grans beneficis als accionistes de les empreses, i afegeix que en moltes ocasions el canvi de contractant pretenia afavorir els empresaris més afins a l'equip de govern (com avui) (ORTUETA, 2001, p. 36).

Aviat començaren els plets que l'Ajuntament interposà contra «Aguas de Tarragona» la major part perquè «la Compañía no se preocupaba de sus deberes sino exclusivamente de sus derechos, y hacía caso omiso de cuanto significara prevención o exigencia de cumplimiento del contrato» (GALÁN, 1905, p. 27-28). Pel que fa a les captacions arrendava aigua de pous aliens i la vertia a l'aqüeducte sense autorització de l'Ajuntament. La mala qualitat del material era la causa de constants ruptures i fugues d'aigua a les canonades de distribució. «Secciones enteras hay, como las de las calles Real, Apodaca, Unión, parte norte de las Ramblas de San Juan y de S. Carlos, lo que constituye la mayoría de la instalación que, no obstante haber sido cambiados en gran parte por la propia Empresa, necesitan una nueva substitución por otros que reúnan las condiciones requeridas de resistencia». (GALÁN, 1905, p. 32). Quaranta anys més tard, des del diari *La Veu de Tarragona*, òrgan de la Lliga Regionalista, encara es criticava la gestió del concessionari Castellet. «Les coses li anaren malament, diu el diari: la canyeria era dolenta i mal estesa, les mil plomes d'aigua que havia de portar el Sr. Castellet no es veien enlloc, i s'acabà la lluita que mantingué contra l'Ajunta-

ment amb incidents sorollosos, intervencions de governadors, ministres, jutges i tribunals, perdent el Sr. Castellet la fiança de 25.000 pessetes que havia constituït, les obres fetes, les canyeries col·locades i les pertinències per a la captació d'aigües». Val a dir, però, que no obstant això, Castellet arrendà l'aigua de la mina de les Quadres i la vessà a l'aqüeducte de l'Arquebisbe, estengué la canonada de conducció des de l'Oliva, pel passeig del Cementiri, Camp de Mart, i diversos carrers de la ciutat fins al carrer Reial.

Qui era Josep Castellet i Sampsó, director gerent de l'empresa «Aguas de Tarragona»? De moment només sabem que era un propietari de Valls que es presentà a les eleccions per senador del dia 18 de març de 1893 pel partit liberal-conservador, junt amb Antoni Satorras i Vilanova i Salvador Viada i Vilaseca. Satorras havia estat alcalde de Tarragona abans de la Revolució del 1868 (gener 1867-setembre 1868), formà part de la Diputació Provincial interina nomenada pel Governador després de la Restauració borbònica el 2 de gener de 1875 i del grup que el 1882 constituï una societat que projectà el ferrocarril transversal de Catalunya (ROVIRA, 2005, p. 154 i ss.).

LA CRISI ECONÒMICA DE LA FI DEL SEGLE XIX

Antoni de Magriñà ja remarcà la relació que hi hagué al segle XIX entre l'economia tarragonina i el preu del vi de manera que els augments de població, signe de bonança econòmica, coincideixen amb les alces del preu del vi, i a la inversa. Observa que la notable expansió demogràfica dels anys cinquanta que coincideix amb l'encariment del vi a conseqüència de l'otídim, malaltia que destruï moltes vinyes franceses amb la consegüent pèrdua de collites, i la mateixa situació es repetí en el decenni dels vuitanta a causa de la fil·loxera; però quan el preu del vi baixa l'impacte en la població pot ser de grans proporcions com succeí els últims anys del segle XIX. En efecte, com ha quedat exposat en el quadre que expressa l'evolució de la població tarragonina entre 1887 i 1897 la ciutat perdé 3.764 habitants o sia un 13,82% amb tendència a la baixa que no pararia fins el 1905 en què la pèrdua d'habitants en els darrers 18 anys (1887-1905) fou de 7.261, és a dir un 27,25%.

L'aspecte que oferia aquella ciutat de finals de segle XIX i principis del segle XX era segons explica una Comissió nomenada per l'Ajuntament, que examinà l'estat econòmic i comercial de Tarragona «en su presente», (memòria, 1892) que «no puede ser más tétrico, más desconsolador bajo todos los aspectos».⁴ Dóna el següent nombre d'aturats:

4 Formaven la comissió: Pere Nogués, Joan Caballé, diputat a corts, Enric Terré, Antoni Satorras, Josep A. Bonal, Agustí Sevil, Pau Ferer Marty, Pau Bargalló, Ramon Garcia, Lluís de Veciana i Ricard Barredo.

COMPañÍA ANÓNIMA
AGUAS DE TARRAGONA

MEMORIA

LEÍDA EN LA

JUNTA GENERAL ORDINARIA DE SRES. ACCIONISTAS

CELEBRADA

en 28 de Enero de 1894

BARCELONA—1894

IMPRESA DE HENRICH Y COMP^A EN COMANDITA

Pasaje de Escudillers, 4

Portada de la Memòria llegida a la Junta General Ordinària d'Accionistes de la Companyia Anònima «Aguas de Tarragona», celebrada el 28 de gener de 1894.

— 10 —

Queremos finalizar nuestra reseña lamentando la separación del digno Vocal-Presidente que fué de esta Junta de Gobierno, D. Avelino Morera y Gilabert, á quien compromisos políticos han privado de prestar su concurso personal á la Compañía. Esperamos que, terminados aquellos, volverá á otorgárnoslo: entretanto, precisa que la Junta General cubra su vacante, que provisionalmente ocupa D. Pedro Ventura y Badía.

La Junta de Gobierno por todo lo expuesto, termina proponiendo á la General ordinaria de Sres. Accionistas la adopción de los siguientes

ACUERDOS:

Primero. Aprobación de la Memoria y del Inventario Balance de 31 de Diciembre de 1893.

Y segundo. Nombramiento de un señor Accionista para cubrir en la Junta de Gobierno la vacante producida por dimisión del Sr. D. Avelino Morera y Gilabert.

Barcelona 31 de Diciembre de 1893.

El Presidente reglamentario de la Junta de Gobierno,

R. Guiamet.

Vocales:

Jaime Guardiola, Luis Lamaña, Pedro Ventura.

El Director Gerente,

J. Castellet.

P. A. de la J. de G.

El Vocal Secretario,

José Román.

COMPañÍA ANÓNIMA "AGUAS DE TARRAGONA"

Inventario-Balance en 31 Diciembre 1893

————— ACTIVO —————	Pesetas.	Cts.
Valor de la Concesión obtenida del Excmo. Ayuntamiento de Tarragona.	100,000	»
Propiedades, pertenencias y derechos de la Compañía.	200,000	»
Canalizaciones de Tarragona.	76,855	07
Depósito constituido á los efectos de la concesión.	17,175	»
Cartera de acciones.	200,000	»
Depósitos en valores de la Compañía.	175,000	»
Deudores varios.	113,111	42
Caja: efectivo existente.	209	46
Constitución é instalación de la Compañía.	9,007	59
Negociación de obligaciones.	50,000	»
TOTAL.	941,358	54
————— PASIVO —————		
Capital: 1,000 acciones de 500 pesetas una.	500,000	»
Obligaciones: 500 de 500 pesetas una.	250,000	»
Acreedores varios.	558	54
Efectos en circulación.	15,800	»
Depósitos en valores de la Compañía.	175,000	»
TOTAL.	941,358	54

V.º B.º

El Director Gerente,

J. Castellet.

El Tenedor de Libros,

G. Olivé.

Inventari-Balanç de la Companyia Anònima «Aguas de Tarragona» el 31 de desembre de 1893.

	Disponibles	Ocupats	Aturats
Paletes (Oficials)	150	30	120 = 80 %
Pedrapiquers	80	12	68 = 40 %
Fusters (Oficials)	100	20	80 = 80 %
Ram del metall (x)	130	70	60 = 46 %
Total	460	132	328 = 71 %

(x) Comprèn serrallers, ferrers, ferradors i fonedors.

A aquesta relació els comissionats afegien que el nombre de boters i el de peons a l'atur era «*verdaderamente aterradora, pues de sobra sabrá V. E. que son las clases más numerosas de la ciudad y cuya existencia está ligada con el movimiento comercial hoy nulo por completo*» [...]. «*La miseria estiende su negro manto sobre millares de familias que padecen por la falta de trabajo*» [...] «*Han emigrado más de cuatro mil habitantes en dos años*» [...] «*Cuenta la ciudad con más de 1.000 pisos desalquilados*» [...] «*Existen más de trescientas tiendas cerradas por haber emigrado los industriales que las ocupaban*».

El port sense moviment de vaixells deixava a la misèria els transportistes i les colles de peons que vivien del moviment portuari.

L'AIGUA EN LA FUNDACIÓ I PRIMERS TEMPS DE LA LLEGGENDÀRIA CIUTAT DE COSE: LA FONT DEL PORTAL DEL CARRO I EL POU CICLOPI DE LA PLAÇA DE LA FONT

L'arqueòleg i historiador tarragoní Bonaventura Hernández Sanahuja (1810-1891) construí una fantàstica teoria per resoldre allò que, al seu temps, era un complicat problema: la procedència i identificació cultural del poble fundador de Tarragona. A la seva manera no solament resolgué el problema sinó que, més a més, en una de les seves obres explica (HERNÁNDEZ, 1946) que un dels principals motius que determinà l'establiment d'un poble que forçosament havia de ser molt primitiu a Tarragona, fou l'aigua. En efecte, diu textualment: «*Una de las principales causas que atribuimos la fundación de Tarragona en el punto donde está situada, es que un pequeño manantial de agua cristalina y pura que nace en la cumbre de la colina en donde levantara severa la cabeza la que, pobre hoy y olvidada, fué un dia señora de gran parte de España que se envanece en llevar su nombre. Junto a esta fuente, pues, se agruparia a nuestro entender la primera colonia emigrante que en una época muy primitiva aportó en la bahia o golfo donde posteriormente anclaron las naves griegas y romanas*».

Aquest petit manantial que assegurava el proveïment d'aigua als primers tarragonins de la història, «*se deslizaba por la superficie de la colina perdiéndose brevemente en las grietas naturales del terreno, labraron o excavaron con sus toscos instrumentos de pedernal una gran hoyo o cuenca en la roca de unos dos metros de profundidad que todavía existe*» (HERNÁNDEZ, 1892, p. 47).»

Tal com hem dit Morera molt discretament, sense indicar la procedència de la notícia es refereix al pou medieval del Corral «*que los modernos dieron en llamar pozo ciclópeo*»; però Morera sabia que l'inventor del llegendari pou, obra de troglodites, era Bonaventura Hernández Sanahuja; el qual a mitjan segle XIX (HERNÁNDEZ, 1867) havia atribuït als cossetans l'autoria del pou, i la construcció del mur «ciclopi». L'empresa havia de ser àrdua però «*es de creer que seria fácil á causa de hallarse muy familiarizados en estos géneros de trabajos troglodíticos: grande era en verdad el empeño, si consideramos que no solo se trataba del trabajo material de taladrar la peña viva, tan dura casi como el granito, sino que también debia entrar en cuenta la eventualidad de encontrar á una profundidad tan inmensa y de un trabajo tan prolijo el manantial que buscaban; esto nos demuestra los conocimientos hidráulicos que aquel pueblo poseía*». Els romans encara utilitzaren el pou ciclopi a l'època republicana, però després l'abandonaren i el reompliren al construir el circ. Segles més tard, en temps de la prelatura de Domingo Ram (1434-1445), es redescobrí casualment (any 1438) i durant molts anys, per medi d'un enginy es tragué aigua per a l'ús dels ciutadans. El pou s'abandonà definitivament quan arribà l'aigua de la mina de l'arquebisbe l'any 1780; però durant el setge de la Guerra del Francès, «*se construyeron unas magníficas bombas de presión, movidas por una ingeniosa y sencilla máquina; se repararon las antiguas obras, y de verificaron otras indispensables, de manera que el agua volvió á salir de las profundidades de la tierra*».

Hernández Sanahuja explica que el mes d'octubre de l'any 1859 tingué l'oportunitat de baixar al fons del pou i a càrrec de la Comissió Monuments es posà en condicions per poder exhibir-lo al públic. Les característiques del monument són: profunditat vertical 240 pams o sia 47 m des del nivell del sol fins el nivell de l'aigua. Aquesta no neix al pou sinó que hi arriba per una gran fissura. La profunditat de l'aigua en el lloc de criança és de 5 metres «*pero será sin duda mayor á proporción que vaya internándose en la caverna que se pierde en la oscuridad...*». Allí on comença la construcció troglodita és a 8 metres de la superfície. La terra que omple aquest espai pertany a diverses èpoques, i s'hi veuen grans pedres semblants a les del mur ciclopi.

LA CIUTAT A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

Evolució de la població			
Anys	Hab.	Anys	Hab.
1901	21.003	1930	30.747
1905	19.964	1935	32.356
1910	20.158	1940	35.648
1915	19.053	1945	36.322
1920	21.184	1950	38.841
1925	30.672	1955	39.479

Si ens guiem per les dades demogràfiques la crisi de finals del segle XIX continuà durant una vintena d'anys del segle XX. Almenys així ho indica l'aturada que es pot apreciar en el quadre expressiu de la marxa evolutiva de la població tarragonina a la primera meitat del segle XX. Aquesta atonia deixà pas a una represa que en termes absoluts significà l'any 1921-1922 un increment de 3.165 habitants i el septenni següent (1923-1929) de 5.638. Tot plegat és producte de l'eufòria comercial que activà la Guerra Europea. La demografia dels decennis dels anys trenta i quaranta ve marcada pel daltabaix de la guerra civil (1936-1939) i el començ dels difícils anys de la postguerra. En resum, en cinquanta anys la població de Tarragona havia passat de 21.003 a 38.841 habitants, la qual cosa significa un increment absolut de 17.838 habitants i un augment relatiu del 84 %.

Però la ciutat no solament havia heretat del segle anterior una aguda crisi econòmica, sinó que els hereus d'aquelles generacions d'urbanistes que havien enderrocat les fortificacions que ofegavenen la ciutat; que havien donat una forta empenta a la construcció del moll modern, i projectat i iniciat la construcció de la Rambla, i unida la ciutat antiga amb la nova població de la marina, no solament no havia resolt l'endèmic problema de l'aigua, sinó que l'havia empitjorat amb el desgraciat assaig de privatitzar el servei totalment municipal des de l'any 1882. Feia poc que havia començat una època

que empreses, sovint en forma de societats anònimes, dedicades al negoci de l'aigua aparegueren cada vegada amb més freqüència, i com acostuma a passar amb les societats privades concessionàries de serveis públics l'egoisme els priva de complir amb les obligacions i amb la correcta interpretació dels drets, escombrant cap a casa. Al segle XIX els abusos de les empreses privades administradores de serveis públics es repetiren a la nostra ciutat amb el gas i l'aigua, i a principi del segle XX amb l'electricitat.

Al darrer quart del segle XIX s'intentà extreure aigua de pous amb màquines de vapor. A Reus, per exemple, l'any 1887 l'Ajuntament es proposava fer-ho d'aquesta manera per augmentar el cabal d'aigües potables (*Diari de Tarragona*, 6 gener 1927. *Hace 40 años: 6 gener 1887*). Tanmateix no fou fins el primer decenni del segle XX, i amb més freqüència fins el segon, que trobem a la premsa local anuncis que propaguen les excel·lències dels motors elèctrics i de gasoil per elevar o impulsar dolls d'aigua. Per exemple entre 1914 i 1928 aparegueren al *Diari de Tarragona*, durant llargues temporades, els següents:

- 1914. 16 de juliol: ELECTRO-MOTOR. Instalaciones de motores de gas pobre. Motores Diesel. Motores de dos tiempos de aceite crudo. Representantes Vogel y Matas, Barcelona.
- 1925. 14 d'abril: «WITTE. El motor más seguro y más económico para riegos. Consume como combustible la bencina, el petróleo y el gasoil. Luis Clanchet. Unión 14».
- 1925. 29 de maig: «AVANCE son los mejores motores marinos, industriales y para riego. Combustibles aceites pesados. Consumo, 7 a 9 céntimos por CV y hora. Informes, Sartorio Alaix. Tarragona».
- 1928. 20 de febrer: «¡Propietarios! ¡Agricultores! Ahorrareis tiempo y dinero adaptando en vuestras fincas para la elevación de aguas la nueva bomba FEMAC PATENT de doble efecto sin válvulas. Cuesta menos que una noria. F. Vila y Cia. Gasómetro 28. Tarragona».

A LA RECERCA DE NOVES CAPTACIONS D'AIGÜES POTABLES

L'oferta del Lleó Alasà (1911)

En data 8 de juny de 1911 el Sr. Lleó Alasà presentava a l'Ajuntament de Tarragona les bases que haurien de regir la concessió del servei d'aigües i que segons informava en un suplement extraordinari el diari local *Tarragona Federal* (núms. 70 i 71 del 22 i 29 de juliol de 1911) havien estat accep-

tades en principi per la Comissió d'Aigües i definitivament, amb algunes modificacions, el 21 de juliol.

La concessió obligava Lleó Alasà a conduir fins el dipòsit de l'Oliva 1.000 plomes d'aigua de 2.340 litres la ploma en 24 hores dels manantials de la finca de la seva propietat anomenada Mas de Sant Joan, situada al terme d'Alcover. De les 1.000 plomes en cediria 200 a l'Ajuntament per a serveis públics i completar les dotacions d'aigua de propietat particular. De les 800 plomes restants el concessionari en destinaria 200 a la venda a cens amb el mateix cànon anual de 24 pessetes la ploma i les 600 que restarien les arrendaria a qui en sol·licités.

El concessionari s'obligava a costejar el projecte i construcció d'un aqüeducte per portar les aigües, a la canonada de distribució, dipòsits i tot el que fos necessari per al servei. La concessió finalitzaria als 65 anys. Aleshores l'Ajuntament s'incautaria *«del caudal de agua y de todo el material afecto a su traida y distribución, minas, pertenencias, servidumbres, depósitos, cañerías, etc., y á que ingresen rodadas en esta ciudad 1.000 plumas de agua de las minas ó manantiales de propiedad del concesionario»*.

Per tenir la seguretat que les 1.000 plomes serien efectives es farien aforaments quinzenals i si la mitjana dels aforaments no arribés a les 1.000 plomes el concessionari hauria d'abonar a l'Ajuntament 1.000 pessetes per cada ploma que faltés. Finalment el contracte preveia que el reiterat incompliment d'alguna de les seves clàusula podria ser causa de rescissió.

Tarragona Federal no solament publicà les bases aprovades per l'Ajuntament sinó que en féu una crítica amb l'esperança *«que la nostra veu serà escoltada pels qui en les qüestions que afecten al bé comú, deixen de banda tota mira egoista y interessada»* com correspon als veritables patriotes, i resumia en els quatre punts que reproduïm a continuació els motius que feien inacceptables les bases aprovades per l'Ajuntament:

- 1r. Perquè amb 200 plomes d'aigua i la que dona la mina de l'Arquebisbe, no n'hi ha prou per a les necessitats actuals que el Municipi ve obligat a atendre i molt menys per a les que en el transcurs de 65 anys s'aniran presentant.
- 2n. Perquè es contracten 1.000 plomes sense garantir i demostrar que efectivament existirà aquest cabal abans de començar a donar el servei, i a pesar de saber-se que qui demana la concessió no disposa actualment, ni de molt, l'esmentada quantitat d'aigua.
- 3r. Perquè tractant-se d'un servei públic, l'Ajuntament no es reserva cap intervenció ni fiscalització dels actes del concessionari, deixant completament abandonats els interessos del veïnat; i

— 4t. Perquè representa per al Municipi un dispendi per 65 anys de 2.284.100 pessetes sense tenir la seguretat que al finalitzar el contracte adquireixi una determinada quantitat d'aigua, ni es garanteixi tampoc la indemnització pecuniària que al seu lloc hauria de percebre.

La crítica acaba amb una reflexió més aviat de to polític que d'altra cosa: *«Tan de bo que'ns haguém equivocat y que la ciutat rebí'ls beneficis que li prometeren els qui, després de tants fracassos com han sofert en la qüestió de les aigües, encara tenen el valor per a calificar als qui no pensen com ells, de mals patriotes y mals tarragonins»*. I recorda als edils municipals que tinguin *«ben present que si el projecte Castellet donà lloc a sèries qüestions que no portaren grans perjudicis a la ciutat mercès a la previsió i cura dels qui'l redactaren y a l'energia y patriotisme dels encarregats de ferlo complir, seria doblement sensible que per haver seguit avui diferents petjades y despreciar l'experiència passada, Tarragona no pogués beneir l'obra realisada en aquest assumpte per l'Ajuntament Popular»*.

L'oferta de Francesc Salvat (1914)

Francesc Salvat era propietari d'un pou sense cap instal·lació, galeries i minats situat al terme de La Pobla de Mafumet, a una distància màxima de 3 km de l'aqüeducte i el nivell d'aigua a una alçada aproximada de 9 m per damunt del llit del Francolí. A una profunditat d'uns 5 m captava l'aigua d'un cabalós manantial d'immillorable qualitat. Com a referència el Sr. Salvat recordava que a l'estiu de l'any 1910 mentre s'esgotaren mines *«que jamás se habian agotado»* s'instal·là al pou un motor de tres cavalls de força que durant dos mesos extragué de 300 a 400 plomes d'aigua sense que es notés disminució de nivell. El Sr. Salvat oferí l'aigua a l'Ajuntament de Tarragona en les següents condicions: les obres indispensables per a l'elevació i conducció de l'aigua aniran a càrrec de l'Ajuntament; si el cabal que arriba o excedeix de 300 plomes no resulta de bona qualitat l'Ajuntament podrà desistir de l'explotació sense abonar cap quantitat al propietari; si el cabal no arriba a 300 plomes l'Ajuntament podrà utilitzar-lo abonant al propietari el 15 % de les quantitats que cobri per totes les vendes o arrendaments de l'aigua que efectui; si el cabal supera les 300 plomes, l'Ajuntament estarà obligat a satisfer únicament al propietari el 10% del producte de l'aigua venuda o arrendada; l'última clàusula del plec de condicions estipulava que als 50 anys quedarien propietat de l'Ajuntament les aigües, obres i servituds de la finca del propietari sens haver de satisfer cap compensació econòmica (*Tarragona Federal*, 24 de maig de 1914, p. 2).

L'oferta dels propietaris de Mas Martí

En el plenari municipal del dia 8 d'abril de 1914 es donà a conèixer l'oferta de l'aigua que es captés al subsol de Mas Martí, situat al terme de la Secuita, pels seus propietaris senyora Vda. Terrés i el seu fill Josep Gras. L'oferta era fruit d'un consens a què havien arribat els propietaris del mas amb els regidors municipals Nin i Albafull. Estipulava que la Vda. Terrés i el seu fill oferien a l'Ajuntament de Tarragona l'aigua que es captés al subsol de dit Mas amb la condició que correria a càrrec del mencionat Ajuntament el cost de l'obra i el de la maquinària que fos necessària. Si l'aigua que es trobés fos potable i en quantitat superior a les 100 plomes, la vendran a l'Ajuntament a raó de 500 ptes. la ploma. L'aigua es vessaria a l'aqüeducte durant 15 dies seguits i es procediria a aforar-la interinament. Si el cabal disminuís a una quantitat inferior a les 100 plomes en un termini de 5 anys, l'Ajuntament podria rescindir el contracte. L'Ajuntament abonaria l'import de la maquinària passat l'estiu a compte dels propietaris, si el cabal no minvés. (*Tarragona Federal*, 9 d'abril de 1914).

Cap de les ofertes de cabals que hem comentat arribà a ser efectiva, malgrat la necessitat d'aigua que tenia la ciutat, per cobrir els més elementals usos domèstics, sanitaris o activitats econòmiques. El cas és que aquells tarragonins de principis del segle XX es trobaven en la situació de voler i no poder resoldre l'aguda crisi d'aigua potable que patia la ciutat. Dos textos de l'any 1914, escrits per polítics de distinta tendència mostren la gravetat de la situació. L'un és de Josep Prat i Prats l'alcalde conservador dinàstic els anys, 1904-1905, 1907-1909, 1913-1915 i 1917-1919) i l'altre del regidor republicà federal Ramon Caballé. De l'alcalde Prat són aquests patètics fragments: «*Al presente la carencia de agua se deja sentir en todas partes. Falta agua para los servicios municipales, para los usos domésticos, para las apremiantes atenciones de limpieza, la salubridad y la higiene. Agótanse las dotaciones de los cuarteles, del Penal, de todos los edificios del Estado; merma la asignada para la aguada de los buques en el Puerto y quedan diariamente exhaustas las fuentes públicas, viendose sus vecinos obligados desde que apunta el alba, a formar largas colas para proveerse de cantidades mezquinas de la necesaria para el consumo.*» (*Tarragona Federal*, 26 de juliol de 1914).

Ramon Caballé en una esmena que fa a l'informe de l'alcalde Prat s'expressa d'aquesta manera: «*Tenint en compte que d'ença d'uns deu anys les aigües potables que assorteixen la població són insuficients, i que per atendre les necessitats ordinàries l'Ajuntament s'ha vist obligat a repartir en tot temps, tan a l'hivern com a l'estiu, l'escàs cabal que posseïm en forma que per espai de moltes hores al*

dia queden sense dotació una gran part de veïns i les fonts públiques. Essent notori també que per manca d'aigua les cloaques en lloc d'ésser una garantia de salubritat i higiene, són un constant perill; que l'al·ludida forma de repartiment proporciona inconvenients i molèsties, i que la intermitència amb què circula l'aigua per les canyeries fa remoure els empòsits o solatge poden ésser causa principal de l'abundància de febres infeccioses que s'observen d'un quant temps ençà.»

L'aigua del Mas de Caballé

Al primer quart del segle XX el Mas de Caballé era una finca d'unes 11 ha que pertanyia al terme de Tarragona, la major part situada al lloc que actualment ocupa el barri de la Granja, que toca amb el de Torreforta. El topònim «La Granja» li ve del record d'una granja avícola que instal·là en aquell indret la Diputació Provincial els anys seixanta del segle passat. La finca era propietat de Joan Caballé i Goyeneche, natural de Mora d'Ebre, personatge que destacà per haver protagonitzat una llarga carrera política que començà l'any 1907 al ser elegit diputat a Corts pel districte de Gandesa on s'havia presentat com a candidat del partit Unió Federal Nacionalista Republicana. Pel mateix districte electoral sortí elegit diputat a les eleccions dels anys 1910, 1914 i 1920.

Però el nostre interès per Caballé i Goyeneche prové de l'existència d'un pou al Mas de Caballé que proporcionava un important cabal d'aigua potable que durant 25 anys el seu propietari oferí primer a l'Ajuntament de Reus, i després conjuntament als de Reus i Tarragona. Perquè les respectives corporacions municipals votessin a favor de les ofertes, Caballé es valgué de la seva influència política, i això polititzà la problemàtica de l'aigua amb una vehemència desconeguda fins aleshores.

Per primera vegada una oferta d'aigua de Caballé que consistia en la signatura d'un contracte que obligava Caballé a proveir d'aigua del pou del seu mas la ciutat de Reus a canvi de concedir l'administració del servei durant 50 anys, a Aigües de Reus SA, es discutí i votà a l'Ajuntament de Reus reunit amb representants de les entitats econòmiques i de tècnics, el 12 de desembre de 1911. L'oferta s'aprovà per 19 vots a favor de la Coalició Republicana, 10 en contra (9 dels nacionalistes republicans i 1 del Comitè d'Acció i Defensa Social i Tènic), i 3 abstencions. El contracte es signà el 30 del mateix desembre i segons els partits de l'oposició (coalició política formada per nacionalistes republicans, Lliga Regionalista, i radicals de la Fraternalitat Republicana), amb el suport de les entitats econòmiques que es consideraven perjudicades, s'havia privatitzat i monopolitzat un ser-

vei públic que estaven disposats a combatre. «L'oposició del Front Republicà Nacionalista al monopoli de les aigües coincidí amb l'allunyament dels postulats del nacionalisme republicà per part de Caballé i el posterior ingrés al Partit Reformista de Melquiades Alvarez». En altres mots, coincidí amb un canvi de camisa polític, i amb l'acabament del pantà de Riudecanyes que afectava interessos locals molt concretament lligats amb el negoci de l'aigua.

A les eleccions de diputats provincials de 1913, s'enfrontaren a Reus obertament els partidaris i els contraris de la concessió en monopoli d'aigües de la ciutat a una empresa promoguda per Caballé. Un comentarista d'aquests fets escriu: «*las candidaturas se formaron en función de estar a favor o no de dicha concesión, alineandose en la primera postura los reformistas, los radicales autonomistas y los conservadores datistas, mientras que la segunda estaba encabezada por los republicanos nacionalistas del Foment Republicà Nacionalista y contaba con el apoyo de nacionalistas, mauristas y las importantes entidades socio-económicas de la ciudad. Triunfaron estos últimos*» (MOLINS, 1985, p. 86). En aquesta contesa electoral «*una parte de los hijos de Reus en sumo grado minúsculo guiados por pasiones insanas se han inmiscuido en nuestra contienda electoral abrogándose una representación de la que carecían declamando y publicando una hoja contra la candidatura de D. Juan Caballé Goyaneche*». Així s'expressava *Tarragona Federal* del 25 de març de 1914 a l'article/notícia *Los pueblos ribereños a la ciudad de Reus* signat per una «Comisión Organizadora» de Mora d'Ebre per a divulgar que ahir l'Ajuntament de Reus, i avui «*podemos decir toda la ciudad han tenido la galantería de trasladarse a nuestra ciudad para desautorizar aquellos cuantos señores en desagravio de las ofensas*».

Però la cosa no acabà amb aquest acte populista, perquè si bé a les eleccions municipals posteriors de Reus tornà a guanyar l'autoanomenat «Front Patriòtic» que agrupava tots els anticoncessionistes, Caballé i els seus aliats aconseguiren l'anul·lació de les eleccions d'un districte de la ciutat i el nomenament per Reial Ordre de l'alcalde que firmà la discutida concessió.

Les batusses dels anys 1913/1914 en les quals es barrejaren interessos econòmics i polítics les comentava el propi Caballé onze anys més tard (gener de 1925). Per ell l'assumpte del contracte de l'aigua amb l'Ajuntament de Reus fou una llarga i violenta campanya personal i política entre possibilistes i nacionalistes que es disputaven l'hegemonia a la ciutat, i acusava els adversaris nacionalistes de supeditar «*el interés y el bien de la ciudad a sus rencores personales y políticos*» (*Diari de Tarragona*, 15 de gener de 1925). Però deixem els fets de Reus i tornem a Tarragona.

L'oferta d'aigua d'un pou situat al terme de Tarragona a l'Ajuntament de Reus també fou motiu de forts debats en els Plenaris municipals tarrago-

nins. Així en el del 30 de juny de 1914 el regidor Virgili recordava que a la sessió anterior es digué que el partit conservador s'havia pronunciat en l'afer de les aigües de Reus, cosa que negà, i proposà «*que sin apasionamientos se vea si hay medio de llegar a una solución armónica ya que todos deseamos resolver el problema de las aguas. Invoca el compañerismo y el amor a Tarragona deponiendo diferencias y susceptibilidades, buscando el camino más corto para obtener aguas, sin dejar los trabajos del río Francolí*» (*Diari de Tarragona*, 1 de juliol de 1914). Quinze dies més tard (15 de juliol) la Comissió d'Aigües municipal informava dels escassos resultats que s'havien obtingut en els tempteigs fets a diversos llocs de la conca del Francolí i del Gaià. Ens diu Elena de Ortueta que això s'escrivia per justificar la compra d'aigua per proveir Tarragona a Joan Caballé Goyeneche (ORTUETA, 2002, p. 67). En efecte al plenari municipal del 17 de juliol l'alcalde Josep Prat i Prats, conservador, presentà un informe favorable a la signatura d'un contracte que permetés disposar del manantial del Mas Caballé, «*el único proyecto viable y positivo y en condiciones de surtirnos de aguas abundantes y de excelente calidad*», encara que amb anterioritat s'hagués rebutjat per trobar les condicions inacceptables. (*Tarragona Federal*, 26 de juliol de 1914). Els federals qualificaren la proposta d'inoportuna pel plet que Caballé mantenia amb l'Ajuntament de Reus i perquè l'Ajuntament estava pendent del resultat de les prospeccions que es feien al Francolí. Tanmateix la Comissió d'Aigües informà favorablement la proposta de l'alcalde que, després d'un intens debat, el Plenari aprovà per 13 vots a favor i 9 en contra. Després de llargues negociacions l'Ajuntament i Joan Caballé arribaren a un principi d'acord publicat el 13 de novembre a *Diari de Tarragona*, que constava de XVIII capítols, segons els quals Caballé es comprometia a subministrar a l'Ajuntament 1.000 plomes d'aigua potable de 2.340 litres la ploma, posades al dipòsit de l'Oliva en un termini de tres mesos. Per això Caballé ven a l'Ajuntament tota l'aigua subterrània de la finca Mas Caballé amb la salvetat de l'aigua destinada a l'Ajuntament de Reus; però si per qualsevol causa es rescindeix el contracte vigent amb aquest Ajuntament, l'aigua que té assignada es considerarà compresa en la present venda.

En altres capítols es diu que l'«aforament quantitatiu» consistirà en l'extracció de mil plomes d'aigua constants durant 30 dies, i una vegada acabada aquesta prova s'executarà el projecte de conducció en tres mesos. El manantial i les instal·lacions passaran a ser propietat municipal, i com a compensació el Sr. Caballé rebrà durant 30 anys tot el que l'Ajuntament ingressi de cànon per arrendament d'aigua. Si abans dels 30 anys s'ha-

guessin entregat al Sr. Caballé 1.500.000 ptes., l'Ajuntament cessaria de pagar el cànon anual.

El 4 d'octubre de 1915 després de les anàlisis pertinents les aigües de Mas Caballé captades a 60 m de profunditat es consideraren potables, però de moment per qüestions econòmiques anormals derivades de la Gran Guerra no es pogueren conduir les mil plomes contractades per un milió de pessetes al dipòsit de l'Oliva, tal com ho comunicà Caballé a l'Ajuntament el 25 de febrer de 1916. No obstant això a mitjan 1917 (6 de juliol) signà un conveni amb la companyia «F.C. del Norte» que l'obligava subministrar durant vint-i-cinc anys, l'aigua que necessités l'estació de classificació de Tarragona, i quan semblava que les seves ofertes als ajuntaments de Reus i Tarragona ja eren història, a finals de l'any 1924 (28 de novembre i 29 de desembre) féu una nova oferta de l'aigua del Mas Caballé a l'Alcalde-President de l'Ajuntament de Tarragona *«para que sin desenbolso alguno y sin comprometer el erario municipal en el presente ni en lo porvenir pudieran atender nestros Ayuntamientos con los ingresos que se obtendrá con la cesión de Mas Caballé y sus aguas»*. Deia Caballé que en les primeres ofertes que havia fet a Reus i a Tarragona fou víctima de maniobres ordides per desprestigiar-lo personalment, electoralment i políticament dins i fora de l'Ajuntament de Reus, *«porque no se ha propalado solamente la falsedad de que las ciudades de Reus y Tarragona, rechazaron por malas las aguas de Mas Caballé, sino que se ha llegado a lo inconcebible por lo monstruo del caso: «Que no solo se impidió la recogida de muestras de agua para verificarse los análisis acordados por los ayuntamientos de Reus y Tarragona sino que se ha dicho fueron entregadas subrepticamente como procedentes de Mas Caballé, botellas de agua de procedencia distinta»* (Diari de Tarragona, 15 de gener de 1925).

Aquesta vegada Caballé proposa que l'Ajuntament posi en circulació una emissió de valors municipals avalada per l'Estat, perquè ha de ser la ciutat de Tarragona i no una Societat Anònima la beneficiària dels guanys que produirà la municipalització de l'aigua; que l'Ajuntament no accepti la cessió de Mas Caballé i les seves aigües per una quantitat superior al milió i mig de pessetes; i que l'import de la cessió es pagui únicament amb valors municipals. La instància dirigida a l'Alcalde acabava amb aquesta al·locució patriòtica; *«Y cumplido ya con los deberes que le imponen sus sentimientos de patria tarraconense, único dueño y Señor al que viene sirviendo durante 37 años de actuación pública y constante saluda con el mayor respeto a V. E., cuya vida Dios guarde muchos años. Tarragona 12 de Enero de 1925»*.

Caballé també suggeria que per finançar el projecte els bancs locals de Tarragona i Reus avaluessin un crèdit del Banc de Crèdit Local. Ara, pel que

afectava a Tarragona el problema més greu era que la ciutat només consumia 20 litres d'aigua per dia i habitant, i això perquè l'Entitat subministradora hauria de pagar anualment per al servei de Tarragona 105.266,97 ptes. i una altra anualitat de 112.500 ptes. per despeses d'explotació (personal tècnic i administratiu, conservació, despeses d'elevació, etc.). Aquest problema es resoldria si el consum mínim fos de 50 litres diaris per habitant, però així i tot encara afectaria els ingressos de l'Ajuntament de Tarragona les 200 plomes d'aigua de propietat, perquè només produïen un ingrés de 5.148 pessetes l'any.

Per poder tirar endavant el projecte que es proposa, sotmet a l'exàmen i aprovació de l'Alcalde les següents bases:

- a) L'Ajuntament de Tarragona cedirà en arrendament a l'Entitat supramunicipal que es constitueix per 50 anys les dotacions d'aigua rodada que té en propietat amb l'aqüeducte, dipòsits de l'Oliva, i canalització de la ciutat.
- b) L'Ajuntament tindrà una participació del 25% en l'explotació del servei d'aigües, a partir d'un consum de 50 litres diaris per habitant.
- c) L'Entitat subministradora s'obliga a abonar a l'Ajuntament de Tarragona 50.000 pessetes si el percentatge establert a la clàusula anterior, no excedeix de l'expressada anualitat en els primers anys d'explotació.
- d) L'Entitat subministradora s'obliga a entregar a l'Ajuntament de Tarragona la anualitat corresponent a l'amortització del deute contret amb el Banc de Crèdit Local i l'interès del 7%.
- e) L'Ajuntament de Tarragona s'obliga a suprimir el menor preu que paga el consumidor d'aigua de les afores de la ciutat.
- f) L'Ajuntament de Tarragona aprovarà la tarifa de preus, de tal manera que fixarà com a preu únic 0'60 ptes. el m³ mentre el consum no excedeixi de 60 litres diaris per habitant, i el de 0'40 ptes. el m³ quan el consum arribi als 100 litres per persona i dia.
- g) L'Ajuntament de Tarragona s'obliga a suprimir els dipòsits d'aigua domèstics i canviar el sistema de distribució pel de comptadors.
- h) També s'obliga a ordenar la instal·lació de vàters i rentadors als habitatges, de banys i dutxes a les escoles municipals, i dutxes a la plaça dels Carros pels treballadors del Port.
- i) L'entitat subministradora cedirà aigua a l'Ajuntament de Tarragona a preu reduït pels serveis de neteja pública i clavegueres.
- j) Als 50 anys revertiran a l'Ajuntament de Tarragona els cabals d'aigua subterrània destinats a Tarragona amb la instal·lació elevadora i canonada de conducció al dipòsit de l'Oliva.

Dos dies després de publicades aquestes bases, (8 de gener de 1927) es publicà a la primera plana del *Diari de Tarragona* un article en forma d'entrevista feta a Caballé Goyeneche titulat «*Las aguas de Tarragona y Reus*». Hi explica que, en la seva opinió, les causes de la insuficiència d'aigües que tenen les ciutats de Reus i Tarragona, és la intangibilitat dels ingressos del servei que explica el fracàs de tots els projectes que des de fa seixanta anys «*han tenido estado oficial en Tarragona*». Per això s'hauria d'obligar tant als veïns de Reus com els de Tarragona a consumir 200 litres d'aigua per habitant i dia.

Remarquem que cap dels projectes de Caballé Goyeneche es dugué a terme. A Reus perquè féu el sord l'oligarquia urbana interessada en subministrar aigua del pantà de Riudecanyes, (acabat de construir l'any 1919), per a usos domèstics, i a Tarragona perquè «*ens trobem amb una ciutat que, rera l'aparença de prosperitat que ofereix el seu eixample urbà, amaga una crisi greu*» (MUIÑOS, 1987, p. 27), i en matèria estrictament hidràulica amb la pressió d'un grup amb una certa influència política que volia resoldre per sempre la crònica crisi hidràulica amb la construcció de pantans a la conca del Francolí.

DILIGÈNCIES MUNICIPALS ELS ANYS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1929)

L'informe del secretari Ricard Nogués sobre l'estat de la mina i l'aqüeducte de Puigpelat (1925)

El secretari de l'Ajuntament Ricard Nogués exposà a la Corporació Municipal el dia 15 de juny de 1925, d'una manera raonada però crítica el procés de degradació que afectava l'aqüeducte que conduïa l'aigua de la Mina de l'Arquebisbe al dipòsit de distribució de l'Oliva, especialment durant el temps que es publicaren, —diu textualment—, infinitat de lleis de desamortització, i principalment la del 2 de setembre de 1841 que declarava béns nacionals les propietats del clergat, i passava a mans de l'Estat fins a la cessió que aquest féu a l'Ajuntament de la Mina i l'aqüeducte en virtut d'una Reial Ordre del 19 de febrer de 1882. Aleshores, recordava Nogués, administrà la mina una entitat privada que només aspirava convertir-la en un motiu de renda sense sentir cap mena d'estimació ni d'afecte pels interessos del veïnat (avui en diem interessos socials) que es lamentava continuament per la minva de les dotacions assignades a les escasses fonts públiques; les quals haurien acabat sense rajar si no hagués estat el zel dels ajuntaments que es succeïren en aquell llarg i difícil període; però sobretot

destaca la labor del fonter Eloi Jordà, nomenat pels prelats i, posteriorment, confirmat en el càrrec per l'Estat i per l'Ajuntament. Els esforços de tots evità que els minats es malbaratessin fins a l'extrem de «*quedar sin agua las pocas casas que tenian dotaciones pequeñas y con escasa las demás*». L'informe acaba dient: «*Otras muchas consideraciones podrian hacerse para llevar al ánimo de la Corporación municipal el convencimiento de que la característica de la acción administrativa, si se quiere que sea de beneficiosos resultados para la colectividad, ha de ser rápida y perseverante, puesto que los aplazamientos y demoras llevan siempre aparejados perjuicios que gravan los recursos municipales a la par que la comodidad del vecindario; mas como tales indicaciones son arto conocidas de esa digna Comisión permanente, se limitará el Secretario informante a puntualizar lo que conceptua de absoluta necesidad efectuar en los minados del Ayuntamiento para evitar su deterioro*».

Segons un pressupost de l'arquitecte Pujol les reparacions de manteniment a l'aqüeducte i a la mina, que Ricard Nogués considerava imprescindibles per evitar pèrdues d'aigua, costarien 30.410,62 ptes. (*Tarragona*, 18 de juny de 1925, p. 1).

Quan l'any 1925 s'escrivia aquest informe, l'aigua potable que arribava a la ciutat des de feia gairebé cinquanta anys, eren unes 230 plomes/dia (31,28 m³/hora) de la mina de l'Arquebisbe, quan en realitat les dotacions que la Mitra s'havia compromès a respectar eren 318,50 plomes per a fonts i edificis públics, 216,5 per a cessions a cens i 29,75 per a concessions lliures. Total, 564,75 plomes (LLORET, 1933) que equivalen a 76,805 m³/hora.

La manca d'aigua obligava cada estiu a tancar el subministrament unes hores diàries que a vegades arribaren a dotze i a setze.

LES MINES DE LA GRANJA (TERME DE LA MASÓ) I DELS TARRAGONINS (TERME DEL MORELL)

Personalment l'alcalde Andreu Segura i Donato¹ i l'arquitecte municipal Josep M. Pujol el dia 17 de febrer de 1928 es traslladaren a la mina de la Granja, terme de la Masó, per fer les primeres proves d'un sífó que havien instal·lat en una propietat d'Anselm Riu; però la reacció no es féu esperar. Arribà en forma de convocatòria a una reunió d'entitats econòmiques i agrícoles de l'Alt Camp i de propietaris de la Masó, cursada per l'alcalde de Valls. Els afectats de la Masó manifestaren que només es proposaven extreure aigües artesianes profundes que ningú utilitza, però l'acord final

1 Industrial. Conservador i en temps de la Dictadura de Primo de Rivera, militant de la Unió Patriòtica.

fou que el seu deure era oposar-se a qualsevol minvada d'aigua de Valls i comarca (*Diari de Tarragona*, 28 de febrer de 1928). No obstant això, el contracte amb el Sr. Anselm Riu l'aprovà l'Ajuntament de Tarragona el 7 de desembre del mateix any 1928 i el cabal contractat fou d'un es 300 plomes.

L'oferta de l'aigua de la mina dels Tarragonins, situada al terme del Morell, a la dreta del Francolí, la féu el Sr. Joan Feliu i Sanromà segons indica un anunci aparegut al *Boletín Oficial de la Provincia* del 24 de març de 1929. Consistia a portar un milió i mig de litres diaris d'aigua al preu de 28 cèntims el m³, segons unes bases redactades per l'enginyer Chassaigne. L'aigua havia de conduir-se fins el dipòsit regulador de l'Oliva. La captació i conducció anirien íntegrament a càrrec del Sr. Feliu, i la duració de contracte seria de setanta anys, passats els quals la mina i les instal·lacions passarien a ser propietat de l'Ajuntament. Com a compensació o garantia de pagament l'Ajuntament oferia, «tots els ingressos del municipi i de manera especial els de l'aigua que subministrada pel Sr. Sanfeliu amb la facultat de poder cobrar directament als consumidors d'aigua en el cas que quedessin factures impagades». (*Diari de Tarragona*, 4 i 5 d'abril de 1928, p. 1).

Una altra oferta per dotar Tarragona de cinc milions de litres d'aigua diaris captada a Mas Ramon, terme del Morell, molt a prop de la mina dels Tarragonins, la presentà a finals d'agost el veí de Barcelona Antoni Pedrol.

PROSPECCIONS AL MAS DEL VINAGRE

Una notícia periodística del 7 de setembre de 1930 (*Diari de Tarragona*, núm. 208, p. 3) ens assabenta que havia arribat a la nostra ciutat un enginyer encarregat de dirigir la maquiària destinada a elevar les aigües del pou del Mas de Vinagre, situat a dos-cents metres de l'aqüeducte que porta l'aigua a la ciutat, a la partida anomenada Comellar del Moro. S'hi entrava per la carretera dels Pallaresos (MUNTANYA, II, p. 330).

L'OFERTA DE L'EMPRESA VALENCIANA «CITY»

El pou Franquès situat a la riba dreta del Francolí entrà a la història de l'aigua de Tarragona el dia que el darrer Ajuntament nomenat pel govern de la Dictadura de Primo de Rivera, que presidia l'alcalde Eduardo Barado i Casellas, (abril de 1929-febrer de 1930), arribà a un principi d'acord amb l'empresa valenciana City, que l'autoritzava treure unes mil plomes d'aigua diàries del pou. Com a entitat concessionària la City es comprometia

a portar l'aigua al dipòsit distribuïdor de l'Oliva, i costejar per un període de 30 anys els ramals de la xarxa de distribució urbana de nova construcció i mantenir la xarxa vella. A canvi, l'Ajuntament es comprometia compensar l'empresa concessionària amb 28 cèntims per ploma d'aigua subministrada.

Però al gener de l'any 1930, caigué la Dictadura de Primo de Rivera i tot seguit es produïren en cadena una sèrie de fets polítics transcendents: el rei Alfons XIII encarregà al general Dámaso Berenguer i Fusté (1873-1953) la formació d'un govern amb la missió de restaurar el règim constitucional. Uns mesos més tard Berenguer dimití i passà a ocupar la presidència del govern l'almirall Juan Bautista Aznar (1860-1933), un col·laborador de la Dictadura, que assumí la responsabilitat de democratitzar el règim mitjançant la convocatòria d'eleccions municipals a tot l'Estat el dia 12 d'abril de 1931.

A nivell local aquests trepidants canvis polítics motivà la substitució de l'alcalde Barado per Celestí Salvadó Gras (febrer-maig de 1930) i Joaquim Monteverde Ayet (maig de 1930-abril de 1931) nomenats per Reial Ordre per ocupar l'alcaldia provisionalment mentre es preparaven les eleccions municipals. Ens interessa remarcar que a nivell local, un dels efectes del canvi polític que s'havia produït fou deixar en suspens el preacord a què l'alcalde Barado havia arribat amb l'empresa City, i el naixement d'un moviment veïnal que considerava inajornable la solució del problema de l'aigua.

L'«Asamblea ciudadana pro-abastecimiento de aguas de Tarragona»

A la sortida de la Dictadura, i més concretament a primers d'octubre de 1930, els diaris locals *La Cruz* i *Diari de Tarragona* col·laboraren en una campanya ciutadana a favor d'una solució urgent del problema de l'abastament d'aigua potable. En un principi els principals impulsors de la campanya foren la Cambra de la Propietat i el Governador Civil, als quals s'uní una Comissió encarregada de convocar totes les entitats tarragonines (econòmiques, culturals, polítiques i esportives) per tal que reunides en assemblea elegissin compromissaris amb poders per redactar uns estatuts i nomenar la Junta Directiva de l'entitat en formació, *Asamblea ciudadana pro-aigües*. Enllestit això, el 29 de gener de 1931 s'elegí president de la nova entitat Josep Massó, que ho era de la Cambra de la Propietat. Un article del *Diari de Tarragona* del 4 d'octubre de l'any mencionat, encapçalat amb el títol «*La Asamblea ciudadana pro-aguas*» acabava reiterant als assembleïstes

«nuestra ferviente adhesión a la directiva del movimiento popular y sean nuestras palabras un llamamiento más al estímulo público para que abandonando la atonía de que nos acusan a los tarraconenses sepamos conquistar la realización de nuestras aspiraciones y triunfar».

Un llarg escrit signat per l'Associació del Gremi d'Hotelers i Similars de Tarragona aparegué al *Diari de Tarragona* del 6 de setembre de 1930 dirigit al governador per dir-li que «El abandono, la apatía, la conveniencia y quizá la maldad de quienes han gobernado durante cincuenta años en nuestro Ayuntamiento nos han llevado a la triste realidad presente de legarnos una ciudad sin agua y si el gobierno de S.M. se preocupa de la salud y el bienestar de las ciudades de la patria no debe abandonar a nuestra desgraciada Tarragona, y exigir por tanto a sus representantes municipales que resuelven con el apremio y la urgencia que la gravedad del caso requiere tan pavoroso problema».

El mateix dia 6 de setembre de 1930 l'editorial de mateix diari es referia al perjudici que causava a la ciutat el problema de l'abastament d'aigua potable. S'hi argumentava que si això es resolía degudament, Tarragona podria comptar en pocs anys amb una població de 60.000 habitants i la implantació d'una potent indústria.

LES PRIMERES DECISIONS DE L'AJUNTAMENT REPUBLICÀ NASCUT EL 12 D'ABRIL DE 1931

A la major part de les ciutats espanyoles les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 les guanyaren candidatures republicanes i socialistes, circumstància que precipità la caiguda de la monarquia i la proclamació de la Segona República dos dies més tard. A Tarragona les guanyà la coalició republicano-socialista i el nou Ajuntament que es constituí el dia 20 següent, elegí alcalde per 19 vots a favor i 9 en blanc Pere Lloret i Ordeix del partit Acció Republicana.

La promesa de solucionar el problema de l'aigua havia estat el «leitmotiv» dels programes electorals de tots els partits polítics i, complint la promesa, un dels primers acords que prengué la Comissió d'Aigües del nou Ajuntament republicà fou declarar lesiu per a la ciutat l'acord del darrer Ajuntament de la Dictadura favorable a l'oferta de la City; i sorprèn que aquesta empresa s'avingués a renunciar plenament als drets que li conferia l'acord a què havia arribat amb l'Ajuntament, i s'accontentés amb el compromís verbal que aquest estudiaria una nova oferta d'aigües de Bràfim, que mai arribà a presentar-se.

La suspensió de l'acord amb la City indignà l'excalcalde que l'havia signat, Eduard Barado, que el considerava «*ventajísimo*» per a la ciutat, i motivà rèpliques de les direccions de *Diari de Tarragona*, *Tarragona* i *Tarragona Federal*, portaveus del republicanisme d'esquerra local. Justificaven el caràcter lesiu del projectat conveni en motius econòmics: «*La City es disposava a cobrar de la ciutat pel seu subministre d'aigua 28 cèntims pel que solament en valia un. O transformant la proporció en pessetes per a major claredat: anava a percebre 28.000 pessetes allò que ara costarà a la Ciutat tan sols MIL PESSETES*» (*Diari de Tarragona*, 12 d'agost de 1931). L'explicació de l'estalvi el detallava un parell de dies després al *Diari de Tarragona* el president de la Comissió d'Aigües Sr Nin.

Altrament el nou Ajuntament constituït l'any 1931 per tractar el crònic problema de l'aigua creà una Comissió Mixta en substitució de l'Assemblea Ciutadana, de la qual es diferenciava perquè hi participava una representació municipal. El nou Organisme acomiadà l'Assemblea no sense elogiar la seva intervenció: «*durant la seva breu actuació, encarrilaren l'assumpte tractant d'esgotar primerament les solucions més senzilles a base de les tenències del municipi de Tarragona per tal d'assolir una millora que fos tangible ja en el proper estiu*».

El pou Franquès, solució temporal del problema de l'aigua de boca

Hem explicat que al segle XX, fins al 1936, s'havien presentat nombroses ofertes d'aigua potable a l'Ajuntament, però per causes diverses, cap d'elles ultrapassà la condició de projecte difícilment «*realizable mientras se mantenga el criterio de mezquindad y sordidez que han mantenido los Ayuntamientos de los partidos turnantes y de los que aspiraban turnar*». (*Diari de Tarragona*, 4 d'abril de 1931). És possible que alguna de les ofertes no reeixí per la manca de voluntat política del partit de govern municipal, però la major part de les vegades els fracassos cal cercar-los en la insuficiència de recursos econòmics, la insolvència dels propietaris dels manantsials, i les actuacions de grups de pressió locals oposats a l'extracció d'aigües subterranies o superficials. Ara, allò que resulta innegable és que la que podríem qualificar de *primera crisi de l'aigua del segle XX* es polititzà, i la promesa de resoldre-la estigué present a tots els programes dels partits que participaren a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931.²

2 A més de l'aigua els altres grans problemes d'urgent solució que tenia plantejats la ciutat eren: els contractes de l'enllumenat, l'ordenació dels plans d'eixampla, la vella qüestió de l'estació ferroviària, la pavimentació dels carrers que encara «són bassals de fang», promoure el ràpid funcionament de la Fàbrica de Tabacs, impulsar la construcció d'habitatges per a famílies modestes, i estructurar una eficaç Hisenda Local (*Diari de Tarragona*, 9 d'abril de 1931).

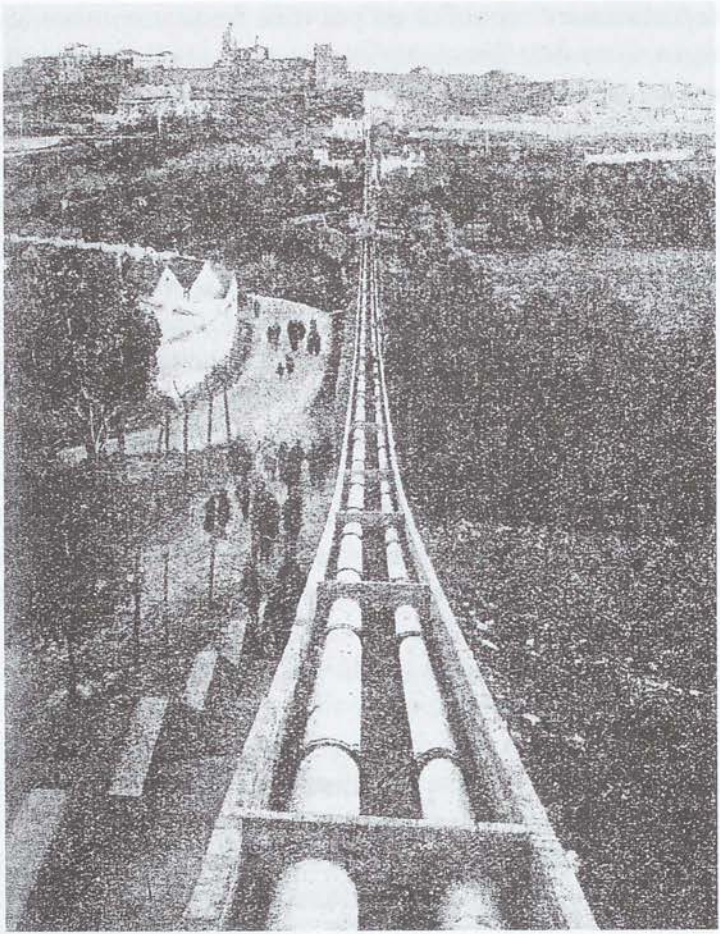
El nou Ajuntament republicà en poc més de quatre mesos resolgué la crisi de l'aigua. Com deia *Tarragona Federal*, en un article reproduït al *Diario de Taragona* del 19 de setembre de 1931, «Un Ajuntament netament republicà i tarragoní ha fet el miracle de resoldre el problema de l'aigua»; però convé recordar que el miracle fou possible perquè en aquells anys ja es podia disposar de motors bombes elèctrics i dièsel de potència suficient per captar aigües subterrànies, elevar-les i impulsar-les per a fer-les arribar a nivells i a distàncies pràcticament il·limitades, a un cost raonable. Ja no calia construir aqüeductes per conservar el nivell, sinó que se'n podia extreure de pous per fondos que fossin i transportar-la en canonades de pressió.

Així doncs, el problema de l'aigua, de difícil solució segons els darrers ajuntaments monàrquics el resolgué en uns quants mesos el primer Ajuntament de la Segona República. En efecte, el dia 7 de setembre de 1931, en sessió extraordinària, l'Ajuntament aprovà el projecte de proveir la ciutat amb aigua del pou Franquès, situat a la zona inferior del riu Francolí, dins d'una franja de terreny de vuitanta per setze metres d'una finca propietat dels consorts Franquès-Sardà.

Es calculava que es podrien treure del pou unes mil plomes d'aigua que els propietaris estaven disposats a vendre al preu d'un cèntim el m³. Al cap de 25 anys havien de revertir a l'Ajuntament la porció de la finca expressada amb els manantials, instal·lacions i drets de minar-hi, i si la reversió s'anticipava per conveniència de l'Ajuntament, aquest havia d'abonar al matrimoni Franquès el resultat de multiplicar cinc mil pessetes pel nombre d'anys que manquessin per a la reversió. El *Diario de Tarragona* del 8 de setembre de 1931 detalla com transcorregué la sessió extraordinària de l'Ajuntament que aprovà la compra de l'aigua del pou Franquès, i la inversió que calia fer per a conduir-la al dipòsit de l'Oliva i, des d'allí, distribuir-la per la ciutat. La inversió pressupostada, segons els tècnics pujava:

	Pessetes
Compra i instal·lació de dos grups motor-bomba	61.700
Compra i col·locació de la canonada d'uralita	92.551,25
Per obres al camí de la Paret Alta i pas del riu	25.351
Per l'obertura de dos pous, galeria de mina i caseta per a l'estació elevadora	22.350
Per la canonada que ha d'anar de l'Oliva a la Rambla. Vella	13.620
Total	315.572,25

3 «i en cas que per conveniència de l'Ajuntament acabi el mes havent-se elevat menys de 1.400 m³ diaris s'abonarà als propietaris l'import de 420 pessetes».

Interessant obra de conducció de l'aigua, amb l'aprofitament del vell aqüeducte de les arcades.

Per sufragar la despesa s'acordà contractar un préstec de 500.000 ptes. a amortitzar en 20 anys.

A la ressenya de l'esmentada sessió extraordinària del 7 de setembre precedí la publicació d'uns quants articles al *Diari de Tarragona* (ideològicament afí a la majoria republicana del Govern Municipal), que recollien els rumors que circulaven per la ciutat relatius al pou Franquès.

Per exemple un d'aquests articles, (7 d'agost de 1931) que portava per títol, *¿Se ha llegado a la solución del problema del agua?*, l'articulista anònim

assegurava que el pou tenia uns 8 metres de fondària, i un gruix d'aigua de 1,50 metres que es mantenia tot l'any estable. També es deia que per a determinar la capacitat d'extracció s'havia bombat nit i dia durant 17 dies seguits, amb el resultat que s'havia obtingut un doll constant d'unes 900 plomes sense que es notés cap disminució del nivell de l'aigua, que sortia del pou, «transparente, cristalina y fresca». S'assegurava que el doll procedia d'«una corriente subalvea del Francoquí, de carácter pràcticamente inagotable».

El periodista després de posar èmfasi en els avantatges de l'oferta, destacava que «después de enormes trabajos y de años prolongados de angustias y inútiles esperanzas parece que tiene próximo Tarragona el término de su constante pesadilla. Será gloria legítima para el Ayuntamiento actual y especialmente para el señor Nin el llegar a la solución del problema»; i el propietari del pou «merecerá la gratitud eterna de todos los tarraconenses por su proceder realmente altruista, mucho más de elogiar si se tiene en cuenta que procede de un modesto trabajador del campo». I acabava dient que ara els veïns ja saben que tenir aigua queda pendent de l'actuació de l'Ajuntament, en espera que arribi l'hora «bendita de rendir un homenaje de gratitud que forme época en los anales de la vida local».

En un article publicat en el mateix diari el 14 d'agost es comenta *La nova portada d'aigües*, en un interview que el periodista havia sostingut amb el regidor «Sr. Nin, de la Comissió d'aigües, al qual es deu la iniciativa de la solució trobada». L'interviuat posa èmfasi a dir que elevar l'aigua fins el dipòsit de l'Oliva és una qüestió tècnica, és a dir 93 m (115 si es té en compte les pèrdues de càrrega) en una canonada de 20 centímetres de diàmetre i 3.120 metres de llargada, impulsada per un grup elèctric de 25.000 volts amb el seu transformador, i un altre grup dièsel, amb dues bombes independents, una per cada grup. La força del grup elevador ha d'ésser de 110 a 115 CV.

El cost anual del nou servei d'aigües en els primers 25 anys (durada del contracte) serà:

	Pessetes
Manteniment del motor dièsel	26.923
Cànon del motor elèctric	4.140
Olis, etc	1.146
Jornals dels mecànics	8.030
Interès i amortització de la instal·lació	17.050
Total cost anyal	57.489

que s'han de repartir entre els 854.100 m³ d'aigua elevats per obtenir el preu del metre cúbic (57.489: 854.100 = 0,0673 ptes.); al qual s'ha de carregar el centim de cost de l'aigua. El resultat és que en els primers 25 anys l'aigua costarà a l'Ajuntament 0,0773 ptes. el m³ (arrodonit 8 cèntims), i després, una vegada amortitzat el préstec, el cost es reduirà a 0,047 ptes. el m³. A més el Sr. Josep Nin tingué interès a demostrar que si s'hagués contractat l'empresa City, per portar aigua a Tarragona com volien fer els homes de la Dictadura, hauria costat uns cinc milions de pessetes més que el que costava el projecte redactat per l'arquitecte municipal i executat directament per l'Ajuntament. Aquest estalvi és *«la quantitat que pretenien treure de les caixes municipals, és a dir, de la butxaca dels tarragonins, per a regular-la a una empresa forastera que, naturalment, s'hauria emportat aquests cinc milions qui sap a on, en perjudici de la nostra economia»*.

En un altre article de *Diari de Tarragona* del 9 de setembre de 1931 titulat *«Una sessió de l'Ajntament que no cal passar per alt* *«l'autor insisteix en el caire patriòtic i els avantatges econòmics que conté la solució que s'ha donat al vell problema de l'aigua. Subratlla que les decisions no s'han pres a la lleugera «a caprici d'un grup de petits pretors»; ni s'ha entregat «lligats de peus i mans l'interès de la ciutat i el seu pervenir econòmic, a una empresa forastera explotadora del servei de proveïment [d'aigua] en tots els sentits d'aquesta paraula. Ben al contrari, el projecte té com a base el respecte a la voluntat popular, i no persegueix altra finalitat que servir l'interès públic en condicions que demostrin a bastament l'esperit de desinterès amb què tots els què hi han intervingut han treballat amb la sola idea de servir Tarragona»*.

Per últim, l'articulista creu que amb l'acompliment de la promesa de portar aigua, els ciutadans hi han de saber veure en primer lloc, que a més d'acabar amb un vell problema, la intervenció de l'Ajuntament dóna *«la sensació que finalment és treballa en forma positiva pel progrés material de Tarragona»*; i en segon lloc que aquesta obra meritòria es fa. És en aquest fet que *«rau la més enorme transcendència de l'obra que comentem»*.

L'aigua del pou Franquès arribà al dipòsit de l'Oliva barrejada amb la de Puigpelat el dia 10 de febrer de 1932 a les quatre de la tarda. En conjunt el cabal s'aproximava a les 1.200 plomes (*Diari de Tarragona*, 14 de febrer 1932, p. 1).

En el Plenari Municipal del 15 de febrer del 1932 l'alcalde Pere Lloret donava compte que les proves fetes per elevar les aigües del pou Franquès i conduir-les al dipòsit de l'Oliva donaren un resultat satisfactori: el dipòsit d'una capacitat de 4.800 m estava gairebé ple i les cases rebien la dotació d'aigua que els corresponia. També es feien les proves d'esterilitat.

zació. Tanmateix no hi hagué inauguració oficial de l'arribada de l'aigua, però els seus companys del partit Catalanista Republicà dedicaren un homenatge a l'alcade Lloret.

Possiblement el fet de més relleu en l'assumpte de la compra i portada a la ciutat d'aigües del pou Franquès és la postura municipalista que mantingué l'Equip de Govern seguint la pauta que havia exposat el secretari de la Corporació Ricard Nogués basada en el principi que una empresa concessionària privada mai administraria un bé públic com l'aigua, sense posar els interessos privats per damunt dels generals.

El problema de l'aigua de propietat

Solucionat el problema de l'abastament d'aigua amb el pou Franquès i la municipalització del servei, quedava per resoldre «*la fixació definitiva dels drets dels usuaris de l'aigua de propietat procedents de les concessions que a cens o lliure els atorgà la Mitra i que l'Ajuntament ve obligat a respectar segons les condicions que l'Estat imposà a la Corporació Municipal en la R.O. de cessió de l'aqüeducte, aigües i mina dites de l'Arquebisbe*» (LLORET, 1933, p. 6).⁴

La conclusió a què arriba la Moció Lloret és que les concessions d'aigua fixes o eventuais atorgades per la Mitra abans que l'Ajuntament assumís la direcció i administració de les aigües «*estan supeditades al subministre íntegre de les dotacions assignades als serveis públics, les quals, per tant, són a tothora preferentíssimes, i en cas d'escassetat d'aigua, resten aquelles reduïdes i ahduc, si convé, excloses*». És a dir: el servei públic està per damunt de tot.

Les dotacions que el Municipi havia de respectar, en total pujaven 564,75 plomes destinades a:

Fonts públiques	240	
Edificis públics	78,50	318,50
Concessions a cens	216,50	
Concessions lliures	29,75	246,25
Total plomes		564,75

Ara bé, segons una acta d'aforament signada pel mestre fontaner municipal Eloi Jordà, el dia 24 de setembre de 1880 l'aigua que arribava a la ciutat eren 230 plomes. D'això es dedueix que si havien d'ésser prioritàries les dotacions dels serveis públics l'Ajuntament podia i «havia» de suprimir la dotació dels particulars. Altrament el fontaner Jordà a la mencionada acta

⁴ El text íntegre d'aquesta Reial Ordre del 19 de febrer de 1882, es reproduïx a la Moció del Conseller en Cap de l'Ajuntament de Tarragona senyor Pere Lloret i Ordeix, llegida a la sessió corresponent al dia 6 de febrer de 1933.

d'aforament fa constar que l'aqüeducte «*se encuentra en un estado tal de deterioro que hace preciso se practiquen obras de alguna importancia para dejarlos en condiciones de poderse utilizar convenientemente, ya que en diversos puntos apenas ha quedado espacio suficiente para dar paso al poco caudal que hoy día discurre por efecto sin duda de no haberse limpiado en muchos años, y además por haberse derruido algunos trozos de sus paredes*» (LLORET 1933, p. 11). Seguint les recomanacions de Jordà es realitzaren les obres a càrrec de l'Ajuntament; vist que el cabal d'aigua en lloc d'augmentar minvava s'abandonà la mina per consell dels tècnics, i se'n construí una de nova sota de la primitiva a càrrec del Municipi.

Després de demostrar que per augmentar la dotació d'aigües l'Ajuntament s'havia gastat 3.113.600 pessetes, la moció Lloret conclou, «*és hora d'acabar amb els privilegis. La hisenda municipal és de tots i per a tots. No pot haver-hi ciutadans de dues menes: els uns que contribueixin a les càrregues del comú, i els altres que es lucrin i se'n aprofitin dels sacrificis generals. Havia d'arribar l'hora que tots fòssim iguals davant la llei, iguals en la contribució i iguals en els beneficis*».

Campanya dels diaris de la dreta contra la supressió de l'aigua de propietat

La reacció de la minoria municipal autonomista (futura Lliga Regionalista) contra la solució del problema de l'aigua duta a terme per la coalició republicana d'esquerra, no es féu esperar. Començà en uns articles que aparegueren a l'òrgan del partit Regionalista *La Veu de Tarragona* (dies 22, 23, 25 i 26 de juny de 1932) i continuà a *Setmanari Autonomista* del mateix partit del 18 de juliol i 17 de desembre del mateix any.

La meitat dels articles publicats el mes de juny es dedicaven a recordar els fets més rellevants de la història de l'aigua potable tarragonina des del temps dels arquebisbes Santiyán i Armanyà, per usar-los com a base per a criticar els que considerava errors comesos per l'Ajuntament republicà en la que anomenava «*política aquàtica*». Al seu entendre aquests errors havien estat: no publicar les anàlisis químiques i bacteriològiques; l'encariment «*extremat*» de l'aigua; i pretendre incrementar el preu als privilegiats que disfrutaven «*d'aigua de propietat*». Els arguments que usa l'articulista coincideixen amb els d'una campanya promoguda per la Cambra de la Propietat, que vorejava el cinisme. No es pot qualificar d'altra manera denunciar en una ciutat amb l'estat sanitari en què es trobava Tarragona a l'acabament del decenni dels anys vint del segle passat (GÓMEZ, 1994),

degut en gran part al fet que només podien tenir accés a l'aigua corrent a domicili les famílies acomodades que disfrutaven d'aigua de propietat des del temps de l'arquebisbe Armanyà, que: «*Encarir l'aigua, representa limitar-ne el consum en les cases benestants i privar-ne als estaments humils; un poble que no es renta i que no es banya sovint, és un poble brut, un poble pobre, exposat demés, a les malalties que sempre porta la manca de condícia*».

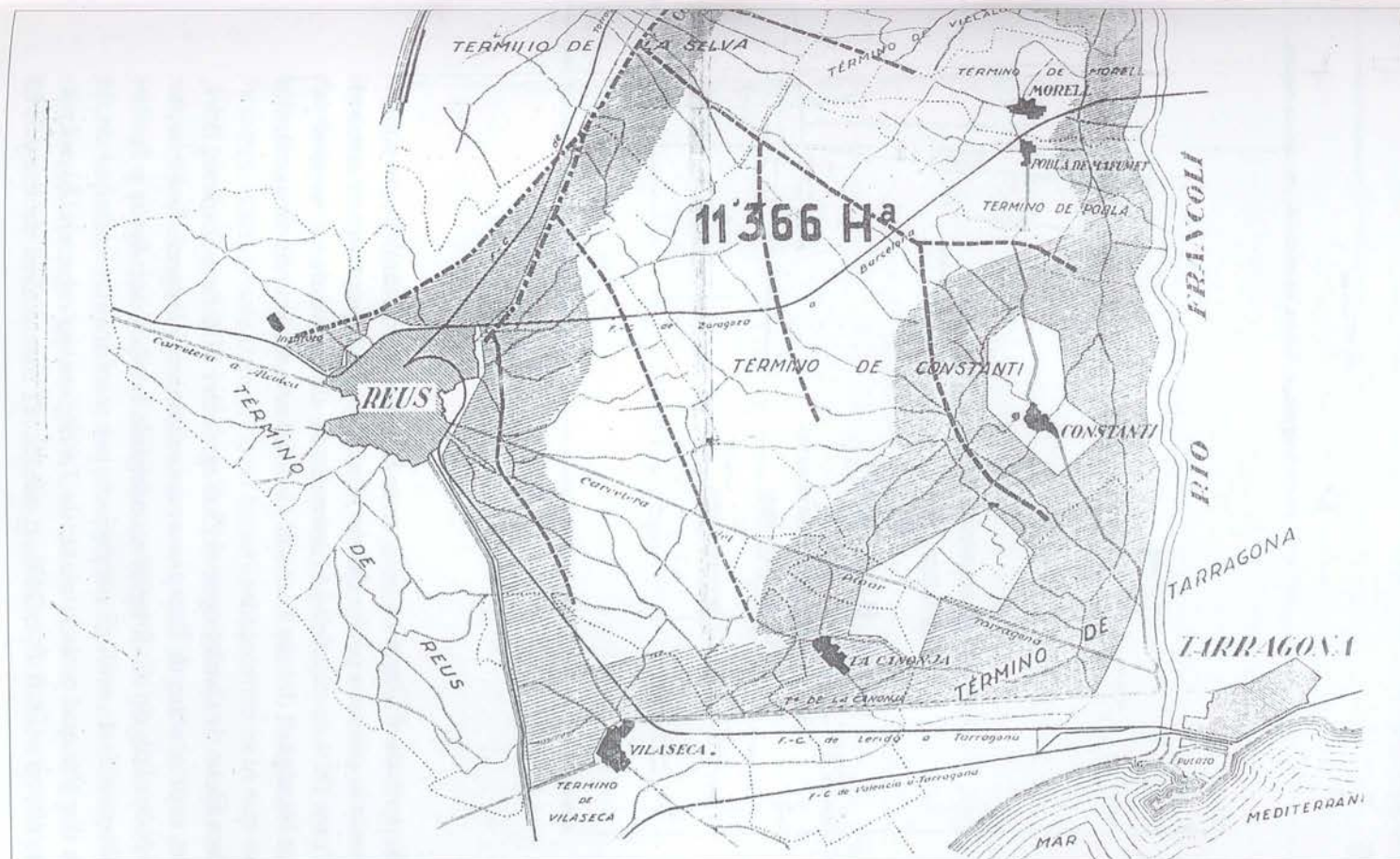
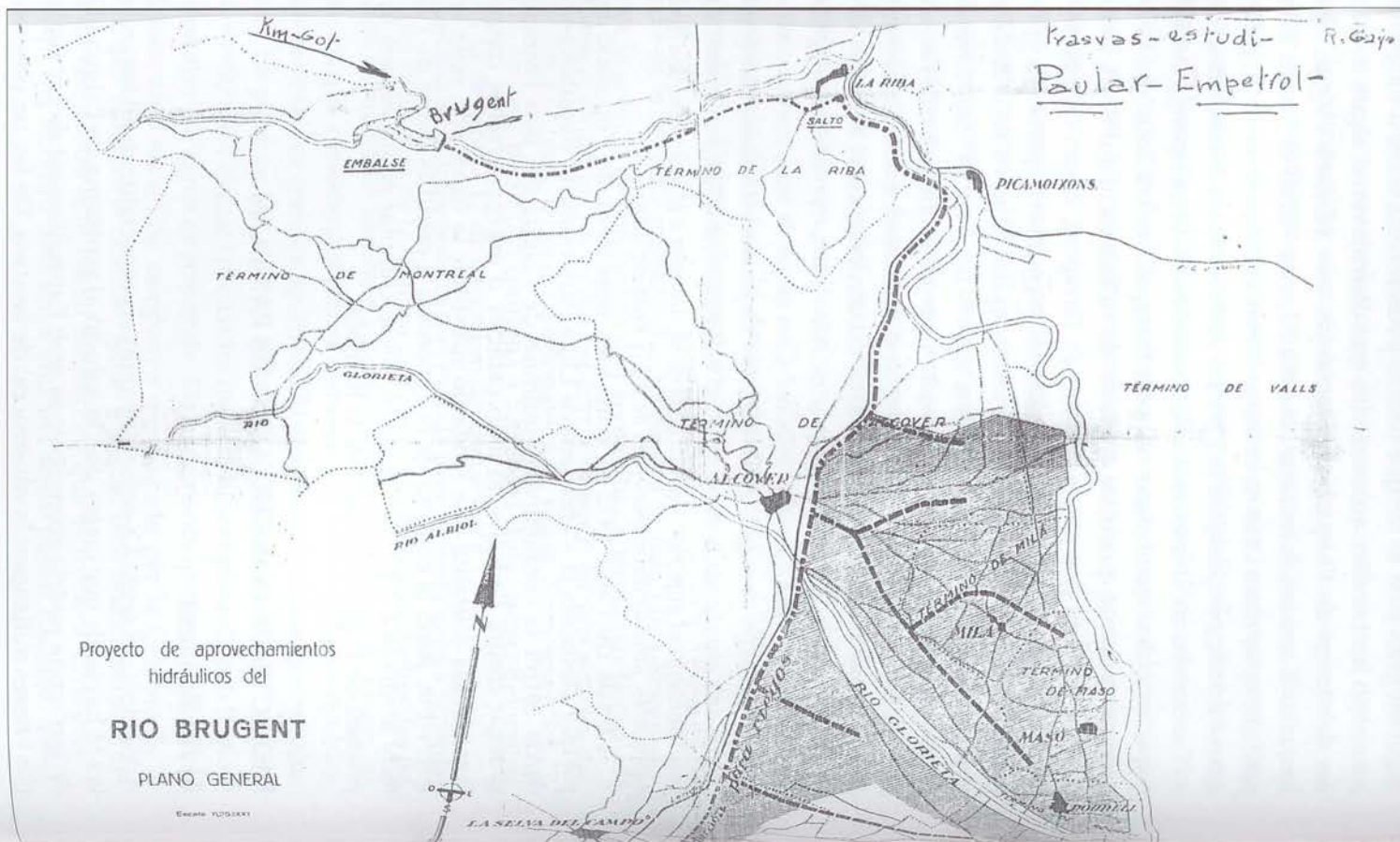
Tanmateix, molt més mal intencionada fou la campanya orquestrada per a demostrar que l'aigua del pou Franquès no era bona per beure perquè contenia una quantitat *excessiva* de sulfats (àcid sulfúric). Per a neutralitzar aquesta campanya el *Diari de Tarragona*, òrgan oficiós del partit nacionalista republicà, en una editorial preguntava quina era la finalitat de la campanya, i recordava: «*On eren aquests elements de la dreta, ara tan propicis a la censura i al crit d'alarma, quan el Dr. Josep Mª Sastre ens deia que es veuria obligat a tancar el seu consultori, perquè no disposava de l'aigua indispensable per a les més elementals atencions higèniques que li eren inherents?; o quan el veïnat havia de beure una aigua extraordinàriament infectada de colibacils, que en donar-la així al consum sense esterilitzar, representava un greu perill, un positiu perill per a la salut pública? Com és que la minuciositat amb què ara parlen d'un excès de sulfats en l'aigua, no l'empraven en remarcar la presència en l'aigua dels ajuntaments monàrquics d'una proporció de colibacils molt superior, escandalosament superior, monstruosament superior a la que permeten no les lleis espanyoles, sinó unànimament les de tot el món civilitzat?*».

A finals de l'any 1932 el grup més important de l'oposició municipal que aleshores ja s'anomenava Lliga Autonomista Republicana havia deixat córrer la contaminació química de l'aigua del pou Franquès per carregar contra l'adquisició amb caràcter d'urgència (sense concurs) de la canonada d'uralita que havia de substituir la canonada vella en estat inservible. Amb la compra de la canonada a crèdit el deute de l'Ajuntament arribava a 3.230.000 pessetes, sense comptar el que encara hi havia pendent de la pavimentació de la Rambla.

PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ DE PANTANS

Al riu Brugent

A principis del segle XX entre els enginyers especialitzats en temes hidràulics hi havia els que creien que la solució al problema de l'aigua al Camp de Tarragona podria aconseguir-se amb l'aprofitament de les aigües dels rius i rieres mitjançant la construcció de pantans. De fet, un programa per

28.009 habitants de dret i xifren el consum ideal en 250 litres per habitant i dia. Partint d'aquestes dades, la ciutat necessitaria, en números rodons, 6.500 m³ cada 24 hores, mentre que actualment l'Ajuntament només en disposa 2.149'875. Caldria doncs aportar 4.350'125 m³/dia per cobrir el que es considera consum ideal. Això sense tenir en compte el possible creixement de la ciutat.

Com a solució definitiva del vell problema de la insuficiència d'aigua proposen aprofitar la favorable estructura geològica del terreny per construir un pantà al riu Brugent: «*El pantano, señores, el pantano, la típica cisterna de los bíblicos tiempos, el heroico recurso de ciertas zonas y de ciertos climas, la mismísima incognita que ha despejado ha poco nuestra vecina Reus [...] He ahí la solución, única, acaso, dentro, repetiremos, del confinado marco financiero del difícil problema del Abasto*» (Abasto de Aguas, 1922, p. 17). Serveixi també aquest paràgraf per mostrar l'estil ampul·lós que està escrit el fullet que comentem.

El projecte d'aprofitament de l'aigua del Brugent presentat a l'Ajuntament el 31 de juliol de 1923 per l'enginyer Pere Soulere i Bové en qualitat de peticionari de la concessió del «*Proyecto de aprovechamientos hidráulicos del río Brugent*» sol·licitada, que mantindrà durant tres mesos. En el cas d'obtenir la concessió, ofereix al Municipi de Tarragona 3.000 plomes d'aigua potable de 2.340 litres la ploma, posades a l'aqüeducte de l'Arquebisbe a l'altura de Vallmoll, al preu de 1.250 pessetes la ploma (*Diari de Tarragona*, 13 de febrer de 1923). A més, ofereix altres 3.000 plomes d'aigua, al preu de 683 pessetes la ploma vertida al mateix lloc, prometent rebaixar el preu si obtingués del Sindicat de regants que es constitueixi per gestionar l'aigua sobrant, a un preu inferior. Les condicions de pagament serien: la tercera part del valor total en metàl·lic, i les dues terceres parts restants en obligacions municipals al 5% d'interès anual, lliures d'impostos i amortitzables en 50 anys. La garantia hipotecària serà tot el servei d'aigües de la ciutat i el que s'estableixi en el conveni.

El mes de setembre el cop militar del general Primo de Rivera repercutí a l'Ajuntament amb la destitució del Consistori i el nomenament d'alcalde i regidors amb el dit. Doncs bé, la Comissió d'Aigües del Consistori en funcions presidida per l'alcalde Gil Soler i Palau (novembre 1923-gener 1924), en la reunió del 10 de desembre de 1923, es llegí i aprovà un informe emès pel secretari de la Corporació R. Nogués sobre la proposta de d'empresa concessionària del projecte del pantà del Brugent presentada per l'enginyer Soulere que consistia en la venda de 6.000 plomes d'aigua a 300 pessetes: al rebre l'Ajuntament les 3.000 plomes a l'aqüeducte havia de satisfer el seu import, i en el cas de no adquirir les 3.000 restants s'aug-

mentaria en 250 ptes. el preu de les primeres. En el dictamen, Nogués considera inadmissible la rectificació del preu, així com altres modificacions del contracte que introduïa Soulere. La Corporació municipal aprovà el dictamen. (*Tarragona*, 11 de desembre de 1923, p. 5.)

Després d'un llarg silenci de gairebé quatre anys aparegué al *Diari de Tarragona* del 18 de setembre de 1927 un llarg article anònim que acabava així: «*Nuestra opinión es que, por fin, Tarragona puede facilmente resolver el problema de su abastecimiento del agua en calidad, cantidad y precio con las aguas del Brugent*». És evident que la pròpia empresa «*Fuerzas y aguas del río Brugent*» pagà l'article publicat sense altra finalitat que explicar les excel·lències de l'oferta que havia fet el passat 30 d'agost i pressionar l'Ajuntament que havia d'aprovar-la o rebutjar-la.

Els actes i actituds per instigar l'Ajuntament no pararen. Per exemple, el *Diari de Tarragona* del 6 d'octubre de 1927 donava la notícia que la societat «*Agua y Fuerza del Brugent S. A.*», recentment constituïda, amb motiu de la Reial Ordre aprovatòria del projectat pantà, ja ha signat el contracte de construcció de la presa, la casa de màquines i els diversos canals de conducció d'aigües amb la «*Sociedad Metropolitana de Construcción S.A.*» de Barcelona. També donava a conèixer que s'havia pactat que el projecte complet havia d'estar acabat el proper 31 de desembre, i la construcció hauria de començar el març vinent i acabar en un termini màxim de tres anys, o sigui, el mes de març del 1931. I amb aquesta notícia s'acaben les que apareixen a la premsa local diària sobre el pantà del Brugent; però no sabem fins on són creïbles aquestes notícies. Sigui com sigui, una vegada més segons el *Diari de Tarragona* del 8 de febrer de 1928 l'Ajuntament no acceptà la proposta de l'empresa concessionària de les aigües del Brugent perquè era excessivament onerosa, i afirma que buscarà una altra solució al problema de l'aigua no tan gravosa per a la ciutat.

Al Francolí

El 10 de desembre de 1922 es constituí la «*Junta per a la defensa del Francolí i foment del pantà de Vilaverd*», i el dia 19 es reuniren a Tarragona amb el president de la Diputació Provincial José Serrano, el president de la societat que explotava la mina *La Protectora* Anselm Guasch, els representants de les comunitats de regants de Tarragona, Constantí, La Pobla de Mafumet, Vallmoll, Vilallonga, Perafort, El Morell, Rourell, La Masó, Alcover, Pica-moixons i Valls; els alcaldes de Tarragona, la Canonja, Vilaseca, la Pobla de Mafumet, el Morell, Perafort, els Garidells, el Milà, La Masó, el Rourell, i Valls; i els diputats provincials Foguet, Lloret, Montserrat Cuadrada,

Montserrat Llopis, i Olivé per tractar del pantà. Els reunits acordaren, 1r: ratificar les facultats concedides a la «Junta de Defensa del Francolí i foment dels pantà de Vilaverd», i ampliar-la amb la inclusió dels Srs. Josep Montserrat i Cuadrada i Pere Lloret i Ordeix; i 2n: Comunicar a l'alcalde de Reus que a la reunió que es celebrarà l'endemà al seu Ajuntament faci avinent que els assistents a l'acte que s'ha celebrat aquest dia a la Diputació, entenen que la constitució del Sindicat de Regants és prematura, i inoportuna la proposta d'emissió d'accions perquè no es pot aprovar el projecte del pantà considerant les dificultats que exposa l'Exdirector General d'Obres Públiques, «en la carta inserida en el periòdico que se acompaña, apreciando que puede crear serias dificultades toda empresa que no armonice los intereses de los actuales regantes con los de la futura zona regable». Per la seva part Anselm Guasch, President de la mina La Protectora, envià al Ministre de Foment el següent telegrama en nom i representació dels usuaris: «Reunidos inmensa mayoría regantes zona Francolí rueganle impulse estudio del proyecto del pantano en el indicado rio por entender que la realización de la obra será altamente beneficiosa para los intereses del país» (*Diari de Tarragona*, 20 de desembre de 1922).

El 25 de febrer de 1923 el diari *Tarragona* publicava la notícia que la Direcció General d'Obres Públiques havia autoritzat l'anunci de la segona subhasta del projecte d'un gran pantà al riu Francolí que s'hauria de construir a càrrec de l'Estat. L'articulista recordava que feia temps que donà per primera vegada la mateixa notícia, i «Escamados como estamos cuando de esas empresas se trata, máxime si la versión se echa a volar en período electoral, solemos sonreirnos y mostrarnos escépticos». Per això remarca que dona la notícia «con todo género de reserva», i afegeix que el ministre Sr. Gasset⁵ vol justificar les promeses de les seves campanyes electorals dotant el país del major nombre possible d'obres hidràuliques, entre elles el pantà del Francolí. S'assegura que el projecte, l'ha redactat el director general d'Obres Públiques Sr. Nicolau⁶ i acceptat pel Sr. Gasset, s'aprovarà si aquest senyor «continua unos cuantos meses al frente del Ministerio que hoy regenta». Amb l'aigua del pantà es podran regar grans extensions de terreny des de Torredembarra a Hospitalet de l'Infant. A criteri del periodista «Es incalculable el beneficio que tan magna obra proporcionaría al país y a nuestra ciudad, y ojalá

5 Rafael Gasset i Chinchilla (Madrid 1866-1927). Diputat conservador i ministre d'agricultura (1900-1903). Es passà als liberals i del 1905 al 1923 fou vuit vegades ministre de Foment. Organitzà els sindicats agrícoles i sobretot les obres hidràuliques (GEC, vol. 8, p. 15).

6 Josep Nicolau i Sabater (Tortosa 1862-segle XX). Enginyer i polític. Director General de comerç, indústria i treball del Ministeri de Foment i diputat a Corts per Tarragona (1910-1923) GEC.

continuen los señores Gasset y Nicolau al frente de sus respectivos departamentos, si realmente de ello depende la realización de la obra».

Uns mesos més tard, (a mitjan juny), l'Enginyer de Camins destinat a la Divisió Hidràulica del Pirineu Oriental Antonio Mariño havia redactat, per ordre de la «*Superioridad*» i enviat a Madrid, un projecte de pantà per a construir al riu Francolí, al lloc conegut per Estret de la Riba.

L'envergadura de l'obra projectada i les favorables repercussions que tindria pel desenvolupament de la comarca foren els principals motius que impulsaren la Junta del «*Centro de Naturales de Tarragona y su Provincia*» a donar una conferència al seu Casal i publicar-ne als diaris un resum per tal que la ciutadania s'assabentés dels grans beneficis que la construcció del pantà reportaria al Camp de Tarragona. L'esmentat resum es publicà en un llarg article a *Diario de Tarragona* els dies 16 i 17 de juny de 1923, titulat *Pantano en el río Francolí*.

L'articulista no amaga que l'aigua superficial del riu normalment és poca, però les avingudes acostumen a ser bastant importants i freqüents, de manera que any per altre l'aigua del Francolí que passa per La Riba són 71.000.000 m³, dels quals queden disponibles per alimentar el pantà 47.210.000, «*cuya cifra rebajada a 40.000.000 para ponerla mejor en realidad, ha servido de base para todos los cálculos y trabajos del proyecto de dicho pantano*». Les obres més indispensables que caldria fer són: una presa en forma d'arc de 50 m de radi, 150 de llargada, i 49 d'alçada, amb capacitat per embassar 40.607.174 m³. El cost total d'aquesta obra es valorava en 20.153'91 ptes., als quals s'hauria d'afegir els costos del desviament del ferrocarril de Lleida a Tarragona i el d'un tros de la carretera de Reus a Montblanc avaluats en 4.605.617'89 i 567.814'10 ptes. respectivament; els de l'expropiació de terres, el poble de Vilaverd, i el cost dels canals de distribució valorat en 22.014.963'03 ptes. L'informe acaba demostrant que la inversió és rendible amb càlculs basats en les collites i preus de l'avellana.

El mes d'agost al diari *Tarragona* encara es parla amb optimisme del pantà en articles com *El pantano del Francolí y la futura zona regable* de Josep Nicolau (18 d'agost de 1923) o *¿Debe el pantano del Francolí dar vida a los sindicatos agrícolas, o bien deben éstos dar vida a aquél?* de J. M. Vidal i Pallejà (26 d'agost de 1923).

L'article del Director General d'Obres Públiques Josep Nicolau és una carta oberta dirigida a Anselm Guasch, polític local del partit conservador, a qui tracta de «*Mi querido amigo*» en la qual l'autor reconeix que el pantà serà una obra molt cara i plena de dificultats perquè a més d'exigir la construcció d'una gran presa requereix la desviació d'un tram de la carretera

i del ferrocarril de Lleida a Tarragona, i l'expropiació i reconstrucció del poble de Vilaverd. El pressupost d'aquestes inversions és tan elevat i els recursos de l'Estat tan limitats que per tirar l'obra endavant serà necessari «*que aportemos unidos el concurso colectivo*». Això significa que una vegada aprovat definitivament, el Govern haurà d'emprendre l'obra comptant amb l'ajut econòmic dels futurs regants, sense ingerències estranyes, en el moment que els sigui demanat. Recorda que el seu interès pel pantà es remunta a més de 22 anys, quan l'enginyer de camins Sr. Coderch l'ideà; per això no considera que sigui «*jactància el decir que no creo que haya nadie que me aventaje en comprender la importancia y la trascendencia y en desear vivisimamente ver [la obra] realizada*».

Però els esdeveniments polítics que culminaren amb la instauració de la dictadura militar del general Primo de Rivera (setembre de 1923) i canvis al ministeri de Foment i a la Direcció General d'Obres Públiques que modificaren la política socioeconòmica preconitzada per Nicolau i els seus companys de partit com ara Anselm Guasch.

Per promoure la nova política el 22 de juny de 1924 es reuniren al Centre de Lectura de Reus comissionats de propietaris de la zona regable del futur pantà i els alcaldes de Reus, Valls i Tarragona per designar les persones que havien de formar la junta del Sindicat del pantà del Francolí. A la reunió el president del Centre, Eduard Toda (1855-1941), donà a conèixer l'estat de la subscripció d'accions oberta: nombre de subscriptors 4.400; nombre de jornals subscrits: 57.942. Així mateix detallà el nombre d'accions subscrites per cada poble. Tot seguit l'alcalde de Reus, proposà que els alcaldes de Tarragona i Valls formessin part de la Junta del Sindicat amb els terratinents Pau Font de Rubinat, Eduard Toda, el Marquès de Vallgornera, Veciana Caylà, F. Gasol, Gasull, i Vidal i Barraquer. A més de donar per constituïda la Junta del Sindicat del Pantà del Francolí, s'acordà: constituir una Junta consultiva amb un representant de cada poble i telegrafiar al Rei i al president del Directori Militar per comunicar-los la constitució del Sindicat del Pantà de Francolí. Finalment es recordà als propietaris que encara no havien subscrit accions que ho podien fer a l'Ajuntament i al Banc de Valls, o al Banc Comercial i a l'Ajuntament de Tarragona.

A més, per tirar endavant el projecte s'havien constituït la ja indicada «*Junta de defensa del Francolí*» a Tarragona i una «*Comissió de pantans de la Conca del Francolí*», a Reus. Les dues entitats acordaren constituir un Sindicat de caràcter provisional amb el fi de preparar la concessió i construcció per l'Estat del pantà del Francolí, fer les gestions oportunes per posar en marxa l'obra com més aviat millor, i fundar una societat financera per col-

laborar amb l'Estat en la construcció i posterior explotació del pantà. També es feia constar que el Sindicat respectaria els drets adquirits dels actuals usuaris de les aigües (*Diari de Tarragona*, 24 de juny de 1924).

Finalment el 2 de setembre de 1927, la Direcció General d'Obres Públiques aprovà per Reial Ordre l'expedient informatiu del Pantà del Francolí i declarar convenient i necessària l'execució de l'obra, tal com reclamava a l'acudir a la informació pública la *Junta de Defensa del riu Francolí* constituïda a Tarragona, i integrada per usuaris de Valls i Tarragona (*Diari de Tarragona*, 30 setembre de 1927, p. 1).

Amb això s'acabà la història del pantà del Francolí, o almenys aquesta és la darrera referència que hem localitzat de la *Junta de Defensa del Francolí*; però 50 anys més tard el «Subsecretario de Infraestructura y Vivien-da» del ministeri d'Obres Públiques Jaume Fonrodona manifestà en una conferència de premsa donada a la nostra ciutat que el projecte del pantà de La Riba era inviable perquè «su coste sería desproporcionado» (*Diari de Tarragona*, 1 gener de 1978, p. 7).

Al riu Gaià

Presidits pel Comte de l'Assalt es reuniren a Barcelona al domicili de d'advocat Josep de Montoliu un grup de propietaris tarragonins de la conca del riu Gaià per tractar de convertir en realitat el projecte de pantà que ha de construir-se al lloc conegut per l'Estret de Cardenal, situat al terme municipal de Vespella, d'uns dos milions de metres cúbics de capacitat, que permetrà convertir en regadiu grans extensions, avui de secà, de nombrosos termes municipals de la província de Tarragona. Elegiren una Junta presidida pel Comte de l'Assalt, de la qual formava part Josep de Montoliu com a secretari, i com a vocals delegats de municipis, Pau Font per Vespella, Joan Queralt per El Catllar, la Sra Maquesa de Bàrcena per la Riera, Ramon Montagut per Altafulla, Ferran Esteve Huguet per Torredembarra, Llorenç Recasens per la Pobla de Montornès, Antoni Olivella per Clarà i Creixell. Quedaren per designar els representants del Vendrell, Roda de Berà, Sant Vicenç i la Nou.

AIGÜES DE REGADIU: MINES I COMUNITATS DE REGANTS DEL FRANCOLÍ

L'HORTA DE TARRAGONA

Històricament el territori conegut per Horta de Tarragona es regava amb aigua superficial del Francolí o de la que es captava en mines excavades per aprofitar l'aigua subàlvia del mateix riu canalitzada en sèquies, de les quals el Rec Major era la més important.

Tenim dades de l'extensió i de la toponímia de l'*Horta de Tarragona* extretes d'una derrama distribuïda entre els hortalsans del terme l'any 1630 per pagar el sou de guarda-termes.¹ L'horta de la dreta del Francolí, compresa entre aquest riu i el Riu Clar, es regava amb aigua de diversos ramals que anaven dels Montgons fins a mar: un tram s'anomenava Horta Gran, i un altre Horta de la Roca. L'horta de l'esquerra del Francolí comprenia les anomenades Horta de la Pedrera i Horta del Rec Major.

La superfície de les hortes es dividia en parellades (parellada: tros de terra que una parella de bous podia llaurar en un dia) però l'extensió de les propietats es calculava en jornals. Doncs bé, una vegada computades les equivalències resulta que l'extensió de l'Horta de Tarragona en jornals era:

Horta Gran (quatre parellades)	313
Horta de la Pedrera	62,5
Horta de la Roca	184,5
Horta de Rec Major	124,5
Total	684,5 jornals

que equivalen a 290,36 ha (el jornal de Tarragona val 4.242 m²).

A la primera meitat del segle XX, segons les ordenances de la *Comunidad de Regantes de las huertas de Tarragona* (*Comunidad*, 1936, p. 6) la topo-

¹ Es troba relligada en un quadern titulat *Codern de les guardes* (36 pàg en quart.) RECASENS, 1998, p. 32.

nímia de l'Horta de Tarragona havia canviat molt poc, però era molt més extensa i es repartia de la següent manera (PIQUÉ, 1989).

Parellades	Extensió		Repartiment de La Terra	
	Jornals	hectàrees		
Horta Gran	590.448	359,18	Propietats de 0,5 a 2,5 jornals	196
La Volta	120.674	73,37	Propietats de 2,5 a 7 jornals	66
La Roca	178.596	108,73	Propietats de més de 7 jornals	52
Rec Major	219.802	133,75	Total propietaris	314
	1.109.520	675,03		

Les comunitats de regants es constituïren a l'empara del que disposava l'article 228 de la Llei d'Aigües del 13 de juny de 1879; però amb anterioritat, una vegada suprimits els drets senyorials que tenien els prelats de l'Església de Tarragona sobre les aigües del Francolí, per les lleis desamortitzadores de la primera meitat del segle XIX, administrà les aigües d'aquest riu que regava l'Horta de Tarragona, una «Junta d'Aigües del Francolí» que es reuní per primera vegada el 15 de maig de 1845 i l'última el 5 de setembre de 1869.

MINA LA PROTECTORA DE LES HORTES DE TARRAGONA

El 8 d'agost de 1861 una comissió del Gremi de Pagesos representà a la «Junta d'Aigües del Francolí» els beneficis que reportaria als regants de l'Horta la construcció d'una mina per captar aigües del riu. Aprovada la proposta de construir-la, en successives reunions es recollí l'adhesió dels propietaris de terra de l'Horta, els quals el 20 d'octubre del 1862 signaren l'escriptura de bases de la *Societat La Protectora* i acordaren la construcció d'una mina al terme del Morell, partida del Molí Nou, a la vora del Francolí, a la propietat de Josep Calaf; el qual autoritzà l'obertura d'un pou per portar l'aigua fins a l'hort de Josep Guasch, situat al terme de Tarragona, partida de la Volta. En aquest temps el nombre de propietaris de l'Horta de Tarragona era «aproximadament» 150, i els que signaren l'escriptura de constitució una cinquantena.

Els plànols de l'aqüeducte els aixecà l'arquitecte Antoni Gras, i l'11 de febrer de 1863 s'anunciava en subhasta pública l'obra de l'«acueducto sub-

terráneo»; la qual s'adjudicà a raó de 32 rals la cana i a 132 en qualsevol classe de terreny de composició no prevista. A l'octubre la galeria construïda amidava 288 canes, i s'amplià els anys 1865 i 1866.

En total les galeries de la mina tenien 8.960 m de llargada, dels quals 7.640 corresponien al braç principal. La resta, 1.320 metres, pertanyia a les galeries transversals (*La protectora*, 1962).

Per incorporar la *Societat La Protectora* a la «Junta d'aigües del riu Francolí i Ferrarota» l'Ajuntament de Tarragona convocà Junta General que se celebrà el 27 de maig de 1866, presidida per l'Alcalde i amb la presència de dos regidors. S'hi acordà que formessin la Junta Directiva, dos regidors i set vocals proposats pels propietaris de l'Horta, dels quals sis haurien de ser propietaris de la mina *La Protectora*.

COMUNITAT DE REGANTS DE LES HORTES DE TARRAGONA (1936)

L'any 1936 per Ordre Ministerial de 28 de març l'antiga Sociedad de «*Aguas del Francolí*» constituïda per propietaris de l'Horta de Tarragona que s'aprofitaven de les aigües del riu i de les mines Ferrerota i *La Protectora* es constituïren en *Comunidad de Regantes de las Huertas de Tarragona* (*Comunidad*, 1936), a la qual pertanyien:

- la *Ferrarota*, mina propietat de l'Ajuntament de Tarragona, «*cuya administración actualmente y desde antiguo, corre a cargo de la Junta de Aguas del Francolí por acuerdo de 27 de mayo de 1866*», situada al terme de Constantí, d'una longitud aproximada de tres quilòmetres, «*con sus galerias, acueductos y obras*».
- *La Protectora*, mina propietat de la societat d'aquest nom escripturada el 20 d'octubre de 1862. Estava situada als termes de Constantí i de Tarragona, partida del Molí de l'Horta i de Mas Blanquet, a la llera del Francolí. Tenia una llargada d'uns nou quilòmetres i captava aigües subterrànies del Francolí.
- quatre concessions per aprofitar aigües subterrànies del Francolí a favor de la mina *La Protectora*, datades el 16 de juliol del 1874, 9 de gener de 1878, 26 d'agost de 1879 i 23 d'abril de 1880, als termes del Morell i Perafort.
- l'ús de les aigües de la «*Sèquia dels Molins*», que pren del Francolí, al terme de la Pobla de Mafumet.

— L'ús de les aigües de la sèquia *Rec Major* que reguen les propietats enclavades a la part de l'*Horta de Tarragona* que porta aquest nom.

L'ús de les aigües de la Comunitat estava reglamentat per l'art. 33 de les Ordenances que deia textualment: «*Llegada la época de hacer el reparto, se calculará por el acequero o partidor la cantidad de agua que unidas llevan el Francolí y Ferrarota, y separadamente La Protectora y, mezcladas las tres aguas, se dará a cada huerta la cantidad proporcional que les corresponda a las del Francolí y Ferrarota; y a las huertas cuyos dueños sean propietarios de "La Protectora", se les dará el agua que les toque del caudal de la misma*».

Sobre la gestió dels homes que dirigien la Comunitat Jordi Piqué (1989) comenta, «*sembla obvi que els homes que dirigien la Comunitat en aquests anys podien ser considerats com a "afectes al règim franquista", si més no havien de presentar un passat net de tota vinculació amb el nacionalisme republicà o amb qualsevulla organització de caire revolucionari*».

COMUNITAT DE REGANTS DE LA SÈQUIA DELS MOLINS (RIU FANCOLÍ)

Prenia aigua del Francolí als termes municipals de Constantí i Pobla de Mafumet. Segons unes ordenances impreses l'any 1905, pertanyien a aquesta Comunitat la presa de terra i pedra solta construïda al riu per captar aigua a l'indret anomenat «*La Siquieta*», terme de la Pobla de Mafumet, que usaven els molins de la Comunitat. Es calculava que utilitzaven aproximadament, «*siete muelas*», que equivalen a 560 litres/segon.

També tenien dret a usar 80 litres/segon d'aigües de la Comunitat les propietats de les partides:

Nom de la partida	Extensió			
	Jornals	ha	a.	cent.
Les Sorts	93'5	46	7	68
Ferrarota	65	32	3	21
Riba	42'5	20	94	40
Cencelles	53,5	26	36	48
Seixanta jornals de dalt	30,5	15	3	40
Seixanta jornals de baix	41		20	48
	326'0	159	163	265

La quantitat d'aigua a què setmanalment i en temps normal tenia dret cada membre de la Mancomunitat «*será proporcional a la extensión de tierra que deba regar, fijandose como cantidad tipo por cada jornal, la que dá una regadera del país durante dos horas (equivalent a 20 l/s)*».

COMUNITAT DE REGANTS DE LA SÈQUIA DELS MOLINS DEL QUICO I DE LA GRANJA DELS TERMES DEL ROURELL I DEL MORELL

Una Comunitat de Regants inscrita en el «*Registro de Aguas de la Comisaria del Pirineo Oriental*» l'any 1914 era la de «*La Acequia de los molinos del Quico y de la Granja de los términos de Rourell y Morell*». Pertanyia a la comunitat, la presa del Francolí i la sèquia general que, des de la presa al terme de la Masó, seguint per la riba dreta del riu regava una extensió d'unes 45 àrees del terme de la Masó, «*varias tierras del término del Rourell, y entra después en el término del Morell*». El territori de la Comunitat es dividia en 3 zones i el torn es fixava en 222 hores i l'aigua corresponent a cada zona havia de distribuir-se entre els regants de la mateixa manera i en la mateixa proporció.

El nombre de propietaris de la Comunitat era 149, l'extensió del territori 462,84 quarteres i les hores de reg 222, distribuïdes de la següent manera:

	Extensió territori	Propietaris	Hores de reg
Zona primera	31,75 quarteres	16	34
Zona segona	127,84 quarteres	49	83
Zona tercera	303,25 quarteres	84	105
	462,84 quarteres	149	222

COMUNITAT DE REGANTS «RIEGOS DEL FRANCOLÍ». TERMES MUNICIPALS DE LA MASÓ I EL ROURELL

Les ordenances i reglament d'aquesta Comunitat de regants formada per propietaris i usuaris dels termes municipals de la Masó i el Rourell s'aprovaren per Reial Ordre el 20 de març de 1915. Són propietat de la Comunitat:

- Una presa de terra i pedra de tota l'amplada del riu construïda al terme municipal del Milà, coneguda per la Rescloseta.

- Una sèquia nomenada «*Sèquia General*» de dos metres d'ample, feta de terra, que prenia aigua de la Rescloseta. Tenia una llargada, riu avall de 3.666 metres. D'ella sortien diversos ramals i s'hi havien practicat diverses fibres. La quantitat d'aigua que podia conduir la Sèquia General es calculava que era 36 l/s, equivalents a 3 regadores, i com a força motriu a 23,04 cavalls de vapor, o 1.728 quilogràmetres. Tenia dret a aprofitar la força motriu el propietari de la fàbrica coneguda per «*Molí de la Selva*», situada al terme de la Masó.

TARRAGONA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX: HISTÒRIA DE L'AIGUA EN UNA CIUTAT DE CREIXEMENT VERTIGINÓS I DESORDENAT

L'IMPACTE DE LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

A bans d'entrar a comentar els fets històrics relacionats amb l'aigua de la segona meitat del segle XX, recordarem l'impacte que causaren a la ciutat en la Guerra Civil (1936-1939) les incursions i bombardeigs dels avions facciosos: els Savoia italians i els Junker i Heinkel alemanys. Els objectius més freqüents foren la zona portuària, la via fèrria, i, sobretot, els dipòsits de carburants de Campsa, situats a la riba dreta del Francolí. L'altre objectiu fou la pròpia ciutat, bombardejada més que res amb el propòsit de desmoralitzar la reraguarda. Per protegir-se dels bombardeigs es construïren refugis a diversos llocs de la ciutat, encara que molt més segur era traslladar-se a viure temporalment als afores de la pròpia ciutat.

El primer bombardeig de la ciutat tingué lloc el dia 14 d'abril de 1937, per mar. A les 6.30 h del matí els vaixells facciosos *Canarias* i *Almirante Cervera* dispararen des d'unes tres milles del port, de 25 a 30 canonades durant una mitja hora. No causaren morts.¹ (GONZÁLEZ, 1995, p. 128-130)

L'aviació bombardejà Tarragona per primera vegada el 17 de juny de 1937 amb tres avions procedents de Mallorca que llançaren 26 bombes i causaren 5 morts i diversos ferits. Molt més mortífer va ser el bombardeig del 19 de juliol de 1937 que realitzaren a les 21.15 h dues esquadres d'avions. Causà 51 morts i 47 ferits. (VIRGILI, 1980, II, p. 23-24). Entre altres edificis sofrí un impacte el cine *Salon Moderno* situat a la Rambla Nova.

¹ El diari local *Llibertat* del dia 16 informava del bombardeig en una breu nota: «Dimecres al matí, sobre les 6,15 aparagueren a la costa tarragonina dos vaixells de guerra facciosos de tota aparença el *Canarias* i el *Cervera*. Després d'apropar-se unes tres milles, ambdós vaixells feren foc sobre la ciutat, disparant unes 40 canonades. El foc durà un quart d'hora i en cessar aquest, els vaixells marxaren mar endins rumb a Mallorca. Malgrat la intensitat del foc no es tingué que lamentar cap desgràcia».

Virgili extreu de notícies publicades en la premsa local entre el 17 de juny de 1937 i el 20 de març de 1938, que Tarragona fou víctima de 20 bombardeigs aeris, en els quals es llançaren 463 bombes que causaren 141 morts, 216 ferits (VIRGILI, 1980, II, p. 23-24) i destruïren totalment 74 edificis i parcialment 522.

Més completes són les dades que aporta Francisco J. González Huix (GONZÁLEZ, 1990). Comprenen el nombre d'atacs aeris sobre la ciutat, nombre d'avions que hi participaren, i el nombre de bombes llançades. Resumides les reproduïm en el següent quadre:

Període	Nombre d'atacs	Nombre avions	Nombre bombes
Any 1937 (maig-desembre)	19	49	356
Any 1938 (gener-desembre)	92	330	2.862
Any 1939 (15 dies)	33	220	585
Totals	144	599	3.803

Els danys materials causats pels bombardeigs segons un informe de l'arquitecte Antoni Pujol i Sevil del 9 d'agost de 1939 entregat a la Cambra de la Propietat Urbana havien estat:

- Edificis totalment destruïts, uns 100
- Edificis destruïts parcialment, uns 500

El càlcul és aproximat, i el cost estimat, amb preus en vigor al juliol de 1936 és de 16.500.000 pessetes.

L'Ajuntament féu la següent valoració més detallada:

- Edificis totalment destruïts 74
- Edificis parcialment destruïts 522
- Fàbriques totalment destruïdes 11
- Caps de bestiar morts 803
- Cost dels danys estimats a la indústria 3.500.000
- Cost de danys estimats al comerç 2.192.419
- Estimació total de danys 19.678.700

I, finalment, el nombre de víctimes que causaren els bombardeigs entre morts i ferits, fou a l'entorn de 580, repartits en:

- Nombre de morts 230
- Nombre de ferits 350

Com hem dit, un dels objectius preferits dels Savoia amb base a Mallorca fou la factoria de petroli de Campsa situada a la riba dreta del Francolí.

Segons el periodista Lluís de Salvador entre el 4 de setembre i el 30 de desembre de 1937 fou objecte d'11 bombardeigs. El del 25 de setembre causà un incendi que durà cinc dies, i el del 30 de desembre, «L'incendi dels grans tancs i l'explosió dels primers moments determinà el vessament de la gasolina inflamada que baixà per una banda fins al llit del Francolí i per l'altra s'escolà cap als camps d'avellaners de la banda de ponent.» (SALVADOR, 2005, p. 132).

La defensa típica contra els bombardejaments aeris de la població civil foren els refugis antiaeris, i contra un possible atac marítim es fortificaren els llocs considerats estratègics de la costa amb nius de metralladora i peces d'artilleria.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ (1940-2000)

Any	Habitants	Any	Habitants	Any	Habitants
1940	35.648	1965	57.428	1990	112.360
1945	36.322	1970	78.238	1995	114.931
1950	38.841	1975	101.619	2000	115.000
1955	39.479	1980	109.112		
1960	43.519	1985	113.967		

Entre 1940 i 1960 la població tarragonina evolucionà lentament, a un ritme semblant al de la primera meitat de segle: en termes absoluts augmentà 7.871 habitants que equivalen a una mitjana anual de 393,55 habitants; però a partir del decenni dels anys seixanta es produeix un canvi de tendència espectacular degut a un augment de 62.461 habitants entre 1961 i 1980. D'aquesta manera en vint anys, aquella ciutat de 46.651 habitants arribà a tenir-ne 109.112, la qual cosa significa que la mitjana anual de creixement fou de 3.123 habitants, i que en termes relatius la població augmentà un 133,6 %. Segons Jordi Piqué aquest canvi de conjuntura «cal anar-lo a buscar en el corrent immigratori que vindrà atret pel desenvolupament econòmic de l'àrea de Tarragona, superior a la mitjana de la resta de l'Estat espanyol» (PIQUÉ 2003, p. 15).

L'any 1975 el creixement perdé impuls i l'any 1979 es capgirà la tendència. Per primera vegada des de 1940 la ciutat perdia un miler d'habitants a causa de la crisi econòmica. El fet es tornà a produir l'any 1986, any que la recessió demogràfica tocà fons i començà a recuperar-se.

CONJUNTURA ECONÒMICA DE LA POSTGUERRA

Els anys de l'autarquia econòmica (1940-1957)

La Guerra Civil acabà els primers mesos de l'any 1939, però l'impacte en la vida familiar o personal de la majoria de catalans fou molt més duradera. A les penalitats de la guerra seguí una massiva exiliada, anys de repressió i d'autarquia econòmica que va dur a la misèria la gran majoria de la població, a la vegada que facilitava l'enriquiment d'uns pocs. Foren els anys d'aïllament internacional, de la creació de l'INI (Institut Nacional de la Indústria), de les cartilles de racionament, de les restriccions i apagades de llum per talls en el subministrament d'electricitat, (persistiren fins el 1954), del gasògen per fer anar els automòbils, de l'«estraperlo» i del «bescanvi» de productes de primera necessitat. Els anys de la reconstrucció d'edificis bombardejats amb crèdits bancaris.

Un impulsor destacat del sistema autàrquic fou el falangista José Antonio Girón de Velasco, ministre de Treball entre 1941 i 1957. Durant la seva llarga etapa ministerial creà la seguretat social obligatòria, i amb els diners que aplegava amb les quotes del «Seguro» finançà la construcció de les Universitats Laborals, uns centres educatius que anaven destinats especialment a les classes populars.

Tarragona fou una de les ciutats escollides per dotar-la d'Universitat Laboral. Començà a construir-se l'any 1953 i s'inaugurà el novembre de 1956 (curs 1956-1957). S'invertiren en l'obra i equipaments 300 milions de pessetes i es batejà amb el nom de Francisco Franco. La «Laboral», com s'anomenava vulgarment, fou durant molts anys l'edifici més emblemàtic del règim franquista a Tarragona (BAIXERAS 2003, p. 4).

L'any 1955 es construí un altre edifici molt valorat pel franquisme: el centre de repòs anomenat «Ciudad Residencial», situat en front de la platja Llarga. El promotor fou el Sindicat Vertical, dependent igualment del Ministeri del Treball.

Canvi de conjuntura econòmica: el «desarrollisme» (1964-1974)

La liberalització i activació de l'economia no arribà fins l'any 1957 de mans d'un equip de tecnòcrates dirigit per homes de l'Opus Dei, entre altres Laureano López Rodó, que posà en pràctica l'any 1959 un Pla d'Estabilització i, tot seguit, els plans triennals anomenats de «Desarrollo», que tenien per objectiu planificar l'economia de l'Estat. El primer «Plan de Desarrollo»

es desenvolupà durant el trienni 1964-1967, el segon en el trienni 1968-1971 i el tercer en el de 1971-1974. Segons Enric Baixeras quan s'aprovà el primer «Plan de Desarrollo», «Ja feia temps que es parlava de la ubicació de la refineria de petroli que "tocaria" a Catalunya, i es conjecturava de si s'ubicaria pels volts de Tarragona». (BAIXERAS, 2003, p. 4).

Un extracte anònim i sense data d'un «Informe sobre el desarrollo futuro de Tarragona» redactat segons les directrius del III Plan de Desarrollo (1971-1974) es carregava el turisme i lloava les excel·lències de la indústria com a motor de l'economia. Deia que calia seguir el consell del Sr López Rodó, que és superar les tendències atàviques i els interessos creats, per tal de millorar el nivell de vida dels espanyols convertint el país en una de les sis primeres potències industrials del món. Remarcava que segons una investigació dels professors Torcuato Pérez de Guzmán i Justo de la Cueva, «los obreros y empleados de la industria del Polígono de Tarragona viven mejor que el tarracónense medio (tienen mas coches, más televisores, más frigoríficos, más lavadoras, más de todo) y este vive mejor que el español medio». Posava èmfasi en afirmar que el turisme era la causa de l'apujada de preu de la «cesta de la compra» i els turistes compraven poc als minoristes de la zona on s'hostatjaven, i destacava altres avantatges de la industrialització sobre les inversions turístiques. Després d'haver-lo llegit arribem a la conclusió que els redactors de l'Informe estaven al servei d'una indústria interessada a ocupar un espai que disputava al turisme en expansió.

PROCÉS D'INDUSTRIALIZACIÓ DE TARRAGONA

Amb anterioritat a la industrialització s'havien instal·lat a la dreta del Francolí (zona oest del municipi) factories de «Unión Azufrera» tocant a l'Estació de Classificació, «Sociedad Española de Productos Aromáticos» instal·lada a la carretera de València, i al Polígon Municipal, a la carretera que anava a la Universitat Laboral, s'instal·là «Acerbi», una indústria constructora de remolcs i tancs per a transport de líquids.

La inauguració de la Universitat Laboral el novembre del 1956 i l'estesa d'una línia d'alta tensió per l'Empresa Nacional Hidroelèctrica del Ribagorzana des del Pont d'Armentera a la Universitat Laboral, posà l'energia elèctrica a peu de fàbrica en un temps que els talls de fluid encara eren freqüents. A la vegada l'Ajuntament comprava terra devaluada a causa de les gelades del febrer del 1956 per a convertir-la en el «Polígon Industrial Entrevies».

Segons Lluís Mª Mezquida (MEZQUIDA, 1971) sense l'intervencionisme de l'INI ni de cap altre organisme estatal, es desenvolupà un Polígon Industrial amb bones perspectives de futur considerant la ubicació de la Refineria de Petroli de Catalunya.

La Llei del sòl del 1956 establí que el Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) era l'instrument bàsic per a l'ordenació urbanística d'un municipi de vigència il·limitada, però amb un termini màxim de 15 anys per a procedir a la seva revisió. L'any 1975 es reformà la Llei del sòl de 1956, i es fixà un termini de quatre anys perquè els municipis adaptessin llurs plans a la nova normativa. A Tarragona el planejament va ajornar-se fins el «boom» petroquímic: el PGOU és de l'1 juny de 1973, i la revisió del 17 octubre de 1985.

El motiu que més contribuï a canviar de productivitat de grans extensions de terra del terme municipal situades enllà de la riba dreta del Francolí foren les gelades del mes de febrer de l'any 1956 que deixaren improductives moltes hectàries de terra i la possibilitat de comprar-les a bon preu.² Joaquim Margalef comenta que *«això va fer que en quedar improductives moltes terres hom pensés en la transformació de sòl agrícola en zona industrial»*. I continua: *«Una d'aquelles terres és l'actual polígon denominat Entrevies; avui és una zona amb indústries, però no podem dir que sigui el polígon model de Tarragona, perquè la manca de serveis i de comunicacions en què es troba és notòria. Aquesta transformació de l'ús del sòl aviat tingué imitadors, però en una època millor: ja s'havia vist quin era l'efecte del pla d'estabilització, els plans de desenvolupament eren un fet i l'elecció d'un model bàsicament industrial era una realitat per a l'economia espanyola. Tarragona llavors va fer valer els seus avantatges comparatius de situació: el port, les comunicacions, el sòl industrial, mà d'obra i sobretot avantatges "oficials" per a la implantació en una zona que indubtablement tenia molts avantatges comparatius»*. (MARGALEF, 1979, p. 114). L'any 1957 en un paratge d'aquesta zona d'un 30 ha de superfície anomenat «Entrevies»³ l'Ajuntament hi promocionà un Polígon Industrial nascut a l'empara del Pla d'Estabilització Econòmica (1959); però no podem dir que es tractés d'un polígon model perquè, com hem dit, no disposava de serveis ni de bones comunicacions.

Amb tot i els defectes indicats, amb la posada en marxa del Polígon per l'alcalde Rafael Sanromà Anguiano (1955 - 3 de novembre de 1961) s'iniciava el procés d'industrialització de Tarragona que ja no s'aturà. En foren fets destacables:

- 2 L'any 1900 al terme municipal de Tarragona hi havia 629 ha plantades de garrofers que l'any 1963 quedaren reduïdes a 10 ha. (MARGALEF, 1979, p. 1021-3).
- 3 Zona de terres de secà entre les vies de tren de Reus de València, passada la Classificació, al costat de la nova carretera de la Universitat Laboral.

L'any 1957 es creà el Polígon Municipal d'una superfície de 130 ha.

El Pla General del 1960 delimità una Zona Industrial de 360 ha, i la Gerència del «Ministerio de la Vivienda» (INUR) creà dins de la Zona Industrial el Polígon del Francolí-I, o Entrevies, de 80 ha posteriorment transferit a l'ICS.

L'any 1961 es creà per iniciativa estatal un Polígon de l'INUR («Instituto Nacional de Urbanismo») el Polígon Industrial del Francolí. Se'n subhastà sòl els anys 1965 i 1966.

L'any 1964, amb la incorporació del terme de la Canonja, Tarragona s'annexionà una Zona Industrial de 20 ha situada a continuació dels polígons del Francolí i Municipal.

A partir del 1965 es desplegà una dinàmica industrial centrada en el sector químic, essencialment petroleoquímic, que tindrà una gran importància tant pel que fa al volum de les inversions com pel nombre de llocs de treball creats. Aleshores es promocionà la Zona Trevol de 378 ha.

El 14 de novembre del 1965 el Governador Civil anuncià a *Diario Español* la subhasta de 329.302 m² del Polígon del «Ministerio de la Vivienda» (Polígon Industrial del Francolí). Eren 30 parcel·les mínimes de 5.379 m². S'estudià la possibilitat de crear-ne d'altres. Aleshores, integrada en les grans directrius que determinaven l'ordenació territorial i la promoció industrial en el territori de l'Estat, s'optà per una actuació municipalista per afavorir l'expansió industrial a Tarragona. No obstant això, la Gran Indústria s'instal·là a la denominada zona Trevol que s'extenia des dels termes de Vila-seca i Reus fins al riu Francolí, en la franja de terreny que va des de la carretera de València i la mar, i riu Francolí amunt, des de Constantí fins el Morell.

L'any 1980 l'oferta de sòl industrial en polígons era:

Polígon	Promotor	Data aprov. P.P.	ha	Infr. i serveis	Ocup. %	Preu pam ² (ptes.)
Francolí-1	INUR	27-3-62	72	Complets	90	56
Riu Clar	INUR	11-6-73	252	Complets	0	65
Francolí-2	Privat	17-11-77	315	0	75	
Municipal	Privat	Sense P.P.	378	Parcials	40	20-40
La Canonja	Privat	A.I. 21-12-77	80	Parcials	30	40-50
Entrevies	Privat	A.I. 14.6.78	30	Parcials	40	80-90

Els polígons d'iniciativa privada tenien les infraestructures acabades.

L'oferta de sòl industrial a Tarragona era:

Sòl vacant 1.747 ha: en polígons 902 ha i en zones industrials, 845 ha.

El 27 de novembre del 1980 s'aprovà un Pla Parcial de la Zona de la Gran Indústria restrictiu per executar-lo pel sistema de compensació que limita el sòl destinat a l'ús industrial a un màxim del 15% (sense incloure el sòl destinat a l'ampliació de la Dow Chemical), a repartir entre les 10 indústries establertes al terme municipal.

Les primeres indústries

Tradicionalment l'economia tarragonina es basava en activitats portuàries, pesca, exportació de vins i elaboració de tabac; a la vegada la ciutat es consolidava com a nucli burocràtic i administratiu. Així doncs Tarragona restà apartada del desenvolupament industrial català del segle XIX, i no fou fins els anys cinquanta del segle XX que començà a industrialitzar-se amb l'arribada d'empreses atretes pels avantatges que els donava l'Ajuntament, el bon preu del sòl qualificat d'industrial, les bones comunicacions, el port, la proximitat de Barcelona i l'insistent rumor de la pròxima implantació d'una gran indústria petroquímica a l'àrea tarragonina.

La primera etapa de la industrialització s'inicià vers el 1956. Es caracteritza per la implantació de mitjanes i petites empreses de producció diversificada: metal·lúrgia, confecció, fusta, alimentació, química, construcció. Entre 1959 i 1974 s'establiren a Tarragona les següents 23 indústries:

Any	Nombre d'empreses	Noms
1957	1	Ceratonía
1959	3	ACERBI Inquireasa Electroquímica Massó
1960	2	Bic-Laforest Seidensticker
1961	4	Indústries Químiques de Tarragona. LOSTE Ampliació d'Abelló Oxigeno Linde Gas Tarraconense.
1962	2	Unión Española de explosivos Hispanoitaliana de Mármoles
1963	1	Aliada Química, SA

1964	1	CEPSA
1964	1	ALENA
1968	1	Amoniaco de Tarragona, SA
1973	1	Carburos Messer Griesheim, SA
1974	2	Explosivos Rio Tinto, SA Explosivos Total Aquitaine

A més a més al polígon Entrevies s'hi instal·laren: Laminados Balcells (tubs d'acer), Reycon SA (auxiliar de l'automòbil), Siata (construcció de carrosseries) i Fermin Espada Kywi, SA.

L'any 1974 es traspasà l'empresa Seidensticker a Valmeline.

L'any 1975 les empreses de més de 100 treballadors establertes al terme municipal de Tarragona eren:

Empresa	Producció	Núm. Obrers
Loste	Alimentació	100
Tabacalera SA	Tabac	743
Valmeline	Confecció	351
Alena	Fusta	336
Indústries del Terrazo SA	Aux. Construcció	114
MAIBSA	Metall	149
Ind. Acerbi SA	Metall	171
Laforest	Metall	323
Interflama	Metall	309

La industrialització de Tarragona es féu sense cap control ambiental, i aviat es deixaren sentir els efectes de la contaminació: la petita i mitjana indústria contaminà el sòl de l'entorn amb abocadors clandestins, i l'aigua de les mines i de la major part de pous situats a la dreta del Francolí deixà de ser potable.

El desenvolupament del sector industrial seguí una trajectòria caracteritzada per un alt cost social si considerem que l'aire i l'aigua no són béns lliures, sinó béns socials, i per tant la societat no en pot ésser expoliada per una utilització abusiva que passava pel damunt del «Reglamento de Actividades Molestas, Insalubres, Nocivas y peligrosas» vigent. El veïnat de barriades de Tarragona i de pobles de l'entorn eren víctimes de la pol·lució atmosfèrica, però ningú denuncià el focus i les causes que l'originaven, ni cap autoritat obligà les fàbriques responsables a prendre mesures correc-

tores o a posar sancions dissuasives. «És lògic que l'empresa privada intenti perpetuar aquesta situació mentre pugui, ja que tan favorable resulta per al seu compte de pèrdues i guanys. Ara bé, es lògic que la societat es defensi d'aquesta agressió soferta, i maldi per posar en relleu els costos socials».⁴

Però si la Gran Indústria serà la gran contaminadora atmosfèrica, empreses de la mitjana i petita abocaven clandestinament residus, a vegades tòxics, en llocs propers d'on s'havien instal·lat, aprofitant-se de la tolerància municipal, almenys fins l'any 1979. A partir d'aquest any l'Ajuntament es proposà eliminar els abocadors clandestins i la contaminació causada per vessaments. Les actuacions municipals «antiabocador» més destacades del 1979 al 1985 van ser:

1979	Clausura d'un abocador clandestí de productes químics situat a les Gavarres (BIM setembre de 1979) que constituïa un greu perill pels habitants dels nuclis urbans d'una ampla zona.
	Es feren anàlisis periòdiques de l'aigua del pou de «los Naranjos» molt freqüentat pels veïns del barri el Pilar, a càrrec del Laboratori Municipal que dictaminà que estava contaminada químicament i bacteriològicament. En conseqüència s'abandonà el projecte de construir una font pública amb l'aigua de l'esmentat pou. (BIM novembre de 1979)
1980	L'Ajuntament demana a dues empreses que facilitin mostres d'uns vessaments que es sospita que són la causa de la contaminació de la mina La Ferrerota.
	Es demana a l'alcalde de Constantí informació sobre uns abocadors incontrolats al pou <i>Soler Bas</i> que subministra aigua a Torreforta, Bonavista i la Canonja. (BIM febrer de 1980)
1985	El mes maig l'empresa Sucoïn vessà residus industrials procedents d'Enpetrol a un terreny situat entre els termes de Reus i la Canonja. També es detectà al barri del Riu Clar un vessament procedent de l'empresa Abelló Oxigen. (<i>Catalunya Sud</i> , 22 d'octubre de 1986)

L'aterratge de la Gran Indústria

L'any 1964 començaren a construir-se les plantes següents al que ja s'anomenava complex petroquímic.

4 PETIT FONTSERÉ, Jordi: *El cost social del desenvolupament econòmic*. Diari *Avui*, 15 d'agost de 1976, p. 17.

Empresa	Any	Espai ha	Inversió Milions ptes.	Llocs de treball
Indústries Químiques de Tarragona	1965	6	60	149
Indus. Quím. Asociadas	1967	60	3.800	462
Asfaltos Españoles S.A.	1967	80	800	140
Dow Unquinesa	1967	55	800	155
BASF	1969			
Bayer	1971			
Enpetrol	1975			

La Gran Indústria va néixer i créixer en una època que no se li exigien mesures correctores medioambientals, socioambientals, i ecològiques. Per damunt de tota la normativa legislativa vigent els anys setanta del segle XX, prevalien uns improvisats «*interessos nacionals i socials*». Podem dir que mentre l'Estat protegia les grans empreses industrials, els nuclis de població de l'entorn de les seves fàbriques rebien l'impacte d'emissions molestes i contaminants produïdes per l'expulsió de gasos i cendres des d'altres fumeres. A vegades les pudors eren insuportables i les alarmes del veïnat sovintejaven. Tot es tolerava.

Bona part de les emanacions i sorolls molestos s'haurien pogut evitar si s'hagués obligat la Gran Indústria a invertir en la correcció dels impactes medioambientals, però això hauria significat obligar-la a fer inversions, amb la consegüent reducció de beneficis, i no oblidem que la indústria química podia acollir-se als avantatges que li donava l'administració estatal al considerar-la «*activitat preferent*», o d'«*interès nacional i social*». Remarquem que el tracte preferent que l'Estat donava a la indústria química reduïa a ben poca cosa les competències municipals.

A Tarragona el mestral, vent dominant la major part dels mesos de l'any, escombrava normalment els gasos contaminants cap a mar, però això no evitava que les partícules de les cendres que emetien les fumeres de les indústries químiques emblanquessin amb freqüència els barris de les proximitats. Altrament la indústria química treballava amb matèries inflamables i d'alt risc explosiu, que neutralitzava amb un sistema de seguretat propi molt eficaç. La prova és que en vint-i-cinc anys només es produí un incendi degut a una fuga de diclor-etè a la fàbrica d'AISCONDEL situada al terme municipal de Vila-seca; però el risc hi era com es posà de manifest en l'explosió i incendi en una conducció l'etilè d'Enpe-

trol a l'altura de la Universitat Laboral el 12 de juny del 1987 a causa d'un suposat sabotatge d'ETA.

A finals del 1980 l'Ajuntament de Tarragona aprovà un Pla General amb la forta oposició de la majoria d'empreses de la Gran Indústria, que tenia per finalitat limitar el sòl per a usos industrials, establir un espai verd entre la indústria i els nuclis urbans que servís de pantalla protectora a aquests, acabar amb l'extracció incontrolada d'aigua dels manantials subterranis i superficials de la comarca, i fer complir la normativa vigent sobre seguretat, contaminació i pol·lució. El Pla no s'aplicà mai.

L'aterratge de la indústria química a Tarragona estimulà l'activitat especulativa del sòl a la dreta del Francolí. Un cas concret: l'any 1960 els promotors de Bonavista els Srs. Anton i Adolf Bertran, compraren terres als pagesos a 0,50 cèntims el pam quadrat, i les començaren a vendre el mateix any a 2 pessetes, i als anys 1964-65, el preu ja era de 7 pessetes (*La formació*, p. 21). La mateixa operació havia fet i encara feia el Sr. Bertran associat amb el Sr. Domingo a Torreforta; però el cas més sonat d'especulació fou el que acabà amb el processament i condemna l'any 1967 de l'alcalde Benigne Dalmau, el tinent d'alcalde Francesc Sugranyes i Antoni Salas (alias Po). (LLOP TOUS, 2002, p. 58).

L'expansió del tràfec portuari i ampliació del moll⁵

A la primera meitat del segle XX no es produïren canvis d'importància en la composició i volum del tràfic portuari, però a partir de 1960 un canvi de conjuntura econòmica propicià l'augment de tràfic més espectacular de la seva història i l'inici de l'execució d'un ambiciós projecte d'ampliació del moll. Confirma el que diem el fet que l'any 1960 el tràfic de mercaderies no arribà al milió de tones, mentre que l'any 1984 sobrepassà els 21 milions. Els factors principals que impulsaren l'expansió del tràfec portuari foren: la represa econòmica del país motivada pels anomenats Plans d'Estabilització, la industrialització de Tarragona, la implantació de la Refineria a la Pobla de Mafumet, i l'augment d'importació de cereals i de grans en general.

El 18 de juliol de 1959 s'acceptà Espanya com a membre de ple dret de l'OCDE i el dia 21 es publicà al BOE el Decret-Llei d'Ordenació Econòmica o Pla d'Estabilització. De les mesures que contenia el Pla i la seva incidència en els intercanvis comercials i econòmics internacionals, i per tant en el tràfic marítim, cal destacar: la devaluació de la pesseta i nou tipus de canvi únic que establia el dòlar a 60 ptes., liberalització de productes objecte de

5 Aquest apartat s'ha construït amb les dades que aporten Joan Alemany, Jordi Blay i Santiago Roquer a: *Port de Tarragona. Història i actualitat*. Junta del Port de Tarragona, 1986.

comerç exterior, imposició de nous aranzels i majors facilitats per a les inversions estrangeres a Espanya.

El tràfic del port de Tarragona influït per aquestes noves mesures econòmiques i per la industrialització accelerada del seu hinterland presenta uns índexs de creixement molt elevats.

Al decenni dels anys 70 les obres d'ampliació del port són les que es realitzaren a l'anomenat «Port exterior», això és, la gran cala que formava la mar entre el Port i el Cap de Salou, plataforma destinada a ser el futur «Gran Port de Tarragona». Ja aleshores s'havia construït en aquesta zona per a l'ús de la refineria un pantalà de 1.400 m i una monoboia que permetien descarregar crús de vaixells de 300.000 TRB, i un altre pantalà de 540 m propietat d'ASESA.

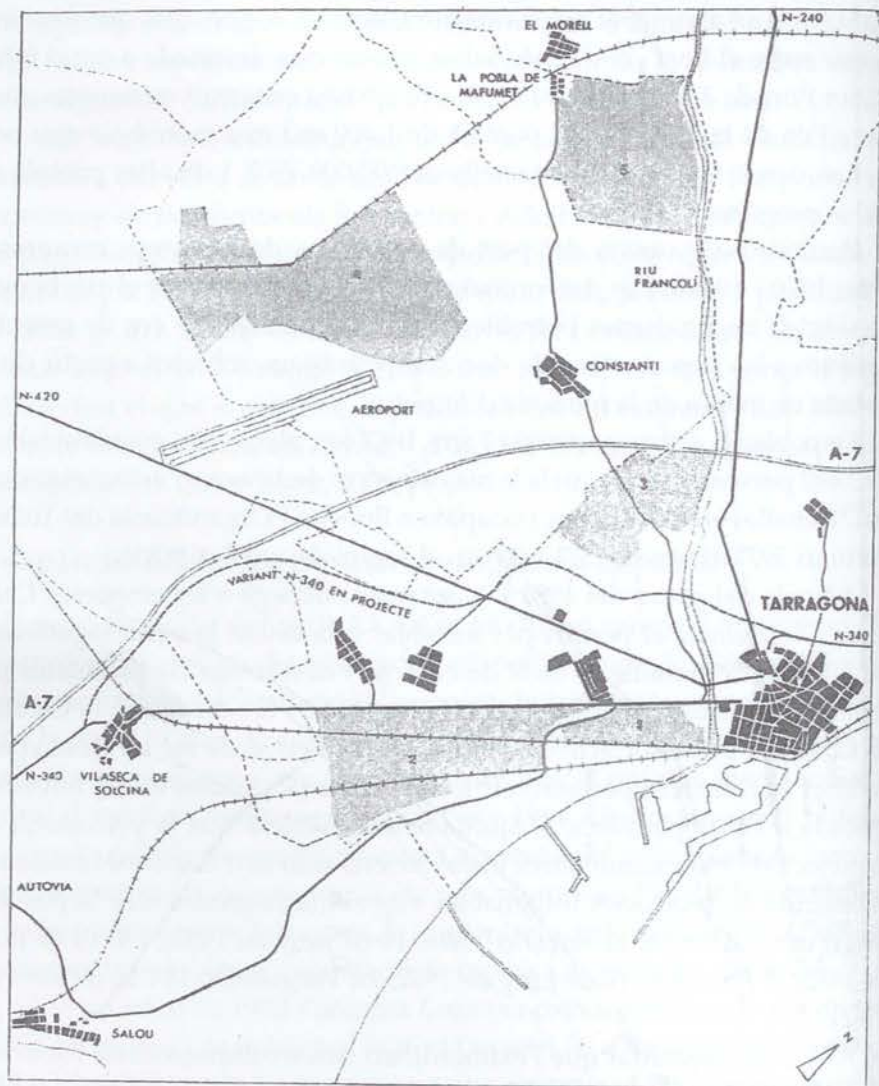
Resumint: els canvis del port de Tarragona dels 15 anys compresos entre 1970 i 1984 estan determinats per l'especialització en el tractament de sòlids i de productes petrolífers; les importacions de cru de petroli i derivats, i les exportacions de derivats petrolífers, sobretot a partir de la posada en marxa de la refineria d'Enpetrol.

La població activa portuària l'any 1982 (en plena crisi econòmica) era de 3.492 persones de les quals la major part es dedicava a l'activitat comercial. Treballaven d'estibador i ocupaven llocs de l'Organització del Treball Portuari 397 persones, i 571 estaven al servei de consignataris.

A finals del gener del 1982 l'Ajuntament denegà a les empreses Calatrava i Terquimsa el permís per instal·lar una esfera per emmagatzemar de 7.000 m de butadiè al moll de càrrega i descàrrega de productes petrolífers. Per causa de la denegació la Junta del Port demanà a la Cambra de Comerç i a l'Associació de Refinadors de Petroli de fer un front comú contra l'Ajuntament per afavorir les activitats portuàries d'una indústria ubicada a l'àrea petroliera. L'Ajuntament considerà que la proximitat de la projectada esfera amb altres instal·lacions com la d'Enpetrol i emissaris submarins de productes inflamables augmentaria encara més la possibilitat d'una catàstrofe al Serrallo (*Avui*, 10 de juny de 1982.; *DE* 10 de juny de 1982; *El Periódico*, 11 de juny de 1982; *La Vanguardia*, 11 i 15 de juny de 1982).

Ara, volem recordar que l'extraordinari desenvolupament de l'activitat portuària obligà a replantejar les possibles solucions de vells problemes com els accessos (pas nivell de la Plaça dels Carros) i la desviació del Francolí.

Làmines que mostren la situació i les empreses que ocuparen el sòl industrial de Tarragona entre 1960 i 1980.

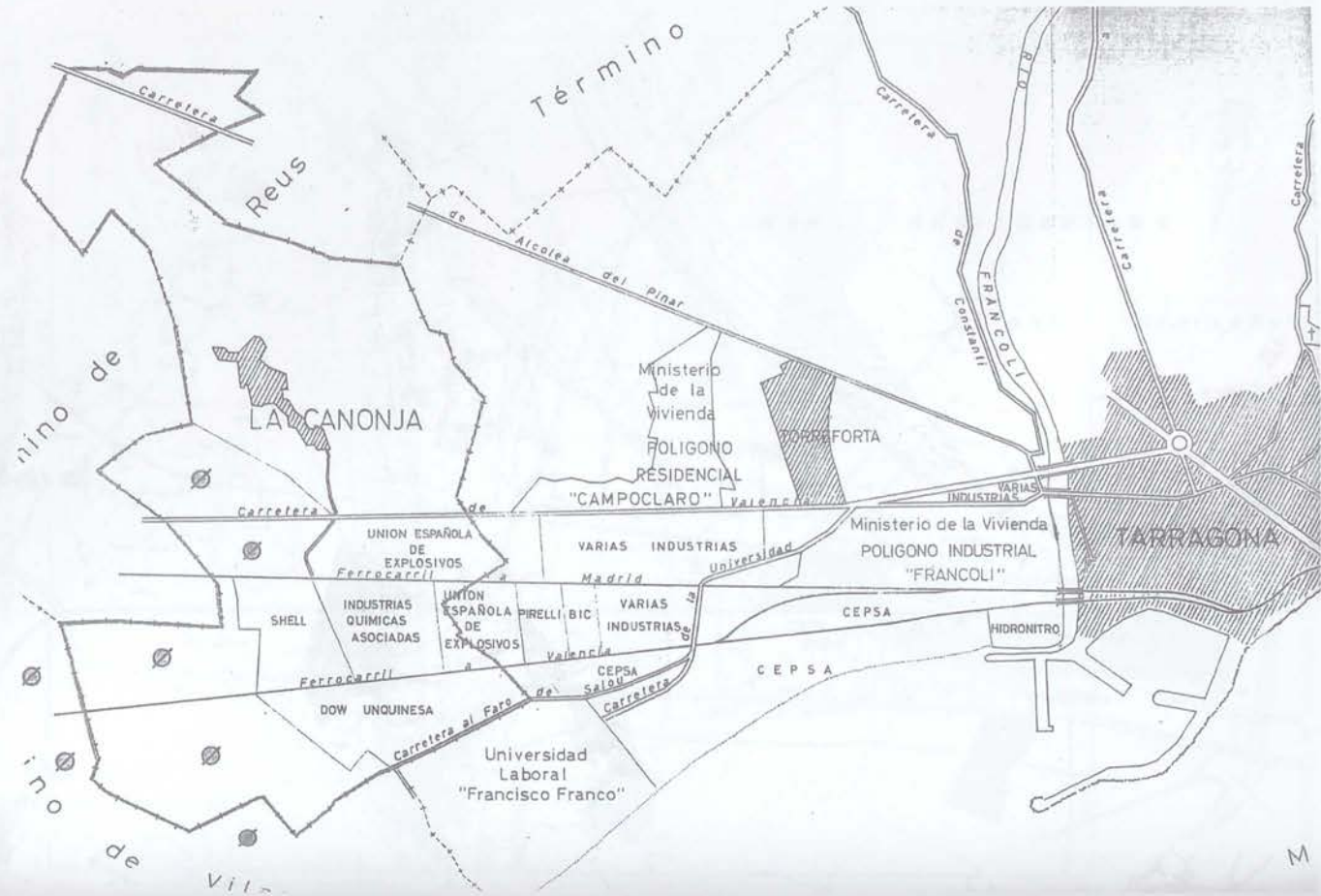
1- P.I. Francof 1. Entrevies. 2- Poligon municipal. 3- P.I. Riu Clar.

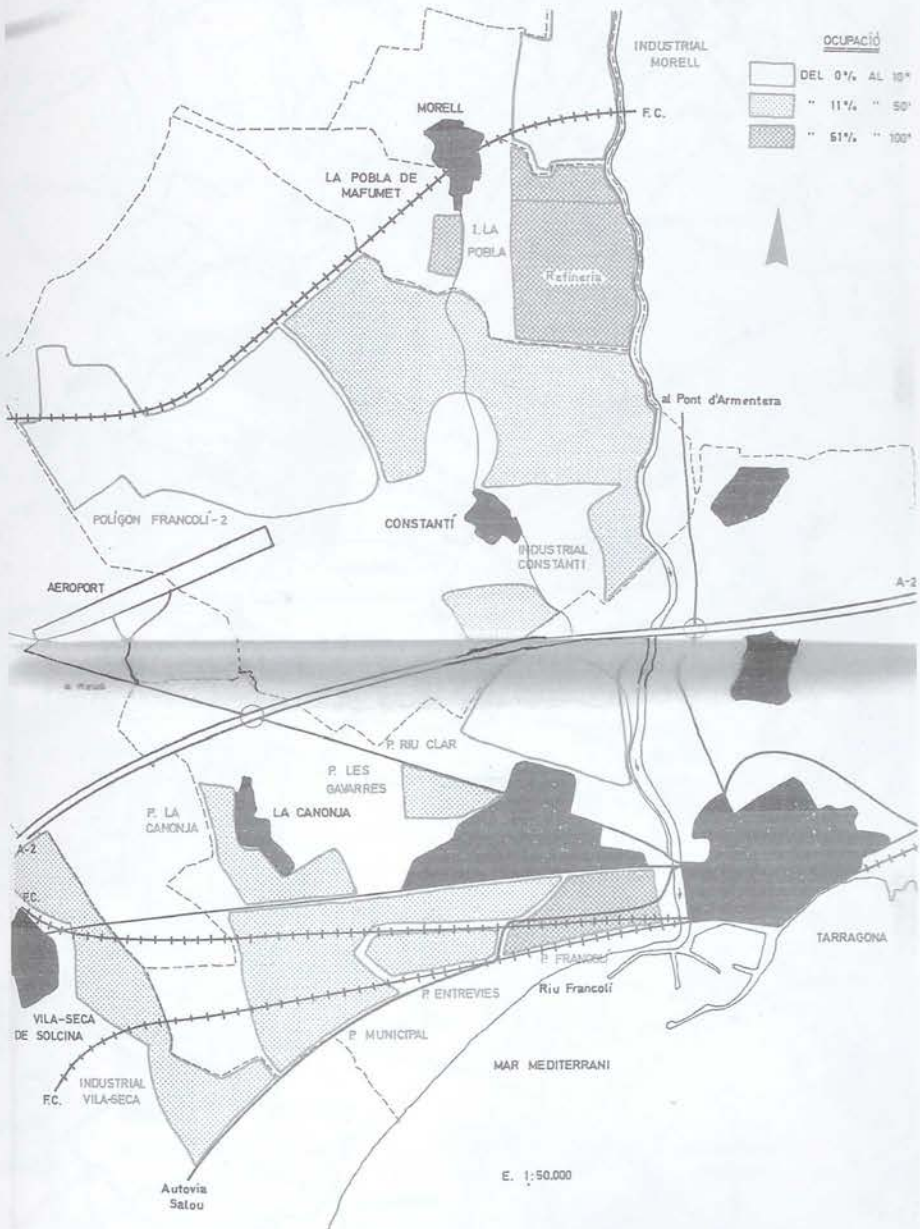
4- P.I. Francof 2. 5- Z.I. La Pobla de Mafumet

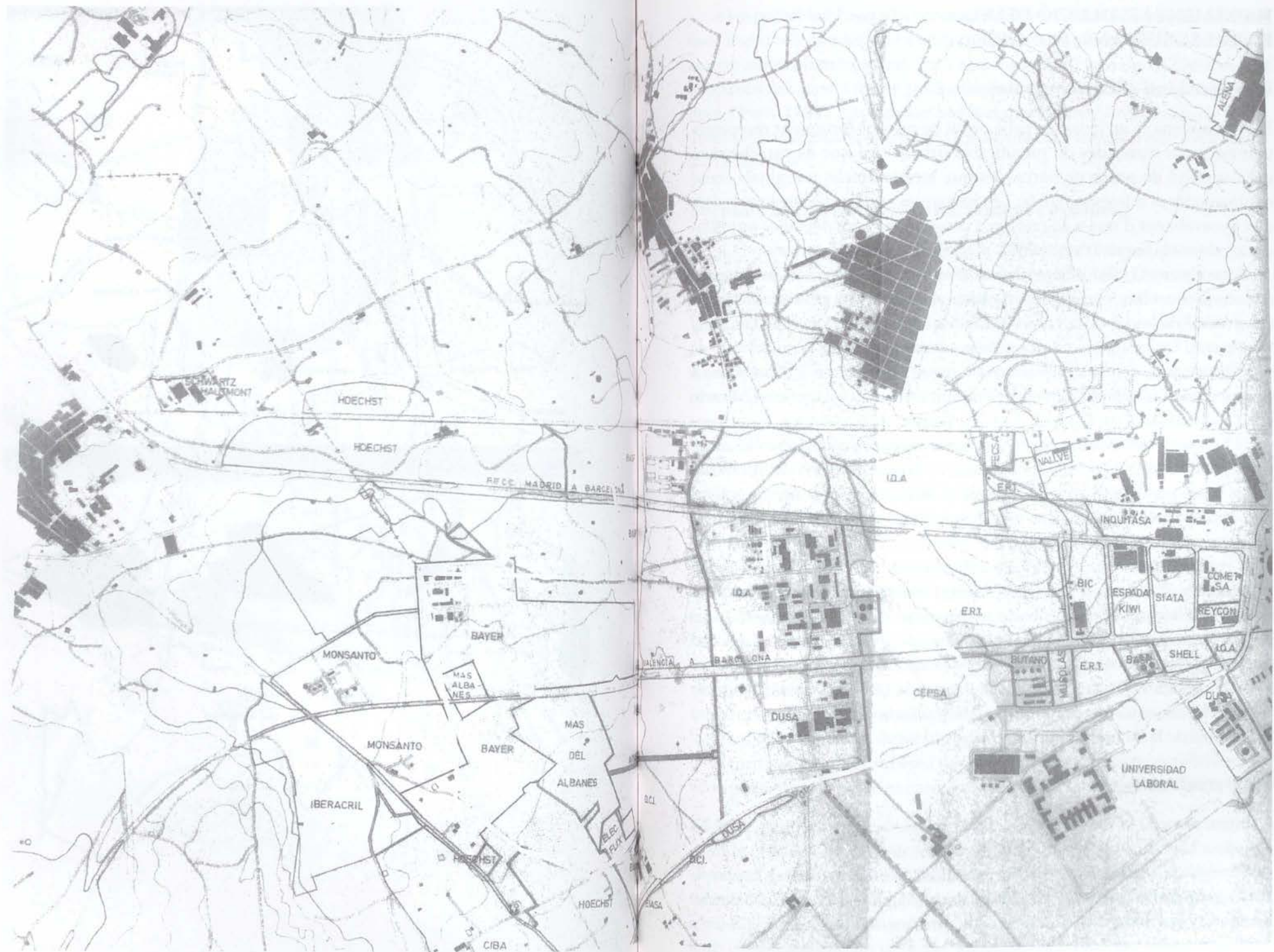
▨ Zona sense urbanitzar ▨ Zona urbanitzada

NUCLEO CENTRAL DE LA
ZONA TROBOL

NAIXEMENT I EVOLUCIÓ DELS BARRIS SUBURBANS (1960-1980)

Un precedent: el barraquisme

El barraquisme és un fenomen urbà propi de regions fortament receptores d'immigrants mancades de planificació urbanística que es caracteritzen per l'aparició de grups de barraques que formen nuclis marginals sense equipaments ni infraestructures. Les barraques són de dimensions reduïdes, generalment d'una sola cambra, i construïdes amb deixalles aprofitades o materials barats (PIQUÉ, 2007, p. 345).

Entre els anys 1950 i 1960 arribaren a Tarragona procedents de diverses regions peninsulars, contingents d'obriers no qualificats per treballar en la construcció de les fàbriques que s'establien en la primera fase de la industrialització. Una part significativa dels nouarribats, amb la tolerància de l'Administració, s'establí en barraques que es construïren ells mateixos a diversos llocs del terme municipal: Polígon Entrevies, platges del Miracle i de l'Arrabassada, riu Francolí, i a Casa Blanca.

El barraquisme anà en augment fins a mitjan anys seixanta que les autoritats governativa i municipal començaren a buscar solucions al problema de les barraques, i més quan l'any 1964 el Ministre de la Vivenda publicà una «*tajante Orden del Caudillo contra el chabolismo*» per acabar amb el barraquisme en breu temps.

A conseqüència d'aquesta ordre a Tarragona l'alcalde, a instància del Governador Civil, encarregà els Guarda Termes que investiguessin el nombre de barraques, llur situació i el nombre de persones que les ocupaven. La investigació, enllestida el 4 d'abril de 1964, donà com a resultat que existien barraques a: les platges del Miracle i la Savinosa, la riba del Francolí, les Parcel·les Tuset, Polígon Entrevies, i la Torreforta. En aquest temps els barraquistes del Francolí els traslladaren provisionalment al Preventori de la Savinosa.

Les parcel·les Tuset

A mitjan anys 50 la senyora Maria Tuset propietària d'una finca de 18 ha situada a Llevant de la ciutat, entre el barranc de Terres Cavades i el camí de l'Ermita de Ntra. Sra. de la Salut, (avui Vall de l'Arrabassada), la parcel·là i llogà les parcel·les a antics barraquistes de la platja i Punta del Miracle. S'hi entrava per un camí que sortia a la carretera de Barcelona.

A les parcel·les Tuset s'hi construïren unes vuitanta barraques amb millors materials que les que s'enderrocaven a diversos llocs del terme per acabar amb el barraquisme. Tot i això l'any 1970 part de les famílies que ocupaven les parcel·les es traslladaren al barri de l'Esperança i a altres llocs, i l'any 1983 l'Ajuntament havia comprat la finca als hereus de la Sra. Tuset i el barraquisme estava en vies d'extinció. Només vivien a les parcel·les 13 famílies.

Els nous barris perifèrics: naixement i evolució

El «boom» demogràfic començà a Tarragona tímidament amb l'arribada de mà d'obra per treballar en la construcció de la Universitat Laboral (1956), atendre les primeres demandes turístiques a Salou a partir del 1960, i les dels polígons industrials Entrevies (1957) i Francolí (1961); però els anys de màxima immigració arribaren quan s'implantà a Tarragona i municipis de l'entorn una potent indústria que necessità més mà d'obra per a la construcció de les fàbriques, i després per cobrir els llocs de treball creats per l'activitat industrial.

La nova població s'establí en condicions no gaire millors que els barraquistes en barriades a l'oest del Francolí, lluny del nucli urbà de Tarragona i a prop de les noves fàbriques. Unes barriades amb mals accessos, sense els més elementals serveis. Es construeix sense planejament i en sòl que és objecte d'especulació. Tanmateix el cas de Tarragona no és una excepció sinó un de més a Catalunya. (CANDEL, 2002).

En aquests barris entre els anys 1965 i 1985 el percentatge d'habitants en edat juvenil i infantil era elevat i presentaven problemes socials greus com el de consum de drogues, i la formació de bandes de delinqüents, que amb la crisi dels anys vuitanta augmentaren. Els delictes més freqüents que es cometien a les proximitats dels propis barris eren robatoris de cotxes, de pisos, i a horts i masos; eren corrents els actes de vandalisme com la trencadissa d'arbres, de fanals públics i de mobiliari urbà.

A continuació fem una breu descripció de les barriades perifèriques de Tarragona que es formaren entre 1950 i 1980 (J. PUJADES-F. BARDAGÍ, 1987).

TORREFORTA

Començà a edificar-se l'any 1952 en terra situada entre el Riu Clar i els termes de la Canonja i Reus, propietat d'una família que acabada la Guerra Civil s'exilià. Limita, al nord amb la carretera de Tarragona a Reus i al sud amb la de València. En un fullet publicat l'any 1965 per commemorar el

dotzè aniversari de la fundació de Torreforta, el Sr. Adolfo Bertran recorda que l'any 1941 comprà l'extensa i improductiva (i per tant a bon preu) finca de Torreforta, topònim que prové d'una antiga casa fortificada que formava part de la finca. Diu que ell i els seus socis van vendre 30.000 m² de la finca al Consell Sindical per a construir-hi estatges protegits a 10 cèntims el pam quan ja es venien parcel·les a 40 cèntims. A principis dels anys 50, quan encara no s'havia iniciat el moviment immigratori a conseqüència de la industrialització, es construïren les primeres cases del barri, al costat de l'antiga «*Granja experimental agrícola*» de la Diputació, (carrer de Montblanc) que s'acabaren l'any 1952 i s'inauguraren el 1953. Es un grup de 75 cases de planta baixa vulgarment conegudes per «*cases sindicals*», i són una rèplica de les «*cases barates*» construïdes a Catalunya els anys de la Segona República. La majoria les ocuparen veïns de Tarragona que treballaven a la Tabacalera, o en alguna de les indústries establertes a prop del barri: Bic, Bols, Alena, Seidensticker, (després Valmeline), etc.

L'any 1954 l'«*Obra Sindical del Hogar*» inicià la construcció d'un bloc de 232 habitatges que s'inauguren el gener del 1956. Dos anys després, la mateixa Obra Sindical construí un bloc de 112 habitatges i un altre de 48.

URBANITZACIÓ DEL PILAR I «LOS NARANJOS»

Tocant a Torreforta a últims dels anys 50 l'empresa Cuota i Bayló començà a construir set grans blocs (500 habitatges) per treballadors de les empreses Butano, Bic-Laforest i Seidensticker. L'any 1967 s'entregaren els pisos de la primera fase, als quals seguí la construcció d'altres blocs de quatre de plantes d'alçada que es van vendre a particulars.

L'any 1975 s'entregaren els pisos de l'urbanització «*Los Naranjos*», i l'any 1978 els de la Caixa. Els veïns aconseguiren importants millores per valor de 15 milions de pessetes, en un conveni que signaren l'empresa constructora i l'Administració (Ajuntament i Govern Civil). El mateix any 1978 es constituí l'Associació de Veïns, i el 1981 el barri comptava amb 1.311 veïns.

BONAVISTA

Va néixer a principis dels anys seixanta en el que era un camp plantat de vinya i garrofers malmès per la gelada del 1956, i per tant de baixa productivitat, propietat de pagesos del que aleshores era terme municipal de la Canonja. A principis de l'any 1960 l'Ajuntament de la Canonja aprovà el Pla Parcial d'Ordenació Urbana presentat per un dels seus principals

promotors, el senyor Adolfo Bertran. «*Sin más trámites, —comenten (J. PUJADAS i F. BARDAJÍ, 1987, p. 32)— que estos, La Canonja inicia una etapa de concesión indiscriminada de licencias de construcción, contabilizándose a finales de 1960 un total de 26 viviendas construidas, con una población de 134 habitantes. Los poderes públicos no tubieron en cuenta para nada la planificación de infraestructura urbanística del barrio*».

L'any 1963 Bertran «*como mandatario verbal y en representación autorizada de los demás propietarios de tierras y parcelas de la barriada de Bonavista presenta una propuesta de parcelación al Ayuntamiento de la Canonja*» i compra terres a 0,50 ptes. el pam², la comença a vendre a 2 ptes. i d'augment en augment acaba venent-la a 7 ptes.

A mitjan 1964 s'inicien les obres del complex petroquímic que comprendrà les plantes d'IQUA i DOW UNQUINESA i dispararà l'arribada d'immigrants, part dels quals s'estableixen a Bonavista. A finals d'any el cens de Bonavista s'acostava als 2.000 habitants i el 1966 havia sobrepassava els 3.500.

Els primers anys foren caòtics. Els propis compradors de parcel·les, la majoria treballadors del ram de la construcció, s'autoedificaven l'allotjament entre jornada i jornada de treball.

El barri estigué anys a tenir uns serveis mínims. En un principi només disposava de l'aigua d'una mina que rajava en una font on les dones anaven a buscar aigua per beure i rentar. Fins a principi dels anys setanta no arribà a Bonavista el servei d'aigua de Tarragona, i el barri no es dotà de clavegueres.

URBANITZACIÓ ICOMAR

L'any 1965 per iniciativa de l'empresa «*Palacio and Company*» es constituí la «*Sociedad Constructora Icomar*», la qual representada pels senyors Adalid, Betriu i Musté, començà la construcció de la urbanització Icomar sense llicència municipal. Als fullets de propaganda figurava a la urbanització piscina, zona escolar, i zona ajardinada, però els promotors deixaren sense construir la piscina i sense urbanitzar les zones promeses. L'any 1981 vivien a Icomar unes 758 persones. El desembre del 1978 es constituí l'associació de veïns del barri.

RIU CLAR

L'any 1968, a les darreries del «*desarrollisme*» es construïren i s'entreguen 196 habitatges de la primera fase promocionats per l'«*Obra Sindical del Ho-*

gar», i l'any 1974 els 200 corresponents a la segona fase. L'any 1981 el barri comptava amb 1.677 habitants.

PARC RIU CLAR

El barri està format per vuit blocs construïts per iniciativa de l'empresa Alena l'any 1964 per a destinar-los a habitatge dels seus treballadors; però al ser aquests menys dels previstos Alena va vendre pisos als obrers de les empreses Enher, Disa, i a particulars, de manera que només es reservà quatre blocs per al seu personal. En total l'any 1981 vivien al barri 758 veïns repartits en 400 famílies. Els blocs eren urbanísticament il·legals.

L'ESPERANÇA

Fou el dia 12 d'octubre de 1970 que una avinguda del Francolí posà en perill els centenars de xabolistes que havien construït la xabola al llit del riu. Calia una solució d'urgència que l'Ajuntament resolgué amb el trasllat provisional de les famílies afectades a la Plaça de Toros, i poc temps després les instal·laren al Preventori de la Savinosa que depenia del «*Patronato Nacional Antituberculoso*». Simultàniament degut a la política d'erradicació del barraqisme es creà una Comissió de la Promoció de l'Habitatge vinculada al Patronat Municipal de l'Habitatge que junt amb la Diputació Provincial construïren uns blocs de 114 habitatges en uns terrenys cedits per Salvador Miró i Palau situats entre Torreforta i Bonavista.⁶ La major part dels ocupants procedien de les barraques d'Entevies, Casablanca i de les que encara quedaven a la Savinosa. S'inauguraren el 16 de febrer del 1976.

LA GRANJA

L'any 1968 la Caixa d'Estalvis Provincial, promotora de la urbanització, entregà 120 pisos de la primera fase i a partir de l'any següent va vendre els terrenys que tenia per a construir a altres empreses. L'any 1981 habitaven a La Granja 3.185 habitants. Un greu problema del barri és que rabassa les previsions del Pla Parcial, en el qual consta que el nombre màxim d'habitatges ha de ser 712, però l'any 1979 se n'havien construït 930 i estava previst arribar als 1.152.

6 *Bulletí d'Informació Municipal*. Febrer del 1981. Per a la construcció l'Ajuntament (Patronat Municipal de l'Habitatge) aportà 10 milions de pessetes, el «Ministerio de la Vivienda» 5 milions i el «Ministerio de la Gobernación» («Dirección General de Política Interior»), altres 10 milions.

LA FLORESTA

És un barri que es formà al costat de la carretera de Reus. Els primers blocs s'acabaren de construir l'any 1967, i la resta s'anaren construint fins l'any 1974, per Immobiliària Rodal. El promotor fou Edinor. Edificà una dotzena de blocs que els deixà sense infraestructures ni equipaments, deficiències pròpies de les urbanitzacions en les quals predomina l'especulació del terreny i en la construcció dels edificis, amb la tolerància de l'administració (BIM, febrer de 1980). L'any 1976 es constituí i legalitzà l'Associació de Veïns, i el 1981 el barri tenia 1.291 habitants.

SANT PERE I SANT PAU

El dia 24 de març de 1968 es celebrà al cine Capitol de Tarragona l'Assemblea Extraordinària constitutiva de la Cooperativa de Sant Pere i Sant Pau que havia de construir habitatges a la carretera dels Pallaresos davant del Mas de les Flors. El mes de juny del 1972 s'entregaren els primers 1.560 habitatges de la primera promoció, i entre 1975 i 1978, 1.024 de la segona, tercera i quarta promoció.

En relació als primers temps del barri J. Pujadas i F. Bardají comenten: *«En definitiva, si nos atenemos a los hechos, dejando al margen la propaganda y la campaña de imagen creada por la propia Cooperativa con la ayuda de todos los estamentos oficiales del verticalismo imperante en la época, lo que tenemos es la realización de un barrio obrero con viviendas de 62 m correspondientes a la primera promoción, que constituyen las tres quintas partes de la Ciudad Cooperativa, teniendo en cuenta que la calidad de la obra es más bien escasa»* (PUJADAS, 1987, p. 236).

L'any 1981 la Ciutat Cooperativa arribava als 8.013 habitants. Aquest any s'entregaren 824 habitatges construïts per la Cooperativa URECO, 112 de la nova Casa Cuartel de la Guàrdia Civil, i el 1983, 105 habitatges de la Cooperativa Tàrraco.

Pujadas i Bardají comenten sobre l'estat el barri a la primera meitat dels anys 80: *«Hoy día, a pesar de que la mejora de otros barrios ha empezado a nivelar las diferencias y de que San Pedro y San Pablo ya no es la ínsula autónoma de antaño, los vecinos siguen creyendo en la mayor bondad de sus habitats y del urbanismo circundante, aun que estén desconcertados por las luchas internas de los diferentes sectores y no sepan en general cómo ha quedado el barrio después de las transferencias con el Ayuntamiento. Por todo ello hay que valorar equanimemente que, con todas las reticencias que se quiera y a pesar de las limitaciones*

propies de la etapa en que se construyó la cooperativa San Pedro y San Pablo, ésta creó una realidad urbana notable y positiva» (PUJADAS, 1987, p. 238).

URBANITZACIÓ SANT SALVADOR

S'edificà a finals del decenni dels anys 60 (el pla fou aprovat el 1966) quan estava vigent el model de «*desarrolismo económico*» i els barris dormitoris complien la funció de «*válvulas de los centros urbanos*». Situat a la carretera de Valls en terrenys cedits per la «*Urbanitzadora S. Salvador*» (BOFILL, MIRÓ, CALZADO) a canvi de poder edificar en el futur, el Patronat Municipal de l'Habitatge edificà al barri, 1.500 habitatges de 53 m², i a finals de l'any 1983 la Urbanitzadora hi havia construït 250 pisos prefabricats i 280 xalets. Aleshores la construcció es parà a causa de la crisi econòmica. (BIM, gener de 1984).

L'Associació de Veïns es constituí l'any 1972, i l'any 1981 la població era de 4.338 habitants.

POLÍGON RESIDENCIAL CAMP CLAR

Urbanització començada als anys setanta, promoguda per la «*Gerencia de Urbanización del Ministerio de la Vivienda*», tot i que l'any 1960 l'Ajuntament ja elaborava el projecte urbanístic del Polígon Residencial Campclar; però no va ser fins el 1967 que el «*Ministerio de la Vivienda*» aprovà el «*Plan Parcial de Ordenación del Polígono Campclaro*», i fins el 1976 no es concediren les primeres llicències de construcció. El primer bloc de protecció oficial s'ocupà el 1978. L'any 1981, segons el padró comptava amb 2.965 habitants.⁷

Evolució de la població dels barris entre 1970 i 1986

Barri	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1981	1986
Bonavista	2.162	8.672	8.894	9.211	9.299	9.101	8.361	7.959
Torreforta	11.585	11.899	12.477	12.864	12.971		6.753	4.647
La Canonja	4.294	4.328	4.523	4.550	4.538			
S.P. i S.P	4.926	5.174	5.694	6.024	6.382		8.013	9.165
S. Salvador	3.854	4.102	4.477	4.687	4.741		4.338	3.711
La Floresta	1.493	1.519	1.596	1.600	1.571		1.291	1.215
Molnàs-Ferran	442	452	470	445	461			
Riu Clar					2.000	1.677	1.397	

7 La Veu de l'Ajuntament. Butlletí d'Informació Municipal. Febrer de 1982.

El Pilar				800	1.311	1.022	
La Granja				3.132	3.185	2.674	
Icomar				1.500	758	829	
Camp Clar					2.405	5.425	
La Floresta- P. Riu Clar				1.571	1.291	1.215	
L'Esperança				200	468	216	
Parc Riu Clar					758	675	
Total					39.298	50.150	

LA CRISI ECONÒMICA DELS ANYS 70 I 80

A mitjan anys setanta esclatà una crisi econòmica que duraria un decenni i obligaria a tancar o a reduir la plantilla de treballadors a moltes de les empreses que s'havien instal·lat uns anys abans a Tarragona, i per això quedà a l'atur un elevat nombre d'obrers i frenat el corrent immigratori. Les empreses més importants afectades per la crisi van ser:

- Any 1976. Valmeline presentà expedient de crisi.
- Any 1978. Acerbi presentà expedient de crisi.
- Any 1979. Tanquen les empreses: Loste, Acerbi, Thomas Española, C de Francolí
- Any 1980. Tanca definitivament Valmeline.
- Any 1981. Redueix la plantilla Aliada Química.
Alena presenta expedient de regulació de plantilla que afecta 110 treballadors.
- Any 1982. IQA presenta expedient de regulació de plantilla que afecta 178 treballadors.
CEPA presenta expedient de reducció de plantilla.
- Any 1984. Reducció de jornada laboral a ALENA.

El mes de setembre de 1983 l'índex d'aturats de la província de Tarragona era del 14,1%, que en xifres absolutes equivalen a 27.275 persones. Per comarques la que tenia més aturats era el Tarragonès amb un 20,3%, i la que en tenia menys, la Ribera d'Ebre amb el 10,5%.

El mateix any a Tarragona l'índex d'atur als barris era: al de l'Esperança el 36,6% (el més alt de tots els barris); a Bonavista rondava el 20%; a Camp Clar el 15,5%, a Torreforta entre el 7,5 i 8%; al Pilar el 14,2% (1981); a la Granja del 9,6% (1981) «frente a un porcentaje del 13,3 %, que refleja la situ-

ación del conjunto de los barrios de Tarragona»; al Riu Clar, el 16,5%; a Icomar, el 10,5%, i per dessota de la mitjana dels barris: a Sant Salvador el 8%, i a Sant Pere i Sant Pau el 5,2% (1986) (PUJADAS, 1987).

Un dels rams més perjudicats per l'atur fou el de la construcció. En efecte, en el decenni dels anys 70 s'edificaren 15 habitatges anuals per cada 1.000 habitants, mentre que en el període 1980-1987 només se'n construïren 5, és a dir una tercera part.

L'atur es convertí en una sèria preocupació per les institucions del país, i a la nostra ciutat per l'Ajuntament, perquè no solament s'havia acabat el temps de les vaques grasses que tants de beneficis havia reportat a la ciutat els anys de la «industrialització», sinó perquè es veia obligat a destinar una part important dels ingressos municipals a combatre l'atur en solitari o en col·laboració d'altres institucions. En xifres concretes:

Any 1981	es satisfieren en nòmnes d'obrers a l'atur sense subsidi	7.100.000 ptes.
Any 1983	es satisfieren en nòmnes d'obrers a l'atur (fins el maig)	2.100.000 ptes.
	Seguretat social a càrrec de l'Ajuntament	2.000.000 ptes.
	Materials	3.000.000 ptes.
Total		14.200.000 pts.

En col·laboració amb altres organismes públics l'Ajuntament aportà en la lluita contra l'atur en Plans d'Ocupació o altres iniciatives:

- Any 1981: Pla d'Ocupació comunitari del Departament del Treball de la Generalitat. L'Ajuntament acordà finançar amb materials 6.087.574 ptes. que consignà en el pressupost del 1981. (BIM, gener de 1981)
- Any 1983: 43.690.301 ptes. (BIM, novembre de 1983)
- Any 1985: Acció municipal contra l'atur, (en pessetes).

Cinquè Pla d'ocupació de la Generalitat	
A càrrec de l'Ajuntament	12.186.265
A càrrec de la Generalitat	38.665.000
Pressupost total	50.821.265
Plans d'ocupació de l'INEM-Corporacions locals	
A càrrec de l'Ajuntament	12.991.767
A càrrec de l'INEM	39.998.491
Pressupost total	52.990.258

Plans d'ocupació Diputació-Ajuntament	
A càrrec de l'Ajuntament	7.241.455
A càrrec de la Diputació	5.415.000
Pressupost total	12.656.455
Assistència mèdico-farmacèutica als transeünts de l'Alberg de transeünts de Càrites a càrrec de l'Ajuntament	4.500.000
Total a càrrec de l'Ajuntament	36.919.487
A càrrec d'altres administracions	84.078.491
	120.997.978

L'any 1982 es constituí el Comitè permanent d'aturats que reivindicava un lloc de treball per a tots els obrers i exigia pels aturats el transport públic gratuït, un fons de solidaritat, i una inspecció exhaustiva per a sancionar les empreses que cometessin irregularitats.

El novembre del 1983 el Comitè de Tarragona coordinà la seves activitats reivindicatives amb el de Reus. L'acte de protesta més sonat organitzat pels dos comitès fou l'ocupació de quatre autobusos durant unes hores, (fins que foren desallotjats per la policia), i un intent d'ocupació de l'Ajuntament a Tarragona.

RUPTURA DE L'EQUILIBRI CAPACITAT DELS AQÜÍFERS/CONSUM D'AIGUA. (1950-1990)

Al negociat d'aigua del pressupost municipal del 1950 es destinen al manteniment del servei d'aigua:

Consum de l'electricitat per elevar l'aigua del pou Franquès	483.000 ptes.
Per pagar l'aigua que es subministri a Mas Rius	35.000 ptes.
Per pagar obres relacionades amb el servei d'aigües	303.000 ptes.
Per pagar la renovació de canonades	90.000 ptes.
Total	911.000 ptes.

No hem trobat cap indicatiu que tant aquest any com els següents es fessin compres d'aigua potable per ús domèstic o s'ampliessin les captacions de Puigpelat i del pou Franquès. Caldrà arribar a l'any 1962 perquè l'Ajuntament decideixi incrementar el cabal d'aigua potable destinat al consum de la ciutat amb la perforació d'un pou de 5 metres de diàmetre pròxim al pou Franquès i posar en marxa una nova estació elevadora per fer arribar

l'aigua al dipòsit de l'Oliva. Amb aquesta operació s'incrementà 1.000 plomes el cabal d'aigua que la ciutat disposava per al consum dels ciutadans. A més, la neteja de la mina de Puigpelat permeté obtenir 800 plomes en lloc de les 500 que només arribaven a Tarragona. Hem de dir que en previsió a l'augment de població que es veia venir, l'any 1955 l'Ajuntament contractà la compra d'aigua del pou Boronat.

Creació de l'empresa privada «Aigües Industrials de Tarragona SA» (AITASA)

L'any 1960, davant les dificultats que tenia l'Ajuntament de Tarragona de proveir d'aigua les indústries que havien comprat parcel·les als polígons industrials per a construir-hi i posar en marxa plantes de tractament de crus del petroli (Gran Indústria Química) es constituí una societat amb capital mancomunat que tenia per finalitat la captació, explotació i distribució aigües subterrànies per a l'ús de les empreses associades, amb el nom d'*Aguas Industriales de Tarragona* (AITASA).

A la nova Societat, la Compañia Española de Petróleos SA. (CEPSA) hi aporta les terres i captacions de la seva propietat, i s'hi integraren des del primer moment, Dow-Unquinesa, SA i Distribuidora Industrial SA. Es subscrigué un capital social de 40 milions de pessetes dividit en dues mil accions de 20.000 pessetes nominals, i en mesos successius s'integren a AITASA, per mitjà de cessió o compra d'accions a les societats fundadores, I.Q.A., Butano SA, Sociedad Petrolífera Española SA, Shell, Derivados del Etileno SA, Asfaltos Españoles SA, (ASESA), Industrias Químicas de Tarragona SA (INQUITASA), Aragonesas SA, i Basf Española SA.

L'any 1971 AITASA realitzà una primera ampliació de capital de 50 milions amb l'emissió de 2.525 accions de 20.000 ptes.⁸ i l'any 1975 es féu una segona ampliació de 10.320.000 de ptes. amb l'emissió de 516 accions de 20.000 ptes.⁹ D'aquesta manera el capital de la societat fou de 100.320.000 ptes.

A principis del 1964, es reuniren a Tarragona, per iniciativa Municipal Josep Darder i Seguí en representació d'AITASA, el cap de la Secció Hidrològica de l'IGME i l'alcalde de la ciutat Ricard Vilar Guix, acompanyat de l'enginyer municipal Fèlix Boronat (vinculat amb AITASA). Es tractà la manera de dur a terme una investigació per a determinar els recursos hí-

8 Subscriviren les accions: Bayer Hispania Industrial SA, CINDASA, Union Explosivos Rio Tinto SA, Monsanto Ibérica SA (AISCONDEL SA), Ciba SA, Hoechst Ibérica SA, Iberacril SA.

9 Subscriviren les accions: Alcludia SA, Bic Laforest SA, Tarragona Química SA (TACSA), Fomento de Obras y Construcciones SA, Hercrebout Dawson Ibérica SA, Comercial Metalúrgica Tarragona SA, Industrias Reycon SA, Industria Panadera y Pastelera SA (INPASA), Enpetrol, i Carburos Messer Griesheim SA.

drics subterranis del terme municipal de Tarragona, i establir unes normes d'ordenació que definissin els procediments de captació de les aigües subterrànies, el sistema de control tècnic més adequat per a la seva explotació, i els aspectes jurídics per una eventual reglamentació.

El primer organisme que havia fet perforacions a la recerca d'aigua a la conca del Francolí fou l'«*Instituto Nacional de Colonización*», al mas de Sant Josep, zona dels Mongons i terme de Constantí, amb la perforació de dos pous. Seguidament AITASA comprà el terreny existent entre els dos pous, un dels quals quedà propietat de l'Ajuntament de Tarragona. Com que l'assaig tingué èxit AITASA perforà cinc pous a la mateixa àrea, i hi establí un camp de bombeig. La capacitat de les bombes varià entre els 80 i 100 litres/segon (288-360 m/h). Amb això la indústria química s'assegurava un cabal d'aigua anual d'uns 58 hm³ anuals.

Donada la importància del cabal d'aigua que es detectà a dreta i a esquerra del Francolí a la part superior del terme, a prop dels límits amb els municipis de Constantí i dels Pallaresos, el cap dels Serveis Tècnics municipal Sr. Boronat i el director d'AITASA, a la vegada Cap del Servei Geològic de la Diputació Provincial Sr. Josep Darder, redactaren un informe-programa de captacions que fonamentalment consistia en el repartiment de l'explotació dels aqüífers, de manera que la zona dreta del Francolí se la reservava la Indústria, i l'esquerra l'Ajuntament. Desconeixem si fou degut a aquest acord que AITASA també explotà pous de la Pineda i a altres llocs del terme, sempre a la dreta del Francolí.

Atès el nombre de pous que es tractava de fer, es sol·licità ajuda oficial a l'IGME, organisme que desplaçà a Tarragona un equip perforador a càrrec de l'enginyer de mines Sr. Juan José García Rodríguez. Va fer els pous de l'estació de bombeig B-10, situat a la Gasolinera de Sant Salvador.

L'any 1964 ja prevista la instal·lació d'Enpetrol, la indústria necessitava més aigua, i Tarragona en plena febre expansionista també. L'Ajuntament descrivia aquesta situació així: «*Teniendo en cuenta el gran desarrollo industrial i turístico de la zona, se prevé en un plazo corto un aumento tal de consumo [d'aigua] que puede originar una situación catastrófica, frenando casi en su totalidad el mencionado desarrollo*».

Aquestes paraules formaven part d'una sol·licitud que l'Ajuntament conjuntament amb AITASA elevaren a l'IGME (Instituto Geológico y Minero de España), perquè fes un Estudi, que consideraven urgent, que «*a parte de localizar numerosos caudales tenga como misión fundamental la de establecer unas normas de ordenación de todas las labores de captación de aguas existentes o que*

puedan producirse que eviten gastos inútiles y perjuicios irreparables». Aquestes normes, redactades conjuntament pel cap dels Serveis Tècnics Municipals Sr. Fèlix Boronat i el Cap del Servei Geològic de la Diputació Provincial, i a la vegada director d'AITASA, Sr. Josep Darder, establien de fet un programa de captacions que fonamentalment consistia en repartir-se l'explotació dels aqüífers de manera que la zona situada a la dreta del Francolí es reservava per a la indústria, i la de l'esquerra per a l'Ajuntament.

ESTUDIS HIDROLÒGICS REALITZATS ENTRE 1965 I 1980

Un creixement de població encara moderat i la implantació de petites i mitjanes indústries en la primera fase de la industrialització incrementà de manera perceptible en el consum d'aigua i vers l'any 1965 ja es preveia que els cabals de la mina de l'Arquebisbe i del pou Franquès no tardarien a ser insuficients per atendre la demanda.

Les dades que oferim a continuació ens mostren l'estreta relació que existí entre l'evolució de la població i l'aigua consumida pels usuaris en el període 1940-1970.

Any	Població de fet	Aug. quinq ^{al}		m ³ d'aigua anuals facturada	Augment quinq ^{al}	
1940	35.648			1.619.000		
1945	36.322	474	1,9%	1.787.000	168.000	10,3%
1950	38.841	2.519	6,9%	2.005.000	218.000	12,19%
1955	39.479	637	1,6%	2.060.000	55.000	2,7%
1960	43.519	4.041	10,2%	2.314.000	254.000	12,3%
1965	57.428	3.909	8,98%	3.041.000	727.000	31,4%
1970	78.238	20.810	36,2%	4.301.000	1.260.000	41,4%
1975	101.619	23.381	29,88%	5.764.573	1.463.573	34,0%

Segons aquest quadre estadístic resulta que entre el 1940 i 1960 la població de la ciutat havia augmentat 7.871 habitants i la demanda d'aigua no parava de créixer, de manera que l'any 1960 l'aigua que es facturava al consumidor, la que es perdia a la xarxa de distribució, i la que es gastava en serveis públics superava la que arribava del pou Franquès i de la mina de l'arquebisbe (uns dos mil m³ anuals), i les perspectives de creixement demogràfic i expansió industrial eren molt favorables.

Davant d'aquesta realitat a petició de l'Ajuntament de Tarragona o altres entitats interessades entre 1965 i 1980 l'«Instituto Geológico y Minero de España» (IGME) i el «Servicio Geológico de Obras Públicas» (SGOP) realitzaren els següents estudis per a determinar l'estat dels recursos hidràulics del Camp de Tarragona:

1965. IGME: ESTADO ACTUAL DEL ESTUDIO DE INVESTIGACIÓN DE AGUAS SUBTERRÁNEAS EN TARRAGONA

L'IGME, realitzà aquest estudi a petició de l'Ajuntament alarmat per l'estat en què es pot trobar a curt termini el subministrament d'aigua de la ciutat, a conseqüència del canvi de conjuntura econòmica i demogràfica de Tarragona.¹⁰

Potser perquè es tractava d'un estudi bàsic que tenia com a finalitat orientar sobre els llocs del terme municipal més adients per perforar i construir pous, els Serveis de l'IGME no indiquen la quantia dels recursos disponibles, una dada que a fi de comptes era la que més interessava conèixer a l'Ajuntament. En lloc d'això l'estudi es limita a dir que l'aigua subterrània disponible de les conques hidrològiques del Camp de Tarragona podia avaluar-se aproximadament en 6.474 litres/segon equivalents a 23.306 m³/h o 204 hm³ anual; i preveu com a límits de necessitats futures:¹¹

Consum d'una població de 200.000 hab. a raó de 200/lit/hab./dia	462 l/seg.
Consum industrial	1.000 l/seg.
Consum agricultura 6.000 ha de regadiu	1.000 l/seg.
Total	2.462 l/seg

Per consegüent, segons l'IGME, l'any 1965 el balanç hidràulic dels aquífers del Camp de Tarragona donava com a resultat un superàvit de 4.012 l/seg.

Pel que fa a les aigües més profundes que es troben entre estrats del Cretàcic i del Miocè, vistos els resultats de diversos sondeigs que s'han realitzat als termes de Tarragona i de Constantí, l'estudi diu: «*En la importante cuenca del Campo de Tarragona, refiriéndonos a las aguas profundas del Cretáceo y Mioceno, los aportes son de tal magnitud que no existe problema en la actualidad, a no ser que las labores de captación aumentasen de forma desorbitada.*»

¹⁰ A la Introducció de l'estudi es comenta que aquest es realitza «*Dado el gran desarrollo industrial y turístico de Tarragona, se ha previsto en breve plazo un aumento tal de consumo de agua, que crea una situación alarmante, afectando fundamentalmente el abatecimiento de la ciudad y puede frenar el mencionada desarrollo.*»

¹¹ Advertim que els estudis de l'IGME es limiten als aquífers subterranis, mentre que els de SGOP són integrals, és a dir, es refereixen tant a l'aigua subterrània com a la de superfície de les diverses conques del Camp de Tarragona.

1966. IGME: ESTUDIO HIDROGEOLÓGICO PARA LA DELIMITACIÓN DE UN PERÍMETRO DE PROTECCIÓN DE AGUAS EN TARRAGONA

1968. Datat el novembre del 1968 pot considerar-se un apèndix dels dos estudis citats, l'*Informe relativo a la investigación de aguas subterráneas* de Josep Darder i Seguí, limitat al terme municipal de Tarragona i patrocinat per l'Ajuntament d'aquesta ciutat. L'autor en la introducció de l'Informe recorda que el desenvolupament de la ciutat de Tarragona en els darrers vuit anys ha estat tan intens que ha creat una sèrie de problemes, d'entre els quals destaca el de l'abastament d'aigua. Dóna a conèixer l'estat actual de les principals captacions:

Abastament de la població	Cabal m ³ /h.
Mines	
Cabal d'aigua que es capta a la zona de Puigpelat	30
Pous	
Viver, situat al Baix Francolí	270
Franquès al Baix Francolí	165
Boronat, entre la carretera de Valls i el Francolí a 2 km de Tarragona	400
Torreforta, pou del barri	45
Pous no explotats	
Bonavista. Cabal segons aforaments (dos pous)	100
Zona Pont del Diable (3 pous). Cabal segons aforaments	500
Total	1.510

Indústria diversa

Subministrament Complex petroquímic

Captacions als Mongons i a la Canonja, per una capacitat industrial de 2.000 m³/h que haurà d'ampliar-se forçosament a 3.500 m³/h o més si s'instal·la la Refineria a Tarragona; per tant cal comptar amb un consum de 4.000 m³/h, repartit d'aquesta manera:

Cabal actualment aforat per a les indústries instal·lades i en vies d'instal·lació	2.000
Ampliació prevista	2.000

Balanç recursos/explotació prevista a mig termini	Cabal lit./seg.
Recursos	
Aigües infiltrades a les conques que al Camp de Tarragona que afecten l'àrea del terme municipal de la ciutat	
Conca del Francolí	4.110
Conca de la Pineda (diversos barrancs i rieres)	580
Conca del Gaià (aportacions al Camp de Tarragona)	1.140
Reinfiltració de regs	300
Total	6.130

que equivalen a 22.068 m³/hora

Explotació	
Consum de la ciutat	630
Equivalen a 2.400 m ³ /hora, o sia la dotació que necessita una ciutat de 200.000 hab a raó de 280 l/hab/dia	
Consum industrial actual i cabals previstos per la demanda de la futura refineria	1.250
Equivalentes a 4.500 m ³ /hora	
Consum agricultura	1.000
Total	2.880

Equivalentes a 10.334 m³/hora

Resulta doncs que el balanç 22.068 m³/hora-10.334 m³/hora és favorable en 11.734 m³/hora¹²

1970. PERÍMETRO GENERAL DE PROTECCIÓN PARA LAS AGUAS SUBTERRANEAS DEL CAMPO DE TARRAGONA

El BOE núm. 90 del 15 d'abril de 1970 publicà l'ordre del Ministeri d'Indústria del 4 d'abril anterior per a que es delimiti un perimetre general de protecció per a aigües subterrànies del Camp de Tarragona, vist l'escrit presentat el 28 de març de 1967 per l'alcalde de Tarragona. L'ordre signada pel ministre López de Letona, es refereix a un informe del Consell Superior del Ministeri d'Indústria del 16 d'octubre, el qual està d'acord amb un estudi tècnic efectuat per l'IGME que considera urgent arbitrar un sistema de protecció de les aigües subterrànies del Camp de Tarragona.

¹² El BOP del dia 5 de novembre de 1968 publicà l'informe Darder com uns «Estudios y sondeos para prospección de agua» que costaven a l'Ajuntament tres milions de pessetes.

Considerant la imperiosa necessitat de protegir els aprofitaments d'aigües i evitar d'una part captacions que provoquin la ruptura de l'equilibri hidràulic que existeix entre les aigües subterrànies i les marismes que originarien la contaminació de les aigües dolces, i per altra, evitar que un excessiu afany de captar aigües profunditzant encara més els pous actuals pot ocasionar que es tallin nivells salobres i s'arribi a establir relació d'aquests nivells amb els d'aigua potable. El Ministeri d'acord amb la proposta de la Direcció General de Mines disposà establir al Camp de Tarragona un perímetre de protecció per a aigües subterrànies que comenci a l'est a la desembocadura del riu Gaià i acabi a l'oest a la Pineda (terme de Vila-seca). La tasca d'establir el perímetre de protecció la dugué a terme l'enginyer de mines Mariano Ricardo Echevarria.

1971. SGOP. INFORME S-2: TARRAGONA-REUS-VALLS. INTEGRAT A «ESTUDIO DE LOS RECURSOS HIDRÁULICOS TOTALES DEL PIRINEO ORIENTAL»

El mes de març de 1971 els serveis tècnics del Servei Geològic d'Obres Públiques i els de la Comissaria d'Aigües del Pirineu Oriental redactaren conjuntament un *Estudio de los recursos hidràulicos totales del Pirineo Oriental*, del qual formava part l'*Informe S-2: Tarragona-Reus-Valls* que donava a conèixer els recursos hidràulics del Camp de Tarragona i de la seva explotació:

Aigües subterrànies		
	Recursos hm ³ /any	Explotacions hm ³ /any
Aqüífer del cretàcic	6	4-5,5
Aqüífer del miocè marí	3	0,7
Aqüífer miopliocè-quadernari	24	12,86
Totals	33	17,56-18,01
Aigües superficials		
	Recursos hm ³ /any	Explotacions hm ³ /any
Riudecanyes-Siurana	15	
Gaià	60	
Francolí	20	10
Francolí. Conca alta	38	
Maspujols	6	
Totals	139	10

1977. SGOP: ESTUDIO DE RESERVAS Y RECURSOS HIDRÁULICOS
SUBTERRÁNEOS PARA MEJORA DEL ABASTECIMIENTO DE AGUA A
TARRAGONA

El realitzà José Antonio Fayas Janer a compliment d'una petició que havia fet al SGOP l'alcalde de l'Ajuntament de Tarragona del 21 de juliol de 1976 a causa de l'alarma que havia produït, «la agravación del problema del agua potable al resultar salinizada el agua de los pozos de los que normalmente se abastece la ciudad y habiendo aparecido hidrocarburos en uno de ellos, que ha tenido que quedar fuera de servicio y que representa el 20% del total de las captaciones»; i acabava demanant, si era possible, que es realitzés «un estudio de reservas y recursos hidráulicos en la zona de influencia de Tarragona, y particularmente referido al área comprendida entre Pont de Armentera, Bráfim, Valls y Pla de Santa Maria.»

En primer lloc del Sr. Fayas recordava les estimacions fetes a l'estudi del 1971 sobre els recursos hidràulics de l'àrea de Tarragona. Ara, calcula que la relació recursos/extraccions és la següent:

	Recursos estimats hm ³ /any	Extraccions hm ³ /any	Totals
De l'aqüífer cretàcic	6		
Ajuntament de Tarragona		6	
AITASA		2	
Diversos		1	9
De l'aqüífer del miocè marí	3		
Diversos		1	1
Aqüífer mioplicè-quaternari	24		
Ajuntament de Tarragona		4	
AITASA		6	
Refineria-Hifrensa		4	
Altres i regadius		10-15	24-29
Total	33		34-39

És possible que les xifres anuals d'explotació continguin alguns errors degut a deficiències informatives, però en qualsevol cas si les comparem amb les de l'any 1971 arribem a les conclusions:

1. Les extraccions actuals igualen quan no superen els recursos mitjans dels aqüífers explotats.

2. L'aqüífer cretàcic és clarament deficitari, de manera que l'any 1977 els recursos mitjans només arribaren a 6 hm³/any, i les extraccions s'elevaren a 9 hm³/any), és a dir, les extraccions s'havien incrementat de tal manera que no només igualaven, sinó que superaven els recursos.
3. A conseqüència d'aquest dèficit —diu l'Estudi— s'ha incrementat el contingut de clorurs a l'aigua de l'aqüífer del cretàcic, de tal manera que s'ha detectat aigua salada fins a cinc quilòmetres de la costa, com a conseqüència del procés d'intrusió marina que ha provocat el dèficit esmentat.

En relació a la zona situada a l'entorn de la Mina de l'Arquebisbe, per la qual també s'interessava l'Ajuntament, l'autor de l'estudi creu que es podrien extreure uns 5.000 m³/hora d'aigua de bona qualitat, mitjançant la construcció de 8 a 10 pous d'uns 100 metres de profunditat.

Fou a conseqüència de la contaminació del Pou del Viver que s'intentà obtenir aigua de captacions subterrànies de fora el terme municipal, sense èxit, i s'activaren les gestions municipals per obtenir una concessió de 350 l/s de l'aigua superficial del Francolí, per abastar la ciutat.

1978.-ESTUDI DE RECURSOS HIDRÀULICS I DE CONSUM D'AIGUA AL CAMP DE TARRAGONA DURANT 1978. PRESENTAT PER LA COMISSIÓ PRODEFENSA DE LES AIGÜES DEL CAMP DE TARRAGONA I CONCA DE BARBERÀ A L'ASSEMBLEA CELEBRADA AL MORELL EL 26 DE GENER DE 1979.

El 26 de gener de 1979 es celebrà al Morell l'Assemblea de la Comissió Prodefensa de les aigües del Camp de Tarragona i Conca de Barberà, integrada per més de 300 entitats (Ajuntaments, sindicats agrícoles, comunitats de regants i associacions de veïns). Entre les dades que es donaren a conèixer ens interessa destacar les d'un estudi que analitza els recursos i el consum d'aigua al Camp de Tarragona. Les dades sobre els recursos es basen en l'estudi de Recursos Hidràulics que havia realitzat el MOPU entre 1969 i 1971, i les que es refereixen al consum són d'elaboració pròpia. Vegem-les:

Recursos hidràulics en explotació a les tres comarques	hm ³ /any
Aigües subterrànies	33
Sistema Riudecanyes-Siurana	14
Pantà del Gaià	37
Captacions agrícoles directes de rius i rieres	5
Total recursos en explotació	89

Consum d'aigua al Camp de Tarragona	hm ³ /any
Aigua per a les indústries	58
Aigua de boca	25
població estable	22
turística	3
Aigua per a usos agrícoles	35
Consum total d'aigües	118
Total dèficit anual	29

D'aquestes xifres es dedueix que hi ha una sobreexplotació que pot acabar amb la salinització de determinades àrees d'aigües subterrànies de forma irreversible.

A més la Comissió denuncia que la demanda d'aigua per a la indústria en els propers anys passarà de 59 a 62 hm³/any, cosa que suposa duplicar el consum industrial en pocs anys.

Considerant tot això, l'Assemblea aprovà per unanimitat les següents conclusions:

Que s'aturin tots els projectes d'aprofitament d'aigües amb fins industrials, que són segons la informació que disposen:

- Transvasament del Francolí al pantà del Gaià, amb destí Enpetrol (30 hm³/any).
- Concessions de pous del Francolí per a les empreses Alcudia i Paular (2,5 hm³/any).
- Pous d'AITASA a Mont-roig (7 hm³/any)
- Pous a la Conca de Barberà per Enpetrol
- Polígons Industrials en construcció o en explotació: Francolí, Riu Clar, i Bellisens

1980. IGME: ESTUDIO HIDROLÓGICO DE LA CUENCA DEL RIO GAYÁ

Encara que limitat a la conca del Gaià l'estudi és interessant per Tarragona perquè mostra que és potser aquesta conca l'únic recurs que encara disposava de suficients aqüífers explotables per ajudar a resoldre temporalment l'escassetat d'aigua que a principis del decenni dels anys 80 del segle XX patia Tarragona. En efecte, les conclusions que treuen els autors de l'Estudi sobre els recursos i reserves d'aigües subterrànies i alternatives d'utilització són que «Las reservas explotables de aguas subterráneas se estiman

en 17-85 hm³/año, debiendo ser necesario un mayor conocimiento de los acuíferos a fin de dar una mayor precisión a estas cifras». Sobre la utilització d'aquestes reserves es recomana, «Los excedentes de recursos se han estimado en 4-5 hm³/año, mientras que las reservas explotables se estiman en 8-44 hm³/año... El interés de su captación radica en la posibilidad de abastecimiento de la demanda costera en la zona de agua salinizada, o de demandas del área del Francolí. Por otra parte su extracción no plantea interferencias en el régimen del embalse de Catllar».

Sobre la intrusió salina a l'aquífer del miocè marí a la conca del baix Gaià, concretament entre aquest riu i Tarragona, diu que l'any 1976 arribà a situar-se entre 3 i 6 quilòmetres. Tanmateix, subratlla, que la corba de 1000 mg/litre de clorurs progressà entre 1971 i 1975, entre 3 i 5 quilòmetres.

1982. IGME: ESTUDI HIDROGEO LòGIC DE L'ÀREA MUNICIPAL DE TARRAGONA.

El 10 de març del 1982 l'Ajuntament es dirigí al Director General de l'IGME per exposar-li la greu situació de l'abastament d'aigua de la ciutat i demanar-li ajut en la recerca d'una solució. Atesa la petició, l'IGME realitzà un estudi que acabà l'any 1984. Es feren quatre sondejos: en els terrenys quaternaris o pliocènics a prop de la Boella (La Canonja), a la finca de Pau Vidal; un altre al conjunt calcari del Bloc del Gaià, al terme municipal de Renau, en un pou construït per l'IGME i cedit el mes d'agost del 1984 per a subministrar aigua a Tarragona; un tercer sondeig i estudi es fa a l'al·luvial del Francolí, i un altre a la riba dreta i esquerra del Francolí, amb l'esperança de poder millorar la qualitat de l'aigua dels pous municipals actuals (BIM, agost-setembre de 1985).

Comentaris als estudis

Els resultats demostraren que les Ordres Ministerials i les altres mesures que es dictaren per evitar l'extracció abusiva d'aigua al Camp de Tarragona no es compliren. Potser hi contribuï el fet que quan es perforaren els primers pous es desconeixia, per manca d'informació tècnica, quines eren les possibilitats de salinització dels cabals, i extragueren més aigua que la càrrega anual que alimentava l'aquífer; però el cert és que una vegada establert el Perímetre de Protecció, Aitasa perforà pous als Mangons, a la Pineda, al Camí del Polvorí, i a Les Garrigues, i l'Ajuntament de Tarragona a Sant Salvador (Miró-II) tot i ser un dels més salinitzats dels que proveïen la ciutat.

L'Ordre Ministerial estableix que per extreure aigües subterrànies de l'interior del perímetre de protecció caldrà l'autorització prèvia de la Secció de Mines del Ministeri d'Indústria, que inspeccionarà i vigilarà les obres que es facin en virtut dels permisos concedits; pohibeix aprofundir els pous existents, i augmentar la seva capacitat actual d'extracció, si no és amb l'autorització de la Secció de Mines. També caldrà l'autorització d'aquest Servei per elevar aigua captada en pous i sondejos.

De fet, però, el que es volia protegir eren diverses zones del Camp, i no tota la comarca. La protecció consistia a prohibir qualsevol perforació que no fos expressament autoritzada per la Delegació Provincial del Ministeri d'Indústria, òrgan a qui competia la inspecció i vigilància de tot el que es referia a pous.

Així i tot, en una roda de premsa que convocà el dia 7 d'agost de 1982 el governador civil Francisco Lorente amb motiu de constituir una «Comissió Assessora d'Aigües», integrada pels alcaldes de Tarragona, Reus, Valls i els dels ajuntaments de les comarques Tarragonès, Alt i Baix Camp, Conca de Barberà i Baix Penedès, recordà que des del 1979 s'havia autoritzat fer 3.590 pous, dels quals 23 eren a Tarragona, 150 a Reus, i 51 a Constantí. Són xifres que no necessiten comentari.

CAPTACIONS PER A SUBMINISTRAR AIGUA A LA CIUTAT DE TARRAGONA

La major part de l'aigua que arribava a les llars dels tarragonins abans de tenir aigua de l'Ebre, sortia de pous situats al terme municipal, d'alguns de fora el terme, i de mines. Entre els anys 1960 i 1990 s'explotaren més o menys assíduament a l'entorn de 25 captacions. Més concretament:

- En temps de la concessió del servei a Saur (1978-1981) es captava aigua de 3 mines, i 21 pous.
- En un Informe de la Generalitat del juliol de 1983 hi figuren 3 mines, i 18 pous.
- En un informe d'Ematsa que tracta de *L'evolució de la qualitat química i volums de bombeig dels pous municipals de Tarragona (1978-1981)* es registren 4 mines i 21 pous.
- I en un informe d'Ematsa que recull la *Disponibilidad de los caudales 1.982. Caudal medio de suministro diario. Puntos de captación*, enumera 2 mines, 20 punts de captació i pous amb cabal de reserva.

Donem a conèixer algunes característiques (situació, diàmetre de la boca, profunditat, etc.) dels pous i de les mines en ús abans de l'arribada de l'aigua de l'Ebre.

POU FRANQUÈS

Situat al marge dret del riu Francolí, al costat de la carretera de Barcelona a València. Consta de dos pous de 15 m de profunditat. La seva inauguració (1932) significà, al seu moment, una solució del problema de l'aigua a Tarragona.

POU BORONAT

Situat a la carretera de Valls, subministrava aigua a la ciutat des del 1955 després d'haver superat un període de proves realitzades els mesos d'octubre i novembre, en el qual s'havien elevat sense interrupció 600.000 litres/hora les 24 hores del dia sense que baixés el nivell de les aigües.

El 24 d'agost de 1955 s'establí un contracte de compra-venta d'aigua del pou entre el propietari i l'Ajuntament de Tarragona.

El setembre de 1979 l'Ajuntament acordà reparar les instal·lacions del pou a càrrec seu. A primers d'abril de 1982 els propietaris tallaren el subministrament perquè volien renegociar el contracte que tenien amb l'Ajuntament per poder vendre-li l'aigua a 5,65 ptes. el m³. En aquest temps el pou proporcionava 400 m³/h durant les 24 hores del dia, cabal que representava un 20% del consum de la població (uns 1.000 m³/hora).

Davant l'actitud del propietari del pou a principis de juliol de 1983 l'Ajuntament decidí sol·licitar al Governador Civil l'expropiació de 100 m³/h durant les 24 hores del dia, d'aigua del pou (junt amb el de Mas de Puig) durant cinc mesos. (*El País*, 7 de juliol de 1983).

L'any 1982 el pou Boronat era un dels més salinitzats: 9.000 ppm, (parts per milió de clorurs), i el mes maig de 1983 la concentració de sal a l'aigua del pou fou de 1.810 mg/l el dia 2, i 1.988 mg/l el dia 24.¹³

POU DEL VIVER (1963)

Els primers documents municipals referents al Pou del Viver daten del 21 de gener de 1963. Diuen que té una profunditat de 15 m i que el nivell de l'aigua és a 9,5 m. La beta d'aigua es descobrí al construir els fonaments

13 L'aigua de mar conté 21.000 mg de clorur/l, segons l'*Informe de la Generalitat de Catalunya sobre l'abastament de l'aigua de la ciutat de Tarragona*, juliol 1983.

del pont que passa per sobre el Francolí. Concretament és situat al marge dret d'aquest riu, a l'altura del Pont Nou i no gaire lluny de la desembocadura (entre els dos ponts), en terreny municipal. Subministrava entre 400 i 500 m³ d'aigua per hora, la qual cosa segons fonts municipals representava el 20 per cent del total dels recursos hidràulics que disposava la ciutat; per això quan quedà fora de servei agreujà considerablement el problema de l'aigua potable.

A principis de l'any 1966 l'Ajuntament tragué a subhasta les instal·lacions necessàries per treure i impulsar l'aigua del pou del Viver. L'obra havia de complementar-se amb la construcció d'una canonada per transportar l'aigua al dipòsit general (Sant Pere i Sant Pau).¹⁴

El 26 de juny del 1976 es notaren per primera vegada els efectes d'una contaminació d'hidrocarburs a l'aigua del pou del Viver. Sembla que provenia del vessament de gasolina d'uns tancs de la factoria CAMPSA, situada a la vora del Francolí, bombardejada per dos avions procedents de Mallorca durant la Guerra Civil. Segons el periodista Lluís de Salvador (SALVADOR, 2005, p. 128-132) coetani dels fets, els avions tocaren un dels grans tancs de gasolina que dies abans havien omplert amb la que descarregà al port un petrolier nord-americà. «L'incendi dels grans tancs i l'explosió dels primers moments determinà el vessament de la gasolina inflamada que baixà per una banda fins al llit del Francolí i per l'altra s'escolà cap als camps d'avellaners de la banda de ponent... La mateixa amplitud del sinistre, però, i el vessament de la matèria inflamable, féu comprendre des de primera hora que tot intent de dominar-lo era inútil», escriu Lluís de Salvador.

POU TOJO

Estava situat al marge dret del Francolí, al Passeig de la Independència, a la zona del carrer de Torres Jordi. La Comissió Municipal Permanent del 20 de maig del 1982 acordà tancar-lo per facilitar les obres de construcció de les escoles del Serrallo (*Diario Español*, 21 de maig de 1982).

El pou Tojo tenia 11,20 m de profunditat i donava 56 litres d'aigua per segon, (201.600 l/hora). Els nivells de clorurs de l'aigua eren molt elevats tal com informava la Generalitat del 7 de desembre de 1988 a Ematsa, i per això recomanava no destinar-la al consum humà. El pou es tancà definitivament el 4 de maig de 1990.

¹⁴ *Diario Español*, 6 de febrer de 1966 i 24 d'octubre de 1967. Les obres de captació i impulsó consistiren en instal·lacions electromagnètiques, un motor bomba, una estació transformadora i elements d'automatització, per un import de 3.313.396,12 ptes., i la canonada estava pressupostada en 705.730 ptes.

POU BALSELLS

El 13 de desembre de 1978 l'Ajuntament acordà per unanimitat, la compra de l'aigua del pou Balsells, situat a la carretera de València, i el 9 de gener següent el Secretari municipal enviava una còpia de l'acord a l'apoderat de Saur, empresa concessionària del servei municipal d'aigües.

El contracte signat per l'alcalde Esteve Banús i Fernández i Lluís Balsells i Arbós tenia una durada de dos anys renovables automàticament una vegada finalitzat; expressa la voluntat de destinar l'aigua a proveir la ciutat per a pal·liar el greu problema que pateix, i estableix que l'Ajuntament instal·larà al pou un equip hidràulic, una canonada de conducció, i es farà càrrec del manteniment i vigilància de les instal·lacions. El preu de l'aigua es fixà a 3 pessetes el metre cúbic.

El cabal mitjà del pou era de 60 m³/hora i un màxim de 840 m³/dia. Informes sobre la qualitat de l'aigua elaborats per Ematsa l'any 1982 indiquen que la salinitat màxima no superava els 900 ppm (parts per milió), qualificada d'acceptable. El contracte entre l'Ajuntament i Lluís Balsells es rescindí el 16 de febrer de 1990.

POU NEPTÚ

Situat al terme dels Pallaresos, al paratge Pont del Diable, en uns terrenys que l'Ajuntament de Tarragona comprà a l'empresa «Prospecciones Internacionales Magnéticas SA (PRIMASA)» el gener de l'any 1979, i posà en explotació el setembre següent. Tenia una profunditat de 100 metres, però la captació es feia als 27. Dades recollides per Ematsa xifren el cabal en 75.000 litres/hora d'aigua de mitjana qualitat que es destinava al barri de Sant Salvador.¹⁵ El 1982 el cabal havia baixat sensiblement i es detectaven 10.000 ppm de clorurs, una xifra massa alta per aigua d'ús domèstic. Ematsa donà de baixa el pou l'any el 1990.

POU ALIADA QUÍMICA

Situat al marge dret del Francolí era propietat de l'empresa Aliada Química i formava part del Polígon Francolí. Més concretament, queia dins del recinte portuari. L'Ajuntament de Tarragona arribà a un acord amb l'empresa propietària per comprar-li l'aigua per proveir la ciutat. L'aigua del pou anava al dipòsit municipal elevat del Polígon, i d'allí al Pou Viver. d'on es transportava als dipòsits de Sant Pere i Sant Pau. El subministra-

¹⁵ *Butlletí d'Informació Municipal*. Setembre de 1979.

ment d'aigua es prolongà fins l'any 1976 que el Pou Viver es contaminà. Aleshores el de l'Aliada Química es tancà juntament amb l'empresa.

ESTACIÓ ELEVADORA E. B. 10

Emplaçada a la carretera de Tarragona a Valls, a prop de Sant Salvador. Començà a funcionar el mes d'abril de 1980.

L'any 1982 aportà a la ciutat un cabal de 699.470 m³ d'aigua de molt mala qualitat (més de 15.000 ppm de clorurs).

POUS MIRÓ 1 I MIRÓ 2

Situats a la carretera de Valls, a la zona del Pont del Diable, molt a prop de l'Estació de Bombament EB-10.

El Miró I tenia uns 100 m, de profunditat i podia subministrar 480.000 litres d'aigua per hora que es destinava a l'abastament de la ciutat tot i que era de molt mala qualitat a causa de l'alt nivell de salinització (l'any 1981 arribà a contenir 11.305 ppm de clorurs).

A prop seu es trobava el Miró II de 78 m de fondària i un cabal que arribà als 280.000 metres cúbics hora. L'aigua també es destinava a abastar la ciutat, tot i que era gairebé de tan mala qualitat com la del Miró I (el setembre de 1981 el contingut de clorurs arribà a ser 11.305 ppm).

Ematsa donà de baixa els dos pous quan arribà l'aigua de l'Ebre.

POU DE FERRAN

A principis dels anys seixanta es redactà el projecte i s'inicià la construcció d'una xarxa d'aigua i un dipòsit elevat de 50 m³ de capacitat a la pedania de Ferran. En aquells temps hi havia un pou a la plaça del poble que alimentava una font on la gent de Ferran i dels pobles del voltant anaven a buscar aigua. La nova xarxa d'aigües s'acabà d'instal·lar l'any 1963, i dos anys més tard es construï el nou dipòsit al Camí del Cementiri, a prop de les escoles. El pou tenia 12 metres de fondària i subministrava un cabal de 2,22 litres/segon (8.000 litres/hora).¹⁶

EL POU DE RILLO

El 29 de setembre de 1980 l'Ajuntament de Tarragona arribà a un acord amb Joan Rillo i Roch per explotar l'aigua d'uns pous que aquest tenia

¹⁶ Amb l'arribada de l'aigua de l'Ebre el pou deixà d'utilitzar-se perquè Ferran rep directament aigua del Consorci d'Aigües de Tarragona.

a prop del Mas Sordé, a la vora del terme del Catllar. L'aigua es portava al dipòsit del Monnars situat a cinc quilòmetres, en una canonada de 140 mil·límetres de diàmetre. El cabal mínim que s'extreia dels pous era de 40 m³/h i el màxim 80. Una anàlisi de l'aigua realitzada l'any 1980 donà com a resultat que era baixa en contingut de clorurs, però dos anys després (anàlisi feta el 25 de març de 1982) les aigües dels pous Rillo conteni- en 1.000 ppm de clorurs. L'any 1983 es detectà que la salinitat arribava als 0,5 g/l i unes perspectives de futur pessimistes degut a haver-se destinat a camp de golf terrenys del terme del Catllar, situats al costat dels pous de Rillo, que es regaven amb aigua del mateix aquífer. No fou, doncs, cap sorpresa, que a l'entrada de l'estiu del 1984 la salinitat de l'aigua dels pous Rillo ultrapassés els 3 g/l (*Catalunya Nova*, 16 de juny de 1984).

POU PUNYET

Una memòria redactada per Ematsa el situa al marge dret de l'autovia Tarragona-Reus a l'alçada del Riu Clar. Tenia 9 metres de profunditat i la captació de l'aigua es feia a 7 metres. Donava un cabal de 54.000 litres/hora. Quan es començà a explotar, l'aigua tenia uns nivells de clorurs bastant acceptables (anys de 1978 a 1981: mínim 663'5 i màxim 1.953 ppm).

Les anàlisis efectuades a les captacions municipals l'any 1982 preveien un pròxim tancament del pou per la constant disminució de cabal i l'empitjorament de la qualitat de l'aigua. Tot i això el pou no es donà de baixa de l'inventari d'Ematsa fins l'any 1990.

L'AIGUA DE MAS CLARÀ

L'aquífer de Mas Clarà es trobava a cavall dels municipis del Catllar, La Riera i Tarragona. Al d'aquest últim arribava fins a les immediacions de la urbanització Boscos de Tarragona. A la primavera de l'any 1984 l'Igme publicà un estudi que indicava el perill de salinització de l'aquífer en el cas d'extraccions massives d'aigua, i recomanava que no superessin els 45 a 50 m³/h. (*Catalunya Nova*, 16 de juny de 1984).

Hi havia el projecte de fer arribar l'aigua de Mas Clarà «sota control i experimentalment», per cobrir les necessitats de Molnàs, Ferran, la urbanització Sol i Mar i la Ciutat Residencial, i quan la salinitat arribi a 350 ppm «immediatament pararem l'extracció», manifestaven els serveis tècnics municipals de Tarragona. (*Catalunya Nova*, 21 de juny de 1984)

POU GUTESCU (1979)

Era situat al terme municipal de la Secuita, en el lloc conegut per Mas de la Gerra. El propietari era l'empresa Gutescu. El 4 de gener de 1979 l'Ajuntament de Tarragona signà un contracte amb els propietaris per convertir el pou en un nou punt d'abastament d'aigua. L'aigua extreta, de bona qualitat, segons les anàlisis fetes al seu moment, anava directament a les instal·lacions properes a la Mina de L'Arquebisbe. El cabal mínim d'extracció era de 25 m³/hora tot i que la mitjana extreta doblava aquesta xifra i arribava als 54 en moltes ocasions. El 1982 passà ser una captació de reserva, i l'any 1990 EMATSA donà de baixa el pou Gutescu.

POU JÚPITER

Desconeixem quan començà a explotar-se encara que es conserva documentació que acredita que es treia aigua del pou amb anterioritat a l'any 1977 i que durant molts anys l'extracció havia estat aturada. S'anomenava Júpiter perquè el pou estava situat a l'edifici Júpiter, al número 31 del carrer Gandesa del barri de Torreforta, en terrenys propietat de l'Ajuntament. Tenia una fondària de 20 metres i donava un cabal màxim de 84 litres/hora. L'any 1988 passà a ser una captació de reserva.

Acabem aquestes anotacions sobre els pous del terme municipal de Tarragona que proporcionaven aigua a la ciutat entre 1978 i 1982 amb les següents dades extretes d'informes d'Ematsa.

Evolució de l'aigua dels pous municipals de Tarragona, i de la mina de Puigpelat bombada entre 1978-1981, segons Informe d'Ematsa

Pou	1978	1979	1980	1981
	Cabals m ³	Cabals m ³	Cabals m ³	Cabals m ³
	Màx.-Mín.	Màx.-Mín	Màx.-Mín	Màx.-Mín.
Franquès	181.719-114.630	167.490-104.481	87.330- 12.520	99.981- 16.607
Balcells	42.700- 2.909	37.280- 9.440	46.360- 390	23.820- 5.817
Punyet	19.735- 7.812	21.230- 9.751	21.212- 1.972	22.004- 1.024
Puigpelat	244.294- 43.258	81.617- 17.537	36.000- 15.630	30.100- 15.300
Rillo	5.747- 3.163	4.864- 380	5.212- 1.973	18.900- 3.220
Tojo	171.262- 37.189	178.958- 9.582	159.187- 3.988	129.670- 6.840
Viver	89.482- 54.707	117.697- 64.042	99.816- 50.000	153.910- 98.070
Miró I	173.316-104.256	230.473- 90.842	170.874- 21.548	144.714- 9.860

Miró II	369.776-241.254	507.029-210.212	393.204-224.900	319.500-130.280
Neptú I i II	50.279- 28.680	68.608- 9.244	37.765- 27.550	
Boronat	340.015- 76.686	374.144-183.681	292.168-253.590	273.880-140.990
Torreforta	69.294- 53.148	82.152- 34.369	74.400- 47.144	68.760- 28.360
S. Salvador	32.919- 10.845	40.729- 2.400	56.260- 180	60.330- 520
Ferran	1.666- 1.336		1.548- 672	2.224- 672
Aliada	75.669- 7.098	56.734- 36.364	61.153- 32.162	63.653- 37.195

Metres cúbics d'aigua procedent de pous per a ús de la població de Tarragona, l'any 1982 segons Informe d'Ematsa

Pou	m ³	Pou	m ³
Neptú-II	331.300	Muller	35.018
Montgons-Irida	392.600	Neptú-I	77.650
Viver	197.150	Ferran	11.880
Tojo	842.608	Boronat	2.920.950
Sant Salvador	424.210	Sanromà	559.420
Balcells	212.785	Franquès	1.057.590
Torreforta	470.790	Punyet	223.835
E, B.-10	699.470	Aliada Quimica	477.578
Mirò-I	1.854.020	Miró-2	3.012.250

L'aigua de les mines per a l'ús de boca

Hem deixat establert pàgines enrera la importància de les mines de l'horta de Tarragona per mantenir importants extensions de conreus de regadiu a dreta i a esquerra dels Francolí. La mina més notable de les situades a la riba dreta d'aquest riu era La Protectora propietat de la Comunitat de Regants, i la principal de les que regaven els horts del marge esquerre del riu era la mina de la Pedrera. La tercera mina que abastava d'aigua Tarragona era la bicentenària de Puigpelat, coneguda també per la Mina de l'Arquebisbe, propietat de l'Ajuntament.

Normalment els pagesos propietaris de les mines necessitaven tota l'aigua per a regar els mesos de juliol, agost i part de juny i de setembre, i els en sobrava la resta de l'any. Aquesta aigua sobrant la venien a l'Ajuntament que la barrejava amb la que treia dels pous. Del decenni dels anys vuitanta

fins a l'arribada de l'aigua de l'Ebre l'aigua de les mines que anava a parar als dipòsits municipals, baixes en contingut de clorurs, rebaixava temporalment el grau de salinitat de l'aigua que es subministrava a la ciutat.

Ematsa ens dóna algunes dades de la quantitat d'aigua de les mines que comprà l'Ajuntament.

Mina de la Pedrera I:

Any 1978: Cabal màxim i mínim 55.273-36.064 m³

Any 1979: Cabal màxim i mínim 75.790-31.422 m³

Any 1980: Cabal màxim i mínim 87.360-31.740 m³

Any 1981: Cabal màxim i mínim 38.861- 8.030 m³

Any 1982: la mina La Protectora subministrà a Tarragona 1.223.500 m³ d'aigua.

—la de La Pedrera 304.786,

—i la de Puigpelat 419.100 d'aigua de bona qualitat,

La Concòrdia subministrava un cabal d'uns 3.600 m³/anuals

SALINITZACIÓ PROGRESSIVA DELS AQÜÍFERS

L'any 1963, en un dels estudis realitzat per l'IGME per encàrrec de l'Ajuntament de Tarragona, ja advertia del perill de salinització de l'aigua dels pous de la zona de Tarragona, a causa de la sobreexplotació dels aquífers provocada per la industrialització i posava èmfasi en la necessitat de controlar les extraccions; i l'any 1970 es publicà una Ordre Ministerial de protecció, que prohibia realitzar extraccions sense autorització de l'autoritat competent en matèria d'aigua. De fet el que es tractava era mantenir l'aigua dels aquífers en una concentració de clorurs que no sobrepassés els parametres recomanats per l'OMS per a l'aigua potable: concentració «*màxima desitjable*» de clorurs 200 mg/litre, i la «*màxima admesa*» de 600 mg/litre.

Tot i això, l'extracció d'aigua en quantitat superior a la recarga anual dels aquífers provocà la intrusió d'aigua salada d'origen marí. Tanmateix la magnitud de la intrusió depenia de dos factors: la pluviometria, que determinava la càrrega anual de l'aquífer, i la permeabilitat del terreny. A l'estudi hidrològic de l'IGME del 1965 ja s'advertia del perill d'una possible salinització dels aquífers de la zona costanera del terme municipal de Tarragona en cas que es produís el gran consum d'aigua que es preveia a l'àrea de la Pineda i a la conca del Francolí; però, no obstant això, a les aigües profundes del Cretàc i del Miocè els recursos són de tal magnitud que els problemes de salinització no es produïran, «*a no ser que las labores*

de captación aumentasen de forma desorbitada». L'última observació que fa l'estudi sobre la intrusió d'aigua marina constitueix un toc d'alarma que malauradament ningú no escoltà: «Por datos anteriormente expuestos debemos evitar el peligro de salinización del agua del mar, salinización que, en algunos casos, llega a ser alarmante y sobrepasa con creces los límites establecidos en la legislación actual de las aguas potables».¹⁷

L'Estudi també dóna algunes dades concretes que procedeixen de mostres de pous que l'any 1965 subministraven aigua la ciutat de Tarragona i alguns llocs de l'entorn. Són:

- Al pou Franquès la concentració mínima de sal —64,3 ppm (parts per milió)—, es registrà a finals d'abril, i la màxima arribà a 198,9 ppm el 9 de juliol, data que acabà la presa de mostres.
- Al pou Boronat el contingut mínim de clorurs fou de 159,7 ppm registrat el 26 d'abril, i el màxim de 209,4 ppm el 9 de juliol.

A la desembocadura del Francolí es feren tres aforaments en els quals la concentració màxima de clorurs registrada fou de:

- 333,45 ppm al pou del Viver
- 432,90 ppm al pou de CEPSA
- 801,45 ppm al pou Vinagre

A la zona de la Pineda la concentració salina màxima que es detectà en un aforament fou de 263,25 ppm. Al terme de Constantí la salinitat de l'aigua del pou Curull fou de 58,5 ppm.

El juliol del 1983 la Generalitat de Catalunya elaborà un informe que donava dades sobre la mala qualitat de l'aigua de la ciutat de Tarragona,¹⁸ que és una petita història de la progressiva salinització, construïda amb mostres extretes entre els anys 1968 i 1983, que reproduïm a continuació:

Valor mig de clorurs que contenia l'aigua de Tarragona, expressat en mil·ligrams/litre, entre gener de 1968 i juny de 1983.

Any	Mes	Clorurs	Any	Mes	Clorurs
1968	Gener	202	1979	Agost	3.681
1973	Març	129		Desembre	1.516
1974	Abril	233	1980	Agost	5.431
1975	Juny	674		Desembre	2.964

17 Repetim: l'OMS considera que la concentració «màxima desitjable» de clorurs ha de ser 200 mg/litre, i la «màxima admesa» de 600 mg/litre.

18 Generalitat de Catalunya: *Informe sobre l'abastament de l'aigua de la ciutat de Tarragona*.

1976	Agost	2.381	1981	Agost	5.050
	Desembre	727		Desembre	2.308
1977	Agost	670	1982	Agost	7.724
	Desembre	829		Desembre	2.268
1978	Agost	2.133	1983	Juny	6.516
	Desembre	1.362			

La conseqüència de treure dels pous una quantitat d'aigua superior a la càrrega de l'aquífer no es feren esperar: al cap de poc temps es constatà que la intrusió d'aigua marítima progressava a una velocitat d'uns dos metres/any, i s'estenia en forma de taca d'oli per tota la zona de Ponent del municipi. A la zona de Llevant la construcció d'urbanitzacions ocasionà la salinització de l'aigua d'una faixa d'uns dos quilòmetres de profunditat paral·lela a la mar, i fins i tot més a l'interior com ocorregué al mas Maneguet, on s'instal·là un camp de golf.

Salinització.

Dades de Setembre a desembre de l'any 1979, ppm Cl.

Lloc	19-IX	26-IX	10-X	17-X	24-X	31-X	21-XI	27-XII
S. Salvador	561	638	730	666	645	702	773	211
Torreforta	2.481	1.581	1.957	1.652	1.240	1.238	737	1.545
Bonavista	2.488	1.546	2.482	609	1.332	1.099	759	1.361
La Canonja	2.247	2.205	1.702	1.616	1.588	1.113	993	1.304
La Canonja (fonts)	1.382	681	1.149	829	1.056	574	829	
Ferran	207	230	204	207	202	195	196	191
Tarragona	3.864	3.042	3.687	3.006	2.112	1.687	1.453	1.553

Dades de gener a abril de l'any 1980, ppm Cl.

Lloc	3-I	9-I	16-I	23-I	30-I	13-2	26-III	1-IV
S. Salvador	85	933	57	43	40	2.233	45	250
Torreforta	1.098	1.177	1.280	1.326	1.240	1.361	1.695	2.077
Bonavista	1.098	1.248	1.311	1.312	1.240	1.361	1.772	2.042
La Canonja	1.184	1.191	1.205	1.340	1.240	1.403	1.949	1.843

La Canonja (fonts)	957	413	262	212	297	744	907	574
Ferran	275	213	198	196	187	190	187	190
Tarragona	1.382	1.375	1.524	1.503	1.531	1.715	2.034	1.936

Més dades sobre la salinització

En el decenni dels vuitanta la mala qualitat de l'aigua de Tarragona arribà a formar part de la seva identitat. Mentre l'OMS limita la qualificació «potable» a l'aigua amb un contingut màxim de 500 ppm de clorurs, a Tarragona l'aigua de l'aixeta l'any 1978 en contenia 1.300 i l'any 1982 3.800. Tanmateix el rècord de la salinització es preveia que podria arribar els mesos d'agost i setembre de l'any 1983 a 9.000 ppm que equivalen a 18 g per litre. Com a mesura de precaució, per no empitjorar la situació l'Ajuntament decidí tancar el subministrament de les 10 hores de la nit a les 7 del matí per reduir el consum que era de 359 litres per habitant/dia equivalents a 10/12 mil m³/dia. A la vegada, la ponència tècnica del Govern Civil amb representants d'empreses i estaments acordà enviar al «Consejo Nacional de Protección Civil» una petició per a declarar la ciutat de Tarragona en estat d'Alerta Roja (*Diario Español*, 9 de juliol de 1983; *El Correo Catalán*, 9 de juliol de 1983; *Avui*, 9 de juliol de 1983; *La Vanguardia*, 9 de juliol de 1983; *El País*, 10 de juliol de 1983).

En canvi l'any 1984 unes pluges més abundants i l'explotació de l'embassament del Francolí permeteren millorar la qualitat de l'aigua de consum. Per exemple, a la primavera es registraren índexs de salinitat mínims més que acceptables: a Tarragona 137 ppm, a Torreforta 97, a Bonavista 97, i a la Canonja 76. (BIM, juny-juliol de 1984. Dossier «El agua»).

Resultats de les anàlisis de l'aigua de Tarragona que reflecteix el màxim i mínim de continguts de clorurs (1982-1986)

Any	Mínim	Màxim
1982	1.982	7.580
1983	659	5.963
1984	107	4.900
1985	102	7.296
1986	43,44	5.525

LES RESTRICCIONS

L'estiu del 1983 hi hagué restriccions nocturnes d'aigua. L'Ajuntament anuncià que del 10 de juliol al 10 de setembre es tallaria l'aigua de les 10 de la nit a les 7 del matí al nucli urbà, o sigui al nucli antic, a la part baixa i a l'Eixampla. En conjunt constitueix una gran zona que s'abasteix per l'antic sistema d'aforament, i es calcula que amb les restriccions s'estalviaran de 10 a 12 mil m³/dia, quantitat que equival a un 25% del consum.

L'anunci de les restriccions anava acompanyat d'una sèrie de recomanacions (BIM, juny-juliol de 1983, p. 7):

«No deje que el agua se gaste inutilmente.»

«Recuerde que gota a gota también se pierde una gran cantidad al final del día.»

«Cambie las gomas de su grifo si éste no cierra completamente.»

«Repase su instalación para evitar escapes; si descubre alguna avería avise al Ayuntamiento o a la Compañía de Aguas.»

«Si su industria puede ahorrar consumo de agua, logrará también un ahorro de costos.»

«En tiempo de restricciones, no almacene agua inutilmente; no guarde el agua que no va a necesitar.»

«Si consume agua que no proviene del suministro normal recuerde que tiene de hervirla antes de poder beberla.»

«El consumo innecesario del agua puede aumentar las consecuencias de la sequía, y la salinización.»

CONSTRUCCIÓ D'UN ASSUT I UNA DEPURADORA AL FRANCOLÍ

Per una resolució del Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme, del 27 de desembre de 1978, ratificada el 26 de setembre de 1979, s'aprovà el projecte de construir un assut al riu Francolí per aprofitar una concessió de 350 l/s. (30.240 m³/dia) d'aigua superficial d'aquest riu. Això és l'aigua que es considera necessària per una població de 86.000 habitants; però el corrent d'aigua del Francolí no és continu tot l'any. Només ho és de setembre a maig, o sia durant nou mesos.

L'assut havia de consistir en una presa de formigó de 1,50 m d'altura sobre el nivell del riu, i 1,50 m de cimentació. La llargada total havia de ser de 65 m i el gruix de 2,50. Des de la presa una canonada de 500 mil·límetres de diàmetre, havia de conduir l'aigua a una Estació de bombament que ha-

via d'impulsar-la fins una depuradora o Estació de Tractament d'Aigües Potables (ETAP), situada a uns 500 m, a l'altra banda de la carretera de Tarragona a Valls, a prop de Sant Salvador. La Direcció General d'Obres Hidràuliques aprovà el projecte el novembre del mateix any, i fixà que el 65 % del cost de l'obra aniria a càrrec de l'Estat i el 35 de l'Ajuntament. (BIM, setembre de 1980).

El 22 de març del 1980 el MOPU convocà a concurs l'obra i l'adjudicà per 111.720.000 ptes. a les empreses Ferrovial i Orgafen conjuntament. El resultat del concurs es comunicà a l'Ajuntament de Tarragona el 6 de juny de 1980. Es preveia que l'execució del projecte duraria un any. (*Diario Español*, 12 d'agost de 1980; *El Correo Catalán*, 16 d'agost de 1980). Tanmateix aquestes xifres no concorden amb les exposades al *Butlletí d'Informació Municipal* (núm. 14, octubre de 1980) que sobre aquesta qüestió diu textualment: «El coste de esta obra es de 132.493.842 pesetas. De esta cantidad el Estado subvenciona el 35 por ciento (46,3 millones de pesetas), comprometiéndose también a asumir íntegramente los incrementos de la obra que se produzcan i las reformas del proyecto que se vean necesarias. El Ayuntamiento asume directamente el 15 por ciento de la obra (19,8 millones de pesetas) y los ciudadanos a través de contribuciones especiales el 50 por ciento (66,2 millones de pesetas). El reparto de contribuciones especiales se ha hecho en base al líquido imponible de la Contribución Territorial Urbana, único índice aplicable, dada la complejidad de un expediente que afecta a toda la ciudad. Esta base de reparto origina unas cuotas medias situadas entre las 2.500 y las 4.500 pesetas por contribuyente, según la zona. El sistema de pago está previsto en dos plazos. La mitad se cobra en este momento, i el resto se cobrará en marzo».

Des del mes de desembre del 1981 la depuradora ja funcionava tractant 430 m³/hora (BIM, gener de 1983), i l'aigua del Francolí depurada arribava al dipòsit de l'Oliva millorant significativament la qualitat de l'aigua que es distribuïa a la ciutat.

Però aleshores aparegueren problemes degut a defectes de construcció. Llegim al diari *AVUI* del 17 de juny del 1982: «Una inversió de 127 milions que de moment no serveix. L'aigua de la depuradora de Tarragona no és potable. La nova estació depuradora de Tarragona no dona l'aigua prou bona per al consum. Després de divuit dies de proves, l'informe tècnic ha aconsellat tornar a endarrerir la seva entrada en funcionament, que havia d'haver-se produït ja a la tardor de l'any passat.» El *Noticiero Universal* del 22 de juny especificava més les causes de l'escepticisme dels tarragonins sobre l'eficàcia de la depuradora. Deia «los tarraconenses dudan de la efectividad de dicha inversión, puesto

que las aguas que bajan por el Francolí se encuentran contaminadas a consecuencia de los residuos que al mismo vierten las aguas que se encuentran en su cauce.»

S'aconseguí, però, que entrés en funcionament el 30 de desembre de 1982 encara que la quantitat d'aigua depurada només fos de 400m³/h durant les 24 hores del dia. A principis del 1983 l'Ajuntament advertia que si no plovia la depuradora hauria deixar de funcionar (*El Periódico*, 2 de febrer de 1983). Més sort hi hagué a la tardor del 1983, que a principis de novembre ploqué suficientment per poder destinar per a l'ús de la ciutat fins a 1.000 m³/h d'autèntica aigua potable (*Diario Español*, 15 de novembre de 1983: *Mejora del agua en Tarragona*).

Problemes amb l'aigua superficial del Francolí

L'informe sobre l'abastament de l'aigua de la ciutat de Tarragona emès pel Departament de Sanitat i Seguritat Social, de la Generalitat de Catalunya, Secció de Sanejament Ambiental (juliol de 1983) diu que «l'aigua del Francolí té unes característiques de cabals i de qualitat de l'aigua molt deficient, la qual cosa fa que aquesta solució s'hagi de contemplar de manera totalment provisional, i que a mig termini s'hagi de pensar en cabals procedents d'altres conques per a poder donar solució definitiva a un problema que té implicacions sanitàries directes».¹⁹

Per altra part la paralització de la depuradora degut a la sequera obligà captar aigua de pous municipals de reserva, causa per la qual l'aigua tingué mal gust, feia mala olor i el grau de salinitat arribà a les 500 ppm i es preveia que als propers mesos d'estiu podria sobrepassar els 6.000 ppm. Tanmateix l'Empresa Municipal Mixta de l'Aigua garantia la salubritat de l'aigua, però aconsellava no usar-la per al consum de boca. (*El Correo Catalán*, 27 de juny de 1984; *La Vanguardia*, 27 de juny de 1984).

En part degut al funcionament de la depuradora s'aconseguí una significativa millora de la qualitat de l'aigua a la tardor de 1982 (BIM, gener de 1983).

LA GESTIÓ DEL SERVEI MUNICIPAL D'AIGÜES POTABLES

La privatització del Servei

El dia 28 de febrer de l'any 1977 aparegueren a informació pública les condicions del concurs de concessió del servei d'aigües convocat per

¹⁹ S'exclou d'aquest Informe el subministrament dels barris de Sant Salvador, la Canonja, Bonavista, i Torreforta, atès que són independents de la xarxa de la ciutat.

l'Ajuntament, que anaven precedides d'una «Anàlisi de la problemàtica de la gestió del Servei Municipal de Aigües Potables a Tarragona». És un resum del pessim estat en què es trobava en aquell moment el Servei Municipal d'Aigües destinat a justificar la privatització. Segons aquesta Anàlisi els problemes que afectaven el Servei eren de tres classes: tècnics, administratius i econòmics. Els exposa de la següent manera:

- a) Problemes tècnics. El problema tècnic que s'analitzà foren les causes que motivaven l'elevat consum d'aigua que s'havia registrat a la ciutat l'any 1976: 17.000.000 m³. En una població de 135.000 habitants, com la de Tarragona, això suposava un consum de 343 litres per habitant i dia. Després de demostrar pel mètode comparatiu que ni a l'Àrea Metropolitana de Barcelona amb tot i la seva industrialització no consumeix ni de molt tanta aigua, arriba a la conclusió que aquesta xifra tan alta inclou a més dels consums registrats i de les necessitats públiques, les fugues de la canonada de distribució, són molt superiors a la de la majoria de les poblacions catalanes. Hi ha, doncs, un malbaratament d'aigua de l'ordre dels 73 litres/hab./dia, o sia una mitjana anual de 3.600.000 m³/any, equivalents al 21% del cabal subministrat. És, doncs, necessari arribar a una dotació que pot considerar-se normal de l'ordre de 270-290 litres/habitant/dia.

El segon problema a analitzar és el rendiment normal del sistema de distribució d'aigua potable. En principi a Tarragona es pot establir a l'entorn del 65 %, la qual cosa significa que el 35 % del cabal que arriba a la xarxa de distribució es perd en fugues, aforaments mal regulats, consums comunitaris de reg, errors de medicació en aparells mesuradors, comptadors avariats, etc.

- b) Problemes administratius. Falta de control dels abonats al Servei, o en altres mots, la possible existència d'usuaris que gaudeixen del subministrament però no el paguen; o retard en les facturacions, i retard en el cobrament de l'import dels subministraments. Un exemple: «*A lo largo de 1977 se han producido las facturaciones en el mes de diciembre, cuando lo normal es que éllo se produzca trimestralmente. Ello produce dificultades de tesorería al propio Ayuntamiento*».
- c) Problemes econòmics. Els dos darrers exercicis econòmics s'han liquidat amb dèficit, d'acord amb les següents xifres:²⁰

20 Aquestes dades s'han extret dels informes redactats per l'Ajuntament el 25 d'octubre de 1976 i 11 de febrer de 1977. (*Anàlisi de la problemàtica*, p. 9).

	Exercici 1975	Exercici 1976
Concepte	Despeses ptes.	Despeses ptes.
Personal	19.820.586	27.444.595
Conservació	18.793.019	26.761.042
Electricitat	13.889.597	22.392.437
Compra d'aigua	3.057.106	10.000.000
Amortitzacions	15.901.699	16.289.422
Interessos deute	2.607.182	2.866.199
Despeses recaptació	2.179.157	3.602.668
Total despeses	76.247.346	109.356.453
Ingressos venda d'aigua	36.693.563	60.044.459
Pèrdues	39.247.346	49.312.004

Es destaca, doncs, un augment de la despesa, i per tant la necessitat d'adequar les tarifes en 14,01 ptes./m³ l'any 1976 i 16,39 l'any 1977.

Després d'una sèrie de consideracions s'arriba a la conclusió que la contractació de la gestió del Servei a una empresa especialitzada pot ser avantatjosa, sobretot en l'aspecte econòmic. Posa de manifest que la contractació ideal seria aquella que l'Ajuntament sense cedir la propietat de les instal·lacions ni la iniciativa en la programació de l'abastament, responsabilitzés el contractista de la prestació del Servei.

En principi al Plec de Condicions que havia redactat l'Ajuntament hi figurava la fórmula de concessió que respecta la titularitat del Servei i la propietat de les instal·lacions municipals. Remarcava que, «*Se descarta pues, cualquier forma de privatización del Servicio, dado que la propiedad del mismo corresponde al Ayuntamiento por ser el propietario de las instalaciones*».

Concessió del servei d'aigua a l'empresa privada SAUR

El 28 de febrer del 1977 l'Ajuntament publicà el plec de condicions del concurs de concessió del servei d'Aigües, i el plenari del 12 de maig següent l'aprovà definitivament sense recollir cap de les al·legacions presentades. Per últim, el 27 de maig s'anuncià al BOE el corresponent concurs de concessió.

L'obertura de les quatre pliques presentades s'efectuà l'11 de juny. La concessió s'atorgà a SAUR, empresa filial de la Societat d'Aigües de Barcelona, per un període de 20 anys, al Ple extraordinari del divendres dia 30 de setembre de 1976. Basant-se en un estudi tècnic, SAUR establí el preu de l'aigua que aleshores era de 8 ptes./m³ a 13'25 ptes., o sia un 65,62 % més car.

En el període d'aquesta informació pública aparegué una forta oposició de Col·legis professionals, partits polítics, Associacions de Veïns i signatures de veïns amb les corresponents al·legacions. Tot i això en sessió plenària del 22 de maig de 1977 l'Ajuntament aprovà definitivament el Plec de Condicions per a la concessió, i sense reconèixer les al·legacions públiques presentades s'anuncià el corresponent concurs de la concessió.

Pel que fa a la reversió de béns i drets a l'Administració concedent, el Plec de Condicions deia que es procedirà en la forma i condicions que «señala el párrafo 2, apartado 1 del artículo 131 del Reglamento de Servicios».

Manifestació popular contra la privatització del Servei d'Aigua

Contra l'acord municipal, després que la Corporació rebutgés totes les al·legacions presentades, es convocà una manifestació de protesta contra la concessió del Servei de les Aigües a l'empresa privada SAUR (Sociedad de Abastecimientos Urbano y Rurales), el dissabte dia 15 d'octubre de 1977, de sis a vuit de la tarda. Punt de trobada, el Balcó del Mediterrani, al peu del monument de Roger de Llúria. Destí: Plaça de la Font, davant l'Ajuntament.

Segons els diaris, la majoria de Barcelona, hi assistiren unes 8.000 persones, i representants de més de 25 entitats entre associacions de veïns, partits polítics i Centrals Sindicals. Els eslògans més repetits a la «manifestació» foren, «L'aigua és del poble», «L'aigua és de Tots», «Banús (era l'alcalde) dimiteix que el poble no et segueix», o «Volem aigua, volem vi, volem Banús penjat d'un pi». També es demanava la dimissió dels regidors que havien votat a favor de la privatització del Servei.

La manifestació acabà amb parlaments de Francesc Xammar en nom de la Federació d'Associació de Veïns i el diputat a Corts per la circumscripció de Tarragona Pep Jai, que digué coses com aquestes: «La democràcia és la imposició de la voluntat del poble»; i referint-se a l'Ajuntament de Tarragona, afegí, «Aquest Ajuntament és un vestigi del règim franquista que no representa el poble. La decisió de la concessió de les aigües que ha pres el consistori de Tarragona és una acció franquista, és la continuïtat de la dictadura». Finalment l'acte es dissolgué amb el cant dels Segadors.

Allò que més destacaren alguns periodistes fou la unanimitat «del no, del pueblo de Tarragona al acuerdo del Consistorio fue unánime, tratándose de la manifestación más numerosa que se ha conocido jamás en esta ciudad». (*La Vanguardia*, 16 de novembre de 1977, p. 29). En canvi altres posaren èmfasi en el significat polític de la protesta. Per exemple *Mundo Diario* en un curt

article del 18 d'octubre de 1977 titulat *Al Grano. Divorcio: «Se dijo ayer en Tarragona. Y aquí y ahora lo repetimos. Nuestros consistorios siguen obedeciendo a los viejos esquemas heredados de la Dictadura. Continúan haciendo y deshaciendo a su libre albedrío sin contar para nada con la voluntad del pueblo. Olvidan que este pueblo es la principal fuente de soberanía de todo Estado de Derecho. Los comicios del pasado 15 de junio no son tan solo una fecha para la historia. Obligan también a un cambio de actitud radical a todos los que ejercen el poder. Hay que enterrar los vicios y lastres del antiguo régimen. Las decisiones ya no pueden tomarse de forma unilateral. Estas deben ser el resultado de la voluntad y el consenso ciudadano. Solo unos consistorios democráticos con hombres nuevos forjados en la lucha por la democracia pueden acabar con este divorcio entre Ayuntamiento y pueblo. Aquí ya no existen súbditos. O al menos no deberían existir. Somos ciudadanos.»*

La campanya «no pagueu l'aigua» o anti SAUR de la FAV

Malgrat reconèixer que «rescatar la concesión, una vez adjudicada, ya existen suficientes experiencias en este país de lo poco frecuentes que son el rescate de concesiones, dada su dificultad»,²¹ la FAV continuà lluitant contra el monopoli de SAUR. Una de les iniciatives que va prendre fou recomanar als usuaris que no paguessin els rebuts de l'aigua consumida que els passaven a cobrar per considerar que les noves tarifes proposades per SAUR i acceptades per l'Ajuntament eren abusives. La recomanació fou un èxit: el mes de maig de 1979 els rebuts impagats pujaven 22 milions de pessetes i l'onze d'octubre, 40 milions.

Entretant les eleccions municipals del 3 d'abril de 1979 canvià el marc polític de la ciutat. La candidatura «Participació de Veïns» promocionada per la FAV aconseguí dos regidors en el nou Ajuntament democràtic i participar en el Govern Municipal. La situació a què s'havia arribat era ben curiosa com ho confirmen les paraules del regidor responsable de l'Àrea d'Hisenda: «Entenc que un regidor amb responsabilitat en el Govern de la Ciutat, ha de complir en primer lloc amb els seus deures com a tal en defensa de la Corporació i no utilitzar aqueixes mateixes responsabilitats per aprofitar-les d'una manera oportunista», com feien els representants de la FAV amb els rebuts de l'aigua. I per sortir de l'embull, i donar facilitats als deutors, la Comissió d'Hisenda aprovà i el Ple ratificà, establir un termini de co-

²¹ Nota informativa y de denuncia de la Federación de Asociaciones de Vecinos de Tarragona, sobre la concesión del Servicio de aguas a una empresa privada. Tarragona, 11 de octubre de 1977.

Per a comentaris sobre la manifestació del dia 15 d'octubre, veure els diaris del dia 16: *Diario Español*, *El Correo Catalán*, *La Vanguardia*, *Avui*, *Diario de Barcelona*, *Mundo Diario*, i *Hoja del Lunes* del dia 17.

brament voluntari del primer d'octubre al 31 de desembre del 1979, amb les condicions següents: primer, pagar tots els rebuts retardats en el període mencionat especial de cobrament, o bé subscriure un document de compromís per mitjà del qual el deutor es compromet a pagar els rebuts retardats en tres terminis coincidents amb els períodes de cobrament voluntaris del quart trimestre del 1979 i primer i segon del 1980.

La FAV de Tarragona anuncià que a partir del tres d'octubre proper (1979) explicarà en actes a tots els barris els cinc punts que l'Ajuntament hauria d'assumir en la problemàtica de l'aigua:

- Municipalització del Servei i rescat de la concessió feta a l'empresa SAUR.
- Definició en en Ple a favor de la regulació integral del Francolí per a usos de boca i agrícoles.
- Oposició a l'expoli de l'aigua per les indústries o per ampliar les existents que siguin grans consumidores d'aigua.
- Denegació de permisos per instal·lar noves indústries
- Coordinació amb els municipis de l'entorn per oposar-se i defensar-se de noves indústries.

A més la FAV manifestà que aquests cinc punts constituïen un mínim per iniciar el camí que havia de solucionar el problema de l'aigua, i per tant «no modificarà su posición de NO PAGAR LOS RECIBOS DEL AGUA, hasta el cumplimiento de los cinco puntos anteriores».²²

No obstant això la intransigència de la FAV canvià de to, i la nova actitud es posà de manifest amb l'obertura d'un compte a la Caixa d'Estalvis Provincial de Tarragona on recomanava ingressar-hi provisionalment l'import dels rebuts de l'aigua que passava a cobrar SAUR.²³

Rescat de la concessió i municipalització de les Aigües de Tarragona

L'interrogant que aquest afer suggereix és, per què tant d'interès a privatitzar el servei de l'aigua si les eleccions municipals eren imminents? Almenys hom ho creia així, però contràriament al que s'esperava les primeres eleccions municipals després de restaurada la democràcia no es ce-

22 *Ante el problema del agua. Comunicado de la Federación de Asociaciones de Vecinos de Tarragona.* Tarragona 1 de octubre de 1979.

23 *Diario Español*, 3 de gener 1980: *Ante el problema del agua. Asociaciones de vecinos, grupos políticos y sindicatos definen su postura.*

Diario Español, 16 de gener de 1980: *Sobre la municipalización del Servicio de Aguas. Comunicado de las asociaciones de vecinos y varios partidos y sindicales.* Firmen: Federación de AA.VV. (Tarragona Nova, Torreforta, Casc Antic, El Pilar, La Canonja, La Granja, La Floresta, San Salvador). Partits polítics: LCR, MCC, PCE (i), PTC, UJM-L, CPV (Candidatura). Sindicats: CNT, CSUT, SU, SLMM.

lebraren fins el 3 d'abril de 1979, és a dir, un any i mig després de concedir a SAUR la gestió de l'aigua potable de la ciutat. En el programa electoral dels partits d'esquerra i de la candidatura de la FAV hi figurava com a objectiu prioritari municipalitzar la gestió de l'aigua, o més exactament rescatar-ne la concessió.

El primer pas per dur a terme aquest disseny es féu en el Plenari Municipal del 15 de Juny de 1979 amb l'acord pres per unanimitat de realitzar una auditoria a SAUR per conèixer l'estat financer de l'empresa, i iniciar els tràmits del rescat amb un dictamen per saber si jurídicament hi havia algun obstacle que ho impedís. El mes de setembre, l'auditoria ja acabada donava com a resultat que la inversió de SAUR des del seu inici fins el moment de fer l'auditoria pujava un total de 46.702.195,60 pessetes, i les inversions en maquinària, vehicles, mobiliari i utillatge uns 21.017.792 de pessetes (BIM, 1 de setembre de 1979).

El 10 de gener de 1980 en un altre Plenari, l'Ajuntament acordà d'iniciar els tràmits per a rescatar el Servei Públic de l'Abastament d'Aigua de la ciutat. Per això, a l'empara del que disposava la Llei de Règim Local i el Reglament de Serveis de les Corporacions Locals, es constituí una «Comissió Especial per a l'Estudi de la Municipalització del Servei Públic d'Abastament d'Aigua a la ciutat de Tarragona», presidida per l'Alcalde, de la qual formaven part representants de tots els grups polítics: (PSC, PSUC, UCD, CiU, FAV, ERC), 4 tècnics de la Corporació Municipal, representants de cinc Col·legis professionals (d'Enginyers Industrials, d'Advocats, d'Economistes, de Metges i d'Enginyers de Camins, Canals i Ports), de l'Advocacia de l'Estat, i en representació dels usuaris delegats de les cambres de Comerç i de la Propietat.

Acabada i aprovada per la Comissió Especial la preceptiva Memòria que estudiava els aspectes social, jurídic, tècnic i financer del Servei que es pretenia municipalitzar, el 14 de gener del 1982 el Plenari Municipal acordà exposar al públic 30 dies la Memòria i donar-la a conèixer a SAUR per tal que poguessin presentar al·legacions als informes jurídic, econòmic, tècnic i social.

És evident que el propòsit de l'Ajuntament era recuperar la gestió directa del servei mitjançant la constitució d'una societat mercantil 100% municipal, però en aquell moment el cost econòmic del rescat de la concessió l'obligà a trobar una solució menys costosa sense renunciar a la municipalització de la gestió. Per això calia negociar amb SAUR una fórmula de rescat a terminis. La bona voluntat de les dues parts permeté arribar a un acord satisfactori per l'Ajuntament, que quedà consignat a l'acta del Ple del 30 de juliol de

1982 amb el vot favorable de la majoria absoluta. Es donà llum verda a la substitució de SAUR per una empresa mixta formada per l'Ajuntament i SAUR, i al 30 de setembre del mateix any en un altre Plenari s'aprovaren els Estatuts Socials de l'*Empresa Municipal Mixta d'Aigües de Tarragona SA* (Ematsa) L'escriptura pública de la societat es signà el 24 de març de 1983, i als estatuts de la nova empres hi figurava un capital de 60 milions de pessetes, dels quals el 5% l'aportava l'Ajuntament. El conveni subscrit entre l'Ajuntament i una empresa privada anava acompanyat d'uns annexos-inventaris que detallaven les instal·lacions, captacions, dipòsits, estació depuradora i tot allò que tingués valor.

Finalment SAUR havia d'entregar a l'Ajuntament en un termini de 30 dies totes les obres, instal·lacions annexes al servei lliures de càrregues i gravàmens, amb el fi de poder transferir-les a Ematsa.

Així doncs Ematsa nasqué amb un capital social valorat en 60 milions de pessetes propietat de SAUR, unes instal·lacions municipals per a la captació d'aigua, i una xarxa de distribució, també municipal en no massa bon estat. Tanmateix és important subratllar que si l'Ajuntament havia renunciat a rescatar la totalitat del servei, havia estat temporalment a causa del cost econòmic que això significava. En efecte, *el contracte de constitució d'EMATSA preveu que l'Ajuntament podrà comprar accions de l'Empresa per tal que en un termini de 10 anys sigui l'accionista majoritari i pugui decidir el futur de l'Empresa.*

El canvi de propietari de les accions es produí d'aquesta manera:

El 24 de març de 1983 l'Ajuntament adquirí el 25 % de les accions d'Ematsa, un paquet que li donava dret a tenir tres representants al Consell d'Administració; en conseqüència la presència de SAUR a l'empresa es reduí al 75 % d'accionistes i a cinc representants al Consell d'Administració.

Del 31 de desembre de 1985 al 31 de desembre de 1987 la participació de l'Ajuntament s'incrementà en un 10 % d'accions. Per tant es quedava amb el 35 % de les accions i SAUR amb el 65 %.

Del 31 de desembre de 1987 al 31 de desembre de 1988 l'Ajuntament adquirí un 5% més de les accions, i per tant l'accionariat de SAUR es reduí al 60 %. El nombre de consellers municipals passa a 4, i a 5 els de SAUR.

Del 31 de desembre de 1989 al 30 de desembre de 1990 l'Ajuntament es fa en un altre 15% d'accions i passa a ser per primera vegada accionista majoritari amb un 55 % d'accions, i una representació al Consell d'Administració de 5 consellers, per 4 SAUR.

L'any 1992 es produeix un canvi d'actitud en el comportament municipal que es nota per estar 10 anys sense comprar accions, fet que indica manca d'interès per assumir la gestió directa del servei, és a dir, a

la renúncia de constituir una societat mercantil cent per cent municipal. Aquest canvi d'actitud es confirmà quan l'any 2002 l'Ajuntament va vendre el 9% de les accions. Un fet que coincidí amb l'absorció de SAUR per SOREA, que passà a ser l'empresa del Grup d'Aigües de Barcelona, accionista privat d'Ematsa, filial del grup AGBAR.

La nova orientació que es donà a Ematsa la convertí en una empresa polivalent, és a dir, especialitzada en diverses feines més o menys relacionades amb alguna activitat econòmica del cicle de l'aigua. El canvi estava pensat per augmentar beneficis i això es va obtenir diversificant l'activitat empresarial, però sense canviar el criteri segons el qual la revisió de preu s'ha de fer en funció dels costos. I en tot cas, on van anar a parar els beneficis que obtingué l'Ajuntament amb la venda d'accions d'Ematsa?

Participació Municipal a l'Empresa Ematsa entre 1981 i 2002

Any	Accions rescatades per l'Ajuntament		Accions en Poder de SAUR	Consell d'Administració	
				Repres. SAUR	Repres. Ajunt.
1981			100%		
1982	25%	25%	75%	5	3
1986-1987	10%	35%	65%		
1988	5%	40%	60%	5	4
1990	15%	55%	45%	4	5
1991	5%	60%	40%	4	5
1992-2001	Període Estacional, Sense Canvis				
2002	-9%	51%	49%		

RENDIMENT DE LA XARXA DE DISTRIBUCIÓ

Una part de l'aigua que es captava per al subministrament de la ciutat es perdia a la xarxa de distribució a causa de fugues que es produïen principalment pel mal estat de les canonades i, en menor escala, a errors de medició, avaries als comptadors, mal funcionament d'aforaments, usuaris clandestins, deficiències de facturació, i consum públic. La diferència entre l'aigua que es captava i la que es facturava, era la que es perdia i determinava el rendiment a la xarxa de distribució. Un rendiment que entre

1978 i 1987 (vegeu la sèrie del quadre) millorà significativament degut a les millores que s'hi feren:

Any	Cabal subministrat (m ³)	Cabal facturat (m ³)	Rendiment xarxa distribució (%)
1975	10.248.850	6.910.000	32,58
1978	15.919.300	7.377.968	46,34
1979	15.835.465	7.762.388	49,02
1980	14.975.319	8.717.841	58'22
1981	14.598.668	8.665.945	59,36
1982	15.628.665	7.875.404	50,39
1983	13.565.169	8.126.670	59'91
1984	12.955.796	8.149.821	62'90
1985	11.319.000	7.823.044	69'11
1986	11.109.946	7.571.934	68'15
1987	11.067.382	7.672.724	69'38

Per millorar el rendiment l'Ajuntament pressupostà per l'any 1981 la «Reparació de la xarxa de distribució d'aigua en baixa» que havia de consistir en la substitució de la canonada d'asfalt de la part alta de la ciutat i de l'eixampla antic de la ciutat, per una altra de fibro-ciment, així com tota la valvuleria de la xarxa. El projecte és important, tant pel seu cost, uns 48 milions de pessetes, com per la seva incidència en l'aprofitament de l'aigua.

Una altra iniciativa per millorar el rendiment de la xarxa de distribució es prengué a la sessió del Plenari de l'Ajuntament del 13 d'octubre de 1983 a l'aprovar-se la modificació de l'article 5è del «Reglament de subministrament d'Aigua Potable a Tarragona», per tal d'obligar els usuaris a la instal·lació de boies als vells dipòsits on encara arribava l'aigua amb aforaments, a fi d'evitar pèrdues innecessàries. Aquesta i altres mesures, com la disminució de pressió a les nits, la reducció de fugues, i la regulació d'aforaments.

EL PREU DE L'AIGUA

En un informe del 15 de novembre de 1978 la FAV afirma que les últimes pujades de la tarifa de l'aigua potable s'havien produït al darrer trimestre de 1969, en les quals el preu bàsic del metre cúbic d'aigua subministrada s'establí a 5 pessetes, i posteriorment al darrer trimestre de l'any 1975 la tarifa arribà a 9 pessetes. A finals de 1977 subministrament d'aigua es realitzava:

- a) *per comptador*. Els habitatges es dividien en tres categories classificades segons la superfície i el nombre d'habitants. Cada habitatge tenia assignat un mínim de consum: les de classe A, consum mínim 22'50 m³/trimestre; les de classe B i C 45 m³ trimestre; habitatges més grans que els de classe C consum mínim 67'50 m³/trimestre.
- b) *Per aforament, és a dir sense comptador, en funció del diàmetre de la canonada d'entrada*. En aquest cas l'aigua gastada es mesurava en plomes (recordem que una ploma s'equiparava a 2.340 litres/dia o 72 m³/mes. Segons els tipus d'habitatge els abonats podien tenir des d'1/4 de ploma, 1/2 ploma, 3/4 de ploma i 1 ploma, equivalents a 54 m³ trimestre, 108 m³ trimestre, 162 m³ trimestre o 216 m³ trimestre.
En el subministrament per aforament se suposava que la quantitat de consum era fixa, i per tant els rebuts sempre eren de la mateixa quantitat.
- c) *Aigua de propietat*. Com hem dit l'Ajuntament de la Segona República abolí el dret a tenir aigua a perpetuïtat pagant només una quantitat anual per ploma en concepte per conservació de les instal·lacions. Sembla, però, que en temps del franquisme s'havia restituit l'aigua de Propietat.
Un nou augment de preu tingué lloc el 15 de març de 1978 una vegada ja privatitzat el servei, que el Governador Civil autoritzà a l'empresa concessionària SAUR una pujada fins les 13'25 pessetes.

LES TARIFES DE L'ANY 1982

Les tarifes del servei d'aigua potable a domicili que aprovà el Ple de l'Ajuntament el 30 de desembre del 1981 per tal que regissin l'any 1982, foren:

- a) Quota fixa de servei
Habitatges tipus G	485 ptes./trimestre
Habitatges tipus D	806 ptes./trimestre
Industrials. Comptador de 13 a 200 mm Ø, de pas	
10 quotes escalonades de	924 a 177.408 ptes./trimestre
- b) Preus per m³ registrats el trimestre
Fins els 40 m ³	11,30 ptes./m ³
Per sobre dels 40 m ³	42 ptes./m ³
Consums industrials, a raó de	42 ptes./m ³
Aforaments, a raó de	33 ptes./m ³

El 30 de desembre de 1981 s'aprovaren les tarifes de l'aigua per a l'any 1982 amb un augment mitjà del 13,60 % sobre les vigents. Així els consums inferiors als 40 m³ costaven 11,30 ptes. el m³, equivalents a un augment del 13 %. Els consums de més de 40 m es posaren a 42 ptes. el m³, que representava un augment del 15% (*La Vanguardia, El Correo Catalán, i Diario Español*, del 31 de desembre de 1981).

Les tarifes de l'any 1983, 1984, 1985:

Any 1983.- L'augment és per al consum fins a 40 m³, un 15'5 % i tots els altres conceptes de la tarifa pugen un 18'5 %

Any 1984.- L'Ajuntament ahir (*Diario Español*, del 17 de desembre de 1983) en sessió plenària decidí augmentar la tarifa de l'aigua potable per a l'any 1984 un 12%, amb el compromís de fer un seguiment de la política de l'Empresa mixta perquè funcioni amb eficàcia i es controlin les despeses generals d'explotació de l'empresa. Segons l'Ajuntament el preu és polític, ja que si fos realista la pujada hauria d'arribar al 18 % o més. Els augments s'aplicaran de la següent manera: Aigua per ús domèstic, consum inferior als 40 m³, 8%; aigua de consum industrial, i d'aforament, 12 %, i aigua de consum municipal 36 %.

Any 1985.- L'increment de la tarifa mitjana, respecte l'any 1984 que era 43,94 m³ fou del 9,17 %.

ALERTA ROJA

El 23 de març de 1983, la Comissió Nacional de Protecció Civil de l'Estat aprovà el Pla Especial d'urgència per Sequera que atorgaven als governadors civils capacitat per a delimitar l'àmbit d'emergència d'acord amb les informacions enviades pels municipis i amb l'assessorament d'una Ponència Tècnica. Fou aquesta Ponència que el 8 de juliol de 1983 declarà en estat d'«Alerta Roja» la ciutat de Tarragona. A més aprovà subvencionar-la en 20.453.000 pessetes per a la reposició de dues bombes de captació, inversions en la captació i exploració de pous. (Ajuntament de Tarragona: *Llibre Blanc. Gestió Municipal 1983*, p. 65). L'«Alerta Roja» estigué en vigor l'any 1984.

Les restriccions

El 31 de març de 1982 començaren els talls del subministrament d'aigua de les 9 del matí a les 9 de la nit, pel fet de posar-se en pràctica el programa de millores de la xarxa de distribució. (*El Noticiero Universal*, 31 de març de 1982; *El Periódico*, 1 d'abril de 1982)

L'estiu del 1983 l'Ajuntament anuncià que del 10 de juliol al 10 de setembre es tallaria l'aigua de les 10 de la nit a les 7 del matí al nucli urbà, o sigui al Nucli Antic, a la Part Baixa i l'Eixampla. És una gran zona que s'abasteix per l'antic sistema d'aforament, i es calcula que amb les restriccions s'estalviaran de 10 a 12 mil m³/dia, quantitat que equival a un 25% del consum.

Aigua de qualitat a dues fonts del Nucli Antic

Tarragona Municipal dels mesos agost-setembre de 1984, anunciava que a partir de setembre rajaria aigua per a ús de boca a les fonts de la Plaça de les Cols. Això serà possible per haver una cisterna al Pla de la Seu de 250 m³ de capacitat, construïda al segle XVIII, que l'Ajuntament i Ematsa decidiren posar en condicions per dipositar-hi aigua transportada en camions cisterna del dipòsit de l'Oliva o d'altres llocs.

LA GUERRA DE L'AIGUA

L'augment de consum d'aigua a la demarcació del Tarragonès degut a l'expansió industrial i demogràfica s'intentà compensar amb noves captacions efectuades a la pròpia comarca i a comarques properes. Aviat, una extracció excessiva facilità la progressiva intrusió d'aigua marina, però en lloc de reduir cautelament les extraccions per no empitjorar la situació, les augmentaren per atendre una demanda en augment.

L'augment de la demanda d'aigua de qualitat disparà els preus i posà en peu de guerra tot el Camp de Tarragona. La Indústria Química i Ajuntaments competien per aconseguir més aigua de millor qualitat, la pagesia s'esforçava per sobreviure, els transportistes s'aprofitaven de la sobtada necessitat de camions cisternes per transportar aigua clandestinament, els propietaris de pous i de parcel·les considerades idònies per trobar-hi aigua, pels sucosos beneficis que en treien, i les autoritats governatives pel rendiment polític que els proporcionava un joc d'interessos de tanta envergadura.

Algunes batalles de la guerra de l'aigua

A principis de 1979 s'havia creat una «Comissió de Defensa de les Aigües» que denunciava els parcel·listes que venien aigua a la Gran Indústria. En concret, havia denunciat un pou del terme del Catllar que proporcionava 80.000 litres diaris. Als Pallaresos hi havia un altre pou d'unes caracterís-

tiques semblants, i a Vilallonga els veïns denunciaven la venda d'aigua d'un pou a Alcúdia i a Paular. Els termes municipals de Mont-roig, Vilallonga, el Catllar, Constantí i els Pallaresos eren els llocs d'on la indústria treia la major part de l'aigua que necessitava.

Segons el corresponsal del *Mundo Diario* (4 d'agost de 1979) a Tarragona, les empreses petroquímiques acaparaven per a les seves indústries enormes cabals d'aigua que els venien clandestinament propietaris de pous, mentre al Camp i a la Ciutat es deixa sentir l'escassetat i la mala qualitat de l'aigua que s'hi subministra.

Representants de vuit ajuntaments del Camp de Tarragona i de la Conca de Barberà, i la Comissió de Defensa de les Aigües es reuniren al Catllar per tractar de les mesures a prendre contra l'explotació clandestina de pous que, segons ells, tant perjudicava l'agricultura i les poblacions del Camp. S'acordà per unanimitat prohibir l'accés de maquinària i vehicles als llocs escollits per obrir nous pous; prohibir als particulars la venda d'aigua a la indústria; i defensar unitariament les reserves d'aigües que hi ha a Mont-roig, Pratdip, Vandellós, els Pallaresos i Reus. (*El Periódico*, 8 d'agost de 1979).

S'havia aconseguit aturar la venda d'aigua de 3 pous de Vila-seca, 2 de Vilallonga, i un a Alcover, Aleixar, Perafort, Puigpelat, Constantí i el Catllar. Quedà per resoldre l'assumpte dels pous de Mont-roig, del de Sanromà (*Mundo Diario*, 19 d'agost de 1979), i el projecte d'explotació del pou Soler Bas estava pendent dels informes tècnics necessaris (*Diario Español*, 11 d'agost de 1979).

Davant l'oposició de la pagesia a la concessió de cabals de la conca del Francolí, la indústria traslladà els seus camions cisternes a Mont-roig, on diàriament carregaven uns 120. I si això fallava, estava disposada a fletar vaixells cisternes que transportessin aigua des de Cartagena fins el port de Tarragona (*Diario Español*, 8 d'agost de 1979).

El llavors Governador Civil Francesc Robert Graupere decidí posar fre al mercat negre de l'aigua que propulsava la indústria. Per apaivagar l'avalotada pagesia propietària de la rica terra de regadiu de la conca del Francolí, convocà per al 30 d'agost de 1979 al Govern Civil, sota la seva presidència, el Comissari Central d'Aigües Josep Mª Gil Egea, el Director de l'IGME Adriano García-Loygorri, desplaçats expressament de Madrid, el grup assessor en el tema d'aigües format pels alcaldes de les capitals i diverses poblacions del Tarragonès, Alt i Baix Camp, i la Conca de Barberà (en total 57 alcaldes); els Delegats Provincials dels Ministeris d'Obres Públiques, i Urbanisme, Indústria i Agricultura; el Comissari d'Aigües i el Director de la Confederació del Pirineu Oriental, i els representants de l'Associació de

Propietaris Agrícoles de les comarques citades i l'Associació Empresarial Química. A proposta del Governador els reunits acordaren:

1. Paralitzar totes les prospeccions que es realitzen.
2. Susprenre les extraccions dels cabals d'aigua en vigor.
3. Crear un grup assessor del Governador per estudiar els casos conflictius.
4. Delimitar un perímetre de protecció.
5. Controlar els pous existents, les aigües superficials i les subàlvies del Francolí.
6. Comunicar aquests acords al president Tarradellas (*Diario Español*, 5 de setembre de 1979).

Al BOP del 23 de febrer de 1980 aparegué la normativa del Governador relativa a les mesures «*rigorosíssimes*» que havia pres per acabar amb el moviment clandestí d'aigua de pous que practicava la indústria al Camp de Tarragona i Conca de Barberà. Comprenia cinc punts:²⁴

1. Els Ajuntaments remittiran al Govern Civil relació de pous del seu municipi, d'on treuen aigua per a usos industrials a l'empara de la normativa vigent.
2. Els Ajuntaments expediran una credencial amb dades d'identificació dels pous que s'habilitin per extraccions d'aigua per usos no agrícoles, amb destí a termes municipals diferents al que radiqui el pou.
3. Els titulars de les credencials estan obligats a entregar el justificant al conductor de la cisterna usada, complimentant tots el requisits que figuren al taló.
4. El control del transport per carretera el farà la Guàrdia Civil, qui podrà sancionar amb multes de cent mil pessetes els titulars dels pous.
5. Aquestes normes entraran en vigor el proper primer de març.

Les extraccions d'aigua de Mont-roig

Un dels fets que preocupaven la Comissió de Defensa de les Aigües del Camp de Tarragona eren les extraccions amb camions cisterna que es produïen des de mitjan 1978 a Mont-roig: un centenar de camions diaris treuen uns tres milions de litres d'aigua diaris, dels cinc o sis pous que tenia AITASA i la distribuïa a empreses de Tarragona.

El setembre de 1979 aquests pous romanien tancats i discretament vigilats per un jeep de la Guàrdia Civil que als deu dies del conflicte féu acte de presència enviada pel Governador Robert. La Comissió de Defensa de

²⁴ *Diario Español*, 24 de febrer de 1980: *Los Ayuntamientos de las comarcas afectadas expediran credenciales para usos industriales. El Gobierno Civil dicta normas sobre extracciones de agua.*

les Aigües i la Unió de Pagesos divergien essencialment del Governador en la solució del problema que consistia a reduir l'extracció dels pous de la indústria de 24 a 12 hores diàries, o bé controlar els pous dels pagesos mitjançant comptadors. La pagesia replicà dient que «els posin a la indústria els comptadors que consumeix sense fre». Per la seva part AITASA i les empreses consumidores de recursos hidràulics, en una entrevista amb el Governador amenaçaren acomiadar tres mil cinc-cents treballadors, «i de militaritzar la zona si els Ajuntaments i el mateix Governador ordenaven el tancament total o parcial dels pous» (*Avui*, 22 de setembre de 1979: *Mont-roig mobilitzat per a servir la seva aigua*).

La crítica contra la Indústria s'havia estès com una taca d'oli per tot el Camp de Tarragona amb els mateixos arguments que ho feia en nom de la Unió de Pagesos del Baix Camp Joan Escrivà i Vives (*Avui*, 23 de febrer de 1980). Culpava la Indústria de la degradació de les nostres comarques víctimes de fums, aigües contaminades, desordres urbanístics, extraccions abusives d'aigua del nostre aqüífer, venda d'aigua de pous i unes quantes coses més que ens queden per anomenar. En definitiva la Gran Indústria és la mare de tots els mals, i es mostra contrària al transvasament de l'aigua de l'Ebre perquè multiplicarà per tres la indústria; però no denuncia la complicitat dels propietaris de pous d'aigua, en la seva majoria pagesos, que la venen d'estraperlo a la indústria.

Localització de la refineria

El Consell de Ministres del 14 de maig de 1971 encarregà a l'INI (Institut Nacional de Industria) l'establiment d'una refineria de petroli a la província de Tarragona que havia de funcionar a ple rendiment l'any 1975. Per això calia decidir amb urgència l'emplaçament, cosa no gens fàcil per la topada d'interessos que s'havia produït entre el sector turístic representat per l'Associació Turística de la Costa Daurada amb el reusenc Antoni Pedrol i Rius al davant, i la Indústria Petroquímica amb el suport de l'Ajuntament de Tarragona i altres entitats tarragonines. L'Associació Turística volia la Refinaria lluny de Salou, i la Indústria a la Zona Trevol, al costat de Salou.

A mitjan 1971 els arquitectes que treballaven en la revisió del Pla General de Tarragona de l'any 1966, redactaren per ordre del ministre d'Indústria López de Letona «*L'avanç de Pla Comarcal*» que comprenia els municipis de Constantí, el Morell, els Pallaresos, Perafort, la Pobla de Mafumet, Reus, Tarragona i Vila-seca, i havia de servir per preveure reserves de sòl,

per a ús d'indústria perillosa (BAIXERAS, Costos, 7). Per últim, el primer de desembre el Ministre d'Indústria féu públic que la Refineria s'allunyaria dels centres turístics i es situaria a 6 km de la costa, i a 12 i 18 km respectivament de Salou i Cambrils. El lloc escollit era al terme municipal de la Pobla de Mafumet.

El dia següent el BOE publicava la convocatòria del concurs per a l'adjudicació del 40% de capital privat de l'empresa que havia d'explotar la Refineria (LLOP TOUS, 2002: 115-127) amb el nom d'Enpetrol.

La concessió de les aigües superficials del Gaià a Enpetrol. L'embassament del Catllar

Enpetrol obtingué de la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental la concessió per desviar 11 hm³/any cap a la Refineria d'aigua superficial del riu Gaià que s'emmagatzemaria amb la construcció d'una presa a un parell de quilòmetres del Catllar riu amunt.

Les principals característiques de la presa del Catllar, considerada obra d'«interés nacional» eren (CARULLA, 1999):

- *Capacitat d'emmagatzematge*: 57 hm³ o sia 57 milions de m³. Obra sobre-dimensionada que mai no s'omplí.
- *Cabal mitjà anual entrat*: 26 hm³
- *Concessions d'aigua superficial del Gaià*: 11 hm³ a Enpetrol i 3 hm³ a la Comunitat de Regants de la Riera. *Tipus de presa*: Escullera impermeabilitzada. *Problema principal*: Pèrdues per filtracions valorades en 6 hm³, i per evaporació 1-2 hm³ *Propietari*: Enpetrol. *Inversió*: 2.000 milions de pessetes. *Any d'inauguració*: 1975.

Amb la concessió d'aigua del Gaià a Enpetrol s'obrí un altre front en la Guerra de l'Aigua perquè quan l'any 1974 s'inicià la construcció de l'embassament del Catllar, la Comunitat de Regants de la Riera, de la qual també formaven part pagesos del Catllar, demanà al Ministeri d'Obres Públiques que obligués Enpetrol a respectar la concessió de 500 litres d'aigua/segon que li havia estat atorgada i legalitzada l'any 1960. Al cap d'un any i mig, amb l'embassament acabat, el Ministeri adjudicà a Enpetrol les aigües sobrants del Gaià per a la Refineria, però l'obligà respectar la concessió dels 500 litres/segon a favor de la Comunitat de Regants de la Riera, una obligació que no es complí mai perquè les expectatives posades en l'embassament no es compliren ni de bon tros. Tant era així que l'aigua embassada sovint no arribava ni pel consum de la Refineria. Així, per exemple, els dies 16,17, i 18 de juliol de 1975 Enpetrol tancà la sortida

d'aigua de l'embassament. Tot l'estiu de l'any 1976 els pagesos hagueren de regar a torns, de nit i de dia, perquè la mitjana d'aigua que els arribava era de 40 a 60 m³/segon, i els mesos el novembre i desembre no arribà ni una gota d'aigua en molts dies a la sèquia de la Comunitat de Regants. A causa de la secada del 1979 la situació arribà a ser tan crítica que els dos crakers de la refinaria hagueren d'aturar-se més d'un mes per falta d'aigua (LLOVELL, 1980: 68).

A més l'embassament perdia aigua a causa de filtracions. Almenys així ho informava a la opinió pública el propi Enpetrol a *Diario Español* del 25 d'agost de 1979²⁵ en una nota en què afirmava que les filtracions causaven unes baixades de nivell molt irregulars, i assegurava que en les proves prèvies a la seva construcció ja s'adonaren que el lloc no era el més adient per bastir-hi un embassament. Aleshores, per què es construí aquí?

El Tarragonès un front actiu de la guerra de l'aigua

A principis del mes d'agost del 1979 circulava el rumor que el Consistori de Vilabella havia arribat a un acord amb Enpetrol, segons el qual a canvi de determinades compensacions econòmiques li permetria treure aigua de l'aqüífer del Gaià (*Mundo Diario*, 11 d'agost de 1979), malgrat ser un dels ajuntaments que havia participat a la reunió convocada per la Comissió de Defensa de les Aigües del Camp de Tarragona. El rumor coincidí amb una nota publicada per la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Tarragona que donava per fet que Enpetrol tenia la intenció de fer un pou a l'entorn de l'embassament del Gaià de 250 m de fondària i 90 cm diàmetre, per captar aigua del manantial sobre el qual l'Ajuntament de Tarragona té uns drets, que provenen d'haver subscrit una carta manifestant la intenció d'adquirir tota l'aigua que s'afori a la propietat de l'empresa Aiguadolç SA, situada al terme de Salomó (*La Vanguardia* i *Avui*, 14 d'agost de 1979).

Seguidament es convocà pel dimecres 15 d'agost al Catllar una assemblea d'Ajuntaments del Camp de Tarragona per tractar dels sondejos que Enpetrol volia fer al terme de Vilabella, amb l'Ajuntament del qual havia arribat a un acord. Hi acudiren representants de 13 municipis que acordaren: fer aturar els treballs de recerca de nous cabals d'aigua, i emprendre totes les accions legals que calgués per tal de racionalitzar l'ús de les

25 Textualment la informació d'Enpetrol deia sobre aquesta qüestió: «Enpetrol estava realizando sondeos en el municipio de Vilabella, en terrenos pertenecientes a la concesión del embalse del Gayá. cuyo objetivo fundamental era el estudio de las pérdidas detectadas en el embalse y su posible recuperación posterior. En modo alguno se pretendía la captación de nuevos recursos, sino solamente confirmar el dictamen y seguir las recomendaciones del informe elaborado recientemente por el Instituto Geológico y Minero de España».

aigües del Camp de Tarragona i la Conca de Barberà, per a la població, l'agricultura, el turisme i la indústria. (*El Periódico*, 17 d'agost de 1979).

La premsa divulgava cada vegada amb més detall les notícies sobre les perforacions d'Enpetrol. El diari *Avui* del 21 d'agost de 1979, per exemple, afirmava que el pou que Enpetrol construeix a Vilabella donaria un cabal de 100 m³/h, «cosa que l'esgotarà». Enmig de tot aquest rebombori Enpetrol informà sense immutar-se que «en opinión de los técnicos que asesoran Enpetrol, los trabajos iniciados no efectarian a los acuíferos que pretende explotar el Ayuntamiento de Tarragona u otros» (*Diario Español*, 25 d'agost de 1979).

Potser la pressa d'Enpetrol a augmentar la captació de més aigua estava relacionat amb el preu que a mitjan agost pagava l'aigua als propietaris de pous de la comarca: 275 ptes. m³ (*Mundo Diario*, 18 d'agost de 1979).

Fos com fos, Enpetrol continuà captant aigua superficial del Francolí pel consum de la refineria. Almenys així ho comunicava a finals de l'any 1983 al fer públic que les pluges torrencials havien destruït gran part de la presa que derivava aigua del Francolí cap a la refineria, i que no solament havia estat reconstruïda, sinó que s'havia ampliat la seva capacitat d'emmagatzament (*Catalunya Nova*, 2 de desembre de 1983). Per la seva part el governador aixecà provisionalment la suspensió total de les extraccions i les limita a 12 hores diàries.

Comentari a l'actuació del Governador en la Guerra de l'Aigua

No podem oblidar que els governadors civils eren els representants del Govern de l'Estat a les províncies i que per tant seguien les directrius polítiques del partit polític que havia guanyat les eleccions estatals del 1978, l'UCD (Unió de Centre Democràtic) d'Adolfo Suárez. Però a la província de Tarragona a les eleccions municipals del 1979 havien guanyat les eleccions i s'havien constituït ajuntaments d'esquerra o de CiU a la major part del territori.

La normativa sobre extraccions d'aigua i la reunió amb alcaldes de finals de febrer de 1980 proven el fracàs de les mesures que s'havien pres el mes d'agost de l'any anterior per aturar la venda clandestina d'aigua a la indústria. I és que la pressió que exercien les empreses de la indústria química per a l'aigua subterrània de Mont-roig o del Francolí, o d'Enpetrol per la superficial i subterrània del Gaià, limitaven les intervencions del Governador en els conflictes entre municipis, o entre aquests, propietaris de pous i pagesia, i deixava impune la Indústria. Per exemple es sanciona-

va el transportista i el propietari de l'aigua d'un pou clandestí, però no la Indústria que l'havia comprada i pagat a preu de mercat negre.

INTERPEL·LACIÓ AL GOVERN SOBRE EL PROBLEMA DE L'AIGUA AL CAMP DE TARRAGONA

La Vanguardia de l'1 de novembre del 1979 publicà la notícia que el diputat del PSUC per Tarragona Josep Solé i Barberà havia formulat una pregunta al Govern de Madrid relativa a l'aigua del Camp de Tarragona i Conca de Barberà amb motiu de la situació catastròfica en què es trobaven aquestes comarques pel que fa a les disponibilitats hidràuliques, i en concret la ciutat de Tarragona que veia sortir de les aixetes aigua amb més de 3.000 ppm de clorurs, quan el màxim que recomana la OMS són 350. Denúncia que camions cisternes carreguen aigua de pous que va a la indústria petroquímica majorment estatal i multinacional, la qual funciona per desota la seva capacitat. Remarca que això no és accidental i transitori, i té l'origen en la implantació d'una indústria que necessita més aigua que la disponible a la zona, la qual cosa ha estat la causa de la progressiva salinització dels aqüífers del Camp de Tarragona. És per aquest estat de coses que el Sr. Solé Barberà pregunta el Govern: «*Cómo piensa solucionar el problema de las necesidades de agua para la población, el campo y la industria, y qué crecimiento se prevé para las industrias petroquímicas y con qué recursos se cuenta?*» (*La Vanguardia*, 1 de novembre de 1979).

La resposta del Govern és decebedora. En primer lloc recorda que l'escassetat d'aigua a Tarragona és un vell problema que no l'ha originat «*la implantación de la industria petroquímica, ya que antes de su establecimiento eran frecuentes los cortes en el suministro durante el verano.*» En realitat les necessitats d'aigua per a usos domèstics s'ha incrementat per l'augment de població, del turisme i per un major consum personal. Aquest increment s'ha atès parcialment amb l'explotació de pous propers a la costa que ha experimentat una creixent salinització superior a la recomanada per l'OMS. El culpable de part del problema, indica el Govern, és l'estat de la xarxa de distribució que, segons sembla, perd el cinquanta per cent de l'aigua que transporta, i no la indústria petroquímica que «*ha desarrollado nuevos recursos hidráulicos, que no se utilizan ni para riegos ni en la población, y con la excepción de la ciudad de Tarragona atribuible, posiblemente, a la falta de iniciativa municipal en la adopción de medidas, no se ha planteado ningún desabastecimiento en el Campo de Tarragona en lo que refiere a la población o a la agricultura.*»

Després d'absoldre la indústria i de culpar un Ajuntament mancat d'iniciatives, el Govern ofereix com alternatives per solucionar el problema: l'aprofitament integral i regulat de totes les aigües i l'aprofitament de la concessió a l'Ajuntament, en data 14 de febrer de 1979 de l'aigua del Francolí.

LA IMPORTACIÓ D'AIGUA EN VAIXELL PER A ENPETROL

El fracàs de l'embassament del Gaià, l'oposició de la pagesia a la concessió de cabals de la conca del Francolí, l'escàndol de l'extracció de 120 cubes diàries d'aigua de Mont-roig per a les indústries de Tarragona, i les poques perspectives de solucionar a curt termini el problema de l'aigua, posà sobre el tapet la conveniència d'importar aigua per via marítima, a una empresa amb capital estatal com Enpetrol. Des de principis de 1979 estava disposada a fletar vaixells cisterna per transportar aigua de Cartagena al port de Tarragona.» (*Diario Español*, 8 d'agost de 1979).

A *La Vanguardia* del 7 de maig de 1980, José Mª Milagro donava per fet que per alimentar la indústria establerta al Cinturó de Tarragona, «*muy pronto*» es transportarà aigua en vaixells cisterna des del riu Guadarranque a la badia d'Algecires, amb una aportació de 400 metres cúbics hora i a un preu d'unes 250 a 300 pessetes el metre cúbic que el diari qualifica d'«*exorbitant*». La notícia de l'arribada d'un carregament de 30.000 metres cúbics d'aigua en vaixell a Tarragona procedent d'Algeciras i Cartagena destinada a la indústria, la confirmava el governador Francesc Robert Graupere.

El dia 29 de maig del 1980 arribà al port de Tarragona el vaixell cisterna «Montesa» amb el primer carregament d'aigua procedent del riu Guadarranque, Algeciras, destinat a la indústria química, i actualment ho fan dos o tres vaixells setmanals, cosa que representa un subministrament diari de 20.000 metres cúbics d'aigua. El problema del transport d'aigua en vaixell cisterna és el preu, que oscil·la entre les 250 i les 300 pessetes el metre cúbic (*El Noticiero Universal*, 6 juny 1980: *Tres buques por semana para servir el agua a Tarragona*). A més, Enpetrol instal·là un aqüeducte per a conduir del port de Tarragona a la planta de la Pobla de Mafumet, aigua comprada a Andalusia.

Desconeixem quan s'aturaren les importacions d'aigua per via marítima de l'any 1980, però el que sí que sabem és que no es reprengueren fins l'estiu del 1983, és a dir, tres anys després de l'arribada dels primers vaixells. Segons el periòdic local *Diario Español* del 4 d'agost de 1983, el proper dia 15 arribaria a Tarragona la primera remesa d'aigua de 80.000 m³

comprada a Marsella per Enpetrol a la Societat Marsellesa del Canal de Provença, procedent d'un afluent del Rodan (*El Correo Catalán*, 5 d'agost de 1983). Es tractava de la primera remesa que arribava transportada pel transbordador «Billija» d'una compra d'un milió i mig de metres cúbics a un preu que superava les tres-centes pessetes el metre cúbic.

La notícia també recordava que l'any 1980 Enpetrol ja havia usat aigua procedent d'Andalusia per reduir els afectes de la sequera que patia el Camp de Tarragona, i feia més de quatre anys que havia construït una canonada que unia la seva planta amb el port per a conduir aigua procedent d'Andalusia. (*El Periódico*, 5 d'agost de 1983)

El País del 19 d'agost de 1983 donava la mateixa notícia, per bé que més completa, en un article titulat «*La refinería de Enpetrol de Tarragona empieza a importar agua francesa a 350 pesetas el metro cúbico*». L'autor detalla que el vaixell és liberà i s'anomena *Billy Jeanne*. Redueix la càrrega d'aigua que transporta a 47.000 m³, destinats a la refineria de l'Empresa Nacional de Petróleos SA (Enpetrol), però està previst fer diversos viatges setmanals i transportar cada viatge 80.000 metres cúbics, al preu de 350 pessetes el metre. A l'article es calcula que es necessitaran entre 20 i 30 mil metres cúbics diaris d'aigua que es descarregaran al pantalà d'Enpetrol que té al port de Tarragona i s'emmagatzaran a un dels dipòsits de carburants de la pròpia refineria. Després, l'aigua es bombarà a un ritme de 15.000 litres diaris, fins a la Pobla de Mafumet, a la planta d'Enpetrol.

El mateix articulista comenta que ni amb totes aquestes costoses operacions la refineria no haurà resolt el problema de la manca d'aigua que és de 20 a 30 mil metres cúbics diaris; i critica: «*La decisión de importar agua de Francia, a precios prohibitivos, cuando a pocos kilómetros de la refinería se encuentra la desembocadura del Ebro, es sólo la secuencia más ilustrativa de la larga historia de irregularidades que ha caracterizado la captación de agua en Tarragona, por parte de determinadas industrias*».

«LA INDÚSTRIA PETROQUÍMICA AMENAZA CON CERRAR»

Aquest títol encapçala un article que aparagué al *Mundo Diario* del primer de setembre de 1979. Informa que una trentena de representants de les petroquímiques visitaren el governador per comunicar-li que la nova política en matèria d'aigües pot afectar la continuïtat de les fàbriques, i li manifestaren que si es tanquen els pous de Mont-roig haurà de parar la producció. No obstant aquesta amenaça la Comissió Assessora del Governador mantingué

els acords que havia pres la Comissió Intercomarcal, però acordà reduir provisionalment la suspensió d'extraccions, a dotze hores diàries.

En realitat la majoria de les indústries més que tancar el que veritablement necessitaven era ampliar-les per augmentar la producció per poder atendre les demandes dels productes que fabricaven, o treure'n al mercat altres de nous. Per exemple, Dow Chemical, una de les multicacionals més importants, anuncià una inversió a la planta de Tarragona de 27.000 milions de pessetes;²⁶ però allò que més crida l'atenció de l'anunci de la Dow és que digui que a l'ampliació projectada l'aigua es reciclarà i la contaminació serà nul·la. Així s'expressava a *Diario Español de Tarragona*, en canvi a *La Vanguardia* s'assegurava que no augmentaria el consum d'aigua dels aqüífers del Camp de Tarragona perquè es pensava utilitzar aigua de mar per a la refrigeració.

L'AJUNTAMENT DE TARRAGONA A LA RECERCA DE NOUS CABALS

L'aigua de Montferri (1979-1980)

El mes d'agost del 1979 l'empresa Aiguadolç de Barcelona comunicava als ajuntaments de Monferri i Salomó la intenció de captar aigua dels aqüífers dels seus termes per vendre-la a l'Ajuntament de Tarragona. El 5 d'octubre l'alcalde de Tarragona informà verbalment al de Bràfim de l'esborrany del contracte que volia signar amb Aiguadolç relatiu a la compra d'aigua de Monferri. A principis de novembre l'Ajuntament de Tarragona lliurà a la Comissió Pro Defensa de les aigües del Camp de Tarragona i Conca de Barberà un avantprojecte tècnic que contemplava la compra de 400 m/hora d'aigua que l'empresa privada Aiguadolç captaria a pous que perforaria en una propietat que posseïa al terme de Montferri. S'hi especificava que en un temps de dos anys posarien en servei uns 15 pous, i el contracte tindria la durada de vint anys (*Avui*, 9 i 10 de febrer de 1980; *Diario Español*, 10 de febrer de 1980) amb una opció de compra per part de l'Ajuntament de Tarragona, a partir dels sis anys. Pel que fa al preu de l'aigua s'establia el de 14'80 pessetes el metre cúbic; però en el cas d'augmentar-se el cabal podria rebaixar-se fins a 11 pessetes.

La Comissió elaborà un informe tècnic «independent» (sic) que deia que els aqüífers de Salomó/Montferri només podien subministrar a Tarragona

²⁶ La notícia de l'ampliació de la Dow es pot veure als diaris *Correo Catalán*, *El Periódico*, *Avui*, *Diario Español* i *La Vanguardia* del 2 de febrer de 1980.

un màxim de 3 a 3,5 hm/any durant els mesos d'estiu (juny, juliol, agost i setembre) dels anys 1980, 1981 i 1982. Altres condicions eren: les despeses del projecte, obres necessàries, instal·lacions i posterior manteniment haurien d'anar a càrrec de l'Ajuntament de Tarragona i els terrenys on estaven situats els pous s'haurien d'inscriure a favor dels ajuntaments que corresponguin. Així mateix l'Ajuntament de Tarragona s'haurà de comprometre a solucionar les pèrdues i fuites de les instal·lacions de distribució d'aigua, així com impulsar el projecte d'aprofitament integral del Francolí.

L'Ajuntament de Tarragona considerà inviables aquestes condicions perquè costaven 600 milions de pessetes per uns aquífers hipotètics que en tot cas només podrien explotar-se tres estius (*Diario Español*, 15 de febrer de 1980), i feia públic que estava redactant un conveni per perforar uns terrenys situats entre Salomó i Montferri que donarien uns 400/500 m³/h d'aigua. Dos dies després (17 de febrer de 1980) el mateix diari publicava que s'havien reunit els ajuntaments de la conca del Gaià i la Comissió de Defensa de les aigües del Camp de Tarragona, i havien acordat adherir-se a la postura dels ajuntaments de Salomó i Montferri

Però segons la Llei d'Aigües l'extracció planejada per Aiguadolç d'acord amb l'Ajuntament de Tarragona era legal, i precisament per això, en lloc de recórrer la via judicial els ajuntaments colindants amb el de Montferri (especialment el de Salomó) organitzaren actes intimidatoris com és disparar trets en l'aire amenaçadors a prop on Aiguadolç volia fer els pous. Davant la tolerància del Governador Civil contra els autors d'aquests fets que havien denunciat l'Ajuntament de Tarragona i Aiguadolç, aquesta empresa acabà per renunciar a l'aigua que pretenia captar a Montferri per dotar la ciutat de Tarragona.

El pou Soler Bas

El mes de febrer de 1980 l'Ajuntament de Tarragona havia signat amb el Sr. Soler Bas un contracte d'aforament amb la condició que si en sis mesos de treure un cabal d'aigua de 150 m³/h d'un pou de la seva propietat, aquest no es salinitzava, es signaria el contracte definitiu. El pou en qüestió formava part d'una finca rústica situada al terme de Constantí, a pocs metres del de Tarragona, anomenada Mas dels Frares, i l'aigua havia d'omplir el dipòsit de Bonavista.

En aquest cas l'expropiació era innecessària perquè el propietari i el destinatari de l'aigua s'havien posat d'acord. També s'hi havien posat pel traçat de la conducció; però una part havia d'atravesar un camí públic pràcti-

cament en desús. El 26 de novembre de 1980 l'Ajuntament de Tarragona sol·licità al de Constantí llicència d'obres per construir una caseta per a les bombes, i una canonada de conducció de l'aigua. El 3 d'abril de 1981 l'Ajuntament de Constantí acordà denegar la sol·licitud del de Tarragona.

El 10 d'octubre de 1981 l'Ajuntament de Tarragona interposà recurs contra l'acord de l'Ajuntament de Constantí, en el qual s'expressaven els fets i fonaments de dret que estimava procedents, a la Sala Primera del Contenciós Administratiu de l'Audiència Territorial de Barcelona, la qual el mes l'abril de 1983 dictà sentència favorable a l'Ajuntament de Tarragona. (*La Veu de l'Ajuntament* núm. 81; *El Correo Catalán*, 22 d'abril de 1983; *La Vanguardia*, 22 d'abril de 1983)

Uns dies després (3 de novembre de 1981) que l'Ajuntament de Tarragona interposés el recurs contenciós administratiu, la premsa catalana donà la notícia d'uns incidents ocorreguts al Mas dels Frares, una finca del terme de Constantí que llinda amb el de Tarragona en la qual es troba el pou anomenat «Soler Bas».²⁷ Es tractava segons sembla que de manera tumultuosa un grup de veïns de Constantí aconseguí inutilitzar el bombeig d'aigua perquè segons deien els comptadors marcaven que s'extreien més de 200 litres/s, i això podria causar la salinització de l'aquífer. El sabotatge consistí en aflluïxar les juntures dels canons.

Gairebé al mateix temps (8 de novembre) l'alcalde de Constantí culpava del que passava els responsables de l'Ajuntament de Tarragona a qui tractava de «delinqüents administratius», que «despreciaven l'autoritat municipal»; els acusava d'interposar querelles criminals, i d'extreure 200.000 l/h d'aigua del pou Soler Bas, causa d'un principi de salinització dels pous del seu entorn. Acompanyaren les acusacions la destrucció de la canonada que portava aigua als dipòsits de Bonavista, i per evitar l'augment d'actes violents el Governador Civil envià la Guàrdia Civil al lloc dels fets.

El dia 6 de maig de 1983 hi hagueren eleccions municipals, i tant a Constantí com a Tarragona sortí elegit un alcalde del mateix partit polític (PSC). El corresponsal del diari *Avui* a Tarragona comentava les conseqüències que podria tenir el canvi polític de l'Ajuntament de Constantí en el plet que mantenia amb el de Tarragona, d'aquesta manera: «En aquest moment s'espera la resolució d'un recurs de l'Ajuntament de Tarragona contra una decisió del de Constantí que no admetia la transferència d'aigua. El problema s'havia anat radicalitzant i arribà a enfrontaments violents a la tardor del 1980.

²⁷ Els més importants diaris de Catalunya encapçalaven la notícia amb aquests títols: *La Vanguardia*: «Constantí se oponent a un pozo de agua para abastecer Tarragona». *El Periódico*: «Manifestación contra el pozo de Tarragona en Constantí». *Avui*: «Constantí no vol donar aigua a Tarragona». *Diario Español*, de Tarragona «Conflicto en el pozo Soler Bas. Noticia de la consellería de Información del Ayuntamiento».

La nova Corporació de Constantí, també socialista, ha plantejat el problema de la transferència d'aigua com a prioritari. Ho ha fet amb un caire global ja que hi ha nou pous més que forneixen aigua a les indústries amb un cabal superior al que s'ha destinat a Tarragona. Això també perjudica l'aqüífer de la contrada. Les accions que s'han dut a terme des de la constitució del nou Ajuntament han estat principalment informatives. Dijous al vespre es va fer una assemblea per a explicar als propietaris dels pous i als pagesos els acords adoptats pel ple municipal sobre la qüestió de l'aigua. Més endavant es farà una altra assemblea per a tot el poble. Mentrestant, en previsió del començament de les extraccions d'aigua l'Ajuntament de Constantí ha volgut evitar que tornin a haver-hi problemes i enfrontaments». (Avui, 3 de setembre de 1983).

Per la seva part l'Ajuntament de Tarragona el 3 de juliol de 1985 acordà comprar la finca rústica de 40,15 ha de superfície, coneguda per «Mas dels Frares» en la qual estava situat el pou de Soler Bas, pel preu de 46 milions de pessetes a pagar en 12 anys a partir del 2 de gener de 1986, que devengueran uns interessos del 16 % anual. (Acta del Ple del dia 30 de setembre de 1985).

El pou de Mas de Puig o de Sanromà

El mas de Puig estava situat als confins occidentals del terme de Tarragona, tocant amb el de Reus i molt a prop de la Canonja. El 12 d'octubre del 1967 una nota de l'Alcaldia de Tarragona assabentava els ciutadans de l'entrada en servei d'una conducció d'emergència per fer arribar l'aigua del Mas de Puig a la xarxa general, que representava una aportació de 3.000 m³ diaris (125 m³/h)

Des del mes d'agost de 1980 la Canonja s'abastava d'aigua del Mas de Puig, propietat del Sr. Sanromà, de qualitat més que acceptable. Aquest subministrament es va interrompre a la primera quinzena de març de 1981 per la falta d'acord entre el propietari del pou Sr. Sanromà i l'Ajuntament de Tarragona, a l'hora d'establir el preu, però es restablí i a l'estiu de l'any 1982 Tarragona pagava l'aigua del pou de Mas de Puig a 13,50 ptes. el metre cúbic, i al setembre només subministrava 40 m³/hora, destinats a abastar La Canonja.

Així les coses, a principis de l'any 1983, l'Ajuntament de Tarragona cursà al Govern Civil una petició d'expropiació temporal de sis mesos, per treure del pou del Mas de Puig un cabal d'aigua de 100 m³/hora, o sia 2.400 m³/dia, que equivalen a 433.000 m³ en els sis mesos previstos, per subministrar la ciutat. El Governador aprovà la petició, però contra aquesta decisió l'Ajuntament de Reus cursà un recurs d'alçada al·legant que l'extracció podria

afectar l'aquífer de la base aèria que proporcionava aigua a algunes zones de la ciutat de Reus (*El Correo Catalán*, 2 de febrer de 1983). Aquesta actitud motivà, com deia un diari, un enfrontament dialèctic entre els Ajuntaments de les dues ciutats: el de Reus al·legant que aquesta extracció podria afectar el nivell dels pous de la Base Militar, i el de Tarragona denunciant que el de Reus consentia ja feia anys al propietari de Mas de Puig la venda d'aigua a diverses indústries d'una manera regular: «*El Consistorio de la capital se ofrece en su respuesta a facilitar al de Reus los nombres de algunas de las industrias a las que el Sr. Sanromà vende regularmente agua. Parece entonces que el agua del pozo Sanromá destinada a la industria no perjudica los intereses de Reus, y en cambio, si que los perjudica cuando la misma agua se destina a la ciudad de Tarragona*» (*Diario Español*, 14 d'agost de 1983); i a més recordava que l'any 1979 els dos ajuntaments havien actuat conjuntament per acabar amb la venda d'aigua del pou qüestionat, i quan l'any 1970 la ciutat de Reus es quedà sense aigua del pantà de Riudecanyes, Tarragona no dubtà donar-n'hi (*Diario Español*, 14 d'agost de 1983 i *El Correo Catalán*, 18 d'agost de 1983).

Per mitjà del Govern Civil s'arribà a l'acord segons el qual el propietari del pou permetia l'extracció de 100 m³/h, que havien d'alimentar la canonada de distribució de La Canonja i Bonavista; però per diversos motius el pou mai arribà a subministrar més de 80-90 m³/h.

Pous de Renau

L'Ajuntament de Tarragona comprà l'any 1982 una finca de 500 metres quadrats al terme municipal de Renau a particulars, i a l'IGME un «*Estudio de las posibilidades de mejora del abastecimiento con aguas subterráneas*» que realitzà conjuntament amb la «*Compañía General de Sondeos*» (C.G.S.). Fetes les proves d'aforament durant 72 hores contínues el pou donà un cabal de 350 m³/hora, que suposava uns 2 milions de metres cúbics anuals.

Aquesta actuació de l'Ajuntament de Tarragona posà en guàrdia els municipis de la Conca del Gaià, perquè segons ells, el pou podria afectar els recursos aquífers del Gaià. Calgué negociar, i no fou fins a la primera meitat de l'any 1987 que, actuant de mitjancer el Delegat Territorial de la Generalitat, les dues parts arribaren a un acord.

El compromís que assumiren consistia en la formació d'una Comissió de seguiment amb el fi de revisar les extraccions, i aturar-les en el cas que provoquessin la salinització de la zona d'influència. Les principals obres que calien fer per posar el pou en marxa consistien bàsicament en la instal·lació a uns 400 metres de profunditat, una estació transformadora d'elec-

tricitat, i una canonada d'uns 0,4 metres de diàmetre i uns 5.800 metres de llargada que abocava les aigües als conductes de la Mina de l'Arquebisbe al seu pas per l'Argilaga, terme municipal de la Secuita. El cost de les obres superaren els 100 milions de pessetes a càrrec, el 50 % de l'Ajuntament de Tarragona i l'altre 50% al de la Confederación Hidrográfica del Pirineo Oriental.

A principis de juny de 1987, tal com deia el *Diari de Tarragona*, «el pozo de Renau podrá suministrar agua potable a la ciudad lo que permitirá aumentar especialmente en verano, la calidad del agua de consumo urbano y frenar considerablemente el deterioro de la red municipal y las instalaciones domésticas» (*Diari de Tarragona: El agua del pozo de Renau llegará próximamente a la ciudad*. 4 de juny de 1987).

El pou de la plaça de la Font

Qui ho havia de dir que a la segona meitat del segle XX es plantejaria l'aprofitament de l'aigua d'aquell pou construït l'any 1369 al Corral, que estigué en ús els segles XVI-XVIII, i la construcció del qual al segle XIX Hernández Sanahuja atribuï a uns tarragonins troglodites. Primerament l'any 1956 es feren unes prospeccions dirigides per qui aleshores era tinent d'alcalde, Miquel Aleu i Padreny, i es col·locà al pou un grup elevador que proporcionava 20.000 l/hora, per un import de 453.000 ptes., i l'any 1980 es feren gestions per tornar-lo a posar en servei. Es calculava que es podrien extreure més de 100 m³/hora. El pou té 47 m de profunditat amb una perforació el·líptica, l'eix major de la qual és de 3,22 m i el menor de 1,86 m (*El Correo Catalán*, 20 d'agost de 1980; *Diario Español*, 15 d'agost de 1980). Se sabia que l'aigua era contaminada i per això es pensava destinar-la a reg de jardins, places i carrers.

L'AIGUA DE L'EBRE

LA GESTACIÓ D'UN PROJECTE

L'avantprojecte de construcció d'un aqüeducte Ebre-Pirineu Oriental, que encarregà el Ministeri d'Obres Públiques l'any 1972, i s'acabà de redactar el desembre de 1973, estudiava la possibilitat de construir un aqüeducte de 168 km per a transvasar 45 m³ d'aigua per segon del delta de l'Ebre a la conca del Llobregat.

El possible transvasament aigua de l'Ebre a la regió de Barcelona inquietà la indústria petroquímica tarragonina perquè el traçat de l'aqüeducte passava molt allunyat de la zona on aquesta estava instal·lada. Per tractar d'aquest assumpte els dirigents de empresa AITASA convocaren la Indústria Química de Tarragona, els Ajuntaments de les zones de Tortosa i Tarragona, i representants de l'Organització Sindical a un acte a celebrar a l'Hotel Imperial Tàrraco el dia 9 d'octubre de 1974. Els representants d'AITASA informaren de l'avantprojecte amb aquests termes: «*Existe desde luego, el proyecto de una traida de aguas del Ebro, que realmente forma parte casi marginalmente de su verdadero fin, que es el transporte de agua a Barcelona, limitada en su estructuración anunciada, a unas cotas y trazados que hacen que la franja costera desde Tortosa al Campo de Tarragona quede marginada, a pesar de ser de gran interés para la ubicación de la industria*»; i manifestaren que el que es pretenia era aconseguir un transvasament d'aigua de l'Ebre directe i exclusiu per a les necessitats del Camp de Tarragona administrada per AITASA, «*Amb independència de la solució Barcelona, cal constituir un nou grup amb les empreses i municipis que actualment necessiten aigua sense poder esperar*»; i recordà que l'any 1972 AITASA ja havia redactat un esborrany explicant quin podria ser el tipus d'empresa més adequat per administrar l'aigua de l'Ebre sense beneficis i oberta a tots els consumidors.

Una de les conclusions a què s'arribà a la reunió de l'Hotel Imperial Tàrraco és que malgrat que es pugui millorar el subministrament d'aigua de Tarragona amb nous recursos, és probable que s'hagin de restringir les dotacions a partir del 1976. De fet el que preocupava la Gran Indústria de

Tarragona era garantir d'una manera o altra el subministrament d'aigua entre 1976 i 1983, any aquest darrer que estava previst la posada en marxa del transvasament d'aigua de l'Ebre.

De l'acta de la reunió que comentem es desprèn que la Gran Indústria estava interessada en transvasar aigua de l'Ebre al Camp de Tarragona per a resoldre els seus problemes hidràulics, i no per ajudar els dels Ajuntaments que, com sabem, també en tenien i greus.

La necessitat del transvasament es justificava per un hipotètic increment de consum els pròxims anys, d'acord amb les següents previsions:

Cabals d'aigua expressat en m ³ /hora					
	1977	1978	1979	1980	1981
ERT	1.500	1.000	2.000	2.000	2.000
Pol. Indr. Francolí	550	350	350	700	700
Indr. Petroleoquímiques	3.000	4.000	4.000	5.000	
AITASA	3.600	3.600	3.600	3.600	
ENTASA	1.800	1.800	3.600	3.600	3.600
Ajunt. Tarragona	1.500	1.500	1.500	2.500	2.500
Aigües Cap de Salou	150	150	150	150	150
Total	5.300	11.800	15.200	16.550	17.550

PROPOSTA DELS REGANTS DELS CANALS DE L'EBRE

El Secretari en funcions del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, Josep-Joan Grau¹ considerava que el projecte de transvasament d'aigües del Delta de l'Ebre al Camp de Tarragona nasqué com una alternativa a l'avantprojecte de l'aqüeducte Ebre-Pirineu Oriental, encarregat pel Ministeri d'Obres Públiques el 1972, més d'acord amb els interessos dels propietaris dels canals de la dreta i esquerra de l'Ebre i de les Indústries del Camp de Tarragona. En efecte, no fou sinó l'any 1975, després de connectar l'avantprojecte del transvasament d'aigües de l'Ebre a Barcelona, que Ajuntaments, Germandats, Sindicals de Llauradors i Ramaders, i les Comunitats de Regants mantingueren una actitud d'oposició davant l'Administració, que culminà l'any 1975 a les comarques del Baix Ebre i del

1 GRAU, Josep-Joan. Secretari en funcions del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre: *La gestació d'un projecte*. A Diari de Tarragona, 30 de juliol de 1989, pàg. 4-5. Número extraordinari dedicat a l'Arribada de l'aigua de l'Ebre a Tarragona.

Montsià amb la fundació d'una «Comissió de defensa de la terra» constituïda per 33 entitats.

La «Comissió dels 33» encarregà a un equip de tècnics la redacció d'unes *Alegaciones de las entidades del Bajo Ebro al proyecto del acueducto Ebro-Pirineo Oriental*, que argumentaven els inconvenients del transvasament.

El 6 d'octubre de 1976 es constituí la «Comissió representativa de la Ribera d'Ebre» i el 26 d'abril de 1977 la «Comissió representativa del Baix Ebre-Montsià». Finalment a l'agost i al desembre del 1976 es demanà a la Diputació de Tarragona que assumís el compromís de finançar un «Estudi d'Alternatives de l'Ebre».

El 20 de maig de 1977 es constituí a la Diputació la Comissió intercomarcal de control de l'Estudi amb representants de les comarques de la Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià, i de la Diputació; i l'1 febrer de 1978 es creà la Comissió tècnica encarregada de realitzar-lo que acabà la seva primera fase el gener de 1979. La tasca iniciada a la primera fase de l'Estudi d'Alternatives de l'Ebre la continuà posteriorment el «Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre». Tant el canal de la dreta com el de l'esquerra inaugurats el 1857 i el 1912, tenien les parets de terra, per la qual cosa es rebentaven sovint en determinats llocs, posant en perill en alguna ocasió la collita d'arròs. La conclusió núm. 24 de l'Estudi d'alternatives deia que «el revestiment i modificació del perfil dels canals de la Dreta i Esquerra són una necessitat urgent que ha d'abordar l'administració, tant per prevenir accidents de greus conseqüències com per la important pèrdua d'aigua que, per filtracions, ara es produeix. Suposaria, a més a més, aquesta actuació, una compensació important per a la zona, a la possible detracció de cabals».

És en el punt 6è de les esmentades conclusions on s'explica el raonament que portà a la idea del minitransvasament. Diu: «Existeixen necessitats de la demanda d'aigua a les àrees industrials de Barcelona i Tarragona que revesteixen especial gravetat en aquesta última. En el cas de Barcelona es tracta d'un problema de major impacte per la importància de la població i pel volum d'aigua implicats, si bé amb menor urgència en el termini. En el cas de Tarragona el problema de l'aigua revesteix major gravetat per la urgència del termini, tractant-se, d'altra banda, de cabals de molta menys quantia».

En el si de la Comissió Tècnica que redactava l'Estudi d'Alternatives, una vegada arribat al raonament que separa les necessitats grans, però poc urgents de Barcelona de les necessitats petites, però urgents, de Tarragona, va arribar-se immediatament a la idea que es desenvolupà i es batejà com a solució anticipada de l'Ebre per Tarragona (conclusió num. 9) i que els periodistes batejaren com a minitransvasament.

A l'*Estudi d'Alternatives* s'explicava: «El revestiment dels canals el considerem d'una necessitat extrema, ja que a banda d'evitar la possibilitat d'un trencament de greus conseqüències en temps de reg, permetria recuperar un mínim de 15 m³/s entre pèrdues per filtracions i racionalització del subministrament d'aigua a les sèquies». Les Comunitats de Regants van raonar que donada la dificultat d'obtenir una nova concessió d'aigües del riu Ebre per a Tarragona, si es revestien els canals es podria cedir a Tarragona una part de l'aigua que s'estalviaria en deixar de filtrar-se.

Cal dir que en el transcurs de l'any 1979 el Canal de la Dreta havia sofert dues importants rebotades per tenir les seves parets de terra, i que l'Administració aprovà el 4 d'octubre el projecte de revestiment d'aquest canal des del seu origen a Xerta fins a Amposta per un import de 1.134 milions de pessetes. Si hi havia urgència a Tarragona per trobar una solució al seu abastament, també n'hi havia a les terres de l'Ebre per trobar una solució al problema dels canals.

Per això les Comunitats de Regants acordaren en sengles reunions exigir una ràpida tramitació i aprovació del projecte de llei sobre aigües de Tarragona, ja que suposava per elles: 1), una clara defensa dels interessos del Delta; 2), no s'alterava la reglamentació de la concessió de l'aigua del riu, i per tant no existia oposició de cap mena; i 3), la tramesa d'aigua a Tarragona no era cap transvasament, sinó un simple aprofitament d'aigües recuperades dins dels canals popietat de la Comunitat de Regants. Les solucions definitives, al marge de l'anticipada per Tarragona, se situaven a l'*Estudi d'Alternatives* en un marc més ampli. Es deia: «La posició de les comarques catalanes de l'Ebre pot resumir-se en els següents punts: 1.-És necessari replantejar-se la política hidràulica a seguir, de manera que no contribueixi a agreujar els desequilibris territorials de Catalunya. 2.-És necessari una planificació del desenvolupament que tendeixi a reduir els desequilibris existents. 3.-El problema dels desequilibris hidràulics a Catalunya ha de ser contemplat dins d'una òptica de llarg termini, en el marc del futur Pla d'Ordenació Territorial de Catalunya, en el qual s'haurà d'optar de forma democràtica o per un altre model de creixement territorial».

L'any 1980 es constituí el «Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre» que aplegà en un document tramès al President de la Generalitat, al del Parlament, i a tots els grups parlamentaris el 20 d'octubre, els acords adoptats a les reunions celebrades el 28 de juny a Móra d'Ebre i el 18 d'octubre a Gandesa. En matèria d'aigües, relacionat amb Tarragona, el Consell acordà fer pública la seva solidaritat amb la problemàtica actual de la manca d'aigua a Tarragona i el seu entorn.²

2 Reunió del Ple del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, celebrada a Gandesa en data 18-10-80. Tortosa, 20 d'oc-

EL QUE ES TRACTA SOLUCIONAR SÓN ELS PROBLEMES D'ENPETROL

El 8 de febrer de 1980 el diari *Nueva España* d'Osca publicava en portada una informació titulada: «No hay trasvase de aguas del Ebro», que procedia de Madrid. Pocs dies després alguns diaris de Barcelona van transcriure la notícia del diari d'Osca, amb aquests termes: «Tuvo lugar una importante reunión en la que participaron con el ministro d'Obras Públicas y Urbanismo don Jesús Sancho Rof, los parlamentarios aragoneses Francisco Fernández Ordoñez y Carmen Solano por Zaragoza; el senador Antonio Gimeno, por Teruel, y el senador oscense y vicepresidente de la Diputación General de Aragón Alberto Ballarin Marcial. El tema fundamental de la citada entrevista fue el aprovechamiento de las aguas actualmente derivadas del Ebro en favor de la empresa Empetrol (sic). La reunión calificada de muy constructiva, tuvo como colofón una serie de acuerdos de gran importancia entre los que destacan los siguientes:

1. No hay trasvase de aguas del Ebro, sino mejor aprovechamiento de las actualmente derivadas por revestimiento del cauce. No habrá nueva concesión, ni ampliación de concesiones antiguas.
2. No hay trasvase o inversión de fondos públicos ya que la operación se financiaría por Empetrol.
3. A Empetrol se le impondrá un canon de alrededor de mil millones anuales que se destinará a amortización de las obras y a los regantes de la Confederación Hidrográfica del Ebro.
4. Todo ello se hará por ley y no por decreto-ley a fin de lograr las máximas garantías democráticas.

Todo se hará de forma que no haya perjuicios, sino beneficios para la provincia hermana de Tarragona y para Aragón.»

En un informe sobre «El dramático desabastecimiento de agua en Tarragona» publicat a *La Vanguardia*, el 7 i el 10 de maig de 1980 es corregeixen una sèrie d'inexactituds i errors que figuren a l'article de *Nueva España*,³ començant pel nom ja que l'anagrama de l'empresa és Enpetrol (Empresa Nacional del Petróleo SA), i si bé es cert que existí tal reunió, mai s'hi tractà l'aprofita-

ubre de 1980. Consell de l'Ebre. D'acord amb el que diu el Reglament de Règim Interior del Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, aprovat per ordre de la presidència de la Generalitat de data 3 de febrer de 1979, que en els seus primers articles diu: «Article 1.- El Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre és un organisme que en si de la Generalitat de Catalunya representa les comarques de l'Ebre. Depèn de la Presidència de la Generalitat. Article 2.- L'àmbit territorial del Consell comprèn les comarques del Baix Ebre, Montsià, Ribera d'Ebre, i Terra Alta. Article 3.- El Consell tindrà la finalitat de promoure el desenvolupament d'aquestes terres, de defensar-ne els interessos i estructurar-ne jurídicament la participació en aquells estudis i en l'elaboració d'aquelles propostes que les puguin afectar i que es refereixin a l'aprofitament de llurs recursos o al seu planejament territorial».

3 MILAGRO, Jose María: Informe *La Vanguardia*: El dramático desabastecimiento de agua en Tarragona, 1, 2, 7 i 10 de maig de 1980.

ment de les aigües actualment derivades de l'Ebre a favor d'Enpetrol, perquè aquesta empresa no rep ni una gota d'aquesta aigua. El punt número 1 indueix a creure que es tracta de revestir el llit de l'Ebre; en tot cas, en quin tram es realitzaria el revestiment del riu? No és cert que el ministre d'Obres Públiques Sr. Sancho Rof hagués estat a Osca, ni com afirmava un diari de Barcelona posa especial èmfasi a senyalar que l'acord entre el ministre d'Obres Públiques i els parlamentaris aragonesos «*vulnera el text de l'Estatut, que afirma la competència de la Generalitat en totes aquelles obres i aprofitaments hidràulics que transcorrin íntegrament per dins de Catalunya*». Un altre periòdic barceloní afirmava que el ministre del MOPU i quatre parlamentaris aragonesos en una reunió mantinguda a Osca s'assignà a Enpetrol el destí de l'aigua de l'Ebre, amb la qual cosa es vulnerà de manera flagrant l'article 9, paràgraf 16, de l'Estatut de Catalunya. I l'articulista acaba, «*quienes por otra parte, impugnan la legitimidad de tal proyecto de ley amparándose en el argumento de que se condiciona y limita la competencia exclusiva de la Generalitat sobre ordenación del territorio de Cataluña (art. 9,9 del Estatut) ignoran o quieren desconocer que se trata del aprovechamiento de unos caudales que, por su exigua cuantía —4 m³/seg. como concesión máxima—, y por no interferir en absoluto otros aprovechamientos vigentes o futuros, no puede impedir que el Gobierno de Cataluña planifique el territorio como convenga a los intereses catalanes*».

PROJECTE DE LLEI SOBRE ACTUACIONS EN MATÈRIA D'AIGÜES A TARRAGONA

El Consell de Ministres acordà que la cessió d'aigües del Delta de l'Ebre al Camp de Tarragona es regulés per una llei aprovada pel Parlament espanyol, i per això el 14 de març de 1980 el Consell de Ministres, a proposta del Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme, determinà remetre al Congrés de Diputats el projecte de llei sobre *Actuaciones en materia de aguas en Tarragona*, acompanyat de la corresponent *Memòria tècnica* que introduïa el Projecte.⁴

Aquest interessant document d'onze folis exposa quins són els recursos i el consum d'aigua a la zona de Tarragona en el moment de redactar la

4 *Proyecto de Ley sobre actuaciones en materia de aguas en Tarragona. Memoria:*

1.-Introducción. 2.- Situación actual: 2.1: Estructura del consumo. 2.2: Balanza hidráulico deficitario. 2.3: Utilización poco eficaz de los recursos disponibles. 2.4: Coordinación inexistente. 2.5: Control de las extracciones de agua subterránea. 3.-La cuenca del Francolí. 3.1: Aprovechamiento de las aguas. 3.2: Procedentes de otras cuencas. 3.3: Otras posibilidades. 4.- Evolución de la demanda. 5.-Actuaciones a corto plazo. 5.1: Aprovechamiento de agua fluyente del río Francolí, para abastecimiento de Tarragona. 5.2: Conducción de agua del Ebro. 6.-Aprovechamiento de las aguas subterráneas. 7.- Creación de un Ente gestor. 8.- Necesidad de una ley sobre actuaciones en materia de aguas, en Tarragona. 9.- Repercusión de esta Ley en el gasto público.

Memòria, el 10 d'abril de 1980. D'entrada recorda que en el darrer decenni la zona de Tarragona havia experimentat una forta expansió industrial i turística que ha estat la causa d'un inusitat desenvolupament demogràfic i econòmic. Això ha incrementat tota mena de demandes, i en especial la d'aigua per abastar la població i la indústria.

Els recursos hidrològics superficials de la zona es limiten a les aportacions, escasses i mal distribuïdes, dels rius Gaià i Francolí, i els subterrànies són els de l'aqüífer quaternari i, en menor quantia, els dels massissos miocènic marí i cretàic, situats a l'est.

L'augment de consum s'ha compensat, en part, amb la construcció per Enpetrol de l'embassament del Catllar, i amb aigües subterrànies captades en pous. Precisament la intensiva explotació de pous, ha estat la causa de constants descensos de les capes freàtiques, amb els consegüents augments dels costos d'explotació, i del deteriorament de la qualitat de l'aigua per l'increment de la salinitat.

Els tres principals consumidors d'aigua de la comarca, Ajuntament, AITASA i Enpetrol, han actuat independentment i fins i tot de forma contraposada, de manera que les necessitats creixents dels usos industrials i urbans, han topat amb els interessos de les comunitats de regants tradicionalment instal·lades a la zona.

Des de l'estiu de l'any anterior i en virtut dels poders que li han estat conferits, el Governador Civil autoritza o nega, a través dels alcaldes les extraccions d'aigües subterrànies de la província, assessorat per la Comissaria d'aigües, el Servei Geològic d'Obres Públiques i l'Institut Geològic i Miner. Com a possibles solucions per Tarragona la *Memoria* es refereix als vells projectes dels pantans del Francolí i del Brugent, però aquestes solucions no són d'aplicació immediata.

Explica en síntesi d'on treu l'aigua cada una de les tres entitats, per acabar demostrant que el balanç hidràulic de l'any 1978, referit a les tres principals conques hidrològiques de la zona és deficitari, com es pot veure en el següent quadre:

	Recursos hm ³			Consums hm ³				Sobreexplotació
	Superf.	Subterrani	Total	Indús.	Agricul.	Potable	Total	
Gaià	8,0	2,0	10,0	1,5	8,0	1,5	11,0	1
Francolí	4,0	25,0	29,0	19,5	15,0	13,5	48,0	19
Riudecanyes	15,0	15,0	30,0	13,5	1,5	19,0	34,0	4
Sumes	27,0	42,0	69,0	34,5	24,5	34,0	93,0	24

Per tant el dèficit d'explotació és de 24 hm³ que s'han subministrat a costa de recursos subterranis no renovables. Això suposa el descens anual d'un metre dels nivells freàtics, cosa que podria significar l'escotament dels recursos subterranis en uns anys a les zones costaneres, que són les més explotades, i una paulatina penetració d'aigües marines que augmenta el contingut de sal de l'aigua que s'extreu. A la xarxa de distribució de Tarragona la salinització ha donat valors de 3.000 ppm (parts per milió de clorurs) que són molt superiors al límit tolerable. Per això es pot dir sense exagerar que Tarragona careix d'aigua potable pel consum de la població.

El dèficit d'explotació s'agreuja pel fet que els escassos recursos disponibles no s'apliquen amb la màxima eficàcia, degut al mal estat de la xarxa de distribució i a la manca de comptadors per controlar el consum. En conseqüència, el consum mitjà per habitant és quasi de 400 litres diaris, quantitat molt superior a la real.

La Memòria/Informe també analitza la probable evolució de la demanda, i encara que pronosticar el futur sigui arriscat, proposa com a síntesis fetes amb previsions de diverses hipòtesis:

- a) Previsió per a necessitats l'any 1985 sense noves promocions industrials o agrícoles
Abastament de la població	45 hm ³ /any
Indústria	35 hm ³ /any
Agricultura	35 hm ³ /any
Total	115 hm³/any

b) Previsió per a necessitats l'any 2000, amb expansió controlada	
Abastament de la població	75 hm ³ /any
Indústria	65 hm ³ /any
Agricultura	50 hm ³ /any
Total	190 hm³/any

Hi ha altres possibilitats d'obtenir recursos hidràulics a més de les que es poden considerar «convencionals». Entre elles es troben la depuració de l'aigua marina i el transport en vaixell; però la primera no és viable en aquest cas pel preu, i la segona ha de ser considerada com una mesura d'urgència per cobrir puntes de consum. Per tant, l'única forma per suplir amb mitjans convencionals el dèficit de recursos hidràulics a la zona de Tarragona és l'aigua de l'Ebre. Constitueix la solució més viable des del punt de vista tècnic i econòmic, i la que garanteix l'abastament de la comarca per llarg temps.

L'obra i les instal·lacions que calgui fer es finançaran amb càrrec als ingressos que s'obtinguin per venda d'aigua sense cap subvenció de l'Estat. Per atendre la càrrega financera i les despeses d'explotació, es calcula que l'aigua posada als dipòsits receptors costarà a 15 pessetes el metre cúbic, a les que caldrà afegir 5 pessetes de cànon.

La Memòria acaba assenyalant que «Para desarrollar las acciones que se han esbozado, se precisa una disposición legal que autorice la implantación de un canon por las aguas del río Ebro utilizadas en Tarragona, que ha de aplicarse prioritariamente a la financiación del Plan de obras de mejora de infraestructura hidráulica del Delta del Ebro. Asimismo se precisa el establecimiento, por Ley, del área de actuación especial en la que todos los aprovechamientos de agua sean regulados con sujeción a un Plan, para conseguir la asignación más racional de los escasos recursos de la zona. Estos dos puntos —canon por uso de agua y gestión unitaria de todos los recursos— son conceptos que se incluyen en el nuevo Código del Agua y cuya eficacia legal, en este caso concreto, se apoyará en la Ley que se propone. La extremada gravedad de la situación, que afecta a una población numerosa, a una importante industria y a una agricultura rica, no permite esperar la promulgación del Código del Agua y exige esta Ley específica que anticipa los nuevos planteamientos, en una zona geográfica en que ya se ha producido la situación crítica que dicho Código pretende evitar.»

PROJECTE DE LLEI PROPOSAT PELS MINISTRES D'OBRES PÚBLIQUES I URBANISME, I INDÚSTRIA I ENERGIA SOBRE ACTUACIONS EN MATÈRIA D'AIGÜES, A TARRAGONA (14 DE MARÇ DE 1980)

A la reunió del Consell de Ministres del dia 14 de març de 1980 s'acordà remetre a les Corts el «*Proyecto de Ley propuesto por los Ministros de Obras Públicas y Urbanismo, e Industria y Energia sobre actuaciones en materia de Aguas, en Tarragona*».

A la introducció, aquest projecte de llei posa èmfasi a remarcar la insuficiència de recursos hidràulics per atendre la demanda d'algunes comarques de Tarragona sumides en una situació tan crítica que necessiten una actuació immediata i eficaç. També diu que el dèficit actual de recursos a les mencionades comarques és d'uns 50 milions de metres cúbics anuals, «*que se han ido cubriendo parcialmente sobreexplotando las aguas subterráneas en más de 20 millones de metros cúbicos anuales sobre los recursos renovables, lo que ha producido un fuerte descenso de los niveles y una salinización creciente de las aguas, que ya ha sobrepasado ampliamente los límites establecidos para las que han de destinarse a la bebida*». A més a més, al no existir recursos hidràulics locals addicionals suficients per a cobrir aquest dèficit, caldrà cercar-ne fora de la zona, i l'única procedència viable és el tram inferior de l'Ebre, lloc d'on sense que suposi comprometre majors cabals que els actualment té assignats, una vegada realitzades les obres de correcció d'infraestructura hidràulica del Delta que permetin disminuir les pèrdues d'aigua que actualment es produeixen, en quantia igual o superior al cabal que es detreu, amb què no es produeixen problemes d'interferència amb altres aprofitaments.

Per a l'administració integral de recursos hidràulics, cal establir una àrea d'actuació especial d'acord amb un Pla que s'haurà d'ajustar a la gestió de les aigües de conformitat amb la Llei elaborada per les Corts Generals que per la seva importància reproduïm textualment:

Art. 1º

1. El Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo a través de la Confederación Hidrográfica del Ebro, redactará y ejecutará el Plan de obras de acondicionamiento y mejora de la infraestructura hidráulica del Delta del Ebro que permita una mayor eficacia en la distribución del agua y en su aprovechamiento agrícola recuperando las pérdidas que en la actualidad.

2. Podrá destinarse al abastecimiento de los municipios de Tarragona que se relacionan en el anexo nº 1 previa concesión administrativa, un caudal equivalente al recuperado, con límite mínimo de 4 metros cúbicos por segundo.

Art. 2º

1.-Para solicitar y, en su caso, obtener la concesión a que se refiere el artículo anterior, los Ayuntamientos e industrias interesados habrán de constituir un ente con personalidad jurídica propia, cuyos Estatutos deberán ser aprobados por el Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo.

2.-Las tarifas por suministro de agua que haya de aplicar el ente concesionario serán aprobadas por el Gobierno, a propuesta del Ministro de Obras Públicas y Urbanismo. Estas tarifas deberán ser suficientes para cubrir la realización de las obras y su explotación sin previsión alguna de subvención a cargo del Estado.

Art. 3º

1.-El agua a que se refiere el art. 1º devengará un canon de 5 pesetas por metro cúbico que se repercutirá en la tarifa de suministro. Dicho canon se revisará por el Gobierno cada dos años, a propuesta del Ministro de Obras Públicas y urbanismo.

2.- El importe del canon se ingresará a la Confederación Hidrográfica del Ebro, que lo destinará en primer lugar al Plan de obras de mejora de infraestructura hidráulica del Delta del Ebro, ello sin perjuicio de los recursos que en las Leyes de Presupuestos Generales del Estado puedan ser asignados al mismo fin, y posteriormente a otras obras de infraestructura hidráulica en la cuenca que permitan un mejor aprovechamiento de los recursos de la misma.

3.-Las expedidas utilizarán conjuntamente obras e instalaciones existentes se incrementaría el canon en la parte proporcional de los costos de conservación y mantenimiento de las mismas que corresponda al caudal concedido.

Art. 4º

1.-Se establece un Area de actuación especial en la que todos los aprovechamientos de agua serán regulados con sujeción a un Plan establecido por el Gobierno a propuesta de los Departamentos competentes, en el que se tenderá a asignar a la agricultura las aguas subterráneas cuya inadecuada explotación pueda producir graves afecciones a la misma.

2.- Dicha Area comprenderá los términos municipales que se relacionan en el anexo nº 2 de la presente Ley.⁵

5 Els municipis que figuren a l'annex 2 són:

Comarca del Tarragonès: Altafulla, Bonastre, El Catllar, Constantí, Creixell, Els Garidells, El Morell, La Nou del Gaià, Els Pallaresos, Perafort, La Pobla de Montornès, La Pobla de Mafumet, Renau, La Riera, Roda de Berà, Salomó, La Secuita, Tarragona, Torredembarra, Vespella, Vilallonga, Vila-seca i Salou.

Baix Penedès: Albinyana, L'Arbós, Banyeres, Bellvé, La Bisbal del Penedès, Calafell, Cunit, Llorens, Montmell, Sant Jaume dels Domenys, Santa Oliva, El Vendrell.

Alt Camp: Aiguamúrcia, Alcover, Alió, Bràfim, Cabra del Camp, Figuerola, Mas Llorenç, La Masó, Montferri, Nulles, Pla de Santa Maria, El Pont d'Armentera, Puigpelat, La Riba, Rodonyà, El Rourell, Vallmoll, Valls, Vilabella, Vilarrodona.

Art. 5º

Por los Ministerios de Hacienda, Obras Públicas y Urbanismo e Industria y Energía se promulgaran las disposiciones necesarias para el desarrollo de esta Ley.

Madrid, 14 de marzo de 1980

TRANSCRIPCIÓ DE LA LLEI 18/1981, D'1 DE JULIOL
«SOBRE ACTUACIONES EN MATERIA DE AGUAS
EN TARRAGONA», CONEGUDA PER LA LLEI DEL
MINITRANSVASAMENT. (BOE, 11 DE JULIOL DE 1981)

Sabed: Que las Cortes Generales han aprobado y Yo vengo en sancionar la siguiente Ley:

Artículo primero

Uno. El ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, a través de la Confederación Hidrográfica del Ebro, redactará y ejecutará el Plan de Obras de acondicionamiento y mejora de la infraestructura hidráulica del Delta del Ebro que permita una mayor eficacia en la distribución del agua y en su aprovechamiento agrícola, recuperando las pérdidas que en la actualidad se producen en dicha zona.

Dos. Podrá destinarse al abastecimiento urbano e industrial de Municipios de la provincia de Tarragona un caudal equivalente al recuperado, con el límite máximo de cuatro metros cúbicos por segundo, previa concesión administrativa cuyo otorgamiento no comprometerá volúmenes de agua del Ebro adicionales a los actualmente otorgados para los regadíos del Delta, a cuyos efectos se realizarán, en su caso, los necesarios reajustes de las actuales concesiones.

Artículo segundo.

Uno. La concesión que se refiere el artículo anterior será solicitada y, en su caso, obtenida por los Ayuntamientos e industrias constituidos en un Ente con personalidad jurídica propia, cuyos Estatutos, en tanto que definidor de un concesionario de aguas públicas habrán de ser aprobados por el Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, sin perjuicio de las aprobaciones que, previamente, resultasen procedentes en razón de la naturaleza y fines del Ente, por otros órganos de la Administración Pública local o estatal y, en particular, la Generalitat de Cataluña.

Baix Camp: L'Albiol, L'Aleixar, Alforja, Almofter, Les Borges del Camp, El Botarell, Cambrils de Mar, Castellvell, Maspujols, Montbrió del Camp, Mont-roig, Pratedip, Reus, Riudecanyes, Riudecols, Riudoms, La Selva del Camp, Vandellós, Vilanova d'Escornalbou, Vinyols i Arcs.

Dos. Las aguas concedidas deberán destinarse exclusivamente a fines definidos en la Ley.

Tres. El aprovechamiento de las aguas de dicha concesión deberá realizarse, en su caso, sin aportación económica alguna con cargo a los Presupuestos Generales del Estado.

Artículo tercero

Uno. El agua a que se refiere el artículo primero devengará un canon de cinco pesetas por metro cúbico, que se repercutirá en la tarifa de suministro. Dicho canon se revisará por el Gobierno cada dos años, a propuesta del Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo.

Dos. El importe del canon se ingresará en la Confederación Hidrográfica del Ebro que lo destinará, en primer lugar, al Plan de obras de mejora de infraestructura hidráulica del Delta del Ebro, ello sin perjuicio de los recursos que en las Leyes de Presupuestos Generales del Estado puedan ser asignados al mismo fin, y posteriormente a otras obras de infraestructura hidráulica en la cuenca que permitan un mejor aprovechamiento de los recursos de la misma.

Tres. Si las aguas concedidas utilizaran compartidamente obras de instalaciones existentes, se incrementaría el canon en la parte proporcional de los costes de conservación y mantenimiento de las mismas que corresponda al caudal concedido.

DISPOSICIÓN ADICIONAL

Lo dispuesto en la presente Ley se entiende sin perjuicio de las competencias que la Constitución y el Estatuto de Autonomía otorgado a la Generalidad de Cataluña, quien habrá de informar el Plan de obras de acondicionamiento y mejora de la infraestructura hidráulica del Delta del Ebro, a que se refiere el artículo primero, en la forma y plazos que el Gobierno determine.

DISPOSICIÓN FINAL

Por los Ministerios de Hacienda, de Obras Públicas y Urbanismo, de Industria y Energía y de Agricultura y Pesca, en el ámbito de sus respectivas competencias se promulgarán las disposiciones necesarias para el desarrollo de esta Ley

Palacio de la Zarzuela, Madrid, a uno de julio de mil novecientos ochenta y uno. Juan Carlos R.

El Presidente del Gobierno, Leopoldo Calvo-Sotelo y Bustelo

LA LLEI DEL TRANSVASAMENT AL PLENARI DE L'AJUNTAMENT DE TARRAGONA

A l'ordre del dia del Ple Ordinari del 15 de gener de 1981 s'hi inclogué a petició de Grup de Centristes de Catalunya-UCD, la següent moció: «El Consistori recolza el projecte de Llei de cessió d'aigua a Tarragona que es troba en tràmit

de discussió al Congrés de Diputats, única forma per a resoldre el greu problema de dèficit d'aigua que, actualment, existeix a les comarques tarragonines».

El portaveu de l'UCD manifestà que el seu Grup recolzava el projecte de Llei del «*Transvasament d'aigües sobrants de l'Ebre al Camp de Tarragona*» que pròximament es discutirà al Congrés de Diputats.⁶ La Llei fonamentalment donava llum verda al transvasament de 4 m³/segon d'aigua del canal esquerre de l'Ebre, a les comarques de Tarragona, i el portaveu de UCD només demanava als altres grups municipals el recolzament de la Llei que creia que solucionaria el problema de l'aigua al Camp de Tarragona.

El grup de CiU (Convergència i Unió) es mostrà disposat a recolzar el Projecte de Llei de Trasvasament d'aigües sobrants de l'Ebre al Camp de Tarragona, per considerar que aprofita 4 m³/s d'aigua del canal del marge esquerre de l'Ebre que actualment es perd. Creu que el cabal que arribi a les comarques de Tarragona hauria de distribuir-se en ordre a les següents prioritats: primer consum de boca, segon utilització agrícola, i per últim usos industrials. El portaveu del Grup, insisteix a dir que CiU recolza i defensa el minitransvasament al Camp de Tarragona per tractar-se d'una mesura de caràcter urgent que no condiciona la política hidràulica de Catalunya, coherent amb l'ordenació territorial.

Els partits d'esquerra tant aquí com a Madrid votaren contra la Llei d'UCD-CD. El PSC perquè el projecte no contempla un Pla d'Inversions a curt termini aprovat pel Parlament de Catalunya, per a totes les comarques de l'Ebre concretant les quantitats i els terminis; pel que fa al Camp de Tarragona tant la Generalitat com el Govern de l'Estat han d'assumir la seva responsabilitat, en assegurar l'abastament d'aigua a les poblacions, tant si el minitransvasament es realitza com si no. I per evitar en el futur un creixement urbà i industrial desordenat, el Consell Executiu de la Generalitat hauria de presentar al Parlament el conjunt de mesures que garantissin un creixement harmònic de la Zona. Un altre motiu per no recolzar el projecte de Llei era que establia el mateix preu per a l'aigua destinada a l'ús domèstic que la d'ús industrial, i proposava que la indústria contribuís a l'amortització de la inversió de la portada de l'aigua de l'Ebre a les comarques de Tarragona amb un cànon més elevat que el de l'aigua d'ús domèstic.

El grup del PSUC ratificà la resolució que havia presentat al Parlament de Catalunya que justificava la seva oposició a la cessió d'aigües de l'Ebre

6 El 7 d'abril de 1981 s'inicià al Congrés de Diputats la discussió del projecte de la llei del minitransvasament, que al dia següent s'aprovà amb els vots de UCD i de la Minoria Catalana (CiU), entre altres i els vots en contra de socialistes i comunistes.

més enllà de la seva pròpia conca, mentre no es donessin les condicions següents:

1. *Fins que no s'hagin establert els límits de creixement del consum d'aigua per a usos industrials al Camp de Tarragona.*
2. *Fins que el Consell Executiu no hagi presentat, debatut, i aprovat pel Parlament de Catalunya, un Pla d'inversions per a les comarques de l'Ebre, que contempli també les de l'Estat i les derivades dels cànon a establir per a l'ús d'aquelles aigües.*
3. *Fins que, de comú acord, amb la Conselleria d'Obres Públiques i Política Territorial, Ajuntaments, Sectors Socials, Cooperatives Agrícoles i Comunitats de Regants del Camp de Tarragona, Baix Penedès i Conca de Barberà, el MOPU estableixi el balanç hidràulic d'aquestes comarques i els criteris de prioritat dels recursos en la seva utilització.*
4. *Fins que, en defensa de l'equilibri de la zona del Delta de l'Ebre, el Consell Executiu no garanteixi l'adopció de mesures que evitin la salinització i seguretat així com l'atenció de l'ecosistema.*

El regidor d'ERC (Esquerra Republicana de Catalunya) està d'acord amb la Llei sempre que garanteixi el subministrament d'aigua a les nostres comarques.

El portaveu del grup «Per la Participació dels Veïns a l'Ajuntament» manifestà que la Moció que havien presentat els Centristes no parla ni de transvasament ni de l'Ebre, i encara que es refereixi a cessió d'aigües sobrants, creu que el projecte és un transvasament i no precisament d'aigua sobrant. També creu que en el balanç hidràulic de les comarques tarragonines hi ha aigua suficient per al consum de boca i que si s'acut a l'aigua de l'Ebre és per assegurar el consum a la indústria.

Després de llargues intervencions la moció de l'UCD es passà a votació, i fou desestimada per 14 vots en contra (1 ERC, 2 CPV 6 PSC i 5 PSUC), i 9 a favor (5 UCD, i 3 de CiU).

EL PROJECTE DEL MINITRANSVASAMENT AL PARLAMENT DE CATALUNYA

El setembre de 1980 el projecte de cessió d'aigua del Delta de l'Ebre al Camp de Tarragona es debaté al Parlament de Catalunya. La proposta del govern català consistia en cedir aigües del canal de l'esquerra del Delta de l'Ebre als municipis i indústries de Tarragona. L'aigua seria pagada pels receptors, que anirien al seu càrrec el cost de les instal·lacions, el del seu

funcionament, manteniment i amortitzacions, a més de dos cànons: un es destinaria al finançament del revestiment dels canals i obres d'infraestructura hidràulica, i l'altre a potenciar el desenvolupament de les comarques de l'Ebre. Aquesta proposta del Govern Català coincidí amb les esmenes que la Minoria Catalana presentà al Congrés de Diputats al projecte de llei elaborat per UCD que només preveia un únic cànon que quedaria a disposició de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre i de les Comunitats de Regants.

Els dies 12, 16, 17 i 19 de desembre del 1980 es debaté a la Comissió de Política Territorial del Parlament de Catalunya el «*Projecte de Transvasament d'aigües dels canals de l'Ebre cap a les comarques del Camp de Tarragona*», d'acord amb la resolució aprovada el dia 2 d'octubre de 1980. Participaren en el debat representants dels partits polítics UCD (Unió del Centre Democràtic), CD (Convergència Democràtica), ERC (Esquerra Republicana de Catalunya), PSC (Partit dels Socialistes de Catalunya) i PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya).

La Resolució núm. 4 del Debat quedà redactada textualment: «*Vista la greu degradació de les zones properes a Tarragona i Reus, és a dir, en un sentit general les comarques del Camp de Tarragona, degut al creixement desordenat que s'hi ha produït, i per tal d'assegurar-hi de cara al futur un desenvolupament urbà i industrial adequat als recursos hídrics existents i compatible amb la promoció de l'agricultura, el Consell Executiu presentarà al Parlament, en el termini més breu possible, el conjunt de mesures que pensa adoptar per garantir un creixement harmònic de la zona, reordenant la localització industrial per tal d'aconseguir un equilibri adequat, amb indicació explícita orientativa del sostre industrial que es preveu*».

«*En aquest sentit, satisfetes les actuals necessitats industrials amb vista a mantenir els llocs de treball, el Consell Executiu haurà de vetllar perquè el seu eventual creixement futur es realitzi estrictament d'acord amb el Pla General d'Ordenació Territorial de Catalunya.*»

La Conselleria d'Ordenació del Territori de la Generalitat adreçà a totes les entitats que havien demanat participar al Consorci que gestionarà la portada d'aigua de l'Ebre, l'avantprojecte d'estatuts d'aquest ens. Només els municipis grans del Camp de Tarragona havien demanat participar-hi. Tot i això el novembre del 1981 es reuniren a Tarragona representants dels ajuntaments de Tarragona, Reus, Cambrils, Mont-roig, Cunit, Castellvell, Vila-seca, Roda de Berà i Calafell, i acordaren demanar a la Conselleria de l'Ordenació del Territori una pròrroga del termini per presentar al·legacions

fins a principis del mes de gener. La pròxima reunió havia de celebrar-se a Roda de Berà el dia 18 de gener (BIM, novembre-desembre de 1981).

Després de les reunions celebrades a Tarragona, Roda de Berà i Reus, els ajuntaments (24 del Camp de Tarragona) per a presentar esmenes al projecte d'estatuts redactat per la Conselleria de Política Territorial de la Generalitat, els alcaldes s'interessaren de manera especial pel preu de l'aigua, per les aportacions econòmiques a realitzar pels ajuntaments, i per establir els criteris de representació en els òrgans del Consorci. (*La Vanguardia*, 16 de gener de 1982).

COMISSIÓ GESTORA DEL CONSORCI CONCESSIONARI D'AIGÜES PER ALS AJUNTAMENTS I INDÚSTRIES DE TARRAGONA⁷

A partir de la promulgació de la Llei 18/81 que autoritzava la destinació a l'abastament urbà i industrial del Camp de Tarragona, cabals d'aigua procedents dels canals del Delta de l'Ebre, es treballà en la constitució d'un Consorci amb la intervenció de la Generalitat catalana disposada a fer valdre els drets que li conferia l'Estatut en matèria d'Ordenació del Territori de Tarragona.

Generalitat, Ajuntaments i Indústria arribaren a un principi d'acord a la primera setmana de març de 1982 per establir les línies bàsiques dels estatuts del Consorci, i el 9 de juliol del mateix any els representants de les instàncies afectades acordaren constituir el «Consorci Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona», un ens amb personalitat jurídica pròpia, i designar una Comissió Gestora interina, integrada per representants de la Generalitat, Ajuntaments, Indústries, i les dues Comunitats de Regants dels Canals de l'Ebre.⁸

La Comissió Gestora havia d'enllestir els estatuts del Consorci, i sobretot, arribar a un acord en la qüestió més polèmica, l'econòmica, que enfrontava els Ajuntaments i la Indústria. El motiu de les diferències era

7 Extret de la memòria de la Comissió Gestora del «Consorci Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona (juliol de 1982-juliol de 1985).

8 Composició de la Comissió Gestora

President: Conseller de Política Territorial i Obres Públiques. Per raó d'aquest càrrec han presidit la Comissió, Josep Mª Culler i Nadal, i Xavier Bigatà i Ribé.

Representants de l'Administració de la Generalitat: Francesc Vilaró i Rigol, Director General d'Obres Hidràuliques. Antoni Carceller i Fernández, Cap del Servei Jurídic de la Secretaria General.

Representants dels Ajuntaments: L'alcalde de Tarragona Josep Mª Recasens i Comes. L'alcalde de Reus. Càrrec exercit successivament per Carles Martí i Massagué, Antoni Borrell i Marcó i Josep Abelló i Padró.

Representants de les Indústries: Alfredo Ortí i Noé i Jaume Moltó i Munill, substituït a partir del 3 de juliol per Francesc Ripoll i Badrines.

Representants de les Comunitats de Regants: Josep Lluç i Abella, Comunitat del Sindicat Agrícola de l'Ebre. Robert Trias i Milà, Comunitat del Canal de la dreta de l'Ebre.

el repartiment del cànon de compensació que havia d'abonar-se a les comarques de l'Ebre. Els Ajuntaments entenien que els usuaris domèstics només haurien d'abonar els transport de l'aigua, mentre que el cànon de compensació per la millora de la infraestructura hidràulica del Delta hauria de pagar-lo la indústria (*Crònica núm. 33*, 25 de febrer de 1982). Segons un càlcul fet per la Comissió Gestora l'aigua de l'Ebre costaria als usuaris 42,50 ptes. el metre cúbic (en diner de 1983), a repartir entre:

- Amortització del canal 19,50 ptes.
- Amortització de la depuradora 3,00 ptes.
- Explotació i cànon a pagar als regants marge esquerre de l'Ebre 20,00 ptes.
- Total 42,50 ptes.

La Comissió Gestora es reuní 4 vegades l'any 1982, i 7 vegades l'any 1983. Des de la primera sessió es plantejà la necessitat de preparar la redacció d'un projecte de conduccions per l'aigua des dels canals del Delta de l'Ebre fins als municipis i indústries de la zona de Tarragona, així com un projecte de Planta de Tractament de l'aigua que s'havia de captar i conduir per deixar-la en les condicions exigides per al seu transport. La Direcció General d'Obres Hidràuliques preparà un plec de Bases per a contractar l'assistència tècnica per a la redacció dels projectes que s'adjudicaren a l'empresa INITEC («*Estudis de viabilitat i projecte de conduccions d'aigua als municipis i indústries de Tarragona des dels canals del Delta de l'Ebre*»), per un import de 20.498.000 ptes., i a l'empresa INTECSA els «*Estudis de viabilitat i projecte bàsic d'estació de tractament d'aigües dels canals del Delta de l'Ebre*» per un import de 13.250.000 ptes. La Comissió va donar la seva conformitat a la proposta, amb la qual cosa quedaren designats els adjudicatariis dels estudis.

Acte de la constitució definitiva del Consorci

Amb el resultat favorable dels estudis de viabilitat i en vista a la celebració de l'Assemblea General de Constitució del Consorci, la Comissió Gestora remeté als Ajuntaments i Indústries el text refós de projecte d'Estatuts per a la seva aprovació, i el dia 15 de desembre de 1983 «*Visto el expediente incoado por el Presidente de la Comisión Gestora del Consorcio de Aguas para los Ayuntamientos e Industrias de Tarragona para aprobación de sus Estatutos a los efectos previstos en el artículo 2º de la Ley de 18/1981 de 1º de Julio sobre actuaciones en materia de aguas en Tarragona*».

El document expedit pel Cap de Servei de la Direcció General d'«*Obras Hidráulicas*» considera que existeix la possibilitat d'integrar-se al Consorci nous Ajuntaments «*como usuarios de las aguas que en su día se concedan, re-*

sulta aconsejable la presencia en el Ente de la Generalidad de Cataluña en representación de dichos usuarios futuros. Por otra parte, considerando que la sede del Consorcio radica en Tortosa según el artículo 2º del Proyecto de Estatutos sería conveniente que la Vicepresidencia se desempeñe por el Alcalde del Municipio con mayor consumo de agua». El projecte d'Estatuts que s'aprovà constava de cinc capítols que tractaven:

Capítol primer: Disposicions generals. Consta de 4 articles. El 1r diu textualment: «*Se constituye un Ente con personalidad jurídica propia integrado por la Administración de la Generalitat de Catalunya, los Ayuntamientos de... y las siguientes Empresas Industriales...*»

Capítol Segon: Règim orgànic. Arts. 5 al 12. Especifica el nombre de representants de les entitats públiques i privades que participaran en l'Assemblea General, Consell d'Administració i qui haurà de presidir l'ens:

- La Generalitat estarà representada al Consorci per nou vocals anomenats pel Conseller de Política Territorial i Obres Públiques, entre experts en matèria d'abastament d'aigües, dos dels quals seran proposats per les Comunitats de Regants.
- Nomenarà President del Consorci el Conseller de Política Territorial i Obres Públiques, entre els membres de l'Assemblea.
- Els Ajuntaments i les Indústries, designaran el seu representant al Consorci.

Constituiran el Consell d'Administració:

- Dos representants de la Generalitat designats d'entre els seus vocals de l'Assemblea General.
- Dos representants dels municipis: un serà el que hagi sol·licitat més aigua i l'altre serà elegit per la resta que formin part del Consorci

I entrem en el capítol quart: el Règim financer, sens dubte el més important per als Municipis. Estableix que el finançament de les obres i instal·lacions serà proporcional al cabal assignat a cada una de les Entitats o empreses consorciades. Inicialment la Generalitat, Ajuntaments i Empreses havien d'aportar a compte 300 milions de pessetes: 150 milions la Generalitat i Ajuntaments, i 150 les Empreses. Un altre apartat diu que l'amortització de l'actiu fix i despeses de la primera instal·lació es carregaran a cada exercici, almenys en l'import necessari per pagar amb ell respectivament, la devolució del principal i els interessos del préstec que correspon al Consorci per a finançar la inversió inicial.

Són especialment interessants per als Municipis els articles 19 i 20. El 19 anuncia que les Empreses Industrials cooperaran a l'efectivitat de les

aportacions dels Ajuntaments, destinades a obres i instal·lacions de primer establiment de la següent manera:

- Les empreses consorciades aportaran al Consorci la quantitat de set pessetes per metre cúbic d'aigua que tinguin assignat procedent de la concessió. La percepció d'aquesta aportació s'afectarà durant el període d'amortització dels crèdits concedits per a les aportacions municipals a les obres i instal·lacions de primer establiment i amb un màxim de 10 anys de durada.
- Els Ajuntaments rebran de la Generalitat una subvenció a fons perdut en la quantitat necessària per tal que unida a l'assignació que els correspongui procedent dels recursos a què es refereix el paràgraf anterior representi una ajuda econòmica fins el 40% del total de les seves respectives aportacions a les obres comunes de primer establiment referents a la conducció principal. La Generalitat subvencionarà els Municipis afectats amb el 100 per 100 del cost dels seus respectius ramals i avançarà, si es dóna el cas, el cost de dimensionar les instal·lacions per sobre el que caldria, per atendre una demanda mitjana uniforme de la totalitat dels cabals assignats.

Les despeses de funcionament del Consorci les assumirà la Generalitat fins que siguin elegits els seus òrgans col·legiats.

Constitució del Consell d'Administració del Consorci (juliol de 1985)

El dia 5 de juliol de 1985 es reuní l'Assemblea General del Consorci al Palau de la Generalitat en presència de Jordi Pujol i Soley, President de la Generalitat i l'assistència de:

- El President de la Comissió Gestora del Consorci i Conseller de Política Territorial i Obres Públiques, Xavier Bigatà i Ribé
- Els representants dels 23 municipis següents:

Almoster	Joaquim Garcia Gasull
Altafulla	Joan Pijoan Ballesté
Calafell	Jaume Solé
Cambrils	Joann Mas i Nolla
Castellvell	Vicens Montserrat i Muster
Constantí	Juli Gens i Ribalt
Creixell	Josep Figuerola i Cañelles
Cunit	Jaume Vidal i Almirall
El Morell	Francesc Mañé i Domingo

La Selva del Camp	Camil Ferrater i Estivill
Maspujols	Joaquim M ^a Llauredó i Grau
La Pobla de Mafumet	Jaume Fortuny Bolver
Reus	Josep Abelló i Padró
Riudoms	Humbert Mallafré
Roda de Berà	Felix Martorell i Virgili
Tarragona	Josep M ^a Recasens i Comes
Torredembarra	Celestí Salort i Gaspà
Vandellós	Xavier Santos Pardina i Ulled
El Vendrell	Martí Carnicer i Vidal
Vilallonga del Camp	Josep M ^a Noya i Basora
Vila-seca i Salou	Joan M ^a Pujals
- Els representants de les 21 indústries següents:
Aisconcel, SA	Rafael Español
Asfaltos Españoles SA	Javier Peralta
Basf Española, SA	Leonard Gonsior
Bayer Hispania Industria SA	Francisco Ripoll Badrines
Butano, SA	Francisco Lasala Pardo
Carburos Messer Griesheim Gases SA	Ignacio de Bufala Ferrer-Vidal
Cia. Industrial y de Abastecimiento, SA	Ricardo Llatser
Cobega, SA	Jorge Casals Jimenez
Distribuidora Industrial, SA	José Mata Garriba
Dow Chemical Ibérica, SA	Francisco Rpoll Bartrines
Energia e Industrias Aragonesas, SA	Albarto Alberto
Hifrensa	Mariano Mariaio Lorda
Hoechst Ibérica, SA	Francisco Ripoll Badrines
Laforest, SA	Jorge Mitroni Gotarra
Repsol Butano, SA	Alfredo Ortí Noe.
Repsol Petróleo, SA	Alfredo Ortí Noe.
Repsol Química, SA	Alfredo Ortí Noe.
Tarragona Química, SA	Francisco Ripoll Badrines
Unión Explosivos Rio Tinto SA	
IPASA	
Indústrias Químicas Asociadas SA	
- Els representants de la Generalitat a l'Assemblea General del Consorci, designats per la resolució del 26 de juny de 1985, que a continuació anomenem:

Albert Vilalta i Gonzàlez, Francesc Vilaró i Rigol, Jaume Bassa i Pascual, Angel Fernández i Gutierrez, Joan Amigó i Ferrater, Jaume Taulats i Solé, Felip Tallada i de Esteve, Josep Lluch i Abella (a més representant de la Comunitat de Regants-Sindicat Agrícola de l'Ebre-M. Esquerra), Robert Trias i Milà (a més representant de la Comunitat General de Regants del Canal de la Dreta de l'Ebre). Actua com a Secretari Antoni Carceller i Fernández, Secretari dels òrgans col·legiats del Consorci.

- Prenen possessió dels càrrecs, el Sr. Vilalta com a President, el Sr. Recasens com a VicePresident, i com a representants de la Generalitat els Srs. Vilaró, Bassa, Fernández, Lluch, Trias, Amigó, i Taulats.
- Es tenen per designats per formar part del Consell d'Administració Joan Mª Pujals en representació dels Municipis, i Alfredo Ortí Noé i Francisco Ripoll Badrines per les Empreses.

L'acte acabà amb unes paraules del President de la Generalitat Sr. Pujol en les quals destacà que el nomenament del Sr. Vilalta s'ha fet per considerar que és la persona indicada per dirigir la realització d'aquesta gran infraestructura hidràulica. Agraeix a tots els que han intervingut fins ara en els treballs preparatoris, superant els lògics interessos contraposats, i en especial els representants de les comarques de l'Ebre que, amb amplitud de mires i coratge, han consentit la cessió de les aigües recuperades. Estén el seu agraïment al ministre Julián Campo que acceptà la presència de la Generalitat a l'ens concessionari, i destaca la tasca realitzada a Madrid per Josep Faura i Joan Martí, senador de la Minoria Catalana. I acaba desitjant que l'obra sigui un èxit.

LA CONCESSIÓ

Promulgades la Llei d'«*Actuacions en matèria d'aigües a Tarragona*» de l'1 de juliol de 1981, i els Estatuts del «*Consorci Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústria de Tarragona*» del 15 de desembre de 1983, per una resolució del MOPU publicada al BOE del 28 de setembre de 1987, s'atorgà la concessió de 4.000 litres d'aigua per segon al Consorci com a cabal màxim a transvasar per a subministrament urbà i industrial durant 75 anys a partir del que començà l'exploració. La concessió estableix que es transvasarà als municipis de Tarragona un cabal màxim de 1,982 m³/s, demanat pel Consorci, el qual ja té sol·licitada una ampliació fins a 2,6 m³/s. El cabal autoritzat s'incrementarà fins a 4 m³/s com preveu la llei 18/81, segons les demandes que es registrin i el compliment del «*Programa del Pla*

d'Obres d'Acondicionament i Millora de la infraestructura Hidràulica del Delta de l'Ebre», elaborat per la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre i aprovat pel MOPU, el qual suposa un cost de 15.110 milions de pessetes, dels quals 6.458 s'invertiran al marge esquerre del riu, 6.721 al dret, i 1.930 a l'àmbit general.

El Pla es finançarà, un 30% a través de l'Administració i el 70 % restant, a través d'un cànon revisable periòdicament que pagaran Ajuntaments i la Indústria per a compensar la inversió de l'Administració. Tot això fins l'any 2013, que el cànon revertirà a la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, que l'haurà de destinar a obres d'interès general dins de la seva conca hidrogràfica. El termini per executar aquestes obres en Terres de l'Ebre acaba l'any 1999.

REALITZACIÓ DEL PROJECTE⁹

Les obres del minitransvasament estaven dimensionades en origen per a conduir fins a 4 m³/s a les comarques de Tarragona, amb un volum màxim de 126 hm³/any.

La presa d'aigua

L'any 1988 a petició de les Comunitats de Regants la presa d'aigua es va fer als canals de la dreta i de l'esquerra del Delta de l'Ebre a l'alçada de Campredó, una pedania de Tortosa. L'aigua del canal de la dreta es condueix al marge esquerre mitjançant dos sifons de 200 metres de llargada cadascun, instal·lats sota la llera del riu, amb diàmetres de 1.200 i 1.600 mm construïts amb polietilè. Els cabals derivats dels dos canals s'incorporen al dipòsit soterrat d'aspiració de 4.000 m³ de capacitat que forma part de l'estació de bombament de Camp-Redó.

L'estació de bombament de Camp-Redó i conducció d'aigua a tractar

L'estació de bombament de Camp-Redó consta, per al cabal inicial de 2,6 m³, de dues bombes de 1.500 Kw i tres bombes de 630 Kw projectades per elevar l'aigua a una alçada manomètrica de 73 metres. La conducció d'aigua a

⁹ *Diari de Tarragona*, 30 de juliol 1989. Núm. extra dedicat a l'arribada de l'aigua de l'Ebre, p. 8-9: *La concessió y realización de un proyecto*.

Consorci d'Aigües de Tarragona: *La portada d'aigües de l'Ebre*. Fascicle publicat amb motiu de la posada en servei el nou abastament d'aigua (30 de juliol de 1989).

tractar a la planta consisteix en una canonada de 1.600 mm de diàmetre, de formigó armat, i una llargada de 15,2 km. Per protegir aquesta canonada hi ha dos calderins d'aire comprimit d'una capacitat total de 160 m³ a l'origen de la impulsió i una xemeneia d'equilibri de 30 metres d'alçada i 7 metres de diàmetre, construïda al quilòmetre cinc, en el punt més alt del traçat.

Planta de tractament

Està ubicada a l'Ampolla, construïda per a 2 m³/s de capacitat, s'amplià per un cabal màxim futur de 4 m³/s d'obra civil i equipament per a 3 m³/s. El tractament consisteix en una correcció del pH mitjançant àcid sulfúric o calç, precloració, floculació amb sulfat d'alumina i polielectròlit, decantació per lamel·les, filtració amb filtres ràpids de sorra i postcloració i possible adició de carbó actiu en pols. L'aigua tractada s'emmagatzema en dos dipòsits amb capacitat per a 38.000 m³. La potència instal·lada a la planta és de 400 Kw.

Estació de bombament de l'Ampolla

Està situada al costat de la Planta de tractament, aspira l'aigua dels esmentats dipòsits i l'eleva fins a les Instal·lacions Centrals mitjançant la conducció principal. Hi ha instal·lades dues bombes, la primera de 1.100 Kw, i la segona consta de dos motors alternatius de 1.100 i 500 Kw per poder modular la demanda. Per a protegir la conducció principal hi ha una xemeneia de 75 metres d'alçada i 7 metres de diàmetre, amb una coberta accessible per ascensor que constitueix un mirador privilegiat de la zona del Delta de l'Ebre.

Conducció principal

Consisteix en una canonada de formigó armat amb camisa de xapa de 1.600 mm de diàmetre, i 62 km de llargada. De la conducció principal parteixen els ramals que donen aigua a Hifrensa, l'Hospitalet de l'Infant, Cambrils, Vila-seca i Salou, el dipòsit industrial de Bonavista i el dipòsit municipal de Tarragona. Els diàmetres de les canonades són 250, 80, 350, 700, 600, i 400 mm. A Hifrensa, Hospitalet de l'Infant i Tarragona es rebomba l'aigua.

També surt de la conducció principal el ramal de Reus que, amb un diàmetre de 700 mm i una llargada de 2,7 km porta l'aigua a l'estació de bombament de Riudoms-Reus, que disposa de tres bombes de 250 Kw i una xemeneia d'equilibri de 5 metres de diàmetre i 35 metres d'alçada. La

canonada d'impulsió protegida amb calderins d'aire comprimit de 50 m³ de capacitat, és de 500 mm i abasteix Reus, i Riudoms, i mitjançant dos rebombaments posteriors Maspujols, Castellvell del Camp, Almofter i La Selva del Camp.

Instal·lacions Centrals

Estan construïdes als termes municipals de Reus i Constantí, al costat de l'autovia Reus-Tarragona. Comprenen els dipòsits finals de la Conducció Principal d'una capacitat conjunta de 40.000 m³ i l'estació de bombament central que eleva l'aigua d'aquests dipòsits per la Conducció Secundària. L'estació de bombament consta de 3 bombes de 630 Kw de potència. És una de reserva suficients per elevar 1,4 m³/s d'aigua a una alçada manomètrica de 62 m. A uns edificis annexos als descrits hi ha les naus de manteniments de totes les instal·lacions del Consorci, així com les oficines administratives i tècniques, i la central de comandament secundària remota de tot el sistema.

Conducció secundària

La formen 2,5 km de canonada de 1.300 mm de diàmetre, 2,9 km de canonada de 1.100 mm, i 1,5 km de canonada de 800 mm. Parteix de les instal·lacions centrals i arriba fins els dos dipòsits del Pont del Diable que tenen una capacitat de 4.500 m³ cadascun. Aquests dipòsits actuen tant com de dipòsits de cua de Conducció Secundària com de dipòsits de capçalera del Ramal del Litoral. D'aquesta conducció deriva el ramal de Tarragona-Sant Pere de 700 mm de diàmetre i 1,35 km de llargada, i el ramal de Constantí, de 6 km de canonada de 700 mm de diàmetre que abasteix Constantí i Repsol, i amb rebombament, la Pobla de Mafumet, el Morell, i Vilallonga del Camp.

Ramal Litoral

Surt del dipòsit del Pont del Diable. La canonada que té diàmetres de 800 mm (15,3 km) i 700 mm, (9,1 km), dóna aigua a Altafulla, Torredembarra, Roda de Berà i part del municipi del Vendrell. Del Vendrell, amb un rebombament intermitent segons el cabal que condueixi es dóna aigua al ramal Calafell-Cunit, a la resta del municipi del Vendrell, amb canonades de 700 mm (4,9 km), 500 mm (7,0 km) i diàmetres inferiors, amb un rebombament a Segur de Calafell. L'estació de bombament d'El Vendrell té dues bombes de 250 Kw de velocitat variable per a una alçada manomètrica màxima de 20 metres.

Control del sistema de distribució i d'instal·lacions elèctriques

El control del sistema de distribució d'aigua i de les estacions de bombament es realitza mitjançant un sistema de telecomunicacions, que transmet tota la informació a la Central de Comandament que forma part de les Instal·lacions Centrals. És matèria informativa sotmesa a control els cabals que circulen pels diferents ramals, nivell dels dipòsits, estacions de bombament, alarmes produïdes per la temperatura dels rodaments, aturada per manca d'aigua, funcionament o no de cadascun dels grups d'electrobombes, etc. Amb la informació rebuda l'ordinador central dona les instruccions d'aturada o posada en funcionament de bombes, obertura o tancament de vàlvules, etc. segons un programa preestablert. Aquestes ordres es transmeten pel mateix sistema de transmissió de dades. El sistema de telecomunicacions bàsic és per cable telefònic propi, però en cas d'avaria entra en funcionament un sistema de comunicacions per ràdio o per la xarxa telefònica commutada. Per alimentar tot el sistema hi ha un cable de potència paral·lel al de comunicacions.

Hi ha 12 connexions de servei elèctric per a les estacions de bombament i altres 8 per donar potència a les estacions remotes de telecomandament. Connexions de servei elèctric singulars són les de Camp-Redó i l'Ampolla. La subestació de Camp-Redó, amb una nova línia de 110 KV i 4 km de doble circuit té una potència de servei de 7,5 MVA, amb un transformador de 110/6 KV. La subestació de l'Ampolla, també amb una nova línia de 110 KV i 4,8 km de llargada amb doble circuit, té instal·lat dos transformadors de 110/6 KV, amb una potència de 7,5 MVA cadascun.

Cost i finançació de l'Obra

COST

L'obra del minitransvasament inclòs el sifó i les ampliacions costaren 18.346,55 milions de pessetes distribuïdes de la següent manera:

- Obra principal: Obra de presa, planta potabilitzadora, tram principal, equips de bombament, obra terminal, conducció secundària i Telecomandament 10.653,40 milions ptes.
- Ramals: Litoral, Calafell-Cunit, Reus-Constantí, Vilallona-La Selva 2.271,46 ptes.
- Projectes, revisió de preu, expropiacions, imprevistos, direcció 2.986,16 ptes.

- Sifó, telecomunicacions, instal·lacions electromecàniques, imprevistos 2.435,53 ptes.
- Total 18.346,55 ptes.

FINANÇAMENT

*Crèdits atorgats al Consorci per:*¹⁰

- Caixa de Catalunya, Crèdit Lyonnais, Caixa de Pensions i Caixa de Barcelona. 720 milions de pessetes.
- Concedit per un grup d'entitats financeres dirigides per: Banca Catalana, Crèdit Lyonnais i Caixa de Barcelona, 6.400 milions de pessetes.
- Signat el 14 de desembre de 1987 a la seu del Departament d'Economia de la Generalitat, a Barcelona. Banc de Crèdit Local: 3.000 milions de pessetes.
- Banc Europeu d'Inversions (desembre de 1988): 3.000 milions de pessetes.
- Banc Europeu d'Inversions (any 1989): 3.000 milions de pessetes.
- Total sumen els crèdits atorgats per entitats financeres: 16.120 milions de pessetes.

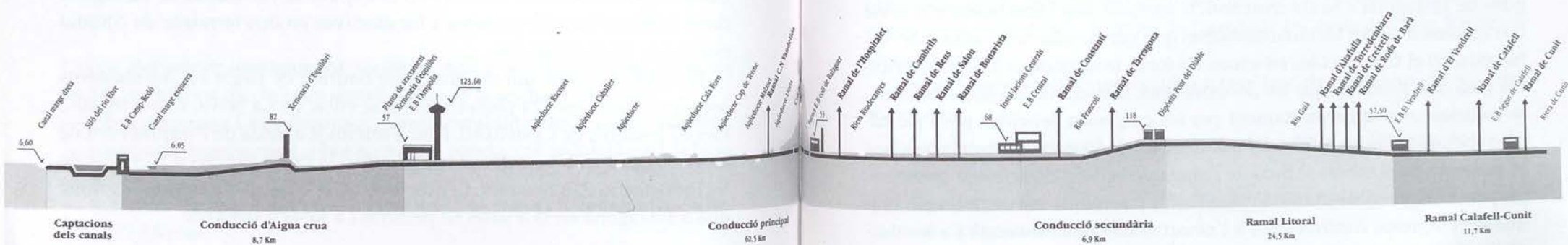
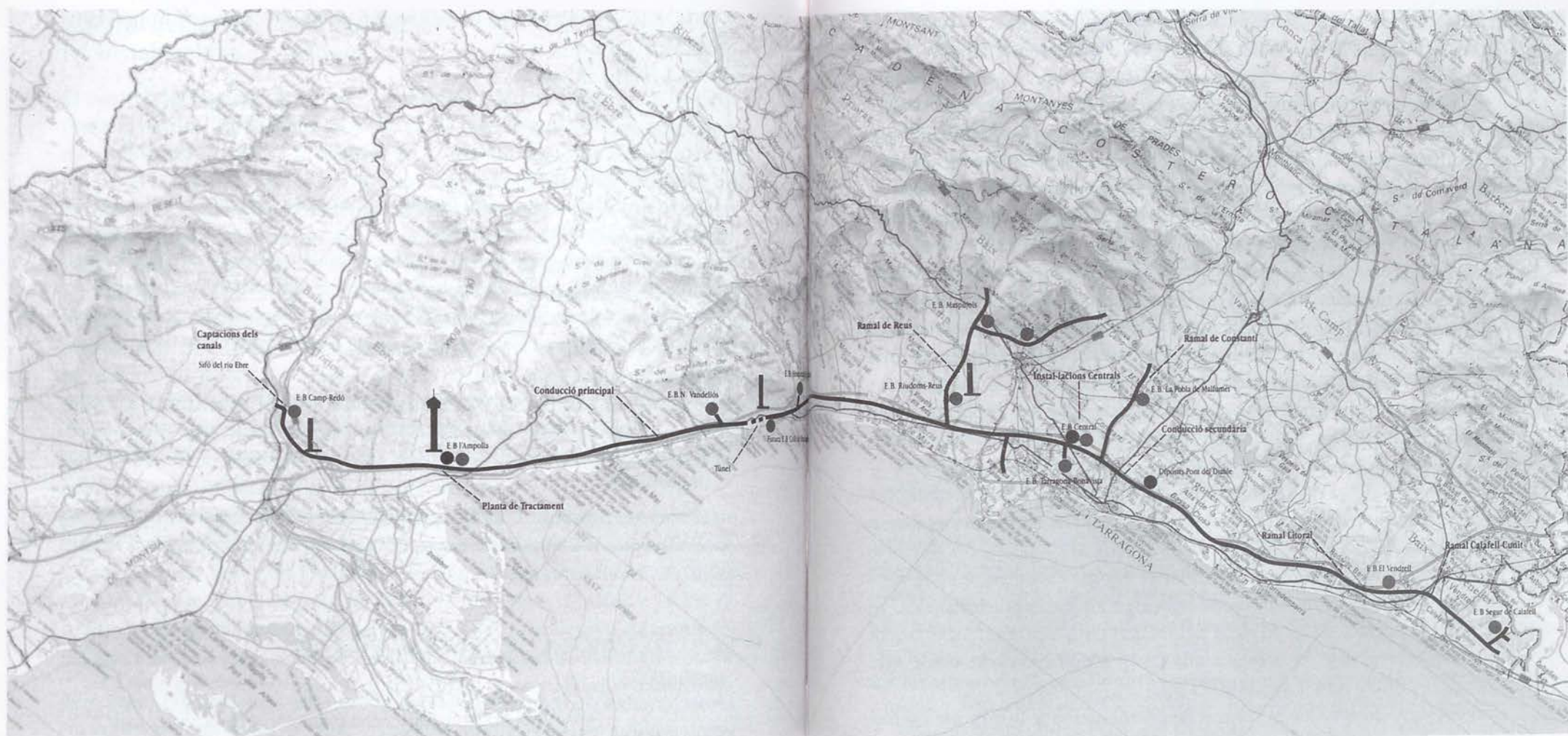
D'aquests préstecs només coneixem les condicions dels concedits pel Banc Europeu d'Inversions: foren atorgats en pessetes al tipus d'interès del 12,05 % i a tornar en 11 anys.

COST DE L'AIGUA DE L'EBRE AL CIUTADÀ

El percentatge de la inversió feta en l'obra i instal·lacions del minitransvasament que tocava pagar als Municipis després dels l'ajustaments acordats el 21 d'abril de 1988 foren: Ajuntaments 34,67 %, Indústries 31,18 % i Generalitat 34,15 %. Per la seva part la Diputació Provincial de Tarragona donà 1.000 milions de pessetes a fer efectives en dos terminis als Ajuntaments per tal d'ajudar-los.

Després d'aquest ajut els preus que haurien de pagar els Ajuntaments oscil·laren entre les 124 pessetes el metre cúbic de La Selva, com a màxim, i les 67 pessetes de Castellvell, com a mínim. La tarifa de l'Ajuntament de Reus s'establí a 76 pessetes el metre cúbic, la de Tarragona a 70,91 i la de les indústries a 313 pessetes. El preu del metre cúbic per a l'usuari s'estimà que a Tarragona seria d'unes 80 pessetes i a Reus d'unes 65.

¹⁰ Diari de Tarragona, 30 de juliol 1989. Núm. extra dedicat a «L'arribada de l'aigua de l'Ebre», p. 35: *Al servei del país, finançar un projecte i Un banco europeo para un gran proyecto regional.*

ELS AJUNTAMENTS, PARENTS POBRES DEL CONSORCI I LA INDÚSTRIA, MAL COMPANYY DE VIATGE

Ningú dubtava que la Gran Indústria havia estat la culpable de la sobre-explotació dels aqüífers de les comarques tarragonines, principal causa de llur salinització, del tràfec il·legal d'aigua, i de les baralles entre municipis. Completava aquest desori el fet que els mateixos que denunciaven els abusos de la Indústria, li venien aigua transportada en camions cisterna que circulaven impunament mentre les autoritats feien els ulls grossos.

Costava poc arribar a la conclusió que les indústries que s'havien establert a l'àrea tarragonina eren empreses protegides, sobretot després de la implantació d'Enpetrol l'any 1974, que enmig de les protestes dels pobles de la riba del Gaià es permeté a la Refineria construir un pantà a la llera d'aquest riu i l'extracció d'aigua del Francolí.

Hem donat algunes notícies que fan sospitar que les indústries que s'establien a Tarragona se'ls havia informat de bona font que a curt termini podrien tenir aigua de l'Ebre per desenvolupar les seves activitats industrials, de la mateixa manera que se'ls havia donat facilitats per adaptar el port de Tarragona a les seves necessitats. Si més no, els contactes que, a principis de l'any 1980, hi hagué entre autoritats aragoneses i el ministre d'Obres Públiques i Urbanisme per aplanar alguns esculls que s'interposaven al transvasament de l'aigua de l'Ebre a l'Empresa Nacional del Petróleo S.A. (Enpetrol), de l'INI, sigui del tot cert o no, indiquen que, com a mínim, a les esferes ministerials es plantejava l'ampliació de la factoria de Tarragona comptant amb l'aigua de l'Ebre.

Considerant, doncs, que si l'aigua de l'Ebre arribà a Tarragona no fou per apagar la set dels ciutadans sinó perquè era indispensable per a la subsistència o expansió de la Indústria Química, i que el Consorci d'Aigües de Tarragona s'havia creat amb la inclusió dels Municipis de la zona tarragonina més per les circumstàncies que per la voluntat d'ajudar la ciutadania, en el Consorci les relacions no foren mai totalment satisfactòries. I la cosa més greu fou que les desavinences, la majoria de caire econòmic, se solucionaren satisfactòriament per les empreses beneïdes per l'Administració autonòmica o estatal. Per exemple, els Municipis proposaren que es possessin dues tarifes al preu de l'aigua de l'Ebre i dos cànons diferents, un per a l'aigua d'ús domèstic i una altra per a d'ús industrial, amb el fi que les empreses contribuïssin a l'amortització de la inversió i a les despeses de manteniment de les instal·lacions i del cànon del Consorci en una proporció major (a acordar) en benefici de la ciutadania. A la negativa

frontal de les indústries a cedir a aquesta proposta municipal, l'Administració només aconseguí introduir als Estatuts del Consorci l'article 19, 2, que diu «*Las Empresas industriales consorciadas aportarán al "Consorci", con la indicada finalidad (cooperar a la despesa d'obres i instal·lacions de primer establiment), la cantidad de siete pesetas por metro cúbico de agua que tuvieren asignada procedente de la concesión. La percepción de esta aportación se efectuará durante el período de amortización de los créditos concedidos para las aportaciones municipales a las obras e instalaciones de primer establecimiento y con un máximo de duración de diez años*».

Els Estatuts també preveïen que amb diners públics, en aquest cas de la Generalitat, se subvencionaria als Ajuntaments a fons perdut, una quantitat que unida a la que rebran de les indústries representi el 40 % del que hauria de pagar per les obres comunes de primer establiment. La Generalitat també havia de subvencionar els Municipis afectats amb el 100 per 100 del cost dels seus respectius ramals.

CONSIDERACIONS FINALS

La posada en servei de l'abastament d'aigües de l'Ebre a les comarques tarragonines tingué lloc el dia 31 de juliol de 1989. L'efemèride se celebrà de diversa manera. El Consorci amb la publicació d'un fascicle que constituïa una breu història de l'obra del minitransvasament posant en relleu les dades tècniques més espectaculars, i els equips i empreses constructores que col·laboraren en l'execució de les obres que, com remarca el president del Consorci Albert Vilalta, s'han realitzat «*en un temps rècord de dos anys*».

Tanmateix on es nota més la satisfacció que regnava entre ajuntaments i indústries que esperaven l'aigua del minitransvasament és als anuncis que insertaren al número extraordinari del *Diari de Tarragona* del 30 de juliol del 1989 dedicat al fet històric de *L'arribada de l'aigua de l'Ebre*. Veiem-ne algunes mostres.

L'Ajuntament de Tarragona dóna a conèixer als ciutadans del seu Municipi que:

- La ciutat de Tarragona començarà a rebre aigua de l'Ebre a partir del mes d'agost.
- L'Ajuntament ha sol·licitat 7.784.000 m³/any. És la major petició dels 23 municipis consorciats.
- El mes d'agost, s'acabarà el subministrament d'aigua de mala qualitat que ha durat més de vint anys. Amb aigua de qualitat millorarà la

qualitat de vida dels ciutadans i l'atractiu dels turistes i visitants de la nostra ciutat.

- La disponibilitat d'aigua de bona qualitat afavorirà el creixement econòmic de la ciutat.
- Les més de 20.000 anàlisis de l'aigua de l'Ebre efectuades durant els quatre darrers anys han demostrat que la radioactivitat de la qual es parla darrerament és vint vegades inferior als límits permesos. Tot i això les anàlisis es realitzaran periòdicament i es donaran a conèixer per la tranquil·litat dels ciutadans dels 23 municipis receptors de l'aigua.

La Diputació de Tarragona es limitava a constatar amb lletres de gran mida que *«ha subvencionat els Ajuntaments amb 1.000 milions de pessetes per a les obres de canalització de l'aigua de l'Ebre a les comarques del Camp de Tarragona i del Baix Panadès perquè sigui més barata».*

L'Ajuntament de Reus anuncià que *«El 31, s'inaugura la fi de les restriccions»*, a la vegada que recorda que els Municipis de Catalunya celebren els 10 anys de les primeres eleccions democràtiques.

L'Ajuntament de Cambrils ocupa mitja pàgina del Diari amb l'escut de la vila i el lema simbòlic *«Cambrils s'assegura el futur».*

L'Ajuntament de Vila-seca i Salou té demanats 6,07 milions de m³/any per tal d'assegurar el consum en èpoques estivals. Dóna a conèixer que els Serveis de subministrament d'aigua potable tenen un pressupost de 828 milions de pessetes i l'aportació al minitransvasament és de 1.250 milions de pessetes. El finançament corre a càrrec de l'empresa concessionària del Servei, *«Sociedad de Abastecimientos Urbanos y Rurales»* (SAUR).

L'*«Asociación Empresarial Química de Tarragona»* col·laborava en el número extra del *Diari de Tarragona* que commemorava l'Arribada de l'aigua de l'Ebre, amb l'article *«Habrà un antes y un después de la llegada del agua del Ebro»*, en el qual després d'una introducció de caire filosòfic amb cites de Tales de Milet, Aristòtil i la Bíblia, ressaltava que, *«Desde la perspectiva de las industrias químicas la valoración positiva es evidente como lo demuestra la presencia de 21 empresas en el Consorcio cuya petición de caudales se eleva a un total de casi 22 hm³/año».* I acaba: *«A partir de ahora los Ayuntamientos del Consorcio que suman unos recursos solicitados de casi 22 hm³/año estarán en disposición de poder garantizar el suministro necesario para la implantación de nuevas industrias. Y eso es progreso. Eso supone, ni más ni menos, que superar en el Campo de Tarragona, una pesadilla de largos años y vislumbrar el mañana con confianza. Más claro el agua».*

CRÍTiques AL MINITRANSVASAMENT

«Davant la imminent arribada a les comarques tarragonines de les aigües del minitransvasament de l'Ebre, i tenint en compte les informacions contradictòries de què hom disposa, un grup de ciutadans, preocupats per la possible repercussió d'aquestes aigües en la salut de la comunitat, ens varem constituir en una Comissió Cívica per vetllar per la qualitat de les aigües, amb l'adhesió en l'actualitat d'una cinquantena d'entitats». Aquesta era la introducció a un extens article que el col·lectiu «Comissions Cíviques per la defensa de la Qualitat de les Aigües» publicà al *Diari de Tarragona* del 30 de juliol de 1989, (p. 36) titulat «Vetllar per la qualitat de les aigües». Entre diversos arguments que fa dubtar les «Comissions Cíviques» de la qualitat de l'aigua del Consorci és el que planteja l'interrogant: Per què s'ha agafat l'aigua per sota de l'abocador de l'electroquímica de Flix i de les dues centrals nuclears d'Ascó, que utilitzen aigua de l'Ebre per refrigerar els seus reactors sabent el risc que això comporta? També esmenten que segons els ecologistes, el minitransvasament suposarà doblar el preu de l'aigua, augmentar el polígon petroquímic, i estar sempre amb el risc de radioactivitat. I per acabar plantegen una última qüestió «que ens hauria de preocupar més, si fos possible: Quins són els responsables que han planificat aquest desastrós futur per a tots nosaltres i quins són els beneficis que obtenen a canvi?»

El ressò de les denúncies de la Comissió Cívica i les entitats ecologistes arribà a Europa per medi dels Eurodiputats Juan Mª Bandrés (Izquierda de los Pueblos) i Antoni Gutierrez i Díaz (Izquierda Unida) que demanaren al Parlament Europeu paralitzar el minitransvasament. El «*Consejo de Seguridad Nuclear*» desmentí tots els rumors en un comunicat publicat a la premsa escrita on matisava que les aigües de l'Ebre són vigilades en tot moment i mai han estat contaminades.

Per la seva part el Consorci reaccionà contra les informacions que considerava errònies sobre la qualitat de l'aigua del minitransvasament i feia públic que des de l'any 1985 s'havien fet al seu laboratori més de 20.000 anàlisis, mesurant 58 paràmetres diferents. Remarcava que el control de substàncies radioactives, de les quals «tant se n'ha parlat darrerament amb escassa rigorositat», és una de les anàlisis realitzades al laboratori, amb un resultat que és 20 vegades inferior als límits oficialment fixats pel Reglament Tècnic Sanitari per a aigües de beguda, publicat al BOE, segons Reial Decret 1423/82.

El Consorci no eludia cap responsabilitat i per això creia que junt amb les Administracions que hi participaven, la Generalitat de Catalunya i els

Ajuntaments, donaven plena garantia de la qualitat de l'aigua en base a anàlisis fiables i públiques: «Som els primers interessats en la qualitat, en som responsables i som rigorosos tècnicament».¹¹

L'OPOSICIÓ AL MINITRANSVASAMENT

El febrer de 1981 s'havia constituït el «Frente del Ebro» que s'oposava a qual-sevol tipus de transvasament de l'aigua de l'Ebre. Es manifestà a Saragossa el diumenge 1 de febrer de 1981, amb la participació d'unes 4.000 persones. Segons *El País* formaven el «Frente del Ebro» organitzacions agràries, sindicats, ajuntaments i partits polítics de signe radical d'Aragó, Catalunya, País Basc i la Rioja, pràcticament tots d'Esquerra. (*El País*, 3 de gener de 1981).

La mateixa notícia la publicà *El Periódico* amb el títol «Por primera vez catalanes y maños gritan juntos contra el trasvase», i els assistents a la manifestació de Saragossa els xifra en unes 15.000. Les raons del «no», donades per la Unió de Pagesos, era que el minitransvasament es fonamentava en la manca d'un estudi seriós i exhaustiu sobre les necessitats d'aigua a les comarques de la ribera de l'Ebre.

11 *Diari de Tarragona*, 30 de juliol de 1989. Núm. extra dedicat a «L'arribada de l'aigua de l'Ebre», p. 38: RIUS I PEY, Eduard, p. 38: *L'aigua de l'Ebre és de gran qualitat*.

Consorci d'aigües de Tarragona: *Una aigua com cal*. Fullet publicat amb motiu de l'arribada de l'aigua de l'Ebre a Tarragona, 30 de juliol de 1989.

EPÍLEG

El setembre de 1980 es debaté al Parlament de Catalunya el projecte de la Cessió de l'aigua del delta de l'Ebre al Camp de Tarragona. La proposta del govern català es basava a cedir aigües del canal de l'esquerra del Delta de l'Ebre als municipis i indústries de Tarragona. L'aigua seria pagada pels recepcionaris, que tindrien al seu càrrec el cost de les instal·lacions, del seu funcionament, manteniment i amortitzacions, a més de dos cànon: un es destinaria al finançament del revestiment dels canals i obres d'infraestructura hidràulica, i l'altre per potenciar el desenvolupament de les comarques de l'Ebre. Aquesta proposta del Govern Català coincideix amb les esmenes que la Minoria Catalana al Congrés de Diputats presentà al projecte de llei elaborat per UCD i que només només preveia un únic cànon que quedaria en mans de la Confederació Hidrogràfica i de la Comunitat de Regants.

El 7 d'abril de 1981 s'inicià al Congrés de Diputats la discussió del projecte de la llei del minitransvasament, que al dia següent s'aprovà amb els vots de UCD i de la Minoria Catalana (CiU), entre altres i els vots en contra de socialistes i comunistes.

A principis de maig de 1981 el Senat aprovà el projecte de llei sense esperar l'aprovació del Pla Hidrogràfic de l'Ebre com havien demanat els senadors aragonesos de UCD.

L'1 de juliol de 1981 el BOE publicà la Llei 18/1981 sobre actuacions en matèria a Tarragona que preveia la conducció de 4 m³/s des de l'Ebre a Tarragona. Una aigua que es recuperava a partir del vestiment dels canals de l'Ebre que evitarà les filtracions i pèrdua d'aigua.

La Conselleria d'Ordenació del Territori de la Generalitat ha adreçat a totes les entitats que han demanat participar al consorci que gestionarà la portada d'aigua de l'Ebre l'avantprojecte d'estatuts d'aquest consorci entre ajuntaments i indústries. Només els municipis grans del Camp de Tarragona han demanat prendre-hi part. A l'Ajuntament de Tarragona es celebrà una reunió en la qual assistiren els ajuntaments de Tarragona, Reus, Cambrils, Mont-roig, Cunit, Castellvell, Vila-seca, Roda de Berà i Calafell que acordaren demanar a la Conselleria de l'Ordenació del Terri-

tori una pròrroga del termini per presentar al·legacions fins a principis del mes de gener. La pròxima reunió tindrà lloc a Roda de Berà el dia 18 de gener (BIM, octubre-desembre de 1981).

PREU DE L'AIGUA DEL MINITRANSVASAMENT

Una nota publicada el 17 de desembre de l'any 1983 a *Diario Español* ens informa que els ajuntaments pagaran l'aigua del Consorci a 38 pessetes el m³ i la indústria a 62. El cost total de les obres pujarà 6.350 milions de pessetes, i es calcula que podran tardar a acabar-se dos anys i mig aproximadament.

EL CONSORCI DE L'AIGUA IMMINENT REALITAT

Després de les reunions celebrades a Tarragona, Roda de Berà i Reus, hi ha hagut acord unànim dels ajuntaments (24 del Camp de Tarragona) per a presentar esmenes comunes al projecte d'estatuts redactat per la Conselleria de Política Territorial de la Generalitat. Els alcaldes s'interessen de forma especial pel preu de l'aigua, i en concret per les aportacions econòmiques a realitzar pels ajuntaments, i establir els criteris de representació en els òrgans del Consorci. (*La Vanguardia*, 16 de gener de 1982)

CONSTITUCIÓ DEL CONSORCI DE LES AIGÜES DE L'EBRE

Principi d'acord per la creació del Consorci

La Generalitat, els ajuntaments i la Indústria del Camp de Tarragona van arribar a un principi d'acord en una reunió celebrada durant la primera setmana de març de 1982, sobre els estatuts pels que s'haurà de regir l'ens que administrarà les aigües de l'Ebre. En la reunió s'acordà les línies bàsiques dels estatuts, així com una convocatòria d'una assemblea en què estaran representats la Generalitat, totes les indústries i els ajuntaments que subscriguin el consorci i les comunitats de regants. La qüestió més polèmica fou arribar a un acord per la qüestió econòmica, principalment en el preu de l'aigua, en el finançament de les obres i en la valoració de les despeses d'explotació.

Si les obres es fessin ara costarien uns 6.500 milions de pessetes. La Generalitat ajudarà a pagar el 50 % de la part que correspongui als ajunta-

ments. La Indústria aportarà tota la part proporcional a l'aigua que demani. Finalment, per l'amortització de les obres de primer establiment, les indústries ajudaran amb 7 pessetes per metre cúbic d'aigua sol·licitada amb el fi de reduir el preu a pagar pels ajuntaments. La Generalitat enviarà els estatuts aprovats per a l'estudi de municipis i indústries i haurà de convocar la nova reunió per continuar les negociacions (BIM, març de 1982; *La Vanguardia*, 5 de març de 1982; *El Correo Catalán*, 11 de març de 1982).

La Comissió gestora del Consorci de l'Aigua de l'Ebre es constituí el 13 de desembre del 1983.¹ Estava formada per dos representants de cada un dels estaments que hi participen: els alcaldes de Tarragona i Reus pels municipis, les dues comunitats de regants dels regants de l'Ebre, Enpetrol i Asesa per les indústries i dos membres de la Conselleria de l'Ordenació del Territori de la Generalitat que actua com a mitjancera i arbitrar principis d'acord entre les parts interessades. La Generalitat ajuda als municipis perquè aconseguixin aigua a un preu més baix que la indústria. (BIM, juliol-agost de 1982). El pressupost de les obres es xifra en 6.500 milions de ptes.

La Gestora del Consorci havia d'enllestir els estatuts d'aquest ens i, sobretot, arribar a un acord en la qüestió més polèmica: l'econòmica; perquè els interessos dels municipis es contraposen als de la indústria. En efecte, l'enfrontament dels dos bàndols (ajuntaments i indústries), es basava en la forma de repartir el pagament del cànon de compensació a les comarques de l'Ebre, entre municipis i indústria. Si els municipis han d'abonar 5 ptes. el m³ a més de la part proporcional de les obres de canalització, el transport, el manteniment, i, finalment la depuració, el preu per als usuaris pot elevar-se a unes 60 ptes. el m³. En aquests moments es paguen 25 ptes. el m³ i la xifra es considera elevada.

Els municipis entenen que els usuaris domèstics només haurien de pagar el transport de l'aigua, mentre que el cànon de compensació per a la millora de la infraestructura hidràulica del Delta hauria de pagar-lo la indústria (*Crònica núm. 33*, 25 de febrer de 1982).

En la reunió del dia 18 de gener de 1982 a Barcelona amb el conseller d'Urbanisme i Ordenació del Territori es reuniren els ajuntaments per discutir els estatuts del Consorci (*Diario Español*, 8 de gener de 1982).

1 Tarragona Municipal-Butlletí d'Informació de l'Ajuntament. Gener del 1984.

Comissió Gestora del Consorci distribuïdor de les aigües de l'Ebre

Es calcula que l'aigua de l'Ebre costarà als usuaris a 42,50 el metre cúbic, preu calculat amb diner de 1983. D'aquestes 42,50 pessetes, 19,60 es destinaran a l'amortització del canal, 3 pessetes a l'amortització de la depuradora, i 20 ptes. per explotació i cànon a pagar als regants del marge esquerre de l'Ebre. S'espera que a principis de setembre es comenci a redactar el projecte i que aquest s'acabi el desembre. (*La Vanguardia*, 8 de juliol de 1983).

El Ple de l'Ajuntament del 30 de novembre de 1983 acordà presentar esmenes als Estatuts del Consorci en el sentit que la seu del Consorci sigui a Tarragona en lloc de Tortosa; que Tarragona sigui membre permanent de l'òrgan de direcció per ser l'ajuntament que ha demanat més aigua (el 40% del total que suposa 7,7 hm³ anuals; i que els representants dels canals de l'Ebre només tinguin veu i vot en els temes que els afectin directament (*Diario Español*, 1 de desembre de 1983; *La Vanguardia*, 2 de desembre de 1983). Vuit ajuntaments votaren a favor de la proposta presentada per l'Ajuntament de Tarragona i onze s'hi oposaren, entre ells el de Reus que capitenejà la postura contrària tot i que només demanava 2,4 hm³.

Constitució del Consorci

A la tarda del dia 15 de desembre de 1983, al palau de la Generalitat en un acte presidit per President de la Generalitat, es constituí el Consorci per abastar d'aigua de l'Ebre els ajuntaments i indústria de les comarques de Tarragona, integrat per representants de la Generalitat, regants del Delta de l'Ebre, indústries químiques i 22 municipis (*El Correo Catalán*, 16 de desembre de 1983). El pressupost de les obres es calcula que serà de 6.500 milions de pessetes.

L'any 1987 el Consorci d'aigües de Tarragona tenia prevista la portada d'aigües de l'Ebre a les comarques de Tarragona a l'estiu del 1988 i per aquest motiu imprimí un fullet signat pel president del Consell d'Administració Sr. Albert Vilalta en el qual explicava l'esforç que s'havia fet per dur a terme una obra de l'envergadura del transvasament de l'aigua de l'Ebre a les comarques tarragonines, i remarcava dos fets. El primer que s'havia previst l'ampliació dels elements necessari per a poder atendre les peticions d'ampliació del 25 % del cabal total inicial demanat; i el segon que aquest contacte amb els futurs usuaris, el Consorci té com a objectiu continuar la

política de transparència informativa, així com prendre consciència de la qualitat del treball realitzat i de la imminència del seu acabament.

La solució al problema de l'aigua significaria una millora de la qualitat de vida: reduïran les avaries dels aparells electrodomèstics causades per la salinització, minvarà els cost familiar destinat a l'adquisició d'aigua embotellada, no caldrà desplaçar-se per cercar aigua de millor qualitat, i ja no caldrà patir els inconvenients de les restriccions.

Per executar aquest important projecte públic d'abastament d'aigua ha calgut construir prop de 200 quilòmetres de canonades, entre la canonada principal que en té 77 i la secundària i els ramals de connexió als dipòsits d'ajuntaments i indústries. El diàmetre de la canonada va minvant, des d'1,60 m a l'origen, al Delta, fins a 0,50 m a Cunit, últim municipi beneficiari de l'aigua. També han hagut d'instal·lar-se 12 estacions de bombatge per a salvar les diferències de nivells de la traça.

FORMAVEN PART DEL CONSORCI:

24 municipis:

Almóster, Altafulla, Calafell, Cambrils, Castellvell del Camp, Constantí, Creixell de Mar, Cunit, Maspujols Mont-roig del Camp, El Morell, La Pobla de Mafumet, Reus, Riudoms, Roda de Berà, La Selva del Camp, Tarragona, Torredembarra, Vandellós, Vila-seca, Salou, El Vendrell, Vilallonga del Camp, i Vinyols i Els Arcs.

21 indústries:

Aiscondel, Asfaltos Españoles SA, Basf Española SA, Bayer Hispania Industrial SA, Butano SA, Carburos Messer Griesheim SA, Cobega SA, Cindasa, Distribuidora Industrial SA, Dow Chemical Ibérica SA, Energía e Ind. Aragonesas SA, Herckelbout Dawson SA, Hifrensa, Hoechst Ibérica SA, Indústries Químicas Asociadas SA, Inpasa, Laforest, Repsol Petróleo SA, Repsol Química SA, Tarragona Química SA, Unión Explosivos Río Tinto.

ELECCIÓ DE PRESIDENT DE LA COMUNITAT DE REGANTS DEL CANAL DE L'ESQUERRA DE L'EBRE.

Aquesta Comunitat de Regants convocà junta general ordinària per elegir president el dia 26 d'octubre del 1986 quan ja no hi havia cap dubte que el minitransvasament era un fet. Es presentaren dos candidats: el president encara en funcions Josep Lluch i Enric Nomen que encapçalava l'anomenada «*junta de renovació*». Un dels cavalls de batalla més discutits en la

campanya electoral foren les divergències que hi havia en l'execució del minitransvasament que anava lligat al Pla d'Infraestructura del Delta que comprenia el revestiment de canals i sèquies (*Catalunya Sud*, 15 d'octubre de 1986). Nomen era un empresari tortosí del sector agroalimentari, resident a Barcelona que havia militat a UCD i posteriorment s'havia passat a CDC. «*Su relación con los sectores empresariales barceloneses y con las multinacionales ha disparado el rumor de que podría favorecer el gran trasvase del Ebro a Barcelona en el caso que resultara elegido*» (*El Periódico*, 19 d'octubre de 1986: *Políticos y empresas quieren controlar las aguas del delta.*)

L'AIGUA DEL MINITRANSVASAMENT PER A LES COMARQUES TARRAGONINES

Estava previst que el minitransvasament portaria a les comarques de Tarragona 39 milions de metres cúbics anuals, dels quals el 42 % (17 milions de metres cúbics) serà destinat a la indústria química. Els 22 milions que resten seran pels 21 municipis que ho han sol·licitat. El recorregut aproximat serà de 102 km. El primer traçat començarà al terme del Perelló o de Torteosa, i acabarà a Tarragona (*El Periódico*, 1 d'octubre de 1986).

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT 1

AHT. Pergamins, calaixera 1, calaix 7, núm. 6. Tarragona. Llatí. Data: 1435, abril, 5

Consignació feta per los administradors del almoina per entrar la l'aigua de la Font de les Morisques dins la ciutat. Bibliografia: «Repertori Municipal de Tarragona», p. 59. Isabel Companys i Farrerons: «Catàleg de la Col·lecció de pergamins de l'Ajuntament de Tarragona», p. 255.

Nos Vicari General i Capítol de l'Església de Tarragona administradors públics i temporals de l'arquebisbat de la dita Església seu vacant, atennent per vosaltres venerables cònsols i probes homes de la ciutat de Tarragona que la cosa pública de dita ciutat està molt mancada de fonts i pous d'aigua, ordenessin i aprofitessin de dur a terme portar fins a la ciutat l'aigua de la font de les Morisques que es troba al terme de dita ciutat, i que la conducció i introducció de tal aigua té un cost molt elevat segons el pressupost i condicions fet per un expert. És per això que tirar endavant aquesta obra es necessita un gran esforç.

Atenent la vostra exposició nosaltres en Capítol tan més per tal que podeu continuar l'obra malgrat estar la vostra ciutat tan gravada de censals, deutes i càrregues essent aquest fet la causa de la vostra súplica, nosaltres l'Església i dita ciutat (...) almoines pies llegades per diversos testadors difunts, ciutadans de Tarragona instituïdes per ells, de les quals convertiren una part important de dites almoines i llegats correspon a la ciutat i per cert temps per la conducció d'aigua de la font a la ciutat (...).

I siguent notori la gran penúria i indigència d'aigua que la dita ciutat i habitants d'ella, nouvinguts, transeünts i parents d'ells. I considerant de gran honor i utilitat per a la Ciutat i cosa pública aquesta clergat i poble coincidint de la mateixa manera sobre l'obra supradicta. Per això ens inclinem favorablement per la vostra suplicació.

De les almoines de l'Església i la ciutat instituïdes per donacions dels predits i erogades a fidels pobres (...) venerables cònsols i probes homes de dita ciutats per dita obra de conduir i posar a dita ciutat dita aigua de la font de les Morisques encara que taxat i no per altres oneroses despeses públiques i privades quantitats infraescriptes a dos anys que començaran a córrer quan ho vulgui el reverendíssim senyor Arquebisbe de Tarragona ara a Saragossa, de aquestes almoines a cinc anys per operar i (...) membres de dita ciutat. Així mateix i sota la forma i manera dels procuradors de l'almoina de dita Seu las quantitats (...) els distribuiran i pagaran els obrers i persones que la ciutat elegeixi per dita obra de la font continuant i (...) no per altres usos dels quals tenen rèdits de propietaris i seus representants.

Manant amb presència (...) i singulars marmessors donar i persones receptores i administradores de dites i sota escrites almoines presentes i futures i dels oficials, concedim que s'inverteixi per a l'aigua de la font de les Morisques:

Primo: 62 lliures 6 sous i 8 diners de cens cada any d'aquella major quantitat que la Universitat de dita ciutat fa i presta a l'almoina de Santa Tecla per al refactori de dita Església.

30 lliures de dita moneda que assignem a dita obra de dita almoina.

Assignem a dita obra de l'almoina instituïda per Pere Romeu, difunt, ciutadà de dita ciutat, i dels seus rèdits 42 lliures anuals de censals morts per dit temps rèdit en diversos termes 15 lliures.

Així mateix assignem a la dita obra de l'almoina instituïda per Pere Poch, difunt, aquelles 5 lliures que manà donar a l'hospital de dita ciutat, i si vacaven per la destinació que voluntàriament escollissin, s'ha escollit dita obra.

Així mateix, per altra part assignam a dita obra per dit temps 4 lliures censuals de dita almoina de Pere Poch, difunt, anuals pagades que superaven llargament les que es donaven per infants malalts.

Així mateix assignem a dita obra de la font per dit temps de dos anys, 6 lliures i 2 sous barcelonins d'aquelles deu lliures censuals que percep de la Universitat de les ciutat l'almoina instituïda per N'Albió, difunt, ciutadà de dita ciutat.

Així mateix assignem a la damunt dita obra 10 lliures barcelonines censuals d'aquelles 26 lliures i 10 sous que la marmessoria de na Anglesa percep de la Universitat de dita ciutat anualment per dit temps.

Així mateix assignem a dita obra 2 lliures censuals per dit temps d'aquelles 5 lliures i 10 sous que percep en rèdit la marmessoria de Miquel Nebot, difunt, ciutadà de dita ciutat, per quòrum de testimonis presents amb cera i senyals del comú de dit honorable Capítol.

Data, Tarragona a 5 d'abril de l'any 1435.

DOCUMENT 2

AHT. Documents solts (1025-1867). Apartat Proveïments. Secció aigües, fonts públiques, safareigs. P. 315. Sig. top. 10/458. 2 folis en català. 1602, 27 de març

Relació de Joan Monter, mestre de l'església d'Alcover sobre l'anivellament de l'aigua del Francolí al límit del terme de Tarragona i al del Codony.

Relació q. mestre Joan Monter mestre de la Iglésia d'Alcover fa als molts Mags. Srs. Còsols i Consell de la siutat de Tarragona p. haver-li manat dits senyors q. anivellàs l'aigua del riu de Francolí p. aportar a la dita siutat en dos llocs, lo primer a la ralla del terme de Tarragona, l'altra al Codony i les dos fan lo effechte següent, e lo dit Monter a nivellada l'aigua prenent-la a la ralla del terme següent terra terra p. los tochs q. diu lo Memorial q. prengué m^o Pau Llagostera i comprenent dits tochs ve a parar a la pedra més baixa del cantó envers mar del ort del Ospital nou.

Item jo, sobre dit Monter e anivelada l'aigua del Codony prenent-la devant la baixada del Codony al riu i pasar-la p. la sèquia deixada de l'orta dels Pallaresos i és millor lloch p. a pendre-la i se guanya sis pams per venir més canal·lera i fent al riutxo del Codony una paret atalussada p. a pasar dita sèquia i pendra l'aigua del dit barranch del Codony i següent falda falda de la montanya ve a eser al barranch qui ve dels Pallaresos de sobre la terra més alta q. la sèquia q. ells reguen la sobre dita orta. I tot és terra sens aver-i rocha. I lo més fondo és sis pams dintre la terra. I de aquí va al desota de un corral falda falda de la montanya i en cada rachó i en cada eixida q. fa la serra i a un toch i passa al de sobre lo pi q. senyalarem, i ve al corral en lo pla de les oliveres, i de allí ve a travesar lo camí de Valls devall lo mulló en dits los Pallés de Gabriel Pastor, y de aquí roda al barranch dels Pallaresos, al botjà damunt lo forn de la cal, i volta a l'altre barranch que ve de la font de n'Alegre al mitg d'estos dos barranchs a de passar la sèquia cuberta p. q. l'aigua q. aporten passe de sobre la sèquia. I de allí van los tochs a un revell y sobre lo casalot de Tàpies falda falda fins al barranch del Pont de les Ferreres fins aquí no trobam roca, tenin de cost dos mil escuts ans manco que més. Y al pasatge del barranch de les Ferreres se a de fer un peu de pont en lo mitg q. sia tot de pedra, y ab dos voltes grasses que carreguen del peu a cada part de ribas fent-se de llosa y argamassa p. q. se conserva millor ab la umitat, que la pedra picada la umitat la menja i l'argamassa se enforteix, y de cost de quatre sentes lliures. I de allí va sobre la casa de mosèn Vidal següent los tochs y a de parer q. p. assegurar la sèquia q. ne se fase una mina del dit rachó

fins al revolt a on baixa lo carro venint de la siutat en lo planet de la primera cova q tinga de ample vuit pams de alt d'envoltada com un portal fa de cost dita mina sent sinquanta lliures. De aquí van donant-se los tochs falda falda de la montanya pasa a la eixarmada del pobill Garau y ve a un rrevell que està de sobre la terra a la cara en dret la casa den Figuerola i la roca q p allí és també molla llevat a la crosta q és fort i p la sèchia és millor p ser més ferma i segura. I ve a entrar en lo barranch fins a la vinya den Alies lo Teixidó, d'allí i torna sobre lo forn de cals dels Teatinos i va de aquí falda falda los tochs fins als olivés de Calbó i de allí a la vinya de na Sales i de allí ve seguint falda falda passa a la vinya de Terrés i a la vinya dels pobills Garaus, i travesa lo camí, i va a la vinya de Pau Martra al fondo de la coma y de allí van los tocha a la vinya den Magrinyà i a la vinya den Amiguet, i va demunt Sant Pere, i entra devant la Creu a la vinya de Gerònim Rosell i la roda arrant de paret, i ix i entra de sobre lo clot de les argiles devés lo camí i va a la vinya de mosèn Miquel de Rosich i ve falda falda p los tochs a la vinya de Bertomeu Garau i falda falda va a la vinya del bisbe de Lleida, i van los tochs al cantó de la sènia de la casa de Predichadós, i van los tochs al ort de mosèn Buschets i de allí al ort de miser Retgx i de allí se determinarà fer mina a la plasa de Sant Francesch o la faran rodar al ort de mosèn Pau Colom i al ort de Magí Vidal i a la vinya del metge Ferrer i al ort dels frares de Sant Francesch i de allí rode l'estudi i entra p degars la muralla i va a parar a la plasa de Sant Francesch i aquí pot deschansar i fer fonts de agua reposada p a pendrer-ne ab aixetes p lo servei de la siutat, i la sèquia a de travesar la muralla a les coves i eixir als cordés, i fer la cosia p son nivell i pasar a la coma del olivar de mossèn Febrer i fer allí lo rentador p a les dones i p a rentar llanes que llevant los olivés i ha lloch p a estendrer i eixugar los draps i també fer-hi una font ab eixetes i una beneda(?) p al servei de eixa part de la ciutat q i vindran de la pescateria fins al portal de Sant Antoni p als ostals com pr les demás cases ultra de les moltes q en dit lloch se pobraran, i p a q dita agua no-s perda is fasen embelliments de cases de ofisis menesterosos de agua se-n pot donar del Corral en fins al molí una porsió i tornar al molí de la farina fent molí draper i de pólvora i d'esmolar, i om determine fent-ho així, en temps de vint anys creixerà esta siutat quatre sentes casas, i lo portar d'esta agua an de fer comissió a sis o vuit omens del Consell q oferint-se-ls al mestre Gelagier (?) fer mina o derribar balma de montanya o fer pont o volta o qualsevol cosa q dificoltasia en lo progrés o dischurs q dita agua farà q ells i lo mestre o resolgan allí. I la sèquia q pase avant i puix també me han demanat del q pot costar me resolch q no-ls costarà més de deu milia lliures. I lo pont se pot donar a preu fet; i la mina altre preu fet,

lo demás a canes fent aplechs de omens. I si no fent sobrestans o de la manera q los aparrà. I p millor asarcar-se i a ses mersès poden anar i veurer los tochs ja dits a les parts i a ont pasa, i esta es ma última resolu-sió en tot mon cor i en tota ma fe no mirant en cosa parthicular sinó en lo bé comú. Vui als 27 de mars de 1602.

Toch: punt provisional que es fa amb una pedra o amb una paletada de morter, a diversos indrets d'una superfície, per assenyalar un nivell o una recta en haver d'empedrar o enrajolar, en una paret o marge, etc. (DCVB, vol. 10, p. 320. *ad vocem*)

Revell: massa compacte d'arbres o arbusts petits

Llosa: pedra plana

Eixermada / eixarmada: artiga; terra que era erma o de bosc arrabassa-da per ser conreada

Balma: cavitat no gaire pregona excavada en un marge o en un ves-sant rocosos, i on penetra la claror

Botjar: lloc on abunden les botges. *Botja*: Nom donat a qualsevol mata més aviat petita, de forma arrodonida

DOCUMENT 3

AHT. *Fons Municipal Tarragona. Sec. Economia i Hisenda (1377-1850). Núm. 72. Llibre de les caucions (1600-1715)*

Fol. 66v. *Capitulació que fa la ciutat de Tarragona per fer portar las aigües de las fonts del Llorito y Moriscas a la ciutat de Tarragona al mig lloc de las escalas de la plassa de les Cols. Sense data.*

1r: Los miembros mestres o altres persones a qui es lliurarà lo preu fet han de fer venir y portar les ditas aigües de las fonts del Llorito y Moriscas a la ciutat de Tarragona, y fer iscan y ragen en lo mig lloc per mitges escalas de la plaça de las Cols a costa y despesas de tals o tals a qui es liurarà y ho empendrà de fer y las ha de portar y fer venir ab bona canonada de bons pins, nets,verds, tallats de lluna verds, bons y convenients, de la llargària millor que poran trobar de bona gruxa, foradats y barrinats ab egualdat sens haver·si cambras de tou lo forat, de bona pesa de quatre rals de ampla y per las juntas molt ben estan-cas y ben fetas de bona art y destresa, de modo que no isca ni ·s vessa la aigua per lo camí, per les juntas, ni altres parts ni llochs, y han de fer venir y portar ditas aigües per la serra dels Parany y per la part del torrent de Canyellas, y portant ·la a Ciutat, y que arribe a las ditas Escalas de la Plassa, y ragen a miges escalas

2n: E han de dar las aiguas ditas rajants en lo mig de las escalas, rajant de continuo ab semblant raig que ix a la mare o pica del Llorito ab la deguda perfectió y cosas perdurables, y lo assento dels pins y del camí y lo demás sie a tota voluntat y contento dels Srs Cònsols y Elets, a parer de exprerts ab qui los Srs. Cònsols y Elets s-i voldran aconsellar, y los llochs per a entrar a la ciutat, y passar-la y portar-la a las escalas de la plassa sie també a voluntat de dits senyors.

3r: E han de dar acabada dita fàbrica e haver portat o fetas portar ditas aiguas a la dita plassa y escalas, per tot lo mes de febrer més prop vinent de mil sis-cents set, lo qual termini passat, si no serà la obra cabada y perfeta y no refaran de construcció totas las ditas aiguas en ditas escalas de la plassa pugue la Ciutat fer continuar y acabar la fàbrica de portar las aiguas, per altrás mestres de la ciutat, o altres ben vistos, a costa y despeses dels dits metres o persones que empendran aquest preu fet, ab lo preu que trobaran y sens tenir obligatió de requerir, ni intimar, ni convenir ni fer judici, ni altra judiciari ni extrajudicial algú, y la ciutat llavors no hage obligatió de pagar los ningún diner del preu fet, ans puga cobrar lo que tindrà bestret.

4rt: E han de donar fermansas bonas y convenientes, axí per lo preu fet y pactes sobre dits com porrà cobrar lo bestret a coneguda [...] les fermansas dels Srs. Cònsols y Elets y quisvulla que y dirà, sino serà a contento de dits Srs. no tindran obligatió de pendre-li ni acceptar-li la dita, axí que també lo principal o principals acontento de dits Srs.

5è: Si no reix la obra a contentó dels Srs. Cònsols y Elets, la Ciutat no tinga obligatió de acabar de pagar la quantitat restaria a dar del preu fet, ans bé per pacte; en tal cas la Ciutat recobrarà el principal o principals y fermansas o de qualsevulla d-ells la bestreta haurà feta per compte del preu fet, y la quantitat de diners haurà pagada sens haver rahó ni consideratió dels gastos, los tals a qui-s lliurarà lo preu fet o per son orde seran fets y per dita rahó, o perquè de [...] la mente y intenció de la Ciutat que lo portar y arribar ditas aiguas a la Ciutat y plassa predita sie [...] y perill descrits que n empendran a portar-la y si reexirà en la sobredita forma y manera pagar-los lo preu fet perque-s lliurarà y si no reexirà *ut supra* no pagar diner algú ans cobrar lo bestret y que haurà pagat com és dit.

6è: Item que qui empendrà de fer, ha de fer y ministrar tota la cosa a sa costa y despesa y no de la Ciutat y fer tots los espiralls forsosos per lo camí de l-aigua y la Ciutat sols darà lo pa libero, y pagarà lo preu per qui-s lliurarà com se dirà.

7è: La Ciutat pagarà lo preu per que-s lliurarà, ço és, al principi que comensarà la obra y firmat que hagen principal y fermanses, trescentes lliures barcelonesas y la resta a complement del preu fet acabada

y perfeccionada la obra y rebuda per la Ciutat per los Srs. Cònsols y Elets, lo rebre de la qual obra sia tota voluntat de tots y àrbitre y content de la Ciutat Srs. Cònsols y Elets, a parer de experts que los Srs. Cònsols y Elets voldran pendre als quals si nols parexe rebre-la per defectes o altres respectes que·ls apareixerà no tengan obligatió de rebre-la ni de pagar ans de cobrar lo bestret.

8è: E tots, principal y fermansas, se han de obligar a tot lo contengut en la present capitulatió y pena de juy escrita y insolidària un per tots y ab hostages personals com és costum en Tarragona y faltant a nengú de principal ni fermansas nomenarà la Ciutat no hage de dar la primera paga y que no hage la obra principiada y comensada a coneguda dels elets.

9è: E qui empendrà aquest preu fet hage de comensar y posar mà en la obra encontinent firmada la capitulatió, y no hage de parar ni cessar quant es un die, y la Ciutat pugue fer de altri a costas de qui empendrà aquest preu fet com dalt se diu.

10è: Arribada la aygua a la ciutat ve la farà dar [...] per y assentar y fer bona canal al raig a costa dels mestres sols la ciutat darà lo pas liber y han de fer los qui empendran lo preu fet en tots lochs convenients las picas a coneguda dels Sra. Cònsols y Elets, y sien las picas de bona pedra ferma de tres palms de llarch y dos y mig de amplària y fer totas las cosas necessarias per portar y conservar las ditas aigues per tot lo camí hauran de fer, y la han de portar descuberta tot lo camí y dintre ciutat cuberta.

E après de encantat y lliurat lo sobre dit preu fet a m^o Francesch Calbet, pintor per ell y per mestre Gabriel Ferrer y per mestre Antoni Bosch mestres de cases de la present Ciutat a petició de dits Calbet, Ferrer y Bosch, los Srs. Cònsols y Elets per aquest fet de l'aigua del Llorito han fet nou capítol ajustant als dits capítols y declarant lo capítol del pagament del preu fet sa diu y declara que son contents los Srs. Cònsols y Elets que no que no obstant no se havien de pagar de prima paga sinó tres centes lliures y se diga de sobre que la resta se pagarà acabada y rebuda la obra que la sie millorat dit capítol de la resta prometra com se promet que la pagarà a dits mestres sinch centes lliuras més avant de les tres centes a bon compte, d-esta manera que després de pagades dites tres centes lliures de primera paga pagaran y destrauran la ciutat las cinch centres lliuras més més avant d-esta manera, de poch en poch y anant la obra avant a tota coneguda, arbitre y discreció dels Srs. Cònsols de la Ciutat ab que dits principal y fermansas sien també obligats a la restitució de didas cinch sentes lliures o de la part d-elles que sels bestraurà axí com [...] de les tres centes lliuras

y per una part ni altra no sie vist mudar ni [...] en altra cosa, més, la dita Capitulació.

E dins la Ciutat la canonada vage cuberta davall de terra per los llochs y parts abtes a coneguda y voluntat dels Srs. Cònsols y Elets.

Lo preu fet són mil cinch sentes lliures.

DOCUMENT 4

Llibre del consolat 1627-1628. Fol. 29v. *Novè Consell. Dimarts 26 d'octubre 1627*

Convocat y congregat en la dita sala del Consell, en el qual per los Srs. Cònsols és estat proposat: com la canonada de la font de Ntra. Sra. del Llorito està del modo que tots vehuen que los canons no tenen y reventen, y en esta Ciutat se troba mestre Mas, mestre de fonts qui és hàbil per fer o fer fer la canonada es sens offert que si volem ell servirà esta Ciutat si són servits ell entrarà aquí y de les faltes que vuy hi en la dita font ell informarà y del que hauran de ell lo Consell pendrà la resolució que convindrà. Dit mestre Mas entra en la sala del Consell hont dit Consell estava congregat y assentat entre los consellers de mà major informa a dit Consell y informat dóna un paper als Srs. Cònsols firmat de sa mà lo qual per orde de dits Srs. Cònsols se llegí en lo Consell per mi Joan Mora, notari, altre dels notaris de la Ciutat, lo qual paper és del tenor següent:

Iltres y Mags, senyors y Molt Iltre Consell.

Antoni Mas fuster, ciutadà de Barcelona, diu haver vist la obra que V.S. Mags. y mestres tenen de la font de Notra. Sra. del Llorito, y diu que dita obra fins assí feta molta part d'ella per no estar feta en la perfectió que lo art requereix y vist los danys de ella, diu que molta part ne's causa per no ésser estada governada o regida per personas expertas del art, y no entendre lo que la aygua requereix per semblants obras y també per la terra dels canons no tenir la bondat hauria de tenir per ser brevola y vedriencia y no soportar lo per de l'aygua, y per lo tant se ofereix dit Mas que si ses Mags. y mestres los estarà bé que ell porte la industria y modo de dita obra y fer venir la aygua en lo lloch designat que ell servirà a ses Mags. y mestres satisfet de sos treballs sí y conforme se avindran, en tal y emperò que lo mestre o mestres qui faran dita obra haian de seguir lo modo y orde que lo dit Mas donarà y que los canons sian fets de terra de Barcelona per tenir lo dit Mas ex-

perientia de que dits canons de Barcelona tenen y suffren lo pes de les aygues y també per haver trobat moltes altres terres que no tenen ni suffren lo per de les dites aygues conforme hauran vist en los canons que vuy tenen fets en Vilafranca y així dit Mas suplique a Vs. Mags. y mestres sia de llur servey de que lo mestre de cases de la Ciutat o altri que Vs. Mags. y mestres los estarà bé vaya en sa companyia a Barcelona per a què lo dit puga amostrar al dit mestre de Cases les obres de font que y ha en Barcelona, tant en dita ciutat com en los convents de frares junt los murs de dita ciutat per a què dit mestre de cases puga fer la relatió de dites coses a Ses. Mgs. y mestres, y tamé quan se posarà mà en dita obra que dit mestre de cases estiga y tinga en memòria lo que convindrà a dita obra y entenga millor lo que dit Mas li dirà per a què no y agués cosa que se agués de fer dos vegades, y asvertint que la aygua la farà venir per la paret mateixa y camí que fins assí an fet, y sobre de les mateixes parets de les arcades, y també an de considerar que de la obra que fins vuy està feta tan solament se perdrà les mans y canons que fins vuy tenen posats y llecada que tot lo demés servirà y també se estalviaran lo batum que costa molt, perquè dit Mas no preténni entén si té la mà en dita obra posan gens poch ni molt.

També dit Mas supplique a Ses Mags y mestres de que per convenir dant a dita obra que se fassa y isque en deguda perfectió com o a molt de menester per estar la dita obra tant avansada y per haver·hi fins vuy algunes imperfections de que en ninguna manera consenten que no u donen a preu fet a persona ninguna perquè donant·ho a preu fet tant solament ne serà amo lo mestre o mestres qui hauran pres dit preu fet y no Vs. Mags. y mestres ni menos lo dit Mas si ell té la mà en dita cosa, y además de això las questions y inquietuts que de semblants coses solen y acostumen succehir, y quan la obra no reisqués en tal cas no podien culpar al dit Mas y mayorment que ell no y assistiria y no offerir·se dit Mas en dita cosa, supplique a Ses Mags. y mestres manarli los servesca en lo que los sia de llur servey que en tot està prompte y desije servir a tota esta Ciutat qui Nostre Senyor los guarde los anys de son desig de Tarragona y sa posada a vint y sis de octubre de mil sis cents vint y set.

Antoni Mas, fuster

Hoida la informatió feta per dit Mas y hoit dita scriptura dada en Consell per dit Mas y la propositió feta per dits Srs. Còsols, lo Mag. Consell a determinat que los Srs. Còsols juntament ab la prohomenia ordinària que·n tracten ab dit mestre Mas y que es conserten ab ell mirant y procurant tot profit per la ciutat y es fassa a honor de aquella, sols se

fassa y's passa avant la dita obra de la font cometent-ho dit Consell llargament a dits Srs Cònsols y prohomenia ordinària.

E més fonch proposat per dits Srs. Cònsols com mestre Mas ha uns quants dies que és assí y se ha de pagar per so daran l'orde com se haurà de pagar. E per lo Mag. Consell es estat determinat que los Srs. Cònsols lo pagan conforme la-n pagat en altra ocasió cometent-ho a dits Srs. Cònsols, lo pagan conforme los apareixerà.

DOCUMENT 5

AHT. Llibre del Consolat 1701-1704. Aigua de la Font del Llorito. Fol. 75 v. 13 d'abril de 1703. Primer Consell

Fonch proposat per los dits Iltres. Srs. Cònsols que a Déu gracias se ha lograt lo haver arribat la aigua de la font de Ntra. Sra. del Llorito a la Plaça de les Cols de la pnt. ciutat, no obstant en ve poca per causa de haver-hi algun dany en la canonada vella per ahont sen va, y no pot experimentar-se per eixa rahó si la aigua pot arribar a la dita Plaça, i així se a experimentat que la aigua que subruix al puesto de la aixeta de la dita Plaça se encalla dins lo circuit y a en dita Plaça de tal manera que havent-ne eixit fins avuy poca per la aixeta se troba encallada en dit puesto alguna quantitat de aigua que no donant-se-li aviador com per causa de trobar-se lo aqueducto vell embossat no se li por donar y vindria a corromper-se dita aigua si no se li dóna prompta providència per desviar-la de dit puesto que resultaria en grave perjudici dels habitants de la present ciutat. Per ço proposen a V.S. sis continuaran ditas obras y a cuydado de que fins a lograr-se la conducció de tota la aigua maneixen dita font del Llorito a la dita Plaça y a desviar la que se té en lo puesto a hont se troba la aixeta.

Y per lo dit Iltre. Consell fonch deliberat fent comissió als Iltres. Srs. Cònsols y personas anomenadas per la Ilre. Junta y així mateix los Srs. que-s trobaran Cònsols lo any passat per a què cuyden de la conducció de dita aygua y demás necessari, donant-los poder per a gastar tot lo que convinga.

Fol. 77. Als 15 d'abril de 1703.

Junta convocada per resolució del Consell

En atenció a la resolució presa per lo Iltre. Consell el 13 del present, y corrent mes y la Comissió a V.S. feta per tractar y conduir la aigua de la font del Llorito al aljub de la Plaça de les Cols y adobar en alguns paratges de la canonada ahont se'n va la aigua com y també conduir la

aygua que's troba encallada en lo puesto de la aixeta y conduir aquella fins el portal del Rey y a hont si troba un abeurador. Per axò se proposa a VS. sis posarà mà en dita obra y si correrà per la mà dels mateixos senyors que corregueren en la demás obra, com y també quins officials han de treballar en dites obres fahedoras acerca de tot lo qual resolga V.S. lo fahedor. Y per dita Iltre. Junta fonch determinat fent comissió als Srs. Còsols per a uè executen la obra per a perfeccionar la conducció de la aygua y desayguadero del aljub ab los avantatges que se espera dels Iltres. Srs. Còsols y a la major conveniència desta ciutat.

DOCUMENT 6

Descripció a *Diario de Barcelona* del dimarts 29 i 30 de gener de 1799 de les festes que se celebraren els dies 3, 4 i 5 de desembre de 1798, amb motiu de l'arribada a Tarragona de l'aigua de la mina de l'Arquebisbe.

La ciudad de Tarragona situada en lo alto de una colina cortada por todas partes, y cuyo pié por el Mediodía baña el mar Mediterraneo, se ha hallado siempre privada de aguas manantiales, y con la africción de no tener sus habitantes otro recurso para abastecerse que recoger las llovedizas en cisternas. Los Romanos quando erigieron su Metrópoli en esta ciudad conduxeron las aguas por medio de costosos aqueductos, de los que solo nos habian quedado las ruinas a causa de la decadencia del Imperio Romano: la entrada de unas Naciones bárbaras en nuestra Península, y principalmente los muchos sitios que resistió esta Ciudad de suerte que por más de siete siglos han estado sus habitantes sufriendo quando faltaban las lluvias las mayores calamidades; hasta que el año 1779 fué nombrado Arzobispo de esta Ciudad el Señor Don Joachin de Santiyan; época feliz para Tarragona, y principio de su restablecimiento: este dignísimo prelado conociendo que la falta del agua era la causa principal de la decadencia en que se hallaban las Artes, tomó a su cargo el vasto proyecto de restabler á toda costa uno de los aqueductos para conducir el agua a la Ciudad, y principió la obra sobre las ruinas del antiguo romano; pero la inopinada muerte de este prelado benéfico interceptó la obra; y quando la ciudad se veia sin esperanzas de lograr este beneficio fué promovido a esra Silla Arzobispal el Señor Don Fray Francisco Armañá; este venerable Prelado, facilitó desde su posesión sumas inmensas para vencer las grandes deficultades que se presentaban, y logró en poco tiempo poner el agua sobre el montecillo de la oliva, mil pasos distante de la ciudad; pero como de este punto hasta la muralla media un valle profundo, cyo

desnivel en su descenso es de 175 palmos, y en su ascenso hasta el punto por donde debía introducirse el agua de 135, dispuso á toda costa la construcción de 72 arcos, con pilares de piedra sillería para dirigir la cañería de barro que formando una curva subió felizmente el agua al punto más alto de la Ciudad el día 11 de dicho mes de Diciembre.

Esta novedad que todavía no se esperaba llenó de alborozo á todo el Pueblo, y las gentes corrían a porfía á ver aquella agua tan deseada por tantos siglos, aclamando con expresiones sinceras a su generoso Bienecor; pero este religioso Prelado penetrado de agradecimiento al Señor por haberle elegido instrumento de tan grande obra, dispuso en acción de gracias se cantase un solemne *Te Deum* en la Catedral la mañana del tres a las diez y media, á cuya hora baxó su Ilustrísima acompañado del muy Ilustre Ayuntamiento i demás Magistrados, como se acostumbra en las funciones de ceremonia: el Templo estaba magestuosamente iluminado, el concurso era numeroso y brillante con la asistencia del Estado Mayor de la Plaza, Oficialidad de los Cuerpos de la Guarnición y Nobleza: su Ilustrísima entonó el sagrado Himno, el que continuó la capilla de la Metropolitana, entre el estrépito de la Artillería de la Plaza y Embarcaciones, y el repique general de campanas; finalizado este acto religioso pasó su Ilustrísima con el mismo acompañamiento, y entre las aclamaciones de un Pueblo agradecido al Jardín de la casa Arzobispal donde se había construido una primorosa Fuente de mármol, y con las ceremonias acostumbradas bendixó el agua, retirándose despues á su habitación donde se despidió con ternura, manifestando á todos su reconocimiento. En el mismo día por la tarde se puso un surtidor provisional en la plaza de la Catedral, y después de formar en ella doble martillo la Tropa del Regimiento Suizo de Sechwaller llegaron el Ilustrísimo y el Gobernador de la Plaza, el Mariscal de Campo Don Mariano Ibañez, y dirigiéndose los dos al surtidor en presencia de ambos Cabildos, Oficialidad, Nobleza y de un numeroso concurso, declaró su Ilustrísima al Gobernador la satisfacción que le resultaba de entregar aquella agua a la Ciudad; y habiéndose en este momento los Retratos de sus Magestades, colocados baxo dosel en las Casas Capitulares, la Tropa hizo los debidos honores, y el Arzobispo y Gobernador repitieron tres veces vivan sus Magestades y correspondiendo al numeroso Pueblo en los vivas con extraordinarias demostraciones, y la Artillería de la Plaza con salva triple, hizo este acto una impresion penetrante en los corazones de los verdaderos vasallos del Rey, y amantes de la felicidad de su Patria.

Desde el día anterior se habia publicado por Bando el permiso de hacer tres días de iluminacion y públicas diversiones, con cuyo motivo se presentaron al instante diferentes quadrillas de Danzas que alegraban

la Ciudad. La noche de este dia 3 el Gremio de Navegantes dispuso un Carro triunfal primorosamente adornado, que representaba un Barco tripulado con marinería y guarnecido de artillería que disparaba por las calles, y sobre la proa iba sentado el Dios Neptuno con su tridente, representando venía a tomar parte en el general alborozo delante del Carro iban a caballo infinitas Parejas con achas de cera, vestidos en traje de marinero oriental. El dia 4 se aumentaron las Danzas, y por la tarde hubo cucañas diferentes diferentes corridas y juegos á caballo, en que se divirtió mucho el Pueblo en la plaza de Santo Domingo, en otro tiempo el gran Circo de los Romanos en el que se hacian los espectáculos y diversiones públicas. Por la noche salió el Carro triunfal de los Artesanos con un Coro de música, representando en figuras alegóricas la gratitud de la Ciudad a sus Ilustrísimos Bienhechores; este carro iba precedido de mas de 60 Parejas á caballo, vestidos todos á lo heroico, con achas de cera; hubo otras diversiones de fuegos artificiales y danzas, con que se aumentaba la iluminación y la fiesta. En el dia 5 se repitieron las Danzas, corridas á caballo, cucañas, se executaron diferentes juegos para divertir al Pueblo, y por la noche salió el Carro triunfal del Gremio de los Labradores, con alegoría tambien á las circunstancias del dia, con un sonoro Coro de música, precediendo mas de 90 Parejas á caballo con achas y gallardamente vestidos; salieron igualmente esta noche ls Estudiantes en parejas ricamente vestidos, representando varias Naciones que convidadas por la Ciudad de Tarragona venian á aumentar la comun alegría, manifestando caca uno en su Idioma al Ilustrisimo Prelado los sentimientos de gratitud de que rebosaba dicha Ciudad. La iluminación fué grande en las tres noches; todos los Edificios públicao, Casas Religiosas y Campanarios estaban adornados de luces, los particulares tanto Eclesiásticos como Seculares procuraron a porfia distinguirse, así en la iluminacion como en las decoraciones de sus portadas, viviendas, e muchas los Retratos de sus Magestades, de los dos Arzobispos, que por tantos motivos merecen el aprecio de este agradecido Pueblo. Pero la particular y vistosa iluminacion fué la de Jardin de la casa Arzobispal: en la segunda y tercera noche se vistió todo con variedad de luces, así en el piso y quadros de fores de el, como en las filas de árboles que le adornan, la galeria estaba preciosamente iluminada, y en ella colocados los Retratos de sus Magestades baxxo de un respetuoso dosel, en el extremo del Jardin, frente a los Reales Retratos, se veia un gran quadro en que se figuraba Tarragona afligida por la sed, y á sus dos Ilustrísimos Prelados Santiyan y Armañá, afanados para socorrerla. Al pie del quadro se veian varias inscripciones sobre el asunto; al costado derecho habia un tablado con un coro grande de música adornado con multitud de luha observado en todos

los espectáculos, todo lo que formaba una perspectiva hermosa y agradable. Este mismo piadoso Prelado mandó distribuir en los 3 días de las fiestas públicas quantiosas limosnas. El orden y armonia que se ha observado en todos los espectáculos públicos en tan numeroso concurso, ha llenado de satisfaccion á nuestros zelosos Magistrados.

DOCUMENT 7

«**Memoria que acompaña el «Plano del famoso aqueducto de los romanos desde la ciudad de Tarragona hasta el lugar de Pont de Armentera, levantado de orden del Ilmo. y Rvmo. Sr. don Joaquin de Santiyán y Valdivieso arzobispo de dicha ciudad, desde primero de marzo hasta 28 del mismo del preferent año MDCCLXXXI».**

Autor: Joan Antoni Rovira (Tarragona 1730 - 1803). Arquitecte membre de la Reial Acadèmia de San Fernando.

Document dipositat a la: *Cartoteca Històrica del Servei Geogràfic de l'Exèrcit*. N'hi ha una còpia a: *l'Arxiu de l'Autoritat Portuària de Tarragona*

Bibliografia:

Herrera Navarro, Javier: *Un mapa del arquitecto Juan Antonio Rovira, de 1783, sobre la traída de aguas a Tarragona*. Quaderns d'Història, II, 1980, p. 129-133. (Inst. d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV).

Maria Bonet - Rodolf Cortés - Rafael Gabriel. *Un plànol de l'aqueducte Pont d'Armentera-Tarragona*. Butlletí Arqueològic. Època V. Anys 1986-1987. Núms. 8 i 9, p. 219-228.

Recasens Comes, Josep M^a: *L'abastament d'aigua del municipi de Tarragona, una solució de finals del segle XVIII*. «L'aigua a la Història de Tarragona» (EMATSA, 1998). Transcripció de la «Memoria» a p. 134-136

Text:

Ilmo Sr.: La memoria que devo a V.I. en haverse acordado de mis deseos y obligación de servirle, confiándome a reconocer y a levantar el plano geométrico del famoso Aqueducto obra la más notable que labró Tarragona para conducir Agua a la Ciudad en tiempo dels Gran Escipión el indispensable debido obsequio de exponer á V. I. que:

De este famoso Aqueducto escribieron Florián de Ocampo y el P. Mariana, el Cl. D. Antonio Agustín, Luis Pons de Icart, Gerónimo Pujadas, y modernamente el P. M^o. Enrique Florez, todos guian este Aqueducto a tomar el agua a quatro leguas de Tarragona junto al Rl. Monasterio Cistercense de Santas Cruzes y cerca del río Gayá. Desde allí baxava al Aqueducto a Vilarrodona y Vallmoll, tirando hacia

la Ciudad diciendo que a una legua ante de Tarragona puso la naturaleza unos collados que por su hondura intermedia no permitian la dirección de la agua, pero el arte y la grandeza de ánimo venció el estorbo, erigiendo de collado a collado un puente por donde el agua corriese, cuyas estampas de dicho puente demuestran dcho. Pujadas y P. Ml Florez, el primero en el Cap. XIX lib. 31, y el segundo tom. 24, p. 230- Pero sin duda lo reconocieron ocultamente dichos authores, y precisamente se valieron de instrumentos e informes agenos, causa que equivocaron esta su dirección, pues desde su principio hasta encima de la montaña frente de Tarragona solo corría el Agua por el Puente del Barranco de Arrupit, al presente dentro del lugar de Pont de Armentera, como aquí se demuestra.

Demuestro a V. I. en este Mappa las zenosidades qe. línea tortuosa de dicho Aqueducto desde Pont de Armentera hasta lo alto de la Montaña de las Horcas Cruz de Valls que domina a dicha Ciudad, notando los dueños de las tierras que corta y límites de los términos de los lugares que discurre co el número de árboles que se hallan dentro del caxero y emprivos de dicho Aqueducto.

Para maior inteligencia del estado en que se halla dicho Aqueducto (sin embargo a la incuria de unos y la avaricia de otros naturales que extrageron en algunas partes para sus plantaciones hasta la suela de hormigón de su caxero) se le demostrará a V.I. en tres clases.

La primera que va señalada con linea de carmin indica el aqueducto que se halla entero en su caxero y Bóveda, y que es reparable no obstante los Arboles que han nacido dentro o cerca de su cauce que lo han abrumado. La segunda que se señala con puntos del mismo color, manifiesta el Aqueducto que corre por la mina subterranea y en partes cubierto, y en otras que su plan o suela y dcho. Rl. Monasterio astá a 6,5 y 7 palmos de fondo. Y los puntos negros manifiestanlo que está enteramente arruinado, pudiéndose condenar a la induria aquel derribo por haber dexado algunos fragmentos que manifiestan como por toques o por maior los puntos de línea que seguia, asegurando a V. I. que en toda la longitud de recorrido sin haberlos perdido a mucha distancia como lo demuestra la situación de ellos en el Mappa.

Puesto en Pont de Armentera, reconoció que el Aqueducto pasa subterraneo por dentro del Lugar que el Puente Antiguo por donde los romanos guiavan las aguas sobre el Barranco del Arrupit sirve ahora de tránsito y calle de sus vezinos, tiré la atención á verificar con el Nivel á que punto tenían fabricado el Azud o Presa los Antiguos, para tomar las aguas para el Aqueducto y hallé que en el mismo puesto en donde la toma para sus molinos y riego el Rl. Monasterio de Santas Cruzes, que es a un quarto y medio de Pont de Armentera, en cuyo parage la

naturaleza formó un engolador de quarenta y cinco palmos de ancho entre dos peñas, en el qual estava construido el Azud que al presente está arruidado lo tiene formado con plan planchado de madera.

Como dicho Rl. Monasterio desde aquel Azud guia las aguas por orilla del rio Gayá a los dos Molinos de Arina y un batán constrictos dentro del mismo lugar de Pont de Armentera, es indubitable ocupan la dirección antigua del Aqueducto, pues no pudo ni puede guiarse por otra parte que la que ocupa dicho Rl. Monasterio, pues para pasar las aguas por encima del Puente Antiguo del Barranco de Arrupit (como tengo dicho) necesariamente devian tomarse en aquella altura que oy la toma dicho Rl. Monasterio.

Estava Ilmo. Señor creido por el vulgo que una peña que se halla intermedia proximamente desde el Azud antedicho y hacia el Lugar de Pont de Armentera, la Presa o pesquera antigua en donde los Romanos tomaron las aguas, por solo que en ellas se ven excavados unos ahugeros quadrados que sin duda sirvieron para formar encajonado de Azud de riego o Molino; pero manifesté a los mas ancianos de aquel pueblo qe. me daban informes por la operación de Nivel que jamás havia servido para aquel fin, pues se halla dicha Peña 159 palmos más baxa del curso regular por donde guiaron los Romanos las aguas del Aqueducto para pasar sobre el Puente Antiguo del Barranco del Arrupit. Recuerdo esta memoria á V. I. por lo que puede ocurrir sobre este particular.

Atendidas las circunstancias antedichas y reflexionando con la misma atención que por ninguna via se puede usar de aquel principio qe. es guiar las aguas de donde las tomaron los Romanos, soy de dictamen que V. I. trate de acuerdo con el mencionado Monasterio de Stas. Cruzes lo siguiente: Que por V.I. se fabricará un Azud o Presa sentada con firmeza la obra de sillería y mampostería en el parage que indica este Mappa de unas veinte canas de longitud y seis palmos de altura para recoger en los tres meses de junio, julio y agosto de este año lo sobrante de su Azud y assequia y las ocho fuentes qe. hay intermedias desde aquella Azud y Pueblo de Pont de Armentera en el río Gayá, que en los estíos más secos producen dos regaderas continuas de agua que se introducen en la Balsa del último Molino de una sola piedra que debe quedar necesariamente sin uso (que demuestro en la explicación), y seguidamente toda la que pueda contener el Aqueducto por la Assequia de su riego hasta frente del Monasterio mejorando esta en todas partes. No obstante V. I. resuelva lo de su más agrado.

No pareceria razonable que el Rl. Monasterio pusiera en éllo alguna dificultad, pues á más de pedirlo Tarragona, en permitirle el uso de la Asequia por donde pasan sus aguas qe. necesariamente habría de de-

... xar desembarasada, no conviniendo en qe. pasen juntas. No se le hará perjuicio alguno en la partición, supuesto que en ella se le renovaran en tanta copia como oy recibe la capacidad de la Asequia; antes sí se les seguirá un grande alivio de tener socios que contribuyan a los gastos ordinarios de la limpieza de la Asequia y a los extraordinarios de su reparación, y de la Azud nuevo.

Esta ventaja de poder contar con las aguas conducidas Asequia abierta por espacio de cinco mil ciento cincuenta y seis pasos y la mina subterranea que se halla de buen servicio y de Aqueducto en estado reparable minorarán en una mitad los gastos de la obra como se manifiesta en el Mappa y estados que presento a V. I.

El experimentado concepto que tiene el Público de los piadosos desvelos con que V. I. trabaja incesantemente á su favor socorriendo sus necesidades, como Prelado las espirituales con su doctrina, como señor las temporales con su liberalidad, instruido el Público de las muchas veces que ha suscitado V. I. sus discursos sobre este importante asunto con la evidencia qe. tiene de la suma necesidad qe. padece por falto de agua viva. Entrando V. I. en el glorioso empeño de renovar el antiguo Aqueducto en cada gota de que su caño destile recordará a los sedientos Moradores Tarraconenses de los futuros siglos la caridad posthumana de un Piadoso que la trasladó mas allá de su exhistencia á favor de los que aun carecen de élla. Y este piadoso recuerdo hará invidiable la fortuna que oy disfruta Tarragona en la incomparable persona de V. I.

Mi gratitud reconocida a V.I. se ofrece nuevamente rendida mas ansiosa de nuevas ocasiones de emplearse en sus preceptos y pidiendo a Dios prospere largos años a V. I. para bien de su Iglesia y Diócesis.

Se pone a los pies de V. I. pidiendo su Sta. Bendición al besar su mano.

DOCUMENT 8

Relación que manifiesta el importe a que asciende la conducción de la agua á esta ciudad por el acueducto ó cañería desde el punto llamado Cuadra del Hospitalet, que proyectó y principió el Ilmo. Sr. D. Joaquín de Santiyán i Valdivieso, arzobispo de esta ciudad, con aprobación de S. M., prosiguiendo en dicha obra sus sucesores con expresión de las fechas en que empezaron, distancia que prosiguieron y valor que invirtió cada uno a costa de sus rentas.

Señores Arzobispos que han costeadado dicha obra

— El Ilmo. Sr. D. Joaquín de Santiyán invirtió desde el 16 de marzo de 1782 que empezó hasta 15 de julio de 1783, dia de su fallecimiento

construyendo desde la cuadra del Hospitalet hasta Tierras de Tudela: 353.600 Reales Vellón.

— Idem dejó en depósito dicho Ilmo. Sr. para continuar la obra 478.805, 11 Reales Vellón.

— El Ilmo. Sr. D. Pedro Joaquín de Murcia, Comisario General de Ex-polios y Vacantes, libró en 30 de julio de 1783 al efecto, prosiguiendo la obra hasta el término de la Secuita y Catllar: 109.238,16 Reales Vellón.

— El Ilmo. Fr. D. Francisco Armañá que invirtió en 26 de julio de 1785, hasta concluir la obra, incluso las cañerías y fuentes de esta ciudad, invirtió: 1.660.664,2 Reales Vellón.

— El Ilmo. Sr. D. Romualdo de Mon y Velarde en 1814, en reparar los arcos destruidos en la Guerra de la Independencia, a costa de sus rentas: 35.389,26 Reales Vellón.

— El Ilmo Sr. D. Antonio Bergós y Jordan en 1818 en la construcción de 21 pozos y alargar la mina, invirtió por su cuenta: 11.200 Reales Vellón.

— El Ilmo Sr. D. Antonio de Echanove y Zaldivar actual Arzobispo invirtió en reparar toda la cañería de los arcos por haberla destruido los hielos, colocando 84 cañones de hierro y la demás cañería de plomo en el mes de abril de 1830, a sus costas: 45.217, 20 Reales Vellón.

— Total importe que han invertido los Ilmos. SS. Arzobispos en la conducción de agua y demás: 2.694.1115,7 Reales Vellón.

Nota: El establecimiento de dicha agua para reparar las cañerías, fuentes, conductos y demás, tiene a censo el regadío de afuera llamado del lavandero y Olivo, como también algunas plumas de agua cedidas a varios particulares de la Ciudad y Puerto.

Tarragona 29 setiembre 1838.

Como Administrador por S. I. Guillermo R. del I.

DOCUMENT 9

Escripura de contracte per a la portada d'aigües a la ciutat. 22 de maig de 1893

Procedència: Arxiu Històric Municipal de Tarragona. Fons Municipal. Negociat Aigües. Caixa Aguas 1893 - 1898. Núm. Exp. Escripura de convenio para la traida de aguas. Sig.: S/sig. Descripció del document: Imprès.

Publicat i comentat amb notes a peu de plana per Elena de Ortueta Hilbetath a *La conquesta de l'aigua a Tarragona. Proveïments i Vessaments*, ORTUETA, 2002, p. 141-147.

Transcripció:

En la ciudad de Tarragona a [...] de Mayo de 1893. Sépase que constituido el infraescrito notario, con los testigos que se mencionarán de la Casa Consistorial de esta ciudad, han comparecido ante mi de una parte el Sr. D. José Fernández de Córdoba y Capdevila abogado y propietario, viudo, alcalde presidente del Excmo Ayuntamiento de esta ciudad, y D. Ernesto Florensa Antero, del comercio, casado, regidor síndico del propio Ayuntamiento, ambos mayores de 25 años de edad, de esta vecindad, y de otro el Sr. D. José Castellet Sampsó, casado, y propietario, mayor asimismo de 25 años de edad, vecino de Barcelona, los tres señores con cédulas personales de [...] clase, pedidas en el corriente año económico, bajo los números [...] exponen:

Que el Excmo. Ayuntamiento de esta capital, con el buen deseo de dotar á la misma de la indispensable y desde tanto tiempo deseada mejora de aumentar el caudal de aguas potables que la abastecen satisfaciendo con ellos las aspiraciones de todo el vecindario, acordó por unanimidad, en sesión del 14 de abril del corriente año, previo dictamen de la comisión especial de aguas, conferir al Sr. D. José Castellet y Sampsó el abastecimiento de aguas potables de esta localidad, y en uso de la facultad concedida a la Corporación Municipal en la disposición 3^a de la real Orden del Ministerio de Hacienda del 19 de Febrero de 1882 otorgarle el correspondiente permiso para el paso por el acueducto llamado del Arzobispo, hoy del Ayuntamiento, de las aguas de propiedad particular del Sr. Castellet destinadas a aumentar la dotación actual para el consumo del vecindario, y demás usos previstos en la expresada real orden; todo con sujeción a las bases arbitradas por la comisión y que como aprobadas por el Excmo Ayuntamiento deben constituir y ser fundamento de las estipulaciones del presente convenio.

1º. El Ayuntamiento de esta Capital, y en nombre y representación los señores alcalde y regidor síndico, en uso de las facultades que les atribuyen la ley municipal vigente y la real orden antes mencionada confiere y encarga al Sr. D. José Castellet y Samprons, ó sus herederos y drecho-habientes ó la empresa o sociedad que dicho señor constituya, el abastecimiento de aguas potables de esta capital, con las que posea y trate de conducir a la misma concediendo al efecto el derecho de utilizar y valerse del acueducto llamado dels Arzobispo, hoy propiedad del Municipio, y la de canalizar la población con arreglo a los pactos y condiciones que se detallan en la presente escritura.

2º. La cantidad mínima de agua que admitirá el Ayuntamiento con destino al abasto de esta capital utilizando el acueducto llamado del Arzobispo será de mil plumas de dos metros ocho litros cada una.

3º. La cantidad de mil plumas expresada deberá ser constante, y si por cualquiera circunstancia desde que se otorgue la presente concesión mermase el caudal de las que constan enajenadas en la actualidad o afectadas a servicios públicos con motivo de la cesión que el Estado y la Mitra hicieron al Ayuntamiento del acueducto, minas y aguas que actualmente abastecen esta capital, el concesionario deberá reintegrarlas en primer término de manera que las mil plumas de su propiedad se contarán siempre después de reintegrarlas en totalidad aquellas que se obligó a respetar el Ayuntamiento en las prevenciones segunda y tercera de la Real Orden del 19 de Febrero de 1882; en la inteligencia de que las mil plumas de aguas, base de esta concesión, se aforarán en el punto de enlace de la nueva conducción con la mina ó acueducto del Ayuntamiento, y para determinar las mermas si disminuyesen el caudal [...] vendido ó afecto á servicios públicos que en la actualidad posee la Corporación Municipal y que ascienden a 469 y medias plumas de agua, según medida entregada por el Exmo. Ayuntamiento al Arzobispo, se verificará el aforo en el depósito repartidor del Olivo, deduciendo la cantidad de agua aforada al concesionario.

4º. Las aguas que hayan de conducirse a esta capital deberán ser de igual o mejor calidad que las existentes, cuya circunstancia habrá de acreditarse por medio de los oportunos análisis cuantitativos verificados antes de cerrar el contrato y una vez terminadas las obras, para evitar que durante ellas, por la mezcla de aguas distintas, resulten de peor calidad.

5º. El contratista deberá en término de un mes principiar las obras de canalización de esta ciudad, debiendo quedar ultimada en el plazo de seis meses, para que puedan utilizarse las aguas sobrantes que existan en esta población, la Plaza de la Fuente, las dos Ramblas, calle de la Unión, Apodaca, Real, Torres Jordi, Fortuny y Gasometro y las plazas de Olózaga e Infantes, y en el término de un año a contar desde la terminación de las que quedan indicadas, todas las demás que se hallen totalmente urbanizadas y se haga en las mismas un pedido de agua equivalente al coste de la mitad de la canalización, con cuya circunstancia deberá canalizar también aquellas que solo estén urbanizadas en sus dos terceras partes, si el afirmado del arroyo central fuese del sistema llamado Mac Adam.

6º. La tubería de distribución será de capacidad variable y de un diámetro que permita un abastecimiento de 150 litros por día y habitante, y la resistencia mínima una presión de quince atmósferas.

7°. A la distancia que fije el Sr. Arquitecto municipal deberá el contratista construir arquetas o bocas para riegos é incendios, pero en ningún caso vendrá obligado a construirlas a menor distancia de 60 metros unas de otras, y si por conveniencia de la Corporación se requiriese mayor número del que permita aquel límite, las que se coloquen en esta circunstancias su coste será de abono del Municipio.

8°. Para verificar la tramitación total de expediente de utilidad pública, servidumbre forzosa ó cualesquiera otro a que la índole del abastecimiento diere lugar, el contratista quedará subrogado al Ayuntamiento fijándose para su terminación, así como para verter en el acueducto la dotación completa del agua a que se refieren las condiciones 2ª y 3ª, del único y improrrogable plazo de dos años que principiarán á contarse desde esta fecha.

9°. El concesionario vendrá obligado á verificar los empalmes con la cañería geneal que soliciten los actuales tenedores de agua, á condición de que estos cedan a favor de aquel la parte de sus cañerías estendida en la vía pública, debiendo únicamente el concesionario completar la dotación, que con título suficiente, puedan justificar les corresponde á aquellos propietarios de agua que convengan en verificar los empalmes en el punto más próximo á aquel en que el agua haya de utilizarse, en cuyo caso la conservación total será de cuenta del contratista. Mas si los expresados propietarios no convinieren en el empalme en la formadicha, continuarán disfrutando la misma dotación que perciben en la actualidad, y el concesionario no vendrá obligado á verificar reparación alguna.

12°. El concesionario podrá vender a perpetuidad las dos terceras partes de las mil plumas que vierte en el acueducto, y la tercera parte restante arrendarla por medio del aforo, módulo ó contador; mas si condujere á esta población mayor caudal que las mil plumas estipuladas, el exedente de esta cantidad podrá enajenarlo sin restricción y en concepto de eventual, en la inteligencia que los poseedores de agua adquirida de esta forma serán los primeros en sufrir las mermas que experimente el caudal.

13°. El precio máximo de la pluma de agua dentro del casco de la población será de 2.500 pesetas y el canon anual de 24. En las afueras el precio no podrá ascender de 2.000 pesetas con el mismo canon; siendo en todo caso preferente la venta de agua dentro de la población de manera que no podrán destinarse las aguas conducidas á riego, usos industriales ú agrícolas fuera de poblado mientras haya demanda de ellas para el consumo particular del vecindario.

14°. El concesionario facilitará gratuitamente al Ayuntamiento el agua que este necesite para riegos de calles, arbolado, incendios, y fu-

entes públicas, siempre que en las citadas fuentes no invierta mayor cantidad de la que tenían designada al hacerse cargo de la misma la Corporación por cesión definitiva del Estado. Podrá también el Ayuntamiento utilizar gratuitamente el agua que considere necesaria para fuentes de vecindad con tal que éstas no excedan de una por barrio.

Si por conveniencia de la Corporación fuese preciso utilizar mayor caudal de agua para fuentes monumentales, surtidores, etc., podrá adquirirlo satisfaciendo la mitad del precio que rija para la venta a particulares cuya agua no podrá el Ayuntamiento aprovecharla mas que para servicios públicos mientras subsista la presente contrata, aun cuando deje de emplearse en el objeto para que se adquirió.

15°. La duración de la presente contrata será de cincuenta años, finido cuyo plazo el contratista deberá dejar el acueducto, minas, depósitos, cañerías y repartidores en perfecto estado de conservación para que pueda hacerse cargo de todo el servicio el Municipio quedando los manantiales, pertinencias y obras de todas clases, así como todo el material fijo al servicio de abastecimiento de propiedad plena de la Corporación Municipal.

18°. La corporación municipal tendrá a su cargo la conservación de toda clase de fuentes públicas, bocas de riego e incendios y los repartidores antiguos que haya de substituir por causas ajenas a la voluntad del concesionario, siendo de cuenta de este la conservación y reparación de todas las demás obras inherentes al servicio al abastecimiento y distribución de aguas.

19°. Las aguas sobrantes de todas clases de servicios públicos, y las que posea el contratista sin destino especial, deberán verterse precisamente en las cloacas para su limpia y saneamiento.

20°. Los rendimientos que producen los canones del agua vendida en la actualidad á censo los percibirá del Ayuntamiento el concesionario ó contratista desde el día en que este vierta las mil plumas de agua en la mina ó acueducto llamado del Arzobispo hasta que la suma de dichos canones ascienda á la cantidad de 129.000 pesetas.

21°. En ningun caso que el Ayuntamiento se incorpore del caudal de aguas que motiva este contrato por incumplimiento del concesionario, se enterderá responsable de las mermas que dicho caudal haya sufrido, viniendo dicho concesionario obligado a indemnizar á sus compradores en el modo y forma que entre ellos se establezca que se hará constar á prevención de todas las escrituras de venta de agua á perpetuidad que al efecto se otorguen.

22. El concesionario no podrá vender ni traspasar el presente contrato sin previa autorización de la Corporación municipal, que podrá concederla o negarla libremente.¹

DOCUMENT 10

Font: *Diario de Tarragona*. Any LXI, núm. 270, del dijous 26 de novembre de 1914, p. 1.

Capçalera de l'article: *Crónica local y regional*. «La cuestión de las aguas».

Text:

Publicamos a continuación el informe emitido por la comisión del Ayuntamiento y que coincide con la contra proposición presentada por el propietario del manantial *Mas Caballé*. Dice así:

Comisión de Aguas. Contraproposición aprobada en principio por la Comisión de Aguas del Ayuntamiento de esta capital, con motivo de las condiciones propuestas por D. Juan Caballé con fecha 17 de septiembre último para facilitar al Excmo. Ayuntamiento las aguas necesarias al abastecimiento de esta ciudad cuya contraproposición podrá ser el punto de partida a la discusión previa a la resolución del Ayuntamiento.

I. D. Juan Caballé y Goyeneche se compromete a suministrar al Ayuntamiento de Tarragona 1.000 plumas de agua potable de 2.340 litros la pluma, vertidas en el depósito de la Oliva, a cuyo efecto vende al referido Ayuntamiento toda el agua subterránea de su finca «*Mas Caballé*» destinada al Ayuntamiento de Reus; pero si por cualquier causa se rescindiere el contrato existente con la ciudad de Reus, dicha agua se considerará comprendida en la presente venta.

Si el comprador alumbrara agua fuera del terreno que compra deberá indemnizar al propietario los perjuicios que le cause.

II. El Sr. Caballé se compromete a tener alumbradas dichas 1.000 plumas de agua en el término de tres meses, a partir del acuerdo aprobatorio de este contrato por el Ayuntamiento. Tan pronto el agua esté alumbrada, se practicará el análisis y aforo de las mismas por cuenta del Sr. Caballé.

III. El aforo cuantitativo consistirá en extraer 1.000 plumas de agua constantemente durante un período de treinta días. Este aforo se simultaneará con otro idéntico que el Sr. Caballé deberá practicar tam-

¹ Després de diverses pròrrogues, el 17 de març de 1899 es retirà la contractació de la portada d'aigües a l'empresa Castellet. AHMT. Fons Municipal. Negociat aigües. Caixa: Agables 1893-1898. Núm. Exp. A *Don José Castellet* denegándole prorroga para realizar el contrato de abastecimiento de aguas. Sin.: /sig.

bién por su cuenta en el pozo o manantial destinado al abastecimiento de la ciudad de Reus.

Si estos aforos simultaneamente practicados acusan la permanencia de 1.000 plumas de agua en cada uno de los manantiales indicados, o sea 2.000 plumas en conjunto, el Sr. Caballé vendrá obligado a practicar los demás trabajos de conducción para que puedan ser vertidas en el depósito del Olivo las 1.000 plumas objeto de este contrato.

IV. Todas obras que se practiquen en el manantial como material, bombas elevadoras, máquinas motrices, tubería, depósito, etc., etc. deberán ser de primera calidad y objeto de un proyecto detallado que será sometido al Excmo. Ayuntamiento para su aprobación.

Este proyecto se ejecutará bajo la inspección del personal facultativo del Ayuntamiento.

V. Practicados los aforos y los análisis, así como aprobado que sea por el Ayuntamiento el proyecto de conducción, el Sr. Caballé vendrá obligado a empezar las obras dentro de un mes y terminarlas a los tres meses de haberlas comenzado.

VI. Desde que el agua esté alumbrada, el Ayuntamiento podrá practicar cuantos análisis y aforos estime convenientes, además de los que el Sr. Caballé debe realiza por su cuenta, pero los gastos en este caso seran a cuenta de la Corporación municipal.

VII. Terminadas las obras de conducción en su totalidad, serán recibidas por el Ayuntamiento después de practicados los nuevos análisis y nuevos aforos de las aguas que vierten en el depósito del Olivo, uno y otro acusen un resultado favorable.

VIII. La entrega al Ayuntamiento comprenderá el pozo o manantial con todas sus pertenencias, una zona de 50 metros de radio alrededor del mismo y un camino de carruaje que le dé acceso, las maquinarias, tuberías y cuanto haya sido preciso para la conducción, todo lo cual pasará a ser propiedad del Ayuntamiento.

IX. El Sr. Caballé como compensación al manantial cedido percibirá durante un período de 30 años todo lo que el Ayuntamiento recaude por canon de arrendamiento de agua, comprendiéndose en esta percepción no solo la recaudación actual, sino también los aumentos que en lo sucesivo se logren. Si en alguno o algunos de los 30 años la recaudación superase de 500.000 pesetas, el exceso se dividirá en dos partes iguales que respectivamente percibirán el Ayuntamiento y el Sr. Caballé.

X. Mientras el Sr. Caballé perciba lo estipulado en la Base anterior, vendrá obligado a elevar y a satisfacer los gastos de elevación de las 1.000 plumas de agua al depósito del Olivo. Esto no obstante el Ayuntamiento y el Sr. Caballé podrán estipular la cantidad mediante la cual este servicio sea de cuenta de la Corporación municipal. Si el Sr. Caba-

llé es quien conviene en prestar el servicio de elevación de agua, por cada día que se interrumpa el servicio pagará al Ayuntamiento una multa de cien pesetas.

XI. No obstante lo estipulado en la Base IX, si las cantidades entregadas al Sr. Caballé durante 30 años no ascienden a un millón quinientas mil pesetas, el Sr. Caballé continuará percibiendo integra la recaudación del agua durante el tiempo que falte para alcanzar el completo de aquella cantidad.

Si, inversamente, antes de 30 años las entregas al Sr. Caballé hubiesen alcanzado 1.500.000 pesetas, cesará por parte del Ayuntamiento la obligación de hacer ninguna nueva entrega.

Es de advertir que, para el computo de las cantidades que se entreguen al Sr. Caballé, a efectos de esta Base, no se hará deducción de lo que cueste la elevación del agua al depósito del Olivo, tanto si la realiza el Sr. Caballé como el Ayuntamiento.

XII. Por mutuo acuerdo de las partes se consigna que la cantidad de 1.500.000 pesetas que en totalidad ha de percibir el Sr. Caballé en méritos del presente contrato, se descompone en los siguientes conceptos:

Precio del manantial y sus accesos, pesetas 1.000.000.

Remuneración del coste de elevación de las 1000 plumas continuas al depósito del Olivo durante la vigencia de este contrato, 500.000 pesetas.

Total 1.500.000 pesetas.

XIII. Anualmente, en la fecha que el Ayuntamiento determine, se practicará un aforo cuantitativo de las aguas que viertan en el depósito del Olivo. Si cualquiera de estos aforos se comprobare la disminución del caudal por cantidad superior a 50 plumas, por cada pluma que falte se deducirá una milésima parte de la cantidad que haya de entregarse al Sr. Caballé con arreglo a lo convenido en la Base IX.

Si la disminución de agua en cantidad superior a 50 plumas persistiese durante dos o más años consecutivos, el total de 1.500.000 pesetas que el Sr. Caballé ha de percibir se entenderá reducido a razón de 1.500 pesetas por pluma que falte hasta las 1.000 que son objeto de este contrato.

XIV. En cualquier tiempo que resultase comprobado por un análisis técnico oficial que las aguas del «Mas Caballé» han perdido su potabilidad cesará por parte del Ayuntamiento la obligación de satisfacer el resto del precio que falte y se rescindirá el contrato.

XV. Si se comprobare la disminución del caudal en las época que determine el Ayuntamiento en dos años consecutivos y en cantidad superior a 500 plumas se rescindirá el contrato.

XVI. Durante y después del plazo estipulado de 30 años, el Sr. Caballé responderá de evicción respecto a todo lo que es objeto del presente contrato. Si antes de que sean satisfechas las 1.500.000 pesetas se pre-

sentara contienda judicial y no obstante haberse citado de evicción al Sr. Caballé, el Ayuntamiento se viese perturbado en la posesión o en la propiedad de lo que es materia de este convenio, el Ayuntamiento desde que comience de hecho la perturbación, quedará relevado de hacer ninguna otra entrega al Sr. Caballé, quedando a su elección declarar rescindido el contrato o continuarlo después de resuelta la cuestión judicial perturbadora.

XVII. La rescisión del contrato, por cualquiera de las causas en el mismo previstas, determinará la pérdida, por parte del Sr. Caballé, del precio que le falte percibir, y el Ayuntamiento por su propia autoridad se incautará de todo lo vendido, sin obligación de indemnizar al vendedor por ningún concepto.

XVIII. El Ayuntamiento no podrá rebajar el precio del arrendamiento a que actualmente se cede el agua, tanto en el interior como en las afueras de la población, mientras el Sr. Caballé no haya percibido todo lo que le corresponde en virtud de este contrato.

Tarragona 28 de octubre de 1914.- El presidente de la comisión, J. Montserrat.- P. A. de la C.A., el secretario R. Nogués.

DOCUMENT 11

Font: *Diario de Tarragona*. Año LXXVIII, núm. 190. Viernes 14 de Agosto de 1931. Primera plana.

Capçalera de l'article: Les nostres informacions. La nova portada d'aigües.

Text:

antecedents.- Sobre aquest tema de gran actualitat com decisiva importància, publicarem l'altre dia una informació en la qual, avançàvem les dades generals del que la nova portada d'aigües havia d'ésser. Hem volgut confirmar oficialment la nostra informació en quant a alguns dels seus aspectes, i amb aquesta finalitat hem tingut una entrevista amb el regidor Sr. Nin, de la Comissió d'aigües, al qual es deu la iniciativa de la solució trobada.

El Sr. Nin ens confirma, en efecte, les dades que ja publicarem, i unes vegades pel seu compte i altres mitjançant la «Memòria» redactada per encàrrec de la Comissió per l'arquitecte municipal, ens en dóna d'altres ben interessants, que permeten arrodonir el concepte que es pugui tenir format del que és la portada d'aigües del pou Franquès. Heus ací el que ha dit el Sr. Nin:

Descripció del pou. - L'aigua del pou Franquès neix gairebé al nivell del mar, havent-se d'aixecar 98 metres considerant l'alçada geomètrica i 115 metres tenint en compte les pèrdues de càrrega en la tuberia. No és aigua pròpiament subàlvea del riu, perquè la deu és portada per una capa de grava i arenes, aïllada de la formada per els terrament del riu, amb forta corrent que sembla provindre de ponent a llevant. Això fa que no resulti influenciat l'esmentat pou per els altres que hi ha a l'encontrada, que treuen gans quantitats d'aigua a l'ensem que el de Franquès sense que ni l'un ni els altres es moguin de llur nivell.

Quant a la importància de la deu, ja deieu des del Diari com es feren les proves i quin fou el seu esplèndid resultat. Cal afegir ara, però, mentre aquelles proves duraren, els altres pous de l'entorn estigueren funcionant també gairebé sense interrupció, sense que es notés minva sensible al pou de Franquès.

Les obres realitzades.- És interessant de saber les obres que caldrà realitzar per a dur l'aigua a l'Oliva. Escolteu:

Primer, encara que simultàniament, s'haurà de fer un nou pou immediat a l'actual, més gran i revestit, per son caràcter definitiu, per a traslladar-hi la maquinària. Al mateix temps, per assegurar el caudal, se'n haurà de fer un altre d'ordinari i de diàmetre corrent, a l'altra vena que hi ha propera unint-lo amb el gran, mitjançant una galeria de mina.

Adquirir i instal·lar els dos grups elevadors que per més assegurar han d'ésser de diferent sistema a fi d'assegurar llur funcionament en totes les ocasions. Per això s'ha projectat un grup elèctric quina força es derivarà de la línia de 25.000 volts immediata a la carretera de Reus, amb son transformador, i un altre grup d'olis pesats «Diesel», amb bombes independents, una per cada grup; i la tuberia d'impulsió que deu ésser d'«Uralita» que tans bons serveis presta a Tarragona. Tot això podrà fer-se simultàniament, instal·lant de primer el motor elèctric.

El càlcul ha determinat que la força dels grups elevatoris ha d'ésser de 110 a 115 HP [CV], a fi de vèncer la resistència de l'aigua a aixecar-se a 115 metres d'alçada manomètrica dins d'una tuberia de 20 centímetres de diàmetre i 3.120 metres de llargada, d'aquesta forma es rebran al dipòsit de l'Oliva mil plomes d'aigua treballant 16 hores durant el dia, el que permetrà si convingués a la ciutat aixecar-ne mil cinc-cents treballant totes vint-i-quatre hores.

El cost anyal del servei de nou proveïment d'aigües, durant els 25 anys de duració del contracte serà:

- Cost anyal de la força «Diesel»: 26.923 ptes.
- Cànon del motor elèctric: 4.140 ptes.
- Olis, etc: 1.346 ptes.

— Jornals i amortització de la instal·lació: 17.000 ptes.

— **Total de cost anyal: 57.489 ptes.**

que s'han de repartir entre els 854.100 m³ elevats, resultant, 57.489: 854.100 = 0,0673 ptes. el metre cúbic, i agregant-hi el cèntim de cost, l'aigua resulta a 0,0773 = 8 cèntims durant els primers vint-i-cinc anys perquè després, amortitzada ja la instal·lació i revertit el pou a l'Ajuntament, les despeses d'interès i el valor de l'aigua s'han de restar, resultant el metre cúbic a 0,047 ptes.

Dades comparatives.- Si voleu fer una comparança interessant entre aquestes dades i les referents al que hagués costat a Tarragona el *bonic negoci* de la City, teniu, copieu aquestes:

Considerant la xifra de mil plomes, que era el contracte de la City, són 2.340 x 365 = 854.100 metres cúbics l'any.

Als trenta anys que era la durada del contracte de la City, o sia deu més que el d'ara, representen 25.623.000 m.

A vint cèntims, diferència entre els 28 cèntims del contracte de la City i els 8 de cost posada a l'Oliva ara, són 5.124.600 pessetes.

Aquesta és la quantitat que els homes de la Dictadura projectaven treure de les caixes municipals, és a dir, de les butxaques dels tarrajonins, per a «regalar-les» a una empresa forastera que, naturalment, s'hauria emportat aquests cinc milions qui sap on, al dimoni, perjudicant la nostra economia.

El fet és tan clar i concloent, que és inútil cercar-hi pal·liatius.

DOCUMENT 12

Procedència: Ajuntament de Tarragona. Data 1978

Temàtica: Pliego de condiciones económico - administrativas que regirá el concurso para la concesión de la explotación del servicio municipal de abastecimiento de agua a la ciudad de Tarragona.

Fragment: Contratación del Servicio. Descripción de la figura adoptada: Concesión.

La figura de la concesión está muy definida en el Reglamento de Servicios de las Corporaciones Locales y sirve de base y regulación a las demás formas de gestión indirecta previstas en el citado Reglamento, como son el arrendamiento y el concierto.

En el Pliego de Condiciones redactado por el Ayuntamiento se ha escogido esta forma de prestación del Servicio como la más idónea y regula los derechos y obligaciones del Ayuntamiento y Contratista, presentando las siguientes características:

En principio la titularidad del Servicio y propiedad de las instalaciones corresponden al Excmo. Ayuntamiento. Se descarta pues, cualquier forma de privatización del Servicio, dado que la titularidad del mismo corresponde al Ayuntamiento (art. 2º del Pliego de Condiciones), por ser propietario de las instalaciones, incluso de las ampliaciones que se realicen.

Se han conjugado con esta fórmula las ventajas de la colaboración entre la empresa privada y la Administración, lo que permite por una parte el aprovechamiento en beneficio de la comunidad de las fórmulas de financiación Estatales, en caso de ejecución de nuevas ampliaciones del Servicio y deja abierta la posibilidad de financiación por parte de la empresa privada en los momentos que se considere oportuno (art. 23º del Pliego de Condiciones).

El protagonismo del Servicio Municipal corresponde al Ayuntamiento (art. 4º del Pliego de Condiciones) mediante la creación de una Comisión Coordinadora y de Programación, la cual mediante reuniones periódicas acordará lo más conveniente para la marcha del Servicio.

El Contratista asume la responsabilidad de la conservación de las instalaciones del abastecimiento que al final del contrato y antes, si se produce la reversión de la concesión, habrán de encontrarse en perfecto estado de conservación (art. 32 del Pliego de Condiciones).

Con este capítulo se pretende que el Patrimonio Municipal no se vea afectado por la negligencia del contratista.

El contratista percibe de los usuarios unas tarifas aprobadas previamente y en cada momento por el Ayuntamiento. Existe por tanto una fiscalización y tutela de las mismas y exige una previa justificación de las mismas, como trámite previo a su aprobación.

El Ayuntamiento percibe del contratista un canon por m³ facturado a los usuarios, con lo que al aumentar el consumo y la facturación éste participa del desarrollo del Servicio. El Ayuntamiento con este capítulo de ingresos cubre la amortización de las instalaciones y la financiación de las nuevas obras del abastecimiento, con lo que se logra la auto financiación del Servicio. Es importante considerar que de esta forma el Presupuesto Municipal no se ve alterado por este concepto. Tan importante es cubrir con las tarifas del Servicio los gastos de explotación, como la financiación y amortización del Servicio. El Ayuntamiento de esta forma conoce de antemano los gastos a consignar en el Presupuesto Municipal por este Servicio y las correspondientes partidas de ingresos.

La partida de amortización de las instalaciones, de esta forma es administrada por el Ayuntamiento, evitando de que se convierta en

una cifra desconocida para el Ayuntamiento, utilizada en beneficio del contratista.

El personal afecto al Servicio de Aguas es absorbido por el contratista con los mismos derechos y antigüedad que ostenta, se abre de esta forma la posibilidad de ofrecer al personal una vía de estímulo y promoción profesional. El Ayuntamiento tiene acceso en todo momento a las instalaciones y contabilidad del contratista, que facilita periódicamente resúmenes de facturación, padrón de abonados, memoria anual, etc.

Se fija un sistema de multas por deficiencias en la prestación del Servicio y se posibilita en cualquier momento la utilización de las fórmulas de rescate y secuestro de la Concesión en virtud de lo previsto en el Reglamento de Servicios de las Corporaciones Locales / art. 31 a 35 del Pliego de Condiciones).

En garantía de la prestación del Servicio y de la devolución de las instalaciones en perfecto estado, el contratista constituye una fianza que evoluciona a lo largo del tiempo, en orden a las obligaciones que asume.

La idea de concesión unida a una duración del contrato más dilatada que el resto de las figuras que regulan la prestación de Servicios, ello obedece a un doble motivo, por una parte a una necesidad del contratista de velar por una adecuada conservación de instalaciones, cuyo plazo de amortización coincide prácticamente con la duración del contrato y de otra parte abrir la posibilidad de la financiación privada en ampliaciones del abastecimiento con fórmulas de pago aplazado más dilatado.

Las tarifas del Servicio se sitúan en 13,25 ptas/m³, con los mínimos de consumo vigente en la actualidad.

El canon de la concesión a entregar por el concesionario al Ayuntamiento se cifra en 1,85 ptas/m³ facturado a los usuarios, elevándose a 2,25 ptas/m³ a partir de una facturación de 9.150.000 m³ de facturación anuales.

El concesionario participa en la financiación de las obras de renovación aportando el 30% de las mismas (art. 23 del Pliego de Condiciones)

DOCUMENT 13

Font: *Diario Español*, 24 de febrer de 1980

Article: *El Gobierno Civil dicta normas sobre extracciones de agua. Los Ayuntamientos de las comarcas afectadas expedirán credenciales para usos industriales.*

En el mes de agosto del año 1979, habida cuenta de la situación que presentaba el acuífero de las comarcas de Alt y Baix Camp, Tarragonès

y Conca de Barberà, se adoptaron conjuntamente por este Gobierno Civil y los Alcaldes, medidas tendentes a racionalizar el uso y explotación del agua procedente de pozos y destinada al consumo de la población y a usos agrícolas e industriales.

Las medidas van dirigidas a las nuevas extracciones y prospecciones, como a los pozos en funcionamiento. El resultado de la acción emprendida, deja algunos puntos por resolver. Recientemente, incluso, se han producido algunos conflictos y alteraciones del orden, producto de conductas personales irresponsables.

Por ello el Gobernador Civil señala lo siguiente: Resultando que tal conducta debe contemplarse como socialmente reprobable cuando no atentatorio contra el orden público por cuando solamente atiende al lucro individual sin tener en cuenta las necesidades prioritarias de la población y la agricultura gravemente afectadas en las Comarcas citadas por la escasez de agua y la reducida pluviometría.

Seguidamente y en virtud de la Ley de Aguas de 1879 y Decreto del 10 de octubre de 1958 y otras disposiciones generales concordantes el Gobierno Civil ha resuelto,

Primero.- Los Ayuntamientos de las comarcas citadas remitirán en bevedad al Gobierno Civil relación de los pozos que estraigan agua para usos industriales en sus respectivos municipios, al amparo de las normas vigentes.

Segundo.- Los Ayuntamientos expedirán una credencial (junto a un talonario de justificantes de extracción y transporte con validez de un mes) con datos de identificación de los pozos que se habiliten para extracciones de agua para uso no agrícolas con destino a términos diferentes donde radique el pozo.

Tercero.- Los titulares de las credenciales están obligados a entregar el justificante al conductor de la cisterna usada cumplimentando todos los extremos que figuran en el talón. Finalizado el plazo de validez, deberán solicitarse los nuevos al Ayuntamiento para el siguiente período.

Cuarto.- El control de los transportes en carretera los efectuará la Guardia Civil dentro de la provincia, elevando las posibles denuncias al Gobierno Civil quien podrá sancionar con multas de cien mil pesetas a los titulares de los pozos. También se podrá pasar el tanto de culpa al Ayuntamiento para proceder a la clausura de los pozos

Quinto.- Las medidas de esta normativa entrarán en vigor el día primero de marzo del año en curso.

Está firmado por el Gobernador Civil de la Provincia, Francisco Robert Graupere, como hemos dicho en fecha 22 de febrero.

DOCUMENT 14

Font: *El Noticiero Universal*, 6 de juny de 1980.

Títol de l'article: Tres buques por semana para servir el agua a Tarragona

Según el Gobernador Civil de Tarragona Francesc Robert Graupere, próximamente llegará a nuestra ciudad un cargamento de 30.000 m³ diarios de agua procedente de Algeciras y Cartagena con destino a la industria, con la cual se pone fin, en parte, a las extracciones incontroladas de los pozos del Camp de Tarragona.

El pasado día 29 de mayo llegó al puerto de Tarragona el buque cisterna «Montesa», con el primer cargamento de agua procedente de la bahía de Algeciras, del río Guarradanque, con destino a la industria química. Actualmente lo están haciendo de dos a tres buques semanales, lo que representa un suministro diario de 20.000 m³ de agua, estando previsto que se alcance en el próximo mes de agosto los 30.000 m³ diarios.

A pesar de haberse solucionado un problema, cual es haber conseguido que el agua no se extraiga del acuífero para llevarla a la industria, ahora se origina otro, que es el elevado precio del agua que se trae con buques cisterna y que sin lugar a dudas es el más elevado de Europa, pues el precio oscila entre las 250 a 300 pesetas por m³. Ello va a representar un serio problema para toda la industria en general del Camp de Tarragona.

Atendiendo a una circular emitida el pasado 16 de abril, los Ayuntamientos de las comarcas afectadas por el problema del agua enviaron a la primera autoridad provincial una relación de los pozos que estimaron necesarios para suministrar agua a la industria, a fin de que pudiesen ser controlados. En total fueron autorizados para este fin 6 pozos a Reus, 3 en los Pallaresos, 1 en Vandellós, 3 en Esplugu de Francolí, más el grupo de Montroig.

DOCUMENT 15

Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social. Direcció General de la Promoció de la Salut. Servei Territorial de Tarragona. Secció de Sanejament Ambiental

Informe sobre l'abastament de l'aigua de la ciutat de Tarragona. Juliol 1983.

1.- *Introducció.*- L'objecte d'aquest informe és il·lustrar la problemàtica de l'abastiment de l'aigua de la ciutat de Tarragona, que té dos

aspectes principals: 1.-La manca de cabals disponibles; 2.- La deficient qualitat de l'aigua.

Aquests dos aspectes han motivat que s'explotessin totes les captacions possibles d'aigua arribant a la situació actual, en la qual la qualitat de les aigües supera els límits fixats per l'actual legislació.

Per paliar una mica aquesta situació s'ha construït la planta depuradora de l'aigua del riu Francolí. Aquest riu també té unes característiques de cabals i de qualitat de l'aigua molt deficient, la qual cosa fa que aquesta solució s'hagi de contemplar de manera totalment provisional que a mig termini s'hagi de pensar en cabals procedents d'altres conques per a poder donar solució definitiva a un problema que té implicacions sanitàries directes.

Des del sector sanitari, doncs, s'haurà de tenir molt present aquest fet i s'hauran d'urgir les possibles solucions, en concret el transvasament d'aigües del riu Ebre.

Exclourem en aquest informe el sumistre dels barris de Sant Salvador, la Canonja, Bonavista, i Torreforta, i dels agregats de Molnàs i Ferran, atès que són independents de la xarxa de la ciutat.

Agraïm la col·laboració de l'empresa EMATSA en el recull de dades dels cabals de l'any 1982.

2.-*Sistema de captacions.* Actualment el sistema de captacions de l'aigua de l'abastiment de la ciutat de Tarragona, consisteix en 22 fonts de sumistre, que les podem agrupar de la següent manera: 18 pous, 3 mines i 1 captació de riu.

El quadre nº 1 presenta el llistat de les captacions, els cabals i uns valors indicatius de la seva qualitat química, que van funcionar l'any 1982.

El sumistre de l'aigua del riu Francolí es va iniciar a principi de l'any 1983, i va representar una certa millora en la qualitat de l'aigua durant els mesos de gener, febrer, març i abril. A partir d'aquest darrer mes aquesta captació fou tancada per manca de cabal del riu.

De totes les captacions, 16 superen de manera notable els límits tolerables de les característiques físico-químiques del Reial Decret 1423/82.

3.-*Distribució i demanda d'aigua.* La distribució de l'aigua de la ciutat de Tarragona es fa a partir dels dipòsits de l'Oliva, que tenen una cabuda total de 25.000 m³ i recullen les aigües de totes les captacions.

La cloració de les aigües es fa a les estacions d'elevació i als dipòsits generals de l'Oliva.

El volum d'aigua consumit durant l'any 1982 es xifra al voltant dels 16 milions de m³, amb un consum diari de 43.000 m³. Atès que la població de la ciutat de Tarragona és aproximadament de 110.000 habitants, una dotació teòrica mitjana per habitant i dia de 390 litres.

GENERALITAT DE CATALUNYA
 Departament de Sanitat i Seguretat Social
 Direcció General de Promoció de la Salut
 SERVEI TERRITORIAL DE TARRAGONA

Secció de Sanejament Ambiental

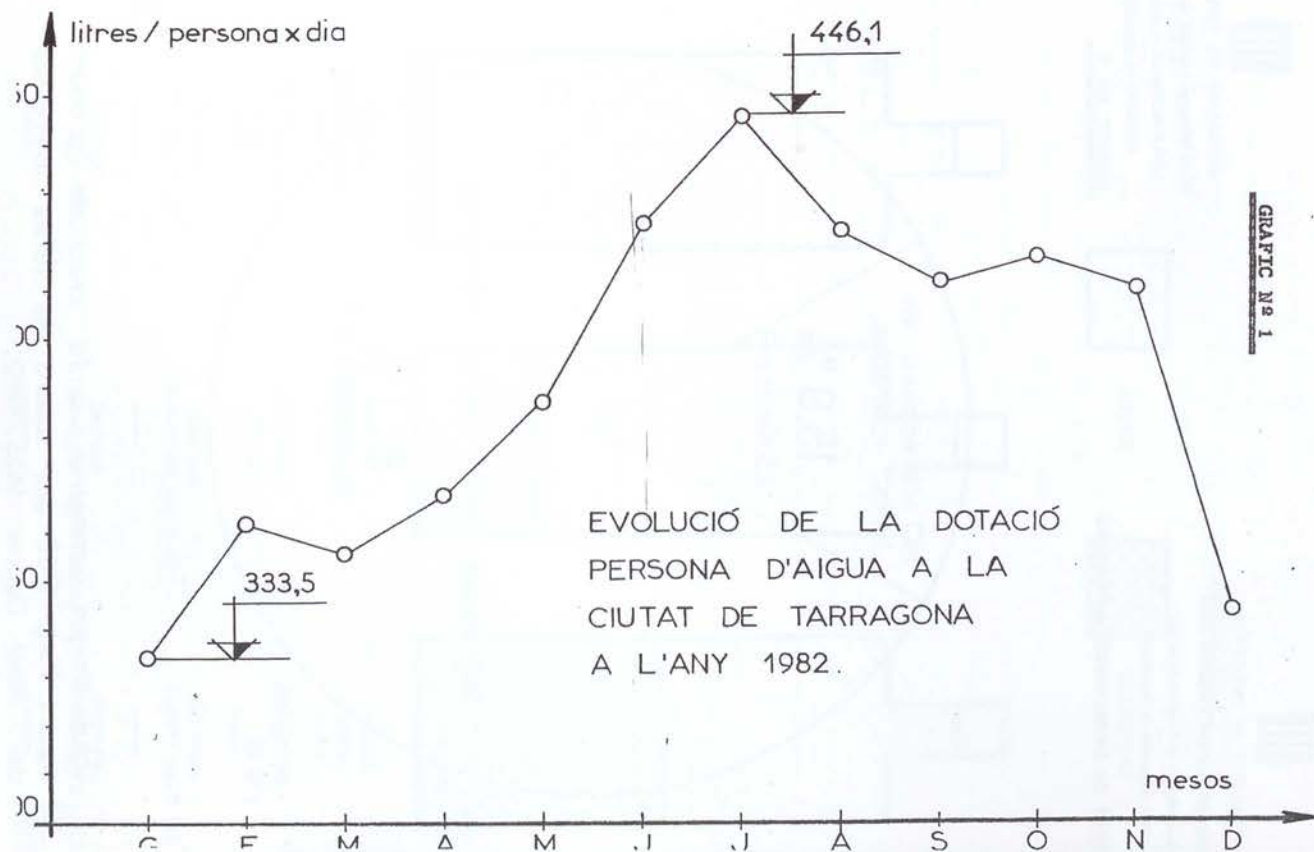
QUADRE 1

QUADRE - 1 -

CABALS MAX. I QUALITAT QUÍMICA DE LES CAPTACIONS DE L'ABASTIMENT DE TA -
 RRAGONA. ANY 1.982.

CAPTACIO	CABAL MAX. m ³ /h	CABAL TOTAL m ³ /any	CLORURS mg Cl ⁻ /l	DURESA ºF
<u>Destí Elev. Vivero:</u>				
Pou Tojo	250	842.608	2.800-7.500	190-340
Pou Balcells	50	212.785	800-1.200	100-130
Pou Punyet	50	223.835	1.200-1.500	120-135
Pou Aliada Quim.	50	477.578	1.700-2.500	160-180
Pou Franques	100	1.057.590	150-500	64-88
Pou Vivero		197-150		
<u>Destí Elev. E.B.-10:</u>				
Pou EB-10 nº1	320	699.470	13.500-15.500	560-590
Pou Miro-1	350	1.854.020	5.000-11.000	230-440
Pou Miro-2	350	3.012.250	3.000-4.500	180-230
Pou Mongons	250	392.600	9.500	400
Pou S. Salvador	100	424.210	7.200-14.500	340-540
Mina Pedrera	50-100	304.786	70	54
Mina Protectora	400	1.223.500	60	54
<u>Captacions Independents:</u>				
Mina Puigpelat	90	419.100	45	32
Pou Torreforta	60	470.790	2.000	150
Pou Neptuno-2	50	331.300	1.700	110
Pou Muller	20	35.018	1.300	80
Pou Ferràn	8	11.880	220	68
Pou Boronat	350	2.920.950	1.700-2.000	160-200
Pous Sanroma	100	550.420	40	28
Pou Neptuno-1		77.650		

15.739.490 m³/any ≈ 43.121,89 m³/dia ≈ 392

GENERALITAT DE CATALUNYA
Departament de Sanitat i Seguretat Social
Direcció General de Promoció de la Salut
SERVEI TERRITORIAL DE TARRAGONA

Secció de Sanejament Ambiental

GRAFIC Nº 2

Volum d'aigua suministat a la ciutat de Tarragona, durant l'any 1982 que supera els límits tolerables, del Reial Decret 1423/1982.

GENERALITAT DE CATALUNYA
 Departament de Sanitat i Seguretat Social
 Direcció General de Promoció de la Salut
 SERVEI TERRITORIAL DE TARRAGONA

GRAFIC Nº 4

AIGUA

SALINITAT

AIGUA
 EMBOTELLADA

Salinitat
 1 gr.

Clorurs
 10 mg/l Cl^-

Duresa
 70 mg/l CaCO_3

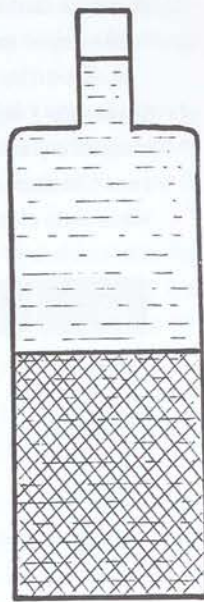

AIGUA
 TARRAGONA

Salinitat
 12 gr.

Clorurs
 1000-9000 mg/l Cl^-

Duresa
 1000-4500 mg/l CaCO_3

AIGUA
 MAR

Salinitat
 35 gr.

Clorurs
 21000 mg/l Cl^-

Duresa
 6500 mg/l CaCO_3

En realitat, però, aquesta dotació teòrica per persona i dia, no és constant durant tot l'any sino que té unes variacions importants. El màxim es produeix als mesos de juny, juliol i agost, i el mínim als mesos de gener i desembre. El valor màxim és de 446,1 litres per persona i dia. El valor mínim és de 333,5 per persona i dia.

Aquestes dotacions teòriques es veuen reduïdes en un 40 %, degut a l'elevat volum de pèrdues de la xarxa de distribució, per la qual cosa la dotació teòrica mitjana anual que és de 390 litres, es veu reduïda a una dotació real de 235 litres, valor que l'hem de considerar com insuficient a curt termini.

al com es veu en el gràfic nº 2, el 15,9 % no sobrepassa aquells límits.

4.-*Salinització progressiva.* Els resultats de les determinacions analítiques de l'aigua de la ciutat de Tarragona dels darrers anys, mostren una salinització progressiva i notable. Cada estiu el continguts de clorurs i la duresa assoleix uns màxims superiors. Així tenim que els màxims dels clorurs de 1975 fins a 1982 són:

Anys	Clorurs mg/litre	Anys	Clorurs mg/litre
1975	674	1979	3.681
1976	2.422	1980	5.431
1977	968	1981	6.050
1978	2.133	1982	6.162

El màxim absolut es produïa l'any 1982 amb un valor de 7.916,5 mg/litre de Cl, al mes d'agost. Pel que fa a l'estiu de l'any 1983, el dia 20 de juny es va assolir la xifra de 6.816 mg/litre de Cl. Per enguany els màxims que es preveuen els mesos d'estiu, els situem a:

9.000 - 10.000 mg/litre de Cl de clorurs

4.000 - 4.500 mg/litre de Ca Co 3 de duresa total.

A títol indicatiu podem dir que aquests valors són aproximadament la meitat dels de l'aigua de mar, tal com es veu en el gràfic nº 4.

Pel que fa al contingut dels components tòxics, com són el Cadmi, el Mercuri, el Niquel i el Plom, i els components no desitjables, com són el Ferro i el Manganès, s'han realitzat 72 determinacions per absorció atòmica. Cap dels components d'aquests dos tipus ha superat els límits tolerables que fixa el Reial Decret 1423/82. A l'Annex nº 2 s'hi presenten els resultats d'aquestes determinacions.

Tarragona, juliol de 1983.

DOCUMENT 16

Font: *Diario Español*, 4 de agosto de 1983.

Article: **Empetrol (sic.) trae agua de Marsella. El contrato es por un millón y medio de metros cúbicos.**

Text:

El próximo día 15 llegará a Tarragona el primer envío de agua solicitada a Marsella desde la zona industrial. Son los primeros 80.000 metros cúbicos del encargo realizado por Empetrol que asciende a un millón y medio de metros cúbicos que serán trasladados en viajes sucesivos por el transbordador «Billia».

El abastecimiento es parte de un contrato realizado con el puerto de Marsella y la sociedad del Canal de Provenza. Se espera que para finales de noviembre todos los metros cúbicos se encuentren ya en la zona industrial.

No es la primera vez que Empetrol recurre a este tipo de convenios para mantener el funcionamiento de sus instalaciones y de hecho sus directivos ya habían comunicado a las autoridades pertinentes la firma del contrato actual.

Ya en 1980 Empetrol instaló unas tuberías desde su planta hasta el puerto para la conducción del agua comprada, que en aquella época procedió de Andalucía.

Para fuentes autorizadas, este nuevo envío de agua tiene una implicación industrial positiva por cuanto quiere decir que Empetrol no hará vacaciones en agosto. A su vez, la no interrupción de la actividad se contempla como una prueba de que la empresa tiene pedidos a los que hacer frente, la mayoría de los cuales se destinarían a la exportación.

No hay que olvidar que los propios directivos de Empetrol han creído pulsar una cierta reactivación comercial del sector en el que trabaja, lo que puede crear en sus empleados un clima de tranquilidad en cuanto al futuro de sus puestos de trabajo.

El agua comprada a Marsella costará más de trescientas pesetas por metro cúbico y está recogida de un caudal cercano al Ródano.

DOCUMENT 17

Memòria de la Comissió Gestora del «Consorti Concessionari d'aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona» (juliol 1982 - juliol 1985). *Fragments*

Fragment 1

Introducció.- Per a establir una normativa que regulés amb caràcter general les actuacions en matèria de proveïment d'aigües dins del territori de la Província de Tarragona, es va dictar la Llei 18/1981 d'1 de juliol (BOE, 11 de juliol de 1981), que autoritzà la destinació de l'abastament urbà i industrial dels municipis de Tarragona, prèvia la corresponent concessió administrativa, de cabals procedents dels canals del Delta de l'Ebre. A més, aquesta Llei designava com a sol·licitants de la concessió els Ajuntaments i Indústries, constituïts en un Ens amb personalitat jurídica pròpia.

A partir d'aquest moment, un cop establert el fonament legal, i donada l'especial urgència amb què calia fer front als problemes plantejats, va iniciar-se un seguit de gestions per a promoure la constitució de l'Ens titular de la concessió sota la figura d'un Consorci. En aquestes gestions va participar-hi activament, des del primer moment la Generalitat de Catalunya, fins el punt que en abril de 1982, el Consell Executiu va acordar aprovar la incorporació de la Generalitat al Consorci Concessionari d'Aigües.

Finalment, tota aquesta activitat va fer possible que el 9 de juliol de 1982 tingués lloc l'acte de constitució del «Consorti Concessionari d'aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona», on els representants de les instàncies afectades van acordar promoure la constitució d'un Ens amb personalitat jurídica pròpia. Amb aquesta finalitat va designar-se una Comissió Gestora del «Consorti» presidida pel Conseller de Política Territorial i Obres Públiques i integrada per representants de l'Administració de la Generalitat, dels Ajuntaments, de les Indústries i de les dues Comunitats de Regants dels Canals de l'Ebre. Aquesta Comissió Gestora va celebrar la seva reunió constitutiva el mateix dia 9 de juliol de 1982.

Composició i atribucions de la comissió gestora. La Comissió Gestora del *Consorti Concessionari d'aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona* està formada com a membres amb veu i vot per les persones següents:

President: l'Honorable Conseller de política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, Sr. Josep Mª Cullerll i Nadal.

Representants de l'Administració de la Generalitat de Catalunya: En Francesc Vilaró i Rigol, Director General d'Obres Hidràuliques del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, i Antoni Carceller i Fernández, Cap del Servei Jurídic de la Secretaria General del mateix Departament.

Representants dels Ajuntaments: El Sr. Alcalde de Tarragona, en Josep Mª Recasens i Comes. El Sr. Alcalde de Reus, càrrec que han exercit, successivament els Srs. Carles Martí i Massagué, Antoni Borrell i Marcó, i durant les darreres setmanes el Sr. Josep Abelló i Padró.

Representants de les Indústries, els senyors Alfred Ortí i Noé, Jaume Moltó i Munill, substituït a partir del 3 de juliol de 1984 pel senyor Francesc Ripoll i Bardines.

Representants de les Comunitats de Regants: En Josep Lluch i Abella, legal representant de la Comunitat de Regants Sindicat Agrícola de l'Ebre. I En Robert Trias i Milà, legal representant de la Comunitat de Regants del Canal de la Dreta de l'Ebre.

Fragment 2

Actuacions administratives i de promoció

A partir de la constitució definitiva del Consorci s'han produït intervencions diverses:

—El Consell Executiu de la Generalitat, en data 12 de gener de 1981 va aprovar el text dels Estatuts, en la seva redacció recollida en l'acta de Constitució.

—El President de la Comissió Gestora remeté la sol·licitud d'aprovació dels Estatuts, als efectes previstos en l'article 2n, 1, de la Llei 18/1981, al MOPU (28 de febrer de 1984).

—En la seva reunió del 3 de juliol de 1984, la Comissió Gestora va prendre en consideració la proposta de sol·licitud de concessió preparada per la Direcció General d'Obres Hidràuliques de la Generalitat, tot encomanant al president de la Comissió de donar-li el tràmit pertinent.

—Finalment, i en compliment dels acords existents, la Comissió Gestora acordà en la seva reunió del dia 18 de febrer de 1985, d'elevat a escriptura pública l'Acta de Constitució dels Consorci Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona i els seus Estatuts, un cop incorporades les darreres modificacions, i delegar al seu President per a aquest acte.

—En data 2 d'abril de 1985 ha estat adreçada al MOPU. La sol·licitud d'atorgament de la concessió dels cabals d'aigua necessaris segons les dades resultants del projecte de concessió que va rebre l'aprovació de la Comissió Gestora en la seva reunió del 3 de juliol de 1984.

Fragment 3

Resum de despeses efectuades amb càrrec de la Generalitat de Catalunya, Direcció General d'Obres Hidràuliques. Per tant, les quantitats satisfetes hauran de deduir-se de l'aportació inicial de la Generalitat prevista en l'apartat 3 de l'art. 18 dels Estatuts aprovats.

—Estudi de viabilitat i projecte bàsic d'estació de tractament d'aigües dels Canals del Delta de l'Ebre. Adjudicatari: INTECSA. Import total certificat i satisfet 13.250.000 ptes.

—Estudi de viabilitat i projecte de conduccions d'aigua als Municipis i Indústries de Tarragona. Adjudicatari INITEC. Import total certificat i satisfet 20.498.000 ptes.

—Minuta d'honoraris del notari 79.913 ptes.

—Import total pagat per la Generalitat fins el 5 de juliol de 1985: 33.827.913 ptes.

DOCUMENT 18

ConSORCI Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona

Acta de l'Assemblea General del 5 de juliol de 1985.

Fragment 1

Reunits al Palau de la Generalitat, en presència del M.H. Sr. Jordi Pujol i Soley, President de la Generalitat de Catalunya, els senyors que es relacionen a continuació amb expressió de la condició en què intervenen en aquest acte.

L'Honorable senyor Xavier Bigatà i Ribé, Conseller de Política Territorial i Obres Públiques, President de la Comissió Gestora del Consorci.

Els representants dels Ajuntaments que s'indiquen: Almofter, Altafulla, Calafell, Cambrils, Castellvell del Camp, Constantí, Creixell, Cunit, El Morell, La Selva del Camp, Maspujols, La Pobla de Mafumet, Reus, Riudoms, Roda de Berà, Tarragona, Torredembarra, Vandellós, El Vendrell, Vilallonga del Camp, i Vilaseca-Salou.

Els representants de les indústries següents: Aiscondel SA, Asfaltos Españoles SA, Basf Española SA, Bayer Hispania Industrial SA, Butano SA, Carburos Messer Griesheim Gases SA, Compañía Industrial y de Abastecimientos SA, Cobega SA, Distribuidora Industrial SA, DOW Chemical, Ibérica SA, Empresa Nacional del Petroleo SA (ENPETROL), Energía e Industrias Aragonesas SA, Hispano Francesa de Energía SA, Hoechst Ibérica SA., Laforest SA, Tarragona Química SA, ERT i IQA.

Fragment 2

1.- S'obre la sessió a les 12 hores. A indicació del MHS President, el Conseller agafa la paraula i ordena la lectura de la resolució del 26 de juny de 1985, per la qual nomena President i es designen representants de la Generalitat en el Consorci. L'original de l'esmentada resolució del 26 de juny, de 1985, per la qual nomena President i es designen representants de la Generalitat en el Consorci.

2.- Prenen possessió dels seus càrrecs els senyors Albert Vilalta i González com a President, Josep Mª Recasens i Comes com a Vice-president, i també els senyors Francesc Vilaró i Rigol, Jaume Bassa i Pasqual, Àngel Fernández i Gutierrez, Josep Lluch i Abella (representant a més a més de la Comunitat de Regants - Sindicat Agrícola de l'Ebre - M. Esquerra-), Robert Trias i Milà, representant a més a més, de la Comunitat Reneral de Regants del Canal de la Dreta de l'Ebre)

Joan Amigó i Ferrater i Jaume Taulats i Solé com a representants de la Generalitat.

DOCUMENT 19

Consorci Concessionari d'Aigües per als Ajuntaments i Indústries de Tarragona

Consell d'Administració. Acta núm. 8 de 30 de setembre de 1986.

Fragments.

Fragment 1.-A la ciutat de Tortosa a 30 de setembre de 1986, a les 12 hores i deu minuts es reuneix el Consell d'Administració del Consorci a la Casa de les Aigües, sota la Presidència del Sr. Albert Vilalta i González. Hi són presents el Vice-president Sr. Josep Mª Recasens i Comes, i els membres del Consell Srs. Josep Lluch i Abellà, Alfred Ortí i Noé, Francesc Ripoll i Badrines, Robert Trias i Milà i Francesc Vilaró i Rigol. Excusen la seva assistència els Srs. Josep Maldonado i Gili i Joan Mª Pujals i Vallvè.

Fragment 2.- Estat de tramitació de la concessió. El President dóna compte que el 10 de setembre s'ha realitzat l'acte de reconeixement sobre el terreny per tal de confrontar el Projecte de concessió presentat. El Servei competent de la Confederació ha d'emetre informe sobre el Projecte i sobre les reclamacions presentades, així com sobre les condicions en què es podrà atorgar la concessió. S'ha de donar un tràmit d'audiència als interessats, i un cop finalitzat aquest s'ha de recaptar informe dels Serveis Jurídics. El Ministeri té interès en què s'accelerini

els tràmits i el titular dels Departament ministerial pensa que abans de fi d'any es podrà atorgar la concessió.

Fragment 3.- Si el Consorci està d'acord es poden iniciar els tràmits d'ocupació i expropiació el mes de novembre i, si fos necessari -diu el President- i l'Assemblea ho aprovés, treurem a concurs les obres més importants amb intenció d'endegar-les a l'abril, encara que no s'hagués atorgat per aleshores la concessió. Amb aquest objecte, i a fi d'acordar el que procedeix en matèria de financiació, en base al crèdit de 720 milions de pessetes avalat per la Generalitat, segons la Llei de pressupostos de 1986, s'hauria de convocar una reunió de l'Assemblea General durant el proper mes de novembre.

Fragment 4.- El Director Administratiu comenta la informació econòmica continguda en la següent documentació, que es reparteix als membres del Consell:

a) Detall d'inversions 1986, a 31 d'agost: pressupost 800.500.000 i acumulat 50.475.533.

b) Balanç de situació a agost 1986: total actiu i passiu, pessetes 259.087.622

c) Detall de despeses generals a agost 1986:

Pressupostat, pessetes 81.665.527

Realitzat, pessetes 27.305.918

S'aixeca la sessió a les 13'35 hores

GENERALITAT DE CATALUNYA
 Departament de Sanitat i Seguretat Social
 Direcció General de Promoció de la Salut
 SERVEI TERRITORIAL DE TARRAGONA

Control de Sanejament Ambiental

ANNEX 1

CUADRO - 1 -

CONDICIONS MÀX. I QUALITAT QUÍMICA DE LES CAPTACIONS DE L'ABASTIMENT DE TARRAGONA. ANY 1.982.

CAPTACIÓ	CABAL MAX. m ³ /h	CABAL TOTAL m ³ /any	CLORUR mg Cl ⁻ /l	DURESA ºF
<u>Estí Elev. Vivero:</u>				
u Tojo	250	842.608	2.800-7.500	190-340
u Balcells	50	212.785	800-1.200	100-130
u Punyet	50	223.835	1.200-1.500	120-135
u Aliada Quim.	50	477.578	1.700-2.500	160-180
u Franques	100	1.057.590	150-500	64-88
u Vivero		197-150		
<u>Estí Elev. E.B.-10:</u>				
u EB-10 nº1	320	699.470	13.500-15.500	560-590
u Miro-1	350	1.854.020	5.000-11.000	230-440
u Miro-2	350	3.012.250	3.000-4.500	180-230
u Mongons	250	392.600	9.500	400
u S. Salvador	100	424.210	7.200-14.500	340-540
ua Pedrera	50-100	304.786	70	54
ua Protectora	400	1.223.500	60	54
<u>Captacions Independents:</u>				
ua Puigpelat	90	419.100	45	32
ua Torreforta	60	470.790	2.000	150
ua Neptuno-2	50	331.300	1.700	110
ua Müller	20	35.018	1.300	80
ua Ferràn	8	11.880	220	68
ua Boronat	350	2.920.950	1.700-2.000	160-200
ua Sanroma	100	550.420	40	28
ua Neptuno-1		77.650		

15.000.000 m³/any ≈ 42.121.80 m³/dia ≈ 202 l/h.

AQUESTA OBRA,
IMPRESA ALS TALLERS
DE GRÀFIQUES ARRELS
DE LA CIUTAT DE TARRAGONA,
HA ESTAT ENLLESTIDA
EL DIA 5 DE DESEMBRE DE 2011

A Tarragona el proveïment d'aigua ha estat una constant històrica que mai fins avui s'ha resolt de manera definitiva. L'origen del mal cal cercar-lo en la prioritat que els fundadors de la ciutat donaren al valor estratègic del lloc, immillorable per situar-hi una base militar però amb una evident pobresa de recursos hidràulics naturals.

El romans resolgueren el problema amb la construcció de sòlids aqüeductes; després Tarragona es convertí durant segles en una petita ciutat escassament poblada que podia resoldre la falta d'aigua amb la construcció de cisternes i l'extracció d'alguns pous.

Al decenni dels anys vuitanta del segle XX, la situació era insostenible. A la indústria se li acabaven els recursos hidràulics dels pous, i l'aigua que sortia de les aixetes era inservible per a usos domèstics. El transvasament d'aigua del Canal Esquerre de l'Ebre que arribà l'any 1990 posà fi a la que ha estat la darrera gran crisi hídrica que ha patit la ciutat.

AJUNTAMENT DE
TARRAGONA

AROLA EDITORS

ISBN-13: 978-84-15246-56-9

9 788415 248569